

RÉGI MAGYAR EGYETEMEK EMLÉKEZETE

**MEMORIA UNIVERSITATUM
ET SCHOLARUM MAIORUM
REGNI HUNGARIAE**

1367-1777

**Válogatott dokumentumok
a magyarországi felsőoktatás történetéhez**

**Szerkesztette és a bevezetést írta
Szögi László**

**Készült az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Könyvtárában és Levéltárában**

Budapest

1995

A kiadvány készítését támogatta
Budapest Főváros Közgyűlésének Kulturális Bizottsága

A kötet elsődleges anyaggyűjtését végezte: **Knapp Éva**

A latin nyelvű szövegeket fordította: **Bene László**

A fordítást az eredetivel egybevetette: **Kulcsár Péter**

Az angol nyelvű kivonatokat és a bevezetést fordította: **Grócné Somlai Edit**

A német nyelvű kivonatokat és a bevezetést fordította:

Horváth Gudrun és Muth Ágota Gizella

A szerkesztésben közreműködött: **Farkas Gábor**

A kiadvány összeállításában közreműködött:

Moór Lajosné, Jávor Béláné és Heilauf Zsuzsanna

A címlapot tervezte: **Dukay Barna**

Lektorálta: **Székely György**

ISBN 963 463 010 3

© Szögi László 1995

Minden jog fenntartva

TARTALOM

A szerkesztő előszava

A magyar felsőoktatás a középkori kezdetektől a nagyszombati egyetem Budára költözéséig

Az első egyetemalapítási kísérletek a középkori Magyarországon

A pécsi egyetem

Az első univerzitás a magyar fővárosban

Az Academia Istropolitana

Domonkos főiskola Buda várában

Az új típusú magyar felsőoktatás megteremtésének felekezeti kísérletei

Református kollégiumok és egyetemalapítási kísérletek

A Collegium Bethlenianum

Apáczai Csere János egyetemalapítási terve Kolozsvárott

A református kollégiumok sorsa a rekatolizáció időszakában

Evangélikus líceumok (főiskolák) Magyarországon és Erdélyben

Katolikus felsőoktatás, jezsuita akadémiák Erdélyben és Magyarországon

Az első, tartósnak bizonyult magyar egyetemalapítás

Kisebbségi jezsuita akadémiák és egyéb katolikus főiskolák a 17-18. században

Az állami felsőoktatáspolitikai kezdetek a 18. század második felében

A szakképzés fejlesztése a felvilágosult abszolutizmus első időszakában

Die Universitäten Ungarns vom Mittelalter bis zum aufgeklärten Absolutismus

Mittelalterliche Universität in Fünfkirchen (Pécs).

Die erste Universität der Ungarischen Hauptstadt.

Die Academia Istropolitana in Preßburg (Pozsony).

Hochschule der Dominikaner in der Ofner (Budaer) Burg

Versuche der Konfessionen der Schaffung des ungarischen Hochschulwesens neuen Typs

Reformierte Kollegien und die Versuche der Universitätsgründungen.

Das Collegium Bethlenianum in Siebenbürgen.

Das Plan einer Universitätsgründung von János Apáczai Csere in Klausenburg (Kolozsvár).

Die reformierten Kollegien zur Zeit der Gegenreformation

Die evangelisch-lutheranischen Lyzeen in Ungarn und in Siebenbürgen

Der katholische Hochschulunterricht und die Akademien der Jesuiten.

Die Gründung der ersten, noch immer bestehenden Universität in Ungarn

Die kleineren katholischen Hochschulen in dem 17-18. Jahrhundert.

Der Anfang der staatlichen Hochschulpolitik zur Zeit des aufgeklärten Absolutismus.

Universities in Hungary from the Middle Ages to the Enlightened Absolutism

First Attempts to Establish Universities in Mediaeval Hungary

The University of Pécs

The First University in the Hungarian Capital

Academia Istropolitana

St. Dominic College in Buda Castle

Church Attempts to Establish New Types of Higher Education in Hungary

Attempts to Establish Calvinist Colleges and Universities

Collegium Bethlenianum

János Apáczai Csere's Plan to Establish University in Kolozsvár

Calvinist Colleges in the Years of Counter-Reformation

Lutheran 'Liceums' (Colleges) in Hungary and Transsylvania

Catholic Higher Education, Jesuit Academies in Transsylvania and Hungary

The First, Successful Attempt for Establishing a Permanent University

Minor Jesuit Academies and Other Catholic Colleges in the 17th and 18th Centuries

Initial Stages of State Educational Policy in the Years of Enlightened Absolutism

Vocational Training in the First Period of Enlightened Absolutism

Dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez 1367- 1777

Dokumente zur Geschichte des ungarischen Hochschulunterrichtes 1367-1777

Documents to the History of the Hungarian Higher Education 1367-1777

I.

Középkori egyetemalapítási kísérletek

Versuche der Universitätsgründungen im Mittelalter

Attempts to Establish Universities in the Middle Ages

1-5. Pécs (Quinqueecclesia, Fünfkirchen)

6-8. Óbuda (Vetus Buda, Alt Ofen)

9-15. Pozsony (Posonium, Pressburg)

16-18. Budai domonkos főiskola (Studium Generale Dominicanorum, Dominikaner Hochschule in Ofen, The College of Buda of St. Dominic Order)

II.

Református kollégiumok és az akadémia létesítési tervek

Reformierte Kollegien und die Versuche der Universitätsgründungen

Attempts for Establishing Protestant Colleges and Academies

19-20. Pápa

21. Sárospatak

22-23. Debrecen

24-29. Kolozsvár (Claudiopolis, Klausenburg)

- Gyulafehérvár (Alba Julia, Karlsburg)

- Nagyenyed (Egidiopolis, Enyeden)

III.

Evangelikus líceum és akadémia terve

Das Plan eines evangelischen Lyzeums und einer Akademie

Plan for a Lutheran Liceum and Academy

30-32. Eperjes (Eperies, Preschau)

IV.

Bányászati és Kohászati Akadémia

Akademie für Bergbau und Hüttenwesen

Mining and Metallurgical Academy

33-34. Selmezbánya (Schemnitz)

V.

Jezsuita akadémiák és az első állandó magyar egyetem

Jesuitenakademien und die erste ständige ungarische Universität

Academies of Jesuits and the First Permanent Hungarian University

35-37. Kolozsvár (Claudiopolis, Klausenburg)

38-40. Kassa (Cassovia, Kaschau)

41-45. Nagyszombat-Buda (Tirnavia, Tyrnau-Ofen)

A fotók lelőhelye

A szerkesztő előszava

600 évvel ezelőtt alakult a magyar főváros első egyeteme. A Zsigmond kori egyetemalapítási kísérletet még sok más hasonló próbálkozás követte a történelmi Magyarország különböző városaiban. Ezekről sajnos a szélesebb közvélemény igen keveset tud, pedig a kísérletek jól mutatják azt az állandó törekvést, hogy hazánk a legnehezebb történelmi körülmények között is fontosnak tartotta a felsőoktatást, az ifjúság európai szintű művelését, hiszen nyilvánvaló volt, hogy ez lehet záloga fejlődésünknek, az ország jövőjének. Történelmünk legnagyobb alakjai sokszor saját magánvagyonukból áldoztak arra, hogy Magyarországon legyen egyetem, működjen a felsőfokú tanulmányokat lehetővé tevő tanintézet. A középkori kísérletek után több évszázaddal később, csak 1777-ben tért vissza Budapestre, az ország szívébe az ország akkor még egyetlen egyeteme, amelyből fejlődött ki több mai fővárosi univerzitás. Úgy véltük, a fővárosi egyetemek e közös ünnepén legjobban azzal tiszteleghetünk az egykori óbudai egyetem emlékének, ha közreadjuk az 1777 előtti magyar egyetemi és főiskola alapítási kísérletek legfontosabb dokumentumait. Jelen munka tehát forráskiadvány, amelynek első részében magyar, német és angol nyelven foglaltak össze röviden a magyar felsőoktatás fejlődését a kezdetektől 1777-ig, a felvilágosult abszolutizmus időszakáig. A kötet második részében 45 dokumentumot közlünk az 1367 és 1777 közötti időszakból, tehát a középkori pécsi egyetem alapításától a nagyszombati egyetem Budára költözéséig. Kiadványunk nem közöl eddig ki nem adott okleveleket, vagy iratokat, hiszen valamennyi dokumentum nagyjából a múlt században már kiadásra került. Nem is volt célunk az erre való törekvés, sokkal inkább az, hogy a magyar felsőoktatás e korai négy évszázadára vonatkozó legérdekesebb oklevelek és iratok most egyszerre, egy kötetben legyenek olvashatók eredeti nyelven és magyarul is. Ennek megfelelően több dokumentum magyarul most először kerül közlésre. A dokumentumok előtt magyar, német és angol nyelven rövid tartalmi kivonatot közlünk az oklevél vagy irat tárgyáról, majd előbb eredeti (latin vagy német) nyelven, utána magyar fordításban adjuk a szöveget. A csak magyar nyelvű forrásoknál jegyzetben hozzuk a szövegben előforduló idegen szavak és kifejezések magyarázatát. Az egyes dokumentumok után jegyzetben utalunk valamennyi általunk ismert korábbi vagy újabb forráskiadásra, amelyeket részben felhasználtunk. A forrásokat nem szigorú időrendben, hanem tematikus egységekben közöljük, és e tematikus egységeken belül az egyes egyetemi városokra vonatkozó dokumentumok kerültek egymás mellé, s csak ezen belül vettük figyelembe a kronológiai sorrendet. Így például a középkori egyetemalapítási kísérleteknél előbb a pécsi, utána az óbudai, majd a pozsonyi egyetem néhány dokumentuma következik, s e fejezet végén található három a budai domonkos főiskolára és Mátyás budai könyvtárára vonatkozó írás. Külön fejezetet képeznek a református kollégiumokra és az erdélyi akadémia alapítási kísérleteikre vonatkozó iratok, majd az evangélikus líceumok sorából példaképpen közlünk három dokumentumot Eperjesről. A felsőfokú szakoktatás bevezetésének 18. századi kezdeteiről, a selmecbányai akadémia korai szakaszából is csak két szabályzatot tudunk közölni. Az időrendet kicsit megbontva, a kötet végén kerülnek bemutatásra a 16-18. századi jezsuita akadémiák, illetve egyetemek, előbb Kolozsvár, majd Kassa, végül a máig folyamatosan működő nagyszombati egyetem öt legfontosabbnak vélt történeti dokumentuma. Az utolsó irat már a Budára költözésről szól, s mintegy jelképesen lezárja a magyar felsőoktatás történetének e viszontagságos négy évszázadát, s egyben kezdetét jelenti a magyar fővárosban több mint két évszázaddal ezelőtt megkezdődött, s remélhetőleg még sokáig pezsgő és fejlődő egyetemi életnek.

A magyar felsőoktatás a középkori kezdetektől a nagyszombati egyetem Budára költözéséig

Az első egyetemalapítási kísérletek a középkori Magyarországon

Európa déli és nyugati peremén a nyugati, latin kereszténységhez tartozó országokban a 11-13. században egymás után sorra alakultak azok a nagy vonzáskörzettel bíró oktatási intézmények, amelyekben az akkor még egységesnek tekinthető „keresztény Európa” tanulni vágyó, s az egyházi rendbe tartozó ifjai a tudományok „egyetemességét” felső fokon elsajátíthatták. A középkor egyetemei szerves fejlődéssel fokozatosan jöttek létre a tanulni vágyó fiataloknak a választott tanárok körüli spontán tömörülésével. Ez az időszak az európai egyetemek születésének korszaka. Az európai középkor legjelentősebb és legmaradandóbb alkotásai közé tartoznak azok az univerzitások, amelyek rövid időn belül egyes tudományágak európai hírű központjaivá váltak, mint például Bologna a jogi, Párizs a teológiai és filozófiai tudományokénak. Itáliában Salerno egyetemén indult meg az orvosi tudományok magas szintű oktatása. Az egyetemek elsősorban az uralkodók kezdeményezéséből alakultak meg, s nyerték el a pápai vagy császári jóváhagyást működésükhöz. Fontos volt természetesen az a közeg is, amelyet a fejlődésnek indult középkori városok jelentettek számukra. A város és egyeteme általában együtt, egymást segítve fejlődött, még akkor is, ha az autonóm intézmény és a városi önkormányzat, a diákság és a városi polgárság között esetenként konfliktusok támadtak. A korai időszakban úgy is létrejöttek egyetemek, hogy a tanárok és diákok egy része elhagyta az Alma Matert, és egy másik városba vándorolva új tudományos központot szervezett. Ilyen elvándorlással született Padova és Cambridge (Bolognából, illetve Oxfordból kivált) egyeteme.

A Rajnától keletre és az Alpoktól északra azonban évszázadokon át nem volt más választásuk a tanulni vágyóknak, mint hogy útra kelve, az előbbi egyetemek valamelyikére iratkozzanak be. A külföldi egyetemjárás, a peregrináció Közép-Európa valamennyi népénél, így a magyarnál is a felsőfokú tanulás alapvető módja maradt egészen az újkorig, sőt sok helyen a 20. századig. Magyar klerikusokat kezdettől fogva ott találunk a nagy európai egyetemeken. A kitűnő francia kapcsolatokkal rendelkező III. Béla magyar király számos főpapja tanult Párizsban, és a legrégebb fennmaradt magyar gesta szerzője, P mester, akit a magyar történeti irodalom Anonymusként ismer, szintén utal párizsi tanulmányaira. A 12. század végén tanult Oxfordban Magyarországi Miklós, és nagyon nagy számban voltak magyarok a 13. század elején Bolognában, ahonnan Paulus Hungarus azért tért vissza hazájába, hogy megszervezze a Domonkos rend magyar tartományát.

Régióinkban 1348-ban, Prágában alakult az első ismert univerzitás, s közelünkben ezt követte az 1364-es krakkói, majd az 1365-ös bécsi egyetemalapítás. Magyar szempontból kezdettől fogva Bécs a legjelentősebb szomszédos egyetem, ahol hamar megalakult az önálló magyar akadémiai nemzet, s ettől kezdve szinte folyamatos a magyar hallgatók jelenléte az osztrák városban. Prága iránt már a 14. században, Krakkó iránt a 15. század második felétől nőtt meg a magyar hallgatók érdeklődése. Volt olyan időszak, mikor a diákok egynegyede volt magyar Krakkóban és önálló bursájuk is volt.

Az első magyarországi egyetem létesítéséig az említetteken kívül még 40 egyetemalapítás történt Európában, s ebből 18 esett Itália, 10 a későbbi Franciaország területére, 7 az Ibériai félszigetre, 2 Angliára és 3 Közép-Európára.

Magyarország a térség hozzá hasonló országaival együtt követte az európai fejlődést, s külföldi peregrinusai révén is igyekezett lépést tartani a kor tudományának előrehaladásával. A magyar fejlődés sajátossága éppen az, hogy középkori uralkodóink többszöri kísérlete ellenére sem sikerült olyan állandó egyetemet létrehozni, amely túlélhette volna a török támadást, és fenntarthatta volna a belföldi egyetemi képzés lehetőségét.

A középkori egyetemek Európa-szerte a káptalani iskolákból fejlődtek ki, s nem volt ez másként Magyarországon sem. Érdekes és sokáig vitatott hazai adat erre IV. László 1276. november 18-i oklevele, amelyben a veszprémi káptalani iskolát a párizsi egyetemhez hasonlítja. Mint írja: „... proinde notitie pateat universorum, quod in Vesprimiensi Civitate a tempore, quo in Hungaria fides in cepit Chatolica Dei dono liberalium artium studia, perque mandata maxime divina manifestius declarantur, prout Parisiis in Francia, doctrine Docentium preeminencia et copiosa discentium frequentia pre totius Regni Hungariae Ecclesiis fama florida crebrescente celebritate hactenus corruscavit et cultus iustitie ad regni iura conservanda inibi obtinuit principatum ...” Azaz: Tudja meg mindenki, hogy Veszprém városában attól az időtől fogva, amidőn Magyarországon a katolikus hit meggyökerezett, Isten kegyelméből a szabad művészeteket, amelyek kiváltképpen az isteni parancsokat világosabban megmagyarázzák, miként Párizsban Franciaországban, a tanítók tudományának kitűnősége és a tanulók tömeges látogatása folytán egész Magyarország egyházai fölött a virágzó hírnév eddig egyre növekedő fénnel ragyogta be és az ország jogainak megőrzését szolgáló jogtudomány művelése ugyanott az első helyet foglalta el ...

Ez az adat természetesen legjobb esetben is csupán a szándékot, a nagyratörő terveket jelzi, de nem azt, hogy Veszprémben egyetem működött volna.

A pécsi egyetem

A 14. század második felére a virágkorát élő magyar királyságnak a korábbinál jóval nagyobb számban volt szüksége európai színvonalon művelt férfiakra, s most már nem csupán az egyházi, de a világi hivatalokban is. Vilmos pécsi püspök és királyi kancellár lehetett az, aki az egyetemalapítás és a székhely kiválasztása ügyében hatni igyekezett Nagy Lajos királlyal. V. Orbán pápa 1367. szeptember 1-jén adta ki Viterbóban - a csupán másolatban megmaradt - egyetemalapító oklevelet, amelyben az új univerzitás szerkezetét és működési rendjét szabályozta. A pápa Pécsen - Krakkóhoz és Bécshez hasonló módon - nem adott engedélyt teológiai fakultás létesítésére. A teológia tanítását az avignoni pápák elsősorban Párizs feladatának tekintették. A pápai bulla a jogtudományi fakultás létesítését külön is kiemelte, s engedélyezte a magiszteri és doktori fokozat adományozását. Az egyetemi doktori vizsgákon kancellárként a pécsi püspök vagy vicarius elnökölt, s a káptalan megbízottja is jelen volt. Anyagi szempontból fontos rendelkezésnek számított, hogy az egyetemen tanító magiszterek és doktorok a magyar uralkodótól kapták jövedelmüket.

A pécsi egyetem tehát jellegzetesen uralkodói alapítású, és a teológia híján csonka univerzitás volt, de létrehozása idején mindez teljesen összhangban állt a kor és a régió viszonyaival. A kancellár kiterjedt nemzetközi kapcsolata, a Nagy Lajos korabeli Magyarország erős királyi hatalma, Pécs városának és a püspökségnek fekvése, mediterrán kapcsolatai egyaránt segíthették az alapítás idején a pécsi egyetem létrejöttét. Későbbi források - így Evlia Cselebi török útleírása is - a pécsi püspökvárban, a székesegyház mellett egy szinte diáknegyednek tekinthető épületet említenek 70 szobával, ami a későbbi olvasók számára szinte hihetetlennek tűnt. A legutóbbi években azonban a Pécsen folyó ásatások során a régészek feltártak egy ilyen nagyméretű építményt, sőt olyan címertöredékek is előkerültek, amelyek azt sejtetik, hogy a középkori pécsi egyetem egykori épületét találták meg.

Az egyetem történetéről sajnos igen kevés írásos adat maradt ránk. Az univerzitás leghíresebb tanára a bolognai származású Galvano Bettini volt, aki Lajos királytól káprázatosnak tűnő fizetést kapott: nyolcszor annyit, mint saját korában a krakkói egyetem tanárai. Gábrriel Asztrik kutatásaiból még néhány pécsi doktorról és magiszterről van tudomásunk. Jellegzetes és érdekes adatokat ismerünk a pécsi diákéletről azokból a római kúriában megmaradt panaszos levelekből, amelyek a pécsi egyetemi hallgatók közötti összecsapásokról, sőt gyilkosságokról tudósítanak. A hallgatók fegyverviseléséből származó balesetek a kor jellemző egyetemi eseményei, s e tekintetben Pécs nem különbözött Bolognától vagy Párizstól.

A pécsi egyetem az alapító, Nagy Lajos király halála után nyilvánvalóan válságba került. Ez nem volt szokatlan, hiszen Bécsben vagy Krakkóban hasonló jelenség játszódott le, de ott a későbbi uralkodók újraalapítással, újabb adományokkal életre keltették és továbbfejlesztették tartományuk egyetemi életét. Magyarországon érdekes módon nem ez játszódott le, hanem a következő uralkodók újabb és újabb városokban kísérleteztek egyetemalapítással. Az 1380-as évektől egyre több pécsi diákkal találkozunk Prága és Bécs egyetemein, de valószínű, hogy a pécsi egyetem a 15. század elején még fennállt, majd erőteljes királyi támogatás hiányában püspöki főiskolává, schola maiorrá alakult át. Ez a főiskola feltehetően a török hódoltságig maradt fenn

Az első univerzitás a magyar fővárosban

Az Anjou-házból való királyokat Luxemburgi Zsigmond követte a magyar trónon, aki a magyar középkor egyik Európa-szerte ismert uralkodója, s aki jelentős szerepet vállalt a nagy nyugati egyházszakadás felszámolásában, az európai diplomáciai életben. Zsigmond uralkodása alatt létesült először egyetem az ország fővárosában, az ekkoriban gyors fejlődésnek indult Budán. 1395. októberében adta ki IX. Bonifác pápa Zsigmond kérésére az óbudai egyetem első alapítólevelét, amelynek eredeti példánya a magyar középkor annyi más írásbeli emlékével együtt sajnos nem maradt ránk. A korábbi évszázadokban 1389-re tették az intézmény alapítását, s csak a közelmúltban tisztázódott Domonkos László kutatásai nyomán az óbudai egyetem alapítási ideje. Feltehető, hogy a király azért küldte Szántai Lukács óbudai prépostot Rómába, hogy kieszakozolja a pápánál az új egyetem alapításának engedélyét. Az óbudai társaskáptalan az ország egyik legfontosabb egyházi intézménye volt ebben az időben, azon három hiteles hely közé számított, amelyek az egész országra kiterjedő hatáskörrel rendelkeztek.

A pápai bulla - a kor más egyetemeihez hasonló módon - a prépostság jövedelmeit az egyetem, illetve a leendő professzorok ellátására szánta, és Lukács prépostot nevezte ki az óbudai egyetem kancellárjává, s emellett csanádi püspökké is. 1395-ben a pápa feltehetően teljes, négy fakultásból álló egyetem létesítésére adott engedélyt, de nincs adatunk arra, hogy az univerzitás minden karán megindult volna az oktatás. 1396 nyarán Johannes de Horow, a bécsi egyetem bölcsészkarának magistere arra kért engedélyt, hogy a budai egyetemre távozhasson. A megnyílt egyetem hatása azonban csak szűk körre terjedhetett ki, hiszen a bécsi vagy a prágai egyetemen e korban sem csökkent látványosan az oda beiratkozó magyar diákok száma. Az ország fővárosában, Budán 1402-ben széles körű társadalmi mozgalom bontakozott ki, amely a városigazgatás kézművesekkel való bővítésére irányult. A mozgalom egybeesett a Zsigmond elleni magyarországi felkeléssel, amely a nápolyi Anjou házból való Lászlónak a magyar trónra kerülését kívánta elérni. Zsigmond 1403-ra úrrá lett a felkelésen, és Buda városában is erővel állította helyre a korábbi állapotokat. Nem kizárt, hogy az óbudai egyetem vezetői is belekeveredtek a budai felkelés, illetve mozgalom szervezésébe, így az uralkodó 1403-ban az egyetemet feltehetően bezáratta.

Zsigmond és a pápaság viszonya 1410-ben, az úgynevezett zsinati pápák választása után normalizálódott, amikor a király Ozorai Pipo temesi ispánt küldte tárgyalni XXIII. János pápához. A javuló viszony egyik első jele volt, hogy 1410. augusztus 1-jén a pápa aláírta az óbudai egyetem újjáalapítására vonatkozó bulláját. Az egyetem négy klasszikus fakultással működhetett, mindazokkal a kiváltságokkal, amelyeket a nagy európai egyetemek élveztek. Feltételezzük, hogy az egyetemalapítás ügyének újbóli előterjesztésében Zsigmondot nemcsak az ország belső igényei, hanem a nemzetközi események alakulása is vezette. A prágai egyetemen éppen 1409-ben kerültek többségbe a Husz Jánost követők, ekkor távoztak el Prágából a német diákok és tanárok, megalapítva a lipcsei egyetemet. Így nyilvánvaló, hogy Zsigmond is szükségét látta egy közvetlenebbül befolyása alatt álló magyar univerzitás létesítésének. Az egyetem e második korszakáról több információval rendelkezünk. Az univerzitás kancellárja változatlanul a budai prépost volt, s e tisztségre 1411-ben Zsigmond a bécsi egyetem teológiai karáról Budára hívott Gelderni Sluter Lambertet nevezte ki.

Segítette az óbudai egyetem szervezését a prágai Pál mester is, több ottani magisterrel együtt. Ugyancsak Budán oktatott a korábban a kölni egyetemen tanult Johannes Wrede, aki még 1402-ben nyerte el a budai prépostság olvasókanonoki prebendáját. Az 1410-es években tehát a királyi támogatás átmenetileg kitűnő tanári kart tudott megnyerni a budai egyetem működtetéséhez, s több adat mutatja, hogy ezekben az években magyar diákok a Budán elnyert baccalaureusi fokozattal kérték felvételüket más, közép-európai egyetemekre.

A kor legjelentősebb világtörténelmi eseményén, az egyházszakadást felszámoló konstanzi zsinaton a nagy európai egyetemek is képviseltették magukat. Ulrich Richental korabeli krónikájának adatai szerint a zsinaton az óbudai egyetem 7 tanára vett részt, a német nemzet tagjaként. A krónikában megnevezett tanárok egy részének budai működése nem bizonyítható, mint ahogy azt sem tudhatjuk, hogy orvosi fakultás létezett-e Budán, bár a forrásban szerepel az óbudai tanárok között Simon Clostein neve, aki korábban Prágában orvosi tanulmányokat folytatott.

Sluter prépost és kancellár legkésőbb 1418-ban elkerült Budáról, hiszen egy év múlva Bécsben lett az egyetem rektora. 1419 után nincs adatunk az óbudai egyetem további működéséről, a nemzetközi politikával elfoglalt Zsigmond a továbbiakban valószínűleg már nem tartotta fontosnak az intézmény támogatását. E szubjektív tényezőkön kívül még Óbuda, illetve Buda városa sem volt eléggé fejlett ahhoz, hogy egy valódi egyetem székhelye legyen, s a hazai társadalom sem igényelte még a nagy számú világi értelmiség kiképzését. Magyarországon csak a század legvégén jelennek meg a világi pályát választó értelmiségiek, de még akkor is csak kis számban. Egy ilyen réteg megerősödése lett volna a feltétele egy önálló magyar egyetem tartós működésének.

Az Academia Istropolitana

Harmadik ismert középkori egyetemalapítási kísérletünk Mátyás király és kancellárja, Vitéz János esztergomi érsek nevéhez fűződik. Az itáliai humanizmussal és korának legújabb szellemi áramlataival szoros kapcsolatban álló Vitéz Jánost és Janus Pannonius pécsi püspököt - Mátyás király javaslata alapján - 1465. május 29-én arra hatalmazta fel II. Pál pápa, hogy egy általuk alkalmasnak ítélt magyar városban egyetem alapítását kezdeményezzék. A pápai levél szerint ebben az időben már nem működött egyetem Magyarországon, tehát a korábbi intézmények működése addigra már bizonyosan megszűnt. Az uralkodó a bolognai-hoz hasonló egyetem felállítására kért engedélyt. A pápa Vitéz Jánost jelölte ki az egyetem kancellárjává mindazokkal a jogokkal, melyekkel a bolognai egyetem kancellárja is rendelkezett. Vitéz János választása - akkor még nyilván Mátyás király egyetértésével - Pozsonyra

esett, ahol 1467. július 20-án nyitották meg az Academia Istropolitana elnevezést nyert pozsonyi egyetemet. Vitéz végül is nem a bolognai, hanem inkább a bécsi és párizsi egyetemi rendszert vette át, és kancellárként erős központi irányítást vezetett be az egyetemen. 1469-ben a pozsonyi prépostot nevezték ki az intézmény alkancellárjának, aki ugyancsak széles hatáskörrel rendelkezett.

Vitéz kitűnő nemzetközi kapcsolatai révén nagyhírű tanárokat tudott megnyerni az egyetem számára. Közülük a leghíresebb a königsbergi születésű Johannes Müller, ismertebb nevén Regiomontanus, a csillagászat európai hírű professzora. Hasonlóan neves csillagász volt Martinus Ilkusz, aki Krakkóból került Itáliába, majd onnan Magyarországra. A két nagy csillagászon kívül teológusok, jogászok, filozófusok pozsonyi működéséről is van tudomásunk. Az egyetem diákszallásáról, bursájáról is maradtak fenn adatok.

A pozsonyi egyetem sorsát lényegében az pecsételte meg, hogy rendkívül szorosan kötődött kancellárjának, Vitéz Jánosnak személyes sorsához, politikai karrierjéhez. 1471-ben Vitéz János és Janus Pannonius is részt vett egy Mátyás ellen szervezett összeesküvésben, így a király mindkét főpapot elfogatta. Vitéz nem sokkal később Esztergomban meghalt, és 1472-ben elhunyt a Zágrábba menekült Janus Pannonius is. Az egyetem két legnagyobb pártfogóját veszítette el, Mátyás pedig közömbössé vált a Vitéz nevével fémjelzett intézmény sorsa iránt. 1472 után a kiváló tanárok sorra hagyták el Pozsonyt, és sok diák is átiratkozott a közeli Bécs egyetemére. Mátyás király, miután 1485-ben elfoglalta Bécs városát, az ottani egyetemet pártfogása alá vonta, s ezek után aligha volt szükség a Bécshez oly közel fekvő Pozsonyban különálló univerzitásra. Így a harmadikként alapított hazai egyetem sorsa sem végződött másképpen, mint az előző kettőé. Rövid virágzás után rendkívül gyorsan lehanyatlott, s még az alapító uralkodó idejében megszűnt.

Domonkos főiskola Buda várában

A középkori magyarországi felsőoktatás történetének leghosszabb ideig fennálló, jelentős intézménye a szó klasszikus értelmében egyetemnek nem tekinthető budai domonkos rendi főiskola. A rend nagykáptalanja még 1304-ben elrendelte, hogy valamennyi tartományban egy rendi főiskolát, azaz Studium Generalét kell felállítani a tagok képzésére. A magyar rendtartomány a budai domonkos kolostorban jelölte ki a főiskola helyét, amelyet a rend tartott fenn a 14. századtól kezdve, így annak léte nem függött a mindenkori uralkodó szándékaitól és anyagi pártfogásától. Számos adat utal arra, hogy Mátyás király 1475 után, tehát a Vitéz János-féle összeesküvés leverésével és a pozsonyi egyetem hanyatlásának kezdetével egyidőben, határozottabb pártfogásába vette a budai domonkos főiskolát. Ernuszt Zsigmond pécsi püspök tudósítása szerint az volt a terve, hogy Budán egy új egyetemet alapít. E korban volt a budai Studium Generale igazgatója előbb Franciscus Nardeus de Nerotino páduai professzor, majd a német származású Petrus Niger, aki 1481-ben megjelent munkáját Mátyásnak ajánlva arról tudósít, hogy a király az intézet fenntartására, valamint tanárainak és hallgatóinak ellátására és fenntartására évről-évre bőkezű támogatást juttatott. A 15. század második felében volt az intézet tanára az Erdélyből származó, majd Firenzében és Sienában tanári címet szerző Nicolaus de Mirabilibus, aki Lorenzo Medici előtt vett részt egy teológiai vitán.

Annyi bizonyos, hogy a budai domonkos Studium Generale, amelyet e korban többször is egyetemnek neveznek, bölcsészeti és teológiai képzést nyújtott, és tudományos fokozatokat is adhatott. Nem tudjuk azonban, hogy a rend tagjain kívül mások számára is megnyílt-e a főiskola, bár Mátyás király törekvéseiből erre következtethetünk. Az intézmény Mátyás halála után zavartalanul működött tovább.

A rend nagykáptalanja 1495-ben, majd 1507-ben foglalkozott a budai főiskolával, megerősítve annak statutumait, s megállapította, hogy az intézet a bolognai egyetem példáját követi, de csak a filozófia és a teológia oktatását végzi. Az 1510-es években a rend Párizsban tanult professzorokkal erősítette meg a főiskolát, amelynek működése az 1530-as évekig folyamatos maradt. A domonkos rend közvetlenül a török támadás előtt Erdélyben, Nagyszeben városában akart újabb Studium Generalét nyitni, de a terv a reformáció hazai megjelenése után már nem valósulhatott meg. 1541-ben a Balkánról előretörő török nagyhatalom elfoglalta Budát és az ország középső részét. A budai domonkos főiskola egyes vélemények szerint Kassa városába menekült, de a 16. század közepére bizonyosan végleg megszűnt. Így a magyar ifjúság számára a külföldi egyetemek látogatása maradt a felsőfokú tanulás egyetlen lehetősége.

Az új típusú magyar felsőoktatás megteremtésének felekezeti kísérletei

A 16. század elején a középkori magyar államot szinte egyidőben érte három olyan megrázkódtatás, amely ugyan Európa más régióiban is érezte hatását, de ilyen rövid idő alatt ennyire radikális, történelmi méretű változásokat csak kevés helyen okozott. Ezen események legfontosabbika és egyben legtragikusabb következménnyel járó eleme a fél évezredes magyar állam területi egységének megbomlása volt. A Balkánon előrenyomuló török birodalom az 1526-os mohácsi csatában vereséget mért a szétesőben lévő királyi hatalomra, és két évtizeden belül megszállta az ország középső harmadát, beleértve Budát, a fővárost is. Az ország keleti fele, Erdély a hozzá kapcsolt részekkel együtt 1541 után önálló fejedelemséggé alakult, amely politikailag a török és a Habsburg birodalom között lavírozva próbálta másfél évszázadon át függetlenségét megőrizni. Az ország nyugati és északi területe, a magyar királyság maradékeként a Habsburgok osztrák ágának birodalmához került.

A másik változás közvetlenebbül hatott a magyar oktatás, ezen belül a felsőoktatás helyzetére. Az addig egységes keresztény hit a reformáció következtében több ágra szakadt, és Magyarországon Közép-Európa vallásilag talán leginkább tagolt népessége alakult ki. Különösen jellemző volt, hogy az etnikailag amúgy is vegyes lakosság egy-egy etnikumon belül is több felekezethez csatlakozott, így például az erdélyi magyarság körében a katolikus, református, evangélikus és unitárius valláshoz tartozókat egyaránt találunk, de a magyarországi németiség vagy szlovákság is megoszlott a katolikus és evangélikus felekezet között.

A harmadik radikális változás a nagy földrajzi felfedezések következménye volt. Magyarország - geográfiai helyzeténél fogva, a térség többi államával együtt - a „táguló világ” peremére szorult, amelytől már meglehetősen távol zajlottak az európai gazdasági és társadalmi fejlődést meghatározó folyamatok.

Európa nyugati és középső területein az erősödő városi polgárság, a fejlődő és differenciálódó állami, városi és a több felekezetre tagolt egyházi közigazgatás egyre nagyobb számban igényelte a képzett, világi és teológiai műveltséggel egyaránt rendelkező szakembereket, következésképpen érdekelve volt új főiskolák, akadémiák, egyetemek alapításában. A reformáció és ellenreformáció küzdelme ebben az értelemben élénkítő hatást gyakorolt az európai felsőoktatásra, hiszen katolikusok és protestánsok egyaránt minél jobban képzett, vitaképes teológusok, filozófusok, jogászok és később természettudósok nevelésében voltak érdekelték. A 16. század első harmadától megjelentek Közép-Európában a felekezeti jellegű egyetemek, ahol a filozófiát és teológiát az adott tartományban többségre jutott felekezet szellemében tanították, s ennek megfelelően hallgatói többségükben a lutheránusok, a kálvinisták, vagy adott esetben a katolikusok közül kerültek ki. Az egyetemes tudomány fejlődése szempont-

jából e bezárkózás részben káros volt, de a felsőoktatás intézményrendszerének gyors kiépülése szempontjából pozitív elemeket is hordozott. A felekezetiileg szintén erősen megosztott Németországban például a 16-18. században 29 egyetem alapítására került sor a korábban már meglévő 12 mellé, így a politikailag amúgy is tagolt birodalom szinte minden jelentős tartományában mód nyílt a felsőfokú tanulmányok folytatására. Hasonlóképpen, a német-római birodalomnál jóval kisebb Németalföldön a 17. században már 6, Svájcban 3-4 egyetem vagy akadémia között válogathattak a tanulni vágyók. Közép-Európa keleti felében, az osztrák tartományokban Bécs mellett Innsbruck, Salzburg, Graz, Laibach (Ljubljana) régi egyetemeire, vagy új jezsuita akadémiaira lehetett beiratkozni, a cseh-morva területeken Prága mellett Olmütz (Olomouc) is új egyetemnek adott helyet, a Lengyel-Litván Királyságban pedig Krakkón kívül a 16-17. században már Vilno (Vilnius) és Lemberg (Lvov) városa is akadémiai képzés színhelye volt. Magyarországon és Erdélyben a török hódoltság nehéz korszaka ellenére a térség többi országához hasonló fejlődési folyamatok indultak meg, de ezek sikeressége és tartóssága sokszor a külpolitikai helyzet alakulásától függött.

A magyarországi felsőoktatás újjáteremtésére a reformáció után a három legjelentősebb felekezet, a katolikus, a református és az evangélikus egyaránt kísérletet tett. A 16-17. századi magyarországi állapotok új, korszerű, teljes szervezetű egyetem vagy egyetemek alapítására nem adtak lehetőséget. A reformáció következményeként Európa-szerte szélesebb körre terjedt ki az alsó- és középfokú oktatás az egykori káptalani és városi iskolák átvételével, vagy új iskolák szervezésével, ahol a városi polgárság és a protestáns lett nemesség igényeinek megfelelő, többszintű képzés folyt. Az elemi osztályok elvégzése után a polgárság előkelőbb rétegéhez tartozó családok gyermekeit a klasszikus műveltséget adó gimnáziumi osztályokba iratták be. Nem volt kicsi azonban már az a nemesi és polgári eredetű réteg sem, amelynek a méltóságához illő pályafutáshoz, a szaporodó állami és városi hivatalok betöltéséhez, s természetesen az egyházi, papi hivatáshoz magasabb fokú ismeretekre volt szüksége. Az új típusú iskolákban tehát - a hiányzó egyetemet pótlandó - olyan akadémiai jellegű osztályokra is szükség volt, ahol legalább a felsőfokú ismeretek leglényegesebb elemeit összefoglalták. Az adott társadalmi, politikai helyzethez való alkalmazkodásból és az említett igények kielégítése céljából jött létre Magyarországon az az igen tartósnak bizonyult iskolafajta, amelyet a szakirodalom kollégium típusú iskolának nevez. E főiskolai tagozatokkal is rendelkező iskolák elnevezése a reformátusok esetében kollégium, az evangélikusoknál legtöbbször líceum, míg a katolikusoknál - főleg a jezsuita iskolák esetében - az akadémia volt. A protestánsok ilyen iskolái a hazai igények jelentős részét kielégítették, de akik tanulmányaikat legfelső fokon kívánták befejezni, az itteni akadémiai osztályok elvégzése után külföldi protestáns egyetemeken tanultak tovább.

A protestáns kollégiumokban és líceumokban a felsőbb ismeretek oktatása szervezetiileg nem vált el teljesen az iskolák többi részétől, tudományos fokozatok szerzésére sem nyílt lehetőség, és az egyes iskolák között a színvonalban, a felsőfokú képzés tartalmában jelentős különbségek mutatkoztak. Ami egyetlen esetben sem hiányzott a protestáns kollégiumok képzési rendszeréből, az a teológiai ismeretek oktatása volt, mivel ezek az egyházak különös fontosságot tulajdonítottak az általános műveltségben a vallási ismereteknek. Ennek megfelelően a nem teljes rendszerű kollégiumban elmaradt a klasszikus egyetemek hagyományos filozófiai (bölcészeti) alapképzése, de nem hiányzott a teológia. Ez a megoldás azonban csak speciális felekezeti igényeket elégíthetett ki, de nem tekinthető még az egyetemi képzés első fázisának sem. Éppen ezért csak az egyes kollégiumok felépítésének és tantervének részletes vizsgálata után dönthető el, hogy az intézmény végzett-e felsőfokúnak tekinthető képzést. Csak azokat tekinthetjük ilyennek, amelyek teljes szerkezetűek voltak, tehát a gimnáziumi osztályok után filozófiai és teológiai kurzusokat is tartottak hallgatóiknak.

A katolikus iskolák, akadémiák esetében elsősorban a jezsuita rend 1599-ben összeállított oktatási szabályzatának, a Ratio Studiorumnak hatására a főiskolai, egyetemi képzést sokkal határozottabban választották el a középfokú oktatástól. A jezsuita akadémiák lényegében két fakultásból álló, csonka egyetemek voltak, ahol a hároméves előkészítő jellegű filozófiai, bölcsészeti alapképzést a négyéves teológiai kurzus követte. Ezek az akadémiák tudományos fokozatot adhattak, és egyben előképzést arra, hogy más európai egyetemen a felsőfokú tanulmányokat folytatni lehessen. Ennek megfelelően a magyarországi katolikusok számára - ha nem is olyan mértékben, mint a protestánsok esetében - a külföldi egyetemjárás ugyancsak fontos maradt a vizsgált korszakban.

Református kollégiumok és egyetemalapítási kísérletek

A reformáció helvét irányzata Magyarországon elsősorban az Alföld és Erdély magyarjók lakossága körében terjedt el, de a 17. század elején a töröktől meg nem szállt országrészek mindegyikében jelentős pozíciókkal bírt. A református vallás a 17. században komoly pártfogóra talált az erdélyi fejedelmekben, akik nemcsak saját országrészükben támogatták az egyházat, s így a református iskolaügyet is, de a század jelentős részében a királyi Magyarországot uraló Habsburgokat is türelmesebb politikára tudták kényszeríteni. A vallásilag és etnikailag egyaránt különösen kevert Erdélyben egyébként már 1568-tól Európában szokatlan tolerancia érvényesült, az erdélyi országgyűlés kimondta, hogy a négy „bevert” felekezet (református, katolikus, evangélikus és unitárius) egymás mellett szabadon és sérthetetlenül működhet és tarthat fenn egyházi és oktatási intézményeket is.

Az ország legismertebb református kollégiumai a 16. század hatvanas éveiben alakultak, esetenként evangélikus kezdeményezéseken alapulva, másutt önálló iskolaként, amelyek kezdetben egyáltalán nem nyújtottak felsőfokú képzést. Debrecen kollégiuma 1538-ban, Sárospatak és Pápa későbbi híres református iskolái 1531-ben alakultak, de felsőbb akadémiai osztályait csak később nyitották meg. Debrecenben 1588 után már külön anyakönyvben vezették a bölcsészeti és teológiai osztályok hallgatóinak névsorát. A református kollégiumokban ezeket a diákokat jellegzetes ruhájukról tógátus diákoknak nevezték. Ők alkották a Coetust, a diákok közösségét, amelynek vezetőit saját maguk közül választották. E tógátus diákokból kerültek ki a külföldön is tanult akadémisták. Sárospatak csak a 17. század elején emelkedett a teljes szerkezetű felsőfokú képzést végző kollégiumok sorába.

Erdélyben és a hozzá politikailag szorosan kapcsolódó volt magyar vármegyékben Nagyvárad és Gyulafehérvár református iskoláit kell kiemelnünk, amelyek a 17. század első felében magas szintű oktatást folytattak. Nagyváradon a század közepén Mártonfalvi György vezetésével virágzó református kollégium működött, amely a török utolsó nagy támadása idején Debrecenbe menekült, és hozzájárult az ottani akadémiai képzés színvonalának emeléséhez.

A református felsőoktatás két legérdekesebb és legtávlatosabb kezdeményezése is Erdélyhez, annak két jelentős történelmi személyiségéhez fűződik. Az 1613-ban török katonai segítséggel a fejedelmi trónra került Bethlen Gábor volt az, aki rendkívüli diplomáciai érzékkel tudta felvirágoztatni a nagyhatalmak árnyékában, s egy nagy európai konfliktus időszakában a kicsiny, s csak félig független erdélyi fejedelemséget.

A Collegium Bethlenianum

A 30 éves háború kezdetén Bethlen Gábor a protestáns cseh rendekkel való szövetségben elfoglalta a Habsburgok kezén lévő Magyarország legjelentősebb részét, sőt csapatai Bécs elővárosát is ostromolták 1619 őszén. A fejedelem a hadiesemények közepette is időt, s figyelmet fordított a felsőoktatásra, a hiányzó magyar egyetem pótlására. 1619 novemberében úgy határozott, hogy Nagyszombat városában protestáns akadémiát alapít, s az iskolában 24 tanuló számára ösztöndíjat is adományoz. A csehek fehérhegyi veresége után Bethlen Gábor a nikolsburgi békében (1621) a független Erdély elismerését, sőt megerősödését is elérte a fő erőt másutt lekötő Habsburg birodalommal szemben. 1622 januárjában a tervezett nagyszombati református egyetem székhelyét Kassára tették át. Bethlen elképzelése az volt, hogy az intézet rektorának Szenczi Molnár Albertet, a több nyugat-európai egyetemet megjárt tudós polihisztort hívja meg. Ezen kívül a herborni egyetem tanárai közül is hívtak professzorokat a leendő magyarországi protestáns egyetemre, de a terv megvalósításához nem voltak meg a feltételek.

Bethlen Gábor saját szűkebb országrészében, Erdélyben is tervbe vette az akadémiai képzés intézményeinek kiépítését, és 1620. május 1-jén fejedelmi székhelyén, Gyulafehérvárott kollégiumot, főiskolát alapított. Két év múlva, 1622-ben maga az erdélyi országgyűlés mondta ki, hogy az iskolát academicum collegiummá, igazi egyetemmé kell fejleszteni, amelyhez a megfelelő javadalmakat a fejedelem biztosítja. Már 1622-ben Martin Opitz, a jeles német filológus lett a gyulafehérvári akadémia vezetője, bár ő csak rövid ideig maradt Erdélyben. Az 1620-as, 1630-as években felerősödött az erdélyi és magyarországi protestáns peregrináció is, mivel a fejedelmek azt jelentős ösztöndíjakkal segítették, ettől remélve egy, a majdani akadémiákon is alkalmazható, új, fiatal tudósnemzedék kiképzését. Már Bethlen Gábor halála után érkeztek Erdélybe egykori herborni és heidelbergi professzorok. 1629-től 1638-ig Johann Heinrich Alstedt volt az akadémia vezetője, tőle Johann Heinrich Bisterfeld vette át ezt a tisztséget, de ő is csak 1630-tól tanított Gyulafehérvárott. A harmadik híres vendégprofesszor Ludwig Philipp Piscator volt, aki szintén hosszú évekig tanított a Collegium Bethlenianumban. Az 1658 előtti években tehát Gyulafehérvárott működött a kor egyik olyan református akadémiaja, amelynek minden lehetősége megvolt a teljes egyetemmé válásra, ez azonban mégsem következett be. Bethlen utódja, I. Rákóczi György ugyanis egyszerre több református kollégium fejlesztésébe fogott, s így megosztotta a protestáns felsőoktatás támogatására szolgáló eszközöket. Az 1630-as években kapott jelentősebb támogatást a sárospataki kollégium, amely ezidőtájt élte első virágkorát Tolnai Dali Jánosnak, az intézet 1638-42 közötti rektorának irányításával. 1650-ben itt kapott katedrát Johann Amos Comenius, a protestáns pedagógia legkiválóbb tudósa, aki 1654-ig maradt a kollégiumban. Ugyancsak az 1630-as években I. Rákóczi György biztosított két új tanár részére fizetést a már említett nagyváradi kollégiumban, amely így a fejedelemség harmadik nagy protestáns iskolai központjává vált. A fejedelem fia, II. Rákóczi György az európai nagypolitikában kívánt szerepet kapni, s csekély érdeklődést mutatott az iskolaügy fejlesztése iránt. Erdély szerepének és lehetőségeinek téves értelmezése a későbbiekben végzetesnek bizonyult, és elsodorta a protestáns magyar egyetem létesítésének lehetőségét.

Apáczai Csere János egyetemalapítási terve Kolozsvárott

A külföldi egyetemjárás eredményességének egyik szép példája Apáczai Csere Jánosnak, a 17. század másik nagy polihistor tudósának életútja. A gyulafehérvári akadémia egykori diákja 1648 és 1653 között megjárta Hollandia protestáns egyetemeit, ott avatták teológiai doktorrá, és 1653-ban tanárként tért vissza magyar Alma Materéhez. 1655-ben a kivégzett I. Károly

angol király udvari papja, Isaac Basire lett a gyulafehérvári főiskola vezetője, akiben erős ellenszenv élt a presbiteriánus-puritán gondolkodással szemben, és fél év alatt elérte, hogy a modernebb elveket valló Apáczait a fejedelem eltávolítsa a gyulafehérvári akadémiáról. A fiatal tanár ezután a kolozsvári református iskola élére került, és itteni munkája mellett kidolgozta egy korszerű egyetem létesítésének alapelveit. Terve 1658-ban került Barcsai Ákos fejedelem elé. Apáczai a gyulafehérvári akadémia jövedelmeit alapul véve azt állította, hogy különösebben nagy beruházások nélkül az eddigi jövedelmekből 11 tanárt lehetett volna jobb beosztással alkalmazni és 100 alumnus diákot megfelelő ösztöndíjjal ellátni. Az addigi gyakorlattól eltérően hangsúlyozottan javasolta, hogy hazai tudósok is kapjanak katedrát a megalakítandó egyetemen. Az univerzitáson belül a klasszikus négy fakultás felállítását tartotta helyesnek, tehát az orvosi és jogi kar létesítését is, természetesen a tudományos fokozat adásának jogával. Az egyetem élén a professzorok közül évente választott rektor állt volna, míg a legfontosabb döntések a Senatus Academicust illették volna.

A 17. századi magyar társadalom szerkezetét tekintve Apáczai legforradalmibb javaslata az volt, hogy azoknak a jobbágy származású „szolgai állapotban született” diákoknak, akik az egyetemen a megfelelő vizsgák után diplomát szereznek, a fejedelem adjon nemességet. A korszerű egyetemi képet felrajzoló tervzetben még könyvtár, egyetemi nyomda, botanikus kert, sőt egyetemi menza létesítésének javaslata is szerepelt.

E szép terv a magyar történelem egyik letragikusabb időszakában született. A török porta engedélye nélkül lengyelelles hadjáratra vállalkozó II. Rákóczi Györgytől rövid idő alatt valamennyi szövetségese elpártolt, és a védtelenül maradt Erdélyt 1658 szeptemberében a krími tatár kán hadai végigpusztították. Ekkor rombolták le a gyulafehérvári akadémiát is, így érthető, ha Apáczai egyébként korszerű, de az erdélyi realitásokat figyelembe nem vevő javaslatának nem lett különösebb visszhangja.

A református kollégiumok sorsa a rekatolizáció időszakában

1660-ban a török birodalom utolsó nagy magyarországi offenzívájakor az Alföld addig meg nem szállt jelentős részei is hódoltság alá kerültek, s ekkor menekült Debrecenbe Nagyvárad említett református főiskolája is. Ugyanakkor a földesúr katolizálása miatt szűnt meg hosszú időre Pápán a református iskola, sőt az 1660-as évek végére a korábban oly nagy jelentőségű sárospataki kollégium is válságba került, mivel Báthory Zsófia katolizálása után előbb csak az addigi támogatások maradtak el, de 1672-ben magukat a tanárokat és a diákokat is elűzték Sárospatakról. Magyarországon így a 17. század hetvenes éveitől csaknem egy évszázadon keresztül a debreceni kollégium vette át a református főiskola szerepét. Debrecenben éppen e válságkorszak kezdetén, 1657-ben alakították ki az új kollégiumi szabályzatot, amely 1704-ig maradt érvényben. A kollégiumban Szilágyi Tönkő Márton már a század végén Descartes alapján tanította a filozófiát. A 18. században Maróthy György, neves professzor javaslatai szerint a kollégium akadémiai tagozatán három évre emelték a tanulmányi időt. A század második felében Hatvani István személyében a kor egyik legkiválóbb magyar természettudósa oktatott a debreceni kollégiumban.

Az erdélyi fejedelemségben több, korábbi székhelyéről elűzött református kollégium kapott helyet. A Gyulafehérvárott elpusztult akadémia tanárait és diákjait az új fejedelem, Apafi Mihály Nagyenyeden telepítette le 1662-ben, megteremtve ezzel Erdély magyar nyelvű művelődésének egyik - évszázadokon át legjelentősebb - főiskoláját. A századforduló körül Pápai Páriz Ferenc, a baseli egyetemen végzett orvos és polihisztor neve fémjelezte a kollégium színvonalát. A nagyenyedi kollégium ugyan megszenvedte a Rákóczi szabadságharc erdélyi küzdelmeit, a császári csapatok 1705-ben felégették a várost, de a szatmári béke

(1711) után az angol protestánsok számottevő pénzügyi segítségével újjáépült, és a 18. században Erdély legjelentősebb református kollégiumának számított.

A sárospataki kollégium elűzött tanárai és diákjai is Erdélyben találtak menedéket, méghozzá 1672-ben Gyulafehérvárott, az egykori Bethlen-féle akadémia helyén. Az 1680-as években működő három erdélyi kollégiumot, a nagyenyedi, a kolozsvári és a gyulafehérvári iskolát közös felügyelet alá rendelték, mert ismételten felmerült az erők egyesítésének és az esetleges igazi Akadémiának, vagyis az egyetem megalapításának gondolata. 1690 után Erdély, önálló Nagyfejedelemséggént a Habsburg birodalom része lett. A Rákóczi szabadságharc után, 1716-ban a gyulafehérvári református kollégiumnak távoznia kellett a városból, és végül Marosvásárhelyen lelt otthonra, ahol több mint egy évszázadig működött Erdély harmadik református felsőbb iskolája.

Evangélikus líceumok (főiskolák) Magyarországon és Erdélyben

A lutheri (ágostai) hitvallás kezdetben a történelmi Magyarország minden részében teret nyert, a reformáció egyéb irányzatainak elterjedésével azonban inkább a felvidéki és erdélyi szászok, a nagy bányavárosok és a nyugati határszéli, részben németajkú városi polgárság vallása lett. A szász városi polgárság évszázadok óta nagy gondot fordított fiai iskoláztatására, s közülük került ki a német egyetemeket látogató peregrinusok jelentős hányada. A felvidéki szlovákság egy része is az evangélikus vallás oldalára állt, így a lutheránus iskolák Soprontól Brassóig az ország minden, töröktől meg nem szállt részén megtalálhatók voltak. A 17. század elején a számos evangélikus gimnázium közül több olyan emelkedett ki, amelynek voltak felsőbb, akadémiai ismereteket nyújtó osztályai is. Az erdélyi szászok legfontosabb ilyen iskolája Nagyszebenben működött, ahol 1598-ban Leonard Hermann rektor, aki az Odera menti Frankfurtban végzett egyetemet, alakított ki hosszú időre példamutató akadémiai szabályzatot. A szűkebb Magyarországon Pozsony, Sopron, Lőcse és később Késmárk gimnáziumai érték el a líceumi rangot, s ezekben az intézetekben ha nem is folyamatosan, de zajlott filozófiai és teológiai képzés. A 17. század legfontosabb evangélikus felsőoktatási kezdeményezése az eperjesi akadémia tervezése és megnyitása volt. Johann Bayernek, az iskola rektorának javaslatára a magyarországi evangélikus főnemesek és városi polgárok gyűjtést indítottak egy leendő evangélikus főiskola alapítása érdekében. A gyűjtés olyan sikeres volt, hogy 1666-ban megkezdődött az építkezés, és 1667. október 18-án ünnepélyesen megnyitották az evangélikus akadémiát, amelyet az uralkodó tiltakozása miatt hivatalosan csak teljes szerkezetű gimnáziumnak neveztek. Az eperjesi akadémia igazgatójának a magdeburgi Samuel Pomoriust hívták meg, és az intézetben filozófiai és teológiai osztályok is működtek. 1671 után a lipóti abszolutizmus erőszakos intézkedései Eperjesen is éreztették hatásukat, így az akadémia hamarosan megszűnt. 1682 és 1687, valamint 1705 és 1711 között ugyan átmenetileg ismét működött, de a 18. században csak 1750-re erősödött meg annyira az eperjesi gimnázium, hogy újból engedélyt kapjon akadémiai stúdiumok oktatására.

A pozsonyi gimnázium, amely csak a 18. század végén nyerte el a líceum nevet, 1714 után, Bél Mátyás rektorságának kezdetétől indult fejlődésnek, de főiskolává csak a század végére vált, hasonlóan a soproni líceumhoz.

Katolikus felsőoktatás, jezsuita akadémiai Erdélyben és Magyarországon

A katolikus egyház a 16. század közepére korábbi intézményeinek nagy részét elvesztette, s az óriási paphiány következtében a még katolikus hiten maradt, kisebbségbe került lakosság szolgálatát sem tudta ellátni. E bénultságból a magyar katolicizmus csak a 17. század elején

tért magához, amikor a tridenti zsinat határozatai nyomán Magyarországon is megindult a rekatolizáció, kezdetben még békés eszközökkel. A katolikus egyház is döntő eszközének tekintette az iskolaügyet, s a felekezetek között a 16-17. század fordulóján a szellemi, irodalmi és iskolai életet pezsdítő, izgalmas versengés kezdődött.

Az ellenreformáció legfontosabb katolikus szervezete, a jezsuita rend, már alapítása után két évtizeddel megjelent Magyarországon, amikor Oláh Miklós esztergomi érsek hívására 1561-ben letelepedtek az akkori érseki székhelyen, de hatévi működés után eltávoztak Nagyszombatból.

Az első egyetemalapítási kísérletre mégsem a szűkebb Magyarországon, hanem Erdélyben került sor, Kolozsvárott, ahol az 1570-es évekre a katolicizmus elenyésző kisebbségbe szorult, s amelyet többek között az erdélyi unitáriusok is egyik szellemi központjuknak tekintettek, e városban építve ki 1568-tól teológiai tanintézetüket. A fejedelmi székből a lengyel trónra került Báthori István, aki 1578-ban Vlnóban is helyet adott a jezsuitáknak egy lengyel akadémia megalapításához, egy évvel később engedélyezte a rendnek egy gimnázium Kolozsvárott történő megnyitását. A jezsuiták, akik később is missziós területnek tekintették Magyarországot és különösen Erdélyt, örömmel tettek eleget a fejedelem hívásának, és rövid idő alatt jól működő, színvonalas és - szokásaiknak megfelelően - a szegények számára ingyenes középiskolát építettek fel Kolozsváron. Báthori tervei azonban a középfokú oktatásnál magasabbra irányultak. 1581. május 12-én aláírta a kolozsvári jezsuita akadémia, az első újkori magyar katolikus egyetemi intézmény alapítólevelét. Az akadémia alapításakor még nem készült el a rend már említett oktatási szabályzata, de már Kolozsváron is a majdani Ratio Studiorum elvei alapján szervezték meg az intézmény működését. A filozófiai és teológiai tagozattal is rendelkező akadémiához konviktus csatlakozott, s az iskola nyitott volt a nem katolikus vallásúak előtt is. A gimnázium diákjainak több mint fele protestáns volt. Báthori halála után a kolozsvári akadémia elvesztette legfontosabb patrónusát, mégsem a középkori magyar egyetemeknél már megismert folyamatok vezettek az intézmény megszűnéséhez. A szinte teljesen protestáns környezetben működő jezsuita egyetem oktatási eredményei politikai vihart kavartak. Erdély befolyásos protestáns vezetői úgy vélték, hogy az akadémia működése megbonthatja a felekezeti egyensúlyt, ezért az 1588-as erdélyi országgyűlés úgy döntött, hogy kiűzi a jezsuitákat a fejedelemség területéről. A rövid ideig működő akadémia tanárai közül Szántó (Arator) Istvánnak a neve érdemel említést. Szántó a római Collegium Germanicumban tanult, és ő tett javaslatot a Collegium Hungaricum alapítására. Grazi és bécsi tartózkodása után került Kolozsvárra, ő volt a térítője és nevelője a protestáns születésű Pázmány Péternek is. A kolozsvári akadémia Báthori Zsigmond fejedelemsége idején, 1595-ben még újrakezdte működését, de 1603-ban másodszor is megszüntették, lerombolva az iskola épületét is. A 17. század végéig már nem kerültek vissza a jezsuiták Kolozsvárra.

Az első, tartósnak bizonyult magyar egyetemalapítás

Az Erdélyből kiűzött jezsuiták Magyarország észak-nyugati részén telepedtek le, és 1616-ban visszatértek első magyar rendházuk székhelyére, Nagyszombatba. A 17. század első felében a katolikus felsőoktatás is nagy pártfogót kapott Pázmány Péternek, a magyar ellenreformáció, s a barokk irodalom egyik legkiválóbb képviselőjének személyében. Pázmány maga is végigjárta a szigorú jezsuita képzési rendszer valamennyi lépcsőfokát, és római tanulmányai után a grazi jezsuita egyetemen is tanított. 1616-tól esztergomi érsekként ő töltötte be a magyar katolikus egyház legmagasabb méltóságát, s e tisztségében egyik legfontosabb feladatának tartotta a hiányzó magyar egyetem létrehozását.

Érdeemes felfigyelni arra a párhuzamra, ami Pázmány Péter és a már említett kortárs református erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor oktatáspolitikája között kimutatható. A magyar történelem e két kimagasló személyisége, miközben vallásuk, s egyházuk elkötelezett hívei voltak, mégis a szűkebb felekezeti érdeken felülemelkedve a magyarság általános érdekeit tartották szem előtt, amikor nem csekély áldozatvállalással egy állandó magyar egyetem létesítésén fáradoztak.

Ezt a célt tűzte maga elé Pázmány, amikor pontosan 54 évvel Báthori István első kezdeményezése után, 1635. május 12-én aláírta a nagyszombati jezsuita egyetem alapítólevelét. Az alapító 100 ezer forintnyi vagyonát adományozta az egyetem céljaira, megteremtve ezzel a működés gazdasági alapjait. A két fakultásból álló univerzitás a jezsuita rend szokásos szabályai szerint alakult meg, és ez a kezdeményezés végre tartósnak is bizonyult. Az egyetem egészen 1777-ig működött Nagyszombat városában, s akkor került át az ország fővárosába, Budára. Már Pázmány is utalt arra alapítólevelében, hogy ha Magyarország felszabadul a török elnyomás alól, az utódoknak joguk van az egyetemet egy másik, alkalmasabb városba költöztetni. A mai budapesti egyetemek közül több is a Pázmány által alapított univerzitásból fejlődött ki, ezért történetét azokénál ismertetjük.

Kisebb jezsuita akadémiák és egyéb katolikus főiskolák a 17-18. században

A törökök által elfoglalt Egerből a 17. században Kassára költözött az egri püspök. A Magyarország és Erdély határához közel fekvő városban, ahol a század második felében az ellenreformáció harcos, sokszor erőszakos szakasza nagy felekezeti ellentéteket keltett, szintén a jezsuita rend tartott fenn gimnáziumot. 1657-ben Kisdi Benedek egri püspök 60 ezer forintos alapítványával egy második jezsuita akadémia alapjait vetette meg, és kérte hozzá az uralkodó támogatását. I. Lipót 1660-ban meg is adta az engedélyt, és még ebben az évben megnyílt a kassai egyetem a szokásos két fakultással. Az univerzitás Thököly Imre felsőmagyarországi fejedelemségének korszakát kivéve, egészen a rend feloszlataáig, 1773-ig folyamatosan működött.

A török kiűzése után a jezsuiták Magyarországon olyan gimnáziumokat is létesítettek, ahol a középiskolai osztályok után tartottak ugyan kétéves filozófiai kurzust, de nem oktattak teológiát, így ezeket semmiképpen sem lehet felsőoktatási intézményeknek nevezni, akkor sem, ha az akadémia címet használták. Ilyen volt például a budai jezsuita iskola, ahol 1713-ban, vagy a győri gimnázium, ahol 1745-ben nyílt akadémiai tagozat.

Erdélyben egykori kolozsvári iskolájukat 1698-ban újítták meg a jezsuiták, de az intézmény a középiskolai képzés színvonalát a 18. század közepéig nem haladta meg. A kolozsvári jezsuita iskola 1753-ban kapta meg Mária Terézia engedélye alapján az egyetemi rangot, újraindítva és korszerűsítve a filozófiai képzést. A kolozsvári egyetemen ezekben az években néhány kitűnő tudós kapott katedrát, közülük emelhető ki Hell Miksának, a nagyhírű csillagásznak a neve, aki később a bécsi egyetem obszervatóriumának lett igazgatója.

A 18. század második felében már Erdélyben is érezhető volt az új állami oktatáspolitikai törekvése, amely a felsőoktatás felekezeti jellegét megszüntetve, az egyetemeket állami irányítás alá kívánta helyezni. Az erdélyi protestáns egyházak az 1760-as években felekezetközi univerzitás létesítését tervezték; Mária Terézia az 1760-as évek elején adott elvi engedélyt ennek megvalósítására. Az erdélyi szászok Nagyszebenben javasolták a leendő protestáns, elsősorban szász egyetemet felállítani. Az elképzelés az volt, hogy teljes, tehát jogi és orvosi karral is rendelkező univerzitás alakul a szász metropolisban. A többi erdélyi felekezet azonban nem mutatott nagy lelkesedést a terv iránt. A leghatározottabb ellenvéleményt Erdély

katolikus püspöke fejtette ki, aki a protestáns egyetem helyett a kolozsvári jezsuita egyetem továbbfejlesztését javasolta teljes, klasszikus szerkezetű univerzitássá. Mária Terézia 1767 után - az új állami elképzeléseknek megfelelően - elvetette a protestáns egyetem tervét, és a kolozsvári egyetem fejlesztését rendelte el.

Az 1773-ban feloszlatott jezsuita rendtől a piaristák vették át a kolozsvári akadémiai tagozatok, a bölcsészeti és hittudományi fakultások irányítását. 1774-ben megszervezték a kolozsvári jogi kart, és átmenetileg ide költözött a gyulafehérvári katolikus szeminárium tanári kara és hallgatósága is, a katolikus teológiai fakultás erősítésére. A bécsi udvar 1776. november 18-án már az orvosi kar felállítását is elrendelte, mivel korábban csak a sebészet és szülészet oktatására alkalmaztak egy tanárt. 1776 végén tehát úgy látszott, hogy megalakul Magyarország és Erdély második teljes szerkezetű egyeteme. A bécsi udvar koncepciója azonban ezekben az években többször és gyorsan változott. A nagyszombati egyetem Budára költöztetésével 1777-ben már úgy vélték, hogy az kielégítheti az egész ország felsőoktatási igényeit, beleértve Erdély területét is. Ennek megfelelően ugyanezen év nyarán elálltak a kolozsvári orvosi kar létrehozásától, sőt két év múlva a katolikus teológia is visszaköltözött Gyulafehérvárra, így Kolozsváron csak a két fakultásból álló, csonka egyetem maradt, amelyet azután II. József 1784-ben királyi líceumi rangra minősített vissza.

A kolozsvári eseményekkel egyidőben, Eger városában történt a másik - ugyancsak a katolikus egyházhoz kötődő - egyetem-létesítési kísérlet. Az egri püspökség székhelyén a török uralom megszűnése után a jezsuiták azonnal megnyitották gimnáziumukat, majd 1700-tól ők vezették az egyházmegyei szemináriumot, amely azonban nem érte el az akadémiai rangot, mivel tudományos fokozatot itt nem lehetett szerezni. Az egri felsőoktatás legjelentősebb intézménye a Foglár György kanonok által 1740-ben alapított jogi főiskola volt, amely kezdetben önálló intézményként működött. 1754-ben a püspök megvonta a jezsuitáktól a szeminárium vezetésének jogát, s azt saját irányítása alatt püspöki főiskolává fejlesztette, amelyhez hozzákapcsolta a jogakadémiát is, megteremtve egy három fakultásból álló és jogi képzése miatt igen jelentős felsőoktatási intézmény szervezeti kereteit.

Az új egri püspök, Eszterházy Károly 1763-ban már a püspöki, azaz katolikus egyetem tervét terjesztette az uralkodó elé. A tervet Bécsben, de itthon is sokan ellenezték, mert attól tartottak, hogy Eger egyeteme elvonná a hallgatókat Nagyszombatból, az akkor éppen fejlesztés alatt álló univerzitástól. A püspök az 1760-as években díszes épületet emeltetett a leendő egyetemnek, és 1769-ben még az orvosképzést is megkezdték Egerben. Az uralkodó azonban nem engedélyezte az orvosi karon a doktori fokozat adományozásának jogát, így az egri orvosi iskola 1775-ben megszűnt. 1777-ben eldőlt, hogy az udvar Magyarországon csak egyetlen egyetem működését tartja szükségesnek, így az egri intézmény mint püspöki jogakadémia folytatta tevékenységét.

E korszakban a külföldi egyetemjárás a protestánsok és katolikusok esetében még egyaránt teológiai képzést jelentett elsősorban. A reformáció elterjedésével a 16. században hatalmas számban iratkoztak be magyarok Wittenberg híres egyetemére és az Odera menti Frankfurt univerzitására. A 16. század végétől Németország és Svájc egyetemei lettek a protestánsok fő úticéljai. Fokozatosan elkülönültek egymástól a lutheránusok és a kálvini irányzathoz tartozók, de az elválás egészen a 19. századig nem volt merev. Jéna, Königsberg egyetemén ugyanúgy megtaláljuk a magyarországi születésű diákokat, mint a svájci Genf és Basel univerzitásán, az utóbbin sok orvostanhallgatóval. A református hallgatók Svájc mellett Heidelberg híres egyetemére iratkoztak be, de nagy számban tanultak az új holland egyetemeken, különösen Utrecht, Leiden, Groningen, Franeker, Harderwijk intézményeiben, ahol 1690 és 1795 között összesen mintegy 430 magyar hallgató járt. Többen eljutottak a

protestáns angol kollégiumokba is. Az evangélikus diákok kedvenc célpontja Tübinga volt, de később sokan tanultak Halle egyetemén is. A 18. század külföldi magyar egyetemjárására Göttinga gyakorolt még nagy hatást, egészen az 1830-as évekig. E korszakban szinte nincs olyan közép-európai akadémia, ahol ne lennének magyar hallgatók. Az észak-német Kiel egyetemétől a svéd fennhatóságú Tartuig, vagy éppen Herbornból Erlangenig mindenütt megtaláljuk őket.

A 16-17. században felekezettől függetlenül vándorolnak diákok a humanizmus bölcsőjéhez, Itáliába. Padova egyetemén tanult a későbbi erdélyi fejedelem és lengyel király, Báthori István csakúgy, mint a katolikus Istvánffy Miklós és a református Szamosközy István, mindketten a magyar humanista történetírás mesterei.

A katolikus magyarság a rekatolizáció megkezdésekor szintén Itáliában taníttatta papi elitjét. 1579-ben alapították meg Rómában a Collegium Hungaricumot, amely egy év múlva a németek hasonló intézményével egyesülve Collegium Germanico-Hungaricum néven szolgálta a magyar teológusok képzését a pápai udvarban. Az intézmény a 18. század végéig maradt Rómában, ahonnan II. József 1782-ben helyezte át Paviába, ahol még mintegy tíz évig segítette a Habsburg birodalomból származó papok és szerzetesek tanulását. Közép- és Észak-Itália sok más egyetemén is ott voltak a magyar diákok. Sajátos magyar vonatkozású intézmény volt a bolognai Collegium Ungarico-Illyricum, amely 1553-tól 1783-ig nevelte a híres egyetemi városba eljutott horvát és magyar diákokat.

Közelségüknél fogva természetesen különös jelentőséggel bírtak magyar szempontból a Habsburg birodalom örökös tartományainak egyetemei is. Bécs univerzitására változatlanul sokan iratkoztak be Magyarországról és Erdélyből, a török kiűzésétől 1790-ig összesen 1550-en. 1455-en látogatták a jezsuiták vezette grazi egyetemet alapításától a 18. század végéig, s 1850-ig mintegy 760-an a hasonló olmtüzi intézményt, amelyet főleg teológusok és bölcsész-hallgatók kerestek fel.

A peregrináció a 16-18. század magyar felsőoktatásának rendkívül fontos tényezője maradt, és azzal a kedvező hatással is járt, hogy Magyarország állandó és tartós kapcsolatba került a külföldi tudományos központokkal, peregrinusai sokszor a legmodernebb tudományos ismeretekkel térhettek vissza hazájukba.

Az állami felsőoktatáspolitikai kezdetei a 18. század második felében

A 18. század közepére elsősorban Nyugat-Európában, de Közép- és részben Kelet-Európában is napirendre került a feltörekvő polgárság igényei és a feudális abszolutizmus közötti ellentmondás feloldási lehetőségének kérdése. Az erősödő polgárság - természetesen országonként, a történelmi körülményeknek megfelelően más és más mértékben - a felvilágosodás ideológiájának szellemében a feudális előjogokkal szemben az egyén szabadságát, méltóságát, törvény előtti egyenlőségét hirdette. Gazdasági téren - érdekeinek megfelelően - a tőkés fejlődés útjában álló feudális akadályok lebontását követelte, az oktatásügyben pedig az iskolázás és művelődés szabadságát hirdette meg, méghozzá a józan ész, a „ratio”, a hasznosság elvének figyelembevételével. Mint ismeretes, Európa abszolút monarchiái a 18. század közepén megpróbálták államaik berendezését a kor követelményeihez igazítani, méghozzá úgy, hogy az óhatatlanul szükséges változások a rendszer alapvetően feudális jellegét ne érintsék. E sajátos kompromisszum hívta életre a felvilágosult abszolutizmust, amelyben a központosított feudális állam maga számolta fel a tőkés fejlődés néhány akadályát, s elsősorban a gazdaságpolitika terén tett engedményeket a hatalmat követelő polgárságnak. Ezen a ponton

ugyanis bizonyos mértékben találkoztak a polgárság és a feudális állam érdekei, minthogy a tőkés gazdasági fejlődés új állami jövedelemforrásokat is megnyitott.

A felsőoktatás szempontjából igen lényeges kérdés, hogy ez az irányzat addig még nem tapasztalt, különös figyelmet fordított az oktatásügyre. Az iskola többé már nem az egyház érdekszférájába tartozó intézmény volt, hanem az állam politikájának megvalósításában az első, méghozzá rendkívüli fontosságú lépcsőfok lett.

A szakképzés fejlesztése a felvilágosult abszolutizmus első időszakában

A magyar felsőoktatás történetében a jezsuita rend feloszlásától a szabadságharcig tartó időszakot az állandó reformok, részben megvalósult vagy teljesen félretett reformkísérletek jellemzik. Szokás e periódust a két Ratio Educationis korának nevezni, az ez idő alatt megjelent két legfontosabb oktatásügyi rendelettel jellemezve a kort.

A magyarországi állami neveléspolitikát egyrészt ugyan függött az örökös tartományok gyakorlatától, s azt bizonyos lemaradással követte, másrészt azonban döntő hatással voltak rá a speciális hazai körülmények, a jóval elmaradottabb gazdasági-ipari fejlődés, a birodalmi centralizációval való szembenállás, a felekezeti és nemzetiségi viszonyok, hogy csak a legfontosabbakat említsük a hazai oktatási rendszert meghatározó tényezők közül.

A Habsburg birodalmi, illetve állami neveléspolitikát fő jellemzői a felvilágosult abszolutizmus elvének fokozatos előtérbe kerülésével, Mária Terézia uralkodásának második felében, a hetvenes években kristályosodtak ki. A nevelés hasznosságának elve az oktatás valamennyi szintjén érvényesült, bizonyos időbeli eltolódásokkal. Az osztrák tanügyi reformok először a magyarországi felsőoktatásban éreztették hatásukat, s éppen a nagyszombati, illetve az 1777-ben Budára költöztetett tudományegyetemen. Az orvosi kar 1769-ben történt felállítása is - melyben döntő szerepe volt Van Swieten-nek, a felvilágosult abszolutizmus oktatáspolitikája egyik irányítójának - a szakoktatás irányába megtett lépés volt. Nagy jelentősége volt a nagyszombati Egyetemi Nyomdának is, amely a Kárpát-medence valamennyi nemzetisége számára készített kiadványokat és teljesített fontos kulturális missziót.

Az 1735-ben megalapított selmecbányai bányatisztképző intézetet 1763-ban kezdték akadémiává fejleszteni, s a folyamat eredményeként 1770-re Európa egyik legkorszerűbb ilyen intézete működött a régi bányavárosban. A mérnöki tudományok 1782-ben a budai, majd a pesti egyetemen kaptak önálló intézetet Institutum Geometrico-Hydrotechnikum néven, az állatorvosokat 1787-től szintén a pesti egyetem keretében szervezett Institutum Veterinariumban készítették fel. A mezőgazdasági szakemberek képzésére elsősorban magánkezdemenyezések születtek, így már 1780-ban Tessedik Sámuel inkább középfokú szarvasi gazdasági iskolája, majd a már egyértelműbben felsőfokú Georgicon létesítése Keszthelyen 1797-ben, a felvilágosult reformerek közé tartozó Festetics György által. Ebbe a sorba illik bele az 1808-ban Selmecbányán létrehozott Erdészeti Intézet is, s végül idetartozik az Albert Kázmér herceg által életrehívott magyaróvári Gazdasági Tanintézet 1818-tól.

Mint e rövid felsorolás is mutatja, a 18. század végén, illetve a 19. század elején a reáltudományok csaknem mindegyike, ha változó színvonalon is, de önálló tanintézetekhez jutott Magyarországon.

Die Universitäten Ungarns vom Mittelalter bis zum aufgeklärten Absolutismus

In ganz Europa haben sich die Universitäten des Mittelalters aus den Stiftschulen entwickelt, und so war es auch in Ungarn. Ein interessanter und lange Zeit umstrittener heimischer Fakt ist in diesem Zusammenhang die Urkunde des Königs László (Ladislaus) IV. vom 18. November 1276, in welcher er die Stiftschule von Wesprim (Veszprém) mit der Pariser Universität vergleicht. Selbstverständlich kann dieser Vergleich im besten Falle allein eine Absicht, ergeizige Pläne avisieren, nicht jedoch, daß es in Wesprim eine Universität gegeben hätte.

Mittelalterliche Universität in Fünfkirchen (Pécs).

Das in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts seine Blütezeit erlebende Königreich Ungarn forderte in grösserer Anzahl als bisher auf europäischem Niveau gebildete Männer, und das nicht allein seitens der Kirche, sondern ebenso für die weltlichen Ämter. Wahrscheinlich war es der Bischof Vilmos (Wilhelm) aus Fünfkirchen (Pécs) auch königlicher Kanzler, der auf den König Lajos (Ludwig) I. (den Großen) hinsichtlich Gründung einer Universität und Auswahl des Sitzes seinen Einfluß auszuüben versuchte. Papst Urban V. erteilte am 1. September 1367 in Viterbo jene Gründungsurkunde der Universität - von der leider nur eine Kopie erhalten blieb -, in welcher Struktur und Betriebsordnung der neuen Universitas geregelt wurden. Ähnlich wie für Krakau und Wien gewährte der Papst auch für Fünfkirchen keine Genehmigung für eine theologische Fakultät. Die Lehre der Theologie erachteten die Avignoner Päpste in erster Linie als eine Aufgabe von Paris. Die päpstliche Bulle hob die Schaffung einer rechtswissenschaftlichen Fakultät sogar gesondert hervor und genehmigte die Verleihung von Magistergrad und Doktorwürde. Anlässlich der Doktorexamen an der Universität führte entweder der Bischof von Fünfkirchen bzw. der Vikar als Kanzler den Vorsitz, und außerdem war ein Vertreter des Hochstiftes anwesend. Vom finanziellen Gesichtspunkt her galt als eine bedeutende Verfügung, daß an der Universität lehrende Magister und Doktoren ihre Einkünfte vom ungarischen Herrscher bezogen.

Die Universität von Pécs ist also eine charakteristisch souverän gegründete, mangels der Theologie jedoch unvollständige Universitas, die aber zur Zeit ihrer Gründung mit den Verhältnissen von Epoche und Region in vollkommenem Einklang stand. Die ausgedehnten internationalen Beziehungen des Kanzlers, die starke Königsmacht Ungarns zur Zeit des Königs Lajos I., die Lage der Stadt Pécs und des Bistums sowie die mediterranen Verbindungen haben gleichermassen zur Gründungszeit das Zustandekommen der Universität Pécs begünstigt.

Zur Geschichte der Universität bleiben uns leider sehr wenig schriftliche Angaben erhalten. Berühmtester Professor der Universitas war der aus Bologna stammende Galvano Bethini, der von König Lajos eine phantastisch anmutende Bezahlung erhielt achtmal soviel wie seinerzeit die Professoren der Universität Krakau.

Die erste Universität der Ungarischen Hauptstadt.

Den Königen aus dem königlichen Hause Anjou folgte Sigismund von Luxemburg auf dem ungarischen Thron. Unter seiner Herrschaft wurde erstmals in der Hauptstadt des Landes eine Universität gegründet, und zwar im zu jener Zeit einen schnellen Aufschwung erlebenden königlichen Sitz Ofen (Buda). Im Oktober 1395 erteilte auf Bitte von Sigismund der Papst Bonifatius IX. die erste Gründungsurkunde der Universität Altofen (Óbuda), deren Originalexemplar leider - wie viele andere schriftliche Zeugnisse des ungarischen Mittelalters - nicht erhalten blieben. In früheren Jahrhunderten hatte man die Gründung der Institution auf 1389 festgelegt, und erst unlängst konnte der genaue Zeitpunkt geklärt werden.

Die päpstliche Bulle sah die Einkommen der Propstei für den Unterhalt der Universität bzw. der künftigen Professoren vor, wie das auch an anderen Universitäten jener Zeit üblich war. Außerdem ernannte sie Propst Lukács (Lukas) Szántai zum Kanzler der Universität Altofen, ebenso wie zum Bischof von Tschanad (Csanád). Im Jahre 1395 erteilte der Papst die Genehmigung zur Schaffung einer kompletten, über vier Fakultäten verfügenden Universität. Es stehen jedoch keinerlei Angaben bereit, daß an jeder der Fakultäten der Universitas auch die Ausbildung erfolgte.

Im Sommer 1396 bat er Magister der Philosophischen Fakultät der Universität Wien, Johannes de Horow, um die Genehmigung, an die Universität von Ofen gehen zu dürfen. Diese neue Universität jedoch hatte wohl eine nur geringen Wirkungsbereich, denn die Anzahl der sich an der Wiener oder Prager Universität einschreibenden ungarischen Studenten ging selbst in jener Zeit kaum zurück.

In Ofen, der Hauptstadt des Landes, entfaltete sich 1402 eine umfassende gesellschaftliche Bewegung zwecks demokratischer Umgestaltung der Stadtverwaltung. Es ist anzunehmen, daß auch Führungskräfte der Universität Altofen in den Aufstand von Ofen verwickelt waren oder sich an der Organisation der Bewegung beteiligten, so daß die Universität im Jahre 1403 wahrscheinlich vom Herrscher geschlossen wurde. Im Anschluß an die Wahl der sogenannten Konzilpäpste hat sich 1410 das Verhältnis zwischen Sigismund und den Päpsten normalisiert. Ein erstes Anzeichen dieser sich bessernden Beziehungen war am 1. August 1410 die Unterzeichnung einer Bulle durch den Papst, die eine Neugründung der Universität Altofen verfügte. Die Universität konnte mit den vier klassischen Fakultäten wirken, mit all jenen Privilegien, die allen großen europäischen Universitäten zustanden. Es ist anzunehmen, daß Sigismund zur erneuten Unterbreitung der Angelegenheit der Universitätsgründung nicht allein der internen Ansprüche des Landes wegen, sondern ebenso durch den Ablauf der internationalen Ereignisse angeregt wurde. An der Universität von Prag bildeten gerade 1409 die Anhänger von Johann Hus die Mehrheit, zu diesem Zeitpunkt verlassen die deutschen Studenten und Professoren Prag und gründen die Universität in Leipzig. Damit wird offensichtlich, daß auch Sigismund es für erforderlich erachtet, eine unter direkterem Einfluß stehende ungarische Universitas zu gründen. In den Jahren nach 1410 war es dank der königlichen Subvention gelungen, vorübergehend ausgezeichnete Lehrkräfte für die Universität Ofen zu gewinnen. Zahlreiche Fakten weisen darauf hin, daß zu jener Zeit ungarische Studenten dank des in Ofen erworbenen Baccalaureus-Grades um Immatrikulation an anderen mitteleuropäischen Universitäten baten.

Anlässlich des bedeutendsten Weltereignisses der Epoche, der die Kirchenspaltung auflösenden Synode von Konstanz, waren auch die bedeutenden europäischen Universitäten vertreten. Laut Angaben der zeitgenössischen Chronik Ulrich Richentals nahmen an der Synode 7 Professoren der Universität Altofen teil, und zwar als Angehörige der deutschen Nation.

Für einen Teil der in der Chronik erwähnten Professoren kann ihr Wirken in Ofen nicht gewiesen werden, sowie ausserdem nicht bekannt ist, obwohl im Quellenmaterial unter den Professoren Altofens Sir Clostein aufgeführt ist, der zuvor in Prag medizinische Studien absolvierte Propst und Kanzler Sluter verliess Buda spätestens 1418, denn bereits ein Jahr später ist er in Wien Rektor der Universität.

Für die Zeit nach 1419 stehen keine Angaben zur weiteren Tätigkeit der Universität Altofen zur Verfügung. Wahrscheinlich hat der mit der internationalen Politik vielbeschäftigte Sigismund eine Unterstützung dieser Institution nicht mehr für wichtig erachtet. Über diesen subjektiven Gesichtspunkt hinaus war die Stadt Altofen bzw. Ofen noch nicht weitentwickelt genug, um eine Sitz einer wahren Universität zu sein. Weiterhin erforderte die heimische Gesellschaft noch nicht die Ausbildung weltlicher Intelligenz in großem Umfange. In Ungarn sind erst ganz zu Ende des Jahrhunderts jene die weltliche Laufbahn einschlagenden Intellektuellen erschienen, die jedoch noch immer einen nur geringen Anteil bildeten. Die Stärkung dieser Schicht wiederum wäre die Voraussetzung für das kontinuierliche Wirken einer selbständigen ungarischen Universität gewesen.

Die Academia Istropolitana in Preßburg (Pozsony).

Der dritte Versuch zur Gründung einer ungarischen Universität im Mittelalter ist eng verknüpft mit den Namen von König Mátyás (Matthias) und seines Kanzlers János (Johann) Vitéz, dem Erzbischof von Gran (Esztergom). Auf die Empfehlung von König Mátyás hin hat Papst Paul II. am 29. Mai 1465 den mit dem italienischen Humanismus sowie den neuesten geistigen Strömungen der Epoche in Verbindung stehenden János Vitéz und den Fünfkirchner Bischof Janus Pannonius damit beauftragt, in der von ihnen als geeignet erachteten ungarischen Stadt die Gründung einer Universität anzuregen. Der König bat um die Genehmigung zur Schaffung einer Universität ähnlich jener in Bologna. Der Papst ernannte János Vitéz zum Kanzler der Universität, und zwar mit all jenen Rechten, über welche auch der Kanzler der Universität von Bologna verfügte. János Vitéz entschied sich - derzeit offensichtlich noch mit dem Einverständnis von König Mátyás I. - für Preßburg (Pozsony), wo am 20. Juli 1467 mit der Bezeichnung Academia Istropolitana die Universität von Preßburg ihre Pforten öffnete. Vitéz übernahm schließlich nicht das System der Universität von Bologna, sondern eher jenes von Wien und Paris. Als Kanzler führte er an der Universität eine stark zentralisierte Verwaltung ein. Im Jahre 1469 wurde der Pressburger Propst zum Vizekanzler der Institution ernannt, dem ebenfalls ein umfassender Wirkungsbereich zustand.

Aufgrund seiner ausgezeichneten internationalen Beziehungen war es Vitéz gelungen, namhafte Professoren für die Universität zu gewinnen. Der berühmteste unter ihnen war der in Königsberg geborene Johannes Müller, der in ganz Europa bekannte Professor Astronomie - auch als Regiomontanus einen guten Ruf habend. ein ähnlich namhafter Sternkundler ist der aus Krakau nach Italien und von dort dann nach Ungarn gelangende Martinus Ilkusz. Neben den beiden bedeutenden Astronomen wirkten bekannte Theologen, Juristen und Philosophen in Pressburg. Weiterhin bleiben Angaben über das Studentenheim der Universität erhalten.

Besiegelt wurde das Schicksal der Universität praktisch dadurch, daß es aufs engste mit dem persönlichen Schicksal ihres Kanzlers János Vitéz, mit seiner politischen Karriere verbunden war.

Sowohl János Vitéz als auch Janus Pannonius waren am Aufstand gegen Mátyás beteiligt, so daß der König beide geistlichen Würdenträger gefangen nehmen ließ. Bald daraufhin verstarb Vitéz und im Jahre 1472 segnete auch den nach Agram (Zágráb) entflohenen Janus Pannonius

das Zeitliche. Die Institution ging somit ihres bedeutendsten Protektors verlustig und Matthias I. verhielt sich der durch ihn geprägten Universität und ihrem Schicksal gegenüber gleichgültig. Nach 1472 haben nacheinander zahlreiche ausgezeichnete Professoren Preßburg verlassen, viele Studenten wechselten zur Universität im nahen Wien über. Nachdem Mátyás 1485 Wien erobert hatte, unterstützte er die dortige Universität, und für jene von Preßburg bestand kaum ein Bedarf. Somit gestaltete sich das Schicksal der dritten unter den gegründeten heimischen Universitäten nicht anders, als das der zwei zuvor. Nach kurzer Blütezeit löste sie sich außerordentlich schnell noch zu Herrscherzeiten ihres Gründers auf.

Hochschule der Dominikaner in der Ofner (Budaer) Burg

Die bedeutende Institution in der Geschichte des Hochschulwesens des mittelalterlichen Ungarns war die Ofner (Budaer) Hochschule der Dominikaner, die im wahrsten Sinne des Wortes nicht als klassische Universität zu verstehen ist. Der Generalkapitel des Ordens schrieb noch im Jahre 1304 vor, daß in allen Provinzen eine Ordenshochschule „*Studium Generale*“ zur Ausbildung der Mönche errichtet werden soll. Die ungarische Ordensprovinz hat für die Hochschule das Ofner Dominikanerkloster ausgewählt, das seit dem 14. Jahrhundert von diesem Orden finanziert wurde, so daß die Existenz der Hochschule nicht von der Absicht und der materiellen Unterstützung des jeweiligen Herrschers abhing. Zahlreiche Daten verweisen darauf, daß König Mátyás nach 1475, also nach der Niederschlagung der Konspiration von János Vitéz und zur Zeit des Verfalls der Preßburger Universität, die Ofner Dominikanerschule noch mehr unterstützte. Laut Bericht des Fünfkirchener Bischofs Zsigmond (Sigismund) Ernuszt hatte König Matthias vor, in Ofen eine neue Universität zu gründen. Zu jener Zeit war Professor Franciscus Nardeus de Nerotino aus Padua Direktor der Ofner *Studium Generale*, ihm folgte der Deutsche Petrus Niger, der in seinem 1481 veröffentlichten, dem König Mátyás gewidmeten Buch berichtet, daß der König die Unterhaltung der Institution und die Verpflegung der Professoren und Studenten von Jahr zu Jahr freigiebig unterstützte. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts lehrte in dieser Institution der aus Siebenbürgen stammende und den Lehrtitel in Florenz und Siena erworbene Professor Nicolaus de Mirabilis, der vor Lorenzo de Medici an einer theologischen Disputation teilnahm.

Sicher ist aber, daß die Ofner *Studium Generale* der Dominikaner, die derzeit mehrmals als Universität bezeichnet wurde, über philologische und theologische Fakultäten verfügte und auch das Recht zur Verleihung akademischer Grade hatte. Es ist aber nicht bekannt, ob die Hochschule außer den Ordensmitgliedern auch anderen offen war oder nicht, obwohl aufgrund der Bestrebungen des Königs Mátyás darauf zu schließen ist. Die Institution wirkte nach dem Tode Königs Mátyás ungestört weiter.

Der Generalkapitel des Ordens beschäftigte sich 1495 und 1507 mit der Ofner Hochschule, deren Statut bestätigte und konstatierte, daß die Institution nach dem Bolognaer Modell wirkt, aber nur philologische und theologische Fakultäten hat. In den 1510er Jahren verstärkte der Orden die Hochschule mit in Paris ausgebildeten Professoren, und die Universität wirkte ununterbrochen bis zu den 1530er Jahren. Der Dominikanerorden wollte unmittelbar vor dem Angriff der Türken in Hermannstadt (Nagyszeben) noch eine *Studium Generale* eröffnen, aber dieser Plan konnte nach dem Vordringen der Reformation in Ungarn nicht mehr verwirklicht werden. Die vom Balkan vorstoßende türkische Großmacht eroberte 1541 Ofen und die mittleren Teile des Landes. Die Ofner Hochschule - laut Meinungen - floh nach Kaschau (Kassa), löste sich aber gegen Mitte des 16. Jahrhunderts endgültig auf. Da blieb für die

ungarische Jugend als die einzige Möglichkeit eines höheren Studiums der Besuch ausländischer Universitäten.

Versuche der Konfessionen der Schaffung des ungarischen Hochschulwesens neuen Typs

Für eine Wiedergeburt der ungarischen Hochschulbildung haben im Anschluß an die Reformation die drei bedeutendsten Konfessionen - die katholische, die reformierte und evangelische - gleichermaßen Versuche unternommen. Die Zustände im Ungarn des 16./17. Jahrhunderts aber boten keine Gelegenheit zur Gründung einer neuen bzw. von Universitäten moderner umfassender Struktur.

Infolge der Reformation war in ganz Europa mit der Übernahme der einstigen Stift- und Stadtschulen in umfassendem Masse der Elementarunterricht und jener auf mittlerer Stufe verbreitet oder es erfolgte mit der Schaffung neuer Schulen eine Ausbildung auf mehreren Ebenen, den Ansprüchen des Städtischen Bürgertums und der zum Protestantismus übergehenden Adligen gerecht werdend. Nach Abschluss der Grundschule haben die den höheren Schichten des Bürgertums angehörenden Familien ihre Kinder in die eine klassische Bildung vermittelnden Gymnasien einschreiben lassen.

Ständig breiter war aber auch jene Schicht adliger und bürgerlicher Herkunft, die für eine ihrem Stande gemäße Laufbahn und zum Bekleiden ständig umfangreicherer staatlicher sowie städtischer Ämter oder selbstverständlich auch die kirchliche, die Funktion als Priester Kenntnisse höheren Niveaus vonnöten hatten. In den Schulen neuen Typs waren also akademieartige Klassen erforderlich - eine fehlende Universität ersetzend -, in denen zumindest die allerwesentlichsten Elemente der Hochschulkennnisse zusammengefaßt wurden. In Anpassung an die bestehenden gesellschaftlichen und politischen Verhältnisse sowie zwecks Befriedigung zuvor erwähnter Ansprüche wurde in Ungarn jener sich als einer von Bestand erweisender Schultyp geschaffen, den die Fachliteratur als Kollegium bezeichnet. Die Bezeichnung der auch über Hochschulfakultäten verfügenden Schulen lautete im Falle der Reformierten Kollegium, bei den Lutheranern zumeist Lyzeum und bei den Katholiken hauptsächlich betreffs der Jesuitenschulen Akademie. Die Protestanten konnten die heimische Nachfrage nach dieser Art von Schulen zum Großteil befriedigen, doch mußten jene, die ihre Studien auf höchster Stufe abzuschließen wünschten, nach Beendigung der hiesigen akademischen Klassen an ausländischen Universitäten der Protestanten weiterlernen.

Reformierte Kollegien und die Versuche der Universitätsgründungen.

Die bekanntesten reformierten Kollegien des Landes wurden in den 60er Jahren des 16. Jahrhunderts gegründet, teilweise auf evangelischen Anregungen beruhend, anderenorts als selbständige Schulen wirkend, die anfänglich keine Hochschulbildung boten.

Im Jahre 1538 hat man das Kollegium in Debreczin (Debrecen), 1531 die später berühmten reformierten Schulen von Sárospatak und Pápa gegründet, doch wurden die höheren akademischen Klassen erst zu einem späteren Zeitpunkt eingeführt.

Nach 1588 sind die Namenslisten der Studenten philosophischer und theologischer Klassen in Debreczin bereits in einer spezifischen Matrikel eingetragen. In reformierten Kollegien bezeichnet man diese Studenten aufgrund ihrer charakteristischen Kleidung als Togatus-Schüler. Jene bildeten den Coetus, die Studentengemeinschaft, die ihre Leitung aus den eigenen Reichen wählte. Aus dieser Studentenschaft gingen auch die im Ausland lernenden

Akademiker hervor. Erst zu Beginn des 17. Jahrhunderts gestaltete sich dann Sárospatak zu einem Kollegium, das eine umfassende Hochschulbildung gewährte.

Das Collegium Bethlenianum in Siebenbürgen.

Die Landesfürsten Siebenbürgens haben protestantische Kollegien und damit den Unterricht auf der Mittel- und Hochstufe in Ungarn unterstützt. Gábor (Gabriel) Bethlen z.B. hatte sich im November 1619 sogar das Ziel gesteckt, praktisch als Ersatz für die fehlende ungarische Universität in der Stadt Tyrnau (Nagyszombat) eine protestantische Akademie zu gründen und in dieser Schule 24 Studenten das Stipendium zuzuerkennen. Im Januar 1622 verlegte er den Sitz der reformierten Universität Tyrnau nach Kaschau (Kassa). Bethlen plante, als Rektor der Institution Albert Szenczi Molnár einzusetzen, jenen verschiedene westeuropäische Universitäten absolvierenden Wissenschaftler und Polyhistor. Darüberhinaus wurden einige Professoren der Universität Herborn an die künftige protestantische Universität Ungarns geladen, doch waren die Voraussetzungen für eine Verwirklichung dieses Planes noch nicht gegeben.

Gábor Bethlen plante auch für seine engere Heimat, Siebenbürgen den Ausbau einer akademischen Bildung sichernden Institution und gründete am 1. Mai 1620 in Karlsburg (Gyulafehérvár) - seiner Residenz - ein Kollegium, die Hochschule. Zwei Jahre später deklarierte 1622 der Landtag Siebenbürgens, daß die Schule zu einem *academium collegium*, d.h. zu einer echten Universität umzugestalten sei, für die der Landesfürst die entsprechenden Subventionen sichert.

Noch 1622 wird der hervorragende deutsche Philologe Martin Opitz zum Leiter der Akademie Karlsburg ernannt, obwohl er nur für kurze Zeit in Siebenbürgen bleibt. In den 20-er und 30-er Jahren des 17. Jahrhunderts macht sich verstärkt auch die protestantische Peregrination Siebenbürgens und Ungarns bemerkbar, da sie von den Landesfürsten mit bedeutenden Stipendien unterstützt wurden, denn man erhoffte sich davon die Ausbildung einer neuen, jungen Generation von Wissenschaftlern, die an künftigen Akademien wirken könnten. Bereits nach dem Tode Gábor Bethlens kamen einige Herbornen und Heidelberger Professoren nach Siebenbürgen. Von 1629 bis 1638 war Johann Heinrich Alstedt Leiter der Akademie, welchen Posten dann Johann Heinrich Bisterfeld von ihm übernahm, der wiederum nur bis 1630 in Karlsburg lehrte. Der dritte unter den berühmten Gastprofessoren war Ludwig Philipp Piscator, welcher ebenfalls über lange Jahre hinweg im Collegium Bethlenianum unterrichtete.

Vor 1658 gab es also in Karlsburg eine solche reformierte Akademie der Epoche, die alle Voraussetzungen für einen Wandel zur reinen Universität bot, welche Umgestaltung jedoch nicht erfolgte.

Bethlens Nachfahre, György (Georg) Rákóczi I. nämlich nahm gleichzeitig die Förderung mehrerer reformierter Kollegien in Angriff und zersplitterte damit die der Subvention protestantischer Hochschulbildung dienenden Mittel.

Das Plan einer Universitätsgründung von János Apáczai Csere in Klausenburg (Kolozsvár).

Der Gedanke der Gründung einer Universität tauchte im Verlaufe des 17. Jahrhunderts immer wieder von neuem auf. So hat u.a. János Apáczai Csere, der namhafte Polyhistor jener Zeit, der Direktor der reformierten Schule Klausenburg (Kolozsvár) die Richtlinien der Schaffung einer modernen Universität ausgearbeitet. Sein Entwurf wurde 1658 dem Fürsten von Siebenbürgen Ákos Barcsay vorgelegt. Aufgrund der Einkommen an der Akademie von Karlsburg behauptete Apáczai, daß ohne jedwede umfassendere Investitionen mittels vorteilhafterer Aufteilung mit den bisherigen Einkünften 11 Professoren hätten angestellt und 100 alumnus Studenten mit dem entsprechenden Stipendium versehen werden können. In Abweichung von der bisherigen Praxis schlug er nachdrücklich vor, daß auch heimische Professoren ein Katheder an der zu gründenden Universität erhalten müssten. Bezüglich der Universitas erachtete er das Wirken der klassischen vier Fakultäten als korrekte Lösung, d.h. auch eine medizinische sowie juristische Fakultät war zu errichten, selbstverständlich mit dem Recht auf die Zuerkennung wissenschaftlicher Grade. An der Spitze der Universität stünde der jährlich von den Professoren aus ihren Reihen zu wählende Rektor, während die bedeutendsten Entscheidungen von dem Senatus Academicus zu treffen wären. Was die ungarische Gesellschaftsstruktur im 17. Jahrhundert betrifft, kann man Apáczais Vorschlag für revolutionär bezeichnen, in dem er sagte, daß die niedrig geborenen „aus armen Lehnbauernfamilien stammenden“ Studenten, die nach Absolvierung ihrer Studien das Diplom erwarben, vom Landesfürsten in den Adelstand erhoben werden sollten. In seinem Plan über eine moderne Universität, schlug er noch die Errichtung einer Bibliothek, einer Universitätsdruckerei, eines botanischen Gartens und einer Mensa vor.

Dieser schöne Plan wurde aber in einer tragischen Epoche der ungarischen Geschichte entworfen György (Georg) Rákóczi II. wurde innerhalb kurzer Zeit von all seinen Verbündeten verlassen, weil er ohne Bewilligung der „Türkischen Hohen Pforte“ einen Feldzug gegen Polen führte. Siebenbürgen blieb ungeschützt und wurde im September 1658 von den Truppen des Krimthatarenkhans verwüstet. Zu der Zeit wurde auch die Akademie von Karlsburg zerstört, so ist es verständlich, daß Apáczais moderne, aber die realen Umstände von Siebenbürgen nicht beachtende Vorschläge kein Echo fanden.

Die reformierten Kollegien zur Zeit der Gegenreformation

Die letzte Großoffensive des Türkischen Reiches gegen Ungarn war im Jahre 1660, als auch die bis dahin noch nicht besetzten wichtigen Teile der Tiefebene unter türkische Herrschaft gelangten. Da floh auch die erwähnte Reformierte Hochschule von Großwardein (Nagyvárad) nach Debreczin (Debrecen). Von den 70er Jahren des 17. Jahrhunderts an übernahm das Kollegium von Debreczin fast ein Jahrhundert hindurch die Rolle der Reformierten Hochschule. In Debreczin wurde eben am Anfang dieser Krisenzeit 1657 die neue Satzung des Kollegiums ausgearbeitet, die bis 1704 gültig blieb.

Das Siebenbürgische Fürstentum gewährte Platz mehreren reformierten Kollegien, die aus ihren früheren Sitzen vertrieben wurden. Die Professoren und Studenten der in Karlsburg zerstörten Akademie siedelte der neue Landesfürst Mihály (Michael) Apafi 1662 in Nagyenyed an und schuf dadurch die jahrhundertlang bedeutendste Hochschule der Kultur ungarischer Sprache in Siebenbürgen. Um die Jahrhundertwende wurde das Niveau des Kollegiums vom Namen des die Basler Universität absolvierten Arztes und Polyhistor, Ferenc Pápai Páriz geprägt. Das Nagyenyeder Kollegium hatte die Kämpfe des Freiheitskrieges von Rákóczi zu büßen, als die Stadt 1705 von kaiserlichen Truppen niedergebrannt

wurde, aber das Kollegium wurde nach dem Frieden von Szatmár (1711), mit finanzieller Hilfe der englischen Protestanten wiederaufgebaut und zählte im 18. Jahrhundert zu den bedeutendsten Kollegien von Siebenbürgen.

Die evangelisch-lutheranischen Lyzeen in Ungarn und in Siebenbürgen

Der lutheranische (Augsburger) Glaube verbreitet sich in allen Teilen des historistischen Ungarns, wurde aber durch die Verbreitung der anderen Richtungen der Reformation zur Religion der Sachsen von Siebenbürgen, der teilweise deutschsprachigen Bürger in den großen Bergstädten und an der westlichen Grenze. Das sächsische städtische Bürgertum verwendet seit Jahrhunderten große Sorge auf die Schulung seiner Söhne, die einen bedeutenden Teil der Peregriner an den deutschen Universitäten ausmachten. Im engeren Ungarn erreichten die Gymnasien von Preßburg (Pozsony), Ödenburg (Sopron), Leutschau (Lőcse) und später Kásmark (Késmárk) den Rang eines Lyzeums und erteilten auch, obwohl nicht ständig philosophische und theologische Fächer. Die wichtigste Anregung des evangelischen Hochschulwesens war im 17. Jahrhundert die Planung und Eröffnung der Akademie von Eperies. Auf Vorschlag des Rektors der Akademie, Johann Bayer wurde von den evangelischen Aristokraten und städtischen Bürgern eine Sammlung zur Gründung einer evangelischen Hochschule veranstaltet. Die Sammlung war so erfolgreich, daß die Bauarbeiten 1666 begonnen und die Evangelisch-Lutheranische Akademie am 18. Oktober 1667 festlich eröffnet wurde. Die Akademie wurde aber wegen dem Protest des Herrschers offiziell nur als vollständiges Gymnasium bezeichnet. Zum Direktor der Akademie von Eperies wurde Samuel Pomorius aus Magdeburg gewählt. In der Institution wirkten auch philosophische und theologische Klassen. Nach 1671 war die Auswirkung des gewaltsamen Leopoldischen Absolutismus auch in Eperies zu spüren, so daß sich die Akademie bald auflöste.

Der katholische Hochschulunterricht und die Akademien der Jesuiten.

Neben der protestantischen Kirche sah auch die katholische das Schulwesen als einen entscheidenden Faktor an, so daß im 16./17. Jahrhundert eine das geistige, literarische und schulische Leben anregende, packende Rivalisation zwischen den beiden Konfessionen einsetzte. Der sich in Klausenburg niederlassende Jesuitenorden hat im Jahre 1579 mit Unterstützung des polnischen Königs István (Stefan) Báthori sein Gymnasium eröffnet. Die Pläne Bathoris aber waren auf ein höheres Ziel als die Bildung der Mittelstufe ausgerichtet. Am 12. Mai 1581 unterzeichnete er die Gründungsurkunde der Jesuitenakademie von Klausenburg, der ersten ungarischen katholischen Universitätsinstitution der Neuzeit. Zur Zeit der Aufstellung der Akademie stand die bereits erwähnte Unterrichtsregelung des Ordens noch nicht zur Verfügung, doch wurde auch in Klausenburg bereits das Wirken der Institution auf der Grundlage der Prinzipien des späteren Ratio Studiorum organisiert. Der Akademie mit ebenso philosophischer bzw. theologischer Fakultät war der Konvikt angeschlossen, und die Schule stand auch jenen offen, die nicht katholischen Glaubens waren. Mehr als die Hälfte der Schüler des Gymnasiums waren Protestanten. Nach dem Tode Báthoris waren einflußreiche protestantische Bürger Siebenbürgens der Ansicht, daß die Tätigkeit der Akademie das konfessionelle Gleichgewicht zu stören vermag, deshalb das Parlament Siebenbürgens 1588 beschloß, die Jesuiten vom Territorium des Fürstentums zu vertreiben. Die Akademie Klausenburg nahm zur Zeit der Herrschaft von Zsigmond (Sigismund) Báthori im Jahre 1595 erneut seine Tätigkeit auf, wurde 1603 jedoch zum zweiten Male geschlossen, diesmal sogar das Schulgebäude niederreissend.

Die Gründung der ersten, noch immer bestehenden Universität in Ungarn

Die aus Siebenbürgen vertriebenen Jesuiten ließen sich im Nordwesten Ungarns nieder bzw. kehrten 1616 nach Tyrnau, dem Sitz ihres ersten ungarischen Ordenshauses zurück.

In der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts erhielt die katholische Hochschulbildung mit Péter Pázmány, einem der hervorragenden Vertreter der ungarischen Gegenreformation bzw. der Barockliteratur einen herausragenden Gönner. Pázmány selbst brachte sämtliche Stufen des strengen Ausbildungssystems der Jesuiten hinter sich und lehrte im Anschluß an seine römischen Studien an der Universität der Jesuiten in Graz. Ab 1616 bekleidete er als Erzbischof von Gran den höchsten Posten der katholischen Kirche in Ungarn, und in dieser Funktion erachtete er die Gründung einer noch immer fehlenden ungarischen Universität als eine seiner wichtigsten Aufgaben.

Dieses Ziel verfolgte Pázmány, als er auf den Tag genau 54 Jahre nach der ersten Anregung seitens István Báthori am 12. Mai 1635 die Gründungsurkunde der Universität der Jesuiten in Tyrnau unterzeichnete. Der Begründer stiftete der Universität für deren Zwecke ein Vermögen von 100 Tausend Forint, damit die finanziellen Grundlagen der Tätigkeit schaffend. Die aus zwei Fakultäten bestehende Universität war den üblichen Regelungen des Jesuitenordens gemäß organisiert, und diese Initiative erwies sich schließlich als eine von Dauer. Bis 1777 gab es diese Universität in der Stadt Tyrnau, von wo sie dann in die Landeshauptstadt Ofen verlegt wurde. Bereits Pázmány hatte in seiner Gründungsurkunde darauf hingewiesen, daß wenn Ungarn von der Unterdrückung durch die Türken befreit werden sollte, die Nachfahren das Recht dazu hätten, die Universität in eine andere, geeignetere Stadt überzusiedeln.

Die kleineren katholischen Hochschulen in dem 17-18. Jahrhundert.

Im Jahre 1657 wurde die zweite Universität der Jesuiten in der Stadt Kaschau, durch den Bischof von Erlau Benedek Kisdi gegründet. Nach der Vertreibung der Osmanen haben die Jesuiten in Ungarn u.a. Gymnasien gegründet, in denen im Anschluss an die Klassen der Mittelstufe zweijährige philosophische Kurse abgehalten wurden und in denen man keine Theologie lehrte, so dass diese keinesfalls als Institutionen der Hochschulbildung anzusehen sind, obwohl sie die Bezeichnung Akademie trugen.

In Siebenbürgen haben die Jesuiten 1698 ihre einstige Klausenburger Schule wiedereröffnet, die bis Mitte des 18. Jahrhunderts nicht das Niveau der Bildung auf mittlerer Stufe überschritt. Im Jahre 1753 wurde ihr aufgrund der Genehmigung Maria Theresias der Universitätsrang zugesprochen - die philosophische Ausbildung erneut aufnehmend bzw. modernisierend.

An der Universität Klausenburg erhielten in jenen Jahren einige ausgezeichnete Wissenschaftler einen Lehrstuhl, wie z.B. der namhafte Astronom Miksa Hell, der spätere Direktor des Observatoriums der Universität Wien.

In der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts sind auch in Siebenbürgen bereits die neuen staatlichen bildungspolitischen Bestrebungen spürbar, die darauf ausgerichtet sind, den konfessionellen Charakter der Hochschulbildung beseitigend die Universitäten der staatlichen Führung zu unterstellen. Die protestantische Kirche Siebenbürgens plante in den 60er Jahren des 18. Jahrhunderts die Gründung einer interkonfessionellen Universitas, zu deren Verwirklichung Maria Theresia ihre prinzipielle Genehmigung erteilte. Die Sachsen von Siebenbürgen empfahlen die Eröffnung einer künftigen protestantischen, in erster Linie sächsischen Universität in Hermannstadt (Nagyszeben). Laut Plan hätte die Universität der sächsischen Metropole auch über eine juristische sowie medizinische Fakultät verfügt. Nach

1767 aber hat Maria Theresia den neuen staatlichen Vorstellungen entsprechend den Plan einer protestantischen Universität verworfen und die Förderung der Universität Klausenburg angeordnet.

Vom im Jahre 1773 aufgelösten Jesuitenorden übernahmen die Piaristen die Leitung der akademischen, der philosophischen und theologischen Fakultäten in Klausenburg. 1774 dann stellte man die juristische Fakultät auf und zeitweise fand hier sowohl Lehrkörper als auch Studentenschaft des katholischen Seminars Karlsburg eine Heimstatt, und zwar zwecks Stärkung der katholischen theologischen Fakultät. Am 18. November 1776 ordnete der Wiener Hof Aufstellung einer medizinischen Fakultät an, da zuvor allein ein Professor für die Lehre von Chirurgie und Geburtshilfe angestellt war.

Ende 1776 schien es, als würde die zweite Universität Ungarns und Siebenbürgens umfassender Struktur zustandekommen. Die Konzeption des Hofes in Wien jedoch hat sich in diesen Jahren oftmals und rasch gewandelt. Nach der Übersiedlung der Universität Tyrnau nach Ofen war man 1777 der Ansicht, daß jene den Hochschulbedarf des gesamten Landes decken würde, das Territorium Siebenbürgens inbegriffen. Dementsprechend nahm man im Sommer desselben Jahres Abstand von der Schaffung einer medizinischen Fakultät in Klausenburg, mehr noch - zwei Jahre später kehrte die katholische theologische Fakultät nach Karlsburg zurück, so daß für Klausenburg eine sich aus zwei Fakultäten zusammensetzende unvollständige Universität verblieb, die dann von Josef II. im Jahre 1784 in den Rang eines königlichen Lyzeums degradiert wurde.

Parallel zu den Ereignissen in Klausenburg gab es in der Stadt Erlau (Eger) Bemühungen zur Gründung einer Universität. Bedeutendste Institution der Hochschulbildung in Erlau war die im Jahre 1740 gegründete juristische Hochschule, die zunächst als autonome Institution tätig war. 1754 entzog der Bischof den Jesuiten das Recht der Seminarleitung und entwickelte sie unter seiner eigenen Führung zur bischöflichen Hochschule, der er die juristische Akademie anschloss, damit die organisatorischen Rahmen einer aus drei Fakultäten bestehenden und der juristischen Ausbildung wegen äusserst bedeutenden Institution der Hochschulbildung schaffend.

Der neue Bischof von Erlau, Károly (Karl) Esztházy unterbreitet dem Herrscher im Jahre 1763 dann bereits den Entwurf einer bischöflichen, d.h. katholischen Universität. Der Plan hatte sowohl in Wien als auch in Ungarn zahlreiche Gegner, da man befürchtete, daß eine Universität in Erlau die Studentenschaft Tyrnau entziehen würde, also jene einer derzeit im Ausbau befindlichen Universität. In den 60-er Jahren des 18. Jahrhunderts liess der Bischof für die künftige Universität ein prächtiges Gebäude errichten und bereits 1769 wurde in Erlau die medizinische Ausbildung in Angriff genommen. Da der Herrscher aber der medizinischen Fakultät nicht das Recht auf Verleihung der Doktorwürde zusprach, schloss die medizinische Schule von Erlau 1775 ihre Pforten.

Der Anfang der staatlichen Hochschulpolitik zur Zeit des aufgeklärten Absolutismus.

1777 war entschieden, daß der Hof das Wirken einer einzigen Universität in Ungarn als erforderlich erachtet. In der Geschichte der ungarischen Hochschulbildung ist der Zeitraum von der Auflösung des Jesuitenordens bis 1848 von ständigen Reformen, teilweise realisierten und vollkommen mißverstandenen Reformversuchen gekennzeichnet. Es ist üblich, diese Periode als die Zeit der zwei Ratio Educationis zu bezeichnen, da die in dieser Epoche erscheinenden beiden bedeutendsten Verfügungen des Bildungswesens diesen Abschnitt prägten. Die ungarische staatliche Erziehungspolitik hing einerseits von der Praxis der

Erbländer an, der sie mit gewisser Verspätung folgte, andererseits beeinflussten sie stark die speziellen heimischen Umstände, d.h. die weitaus rückständigere wirtschaftliche und industrielle Entwicklung, die Opposition der Zentralisation des Reiches gegenüber, die konfessionelle und nationale Vielfaltigkeit, um nur die Wichtigsten von den Faktoren zu erwähnen, die das ungarische Erziehungssystem bestimmten.

Die Hauptcharakteristika der Erziehungspolitik des Habsburgreiches bzw. des Staates kristallisierten sich mit dem sukzessiven Vordringen der Prinzipien des aufgeklärten Absolutismus in der zweiten Herrscherperiode Maria Theresias, d.h. in den 70er Jahren heraus. Das Prinzip von der Nützlichkeit der Erziehung kam auf sämtlichen Ebenen der Bildung zur Geltung, wenn auch mit gewissen zeitlichen Verschiebungen. Die österreichischen Reformen im Studienwesen waren in ihren Auswirkungen zunächst im ungarischen Hochschulwesen zu verspüren, und zwar an der Universität Tyrnau bzw. an der 1777 nach Ofen übersiedelten. Auch die Einführung der medizinischen Fakultät 1769 - die zu einem Großteil Van Swieten, einer führenden Persönlichkeit der Unterrichtspolitik des aufgeklärten Absolutismus zu verdanken war - stellte einen weiteren Schritt in Richtung Fachausbildung dar.

Das im Jahre 1735 gegründete Bildungsinstitut für Bergbaubeamte von Schemnitz (Selmecbánya) wurde ab 1763 zu einer Akademie umgestaltet und im Ergebnis dieses Prozesses war in der alten Bergbaustadt ab 1770 eine der modernsten Institutionen dieser Art in Europa tätig.

Die Ingenieurwissenschaften bekamen 1782 an der Ofner, dann an der Pester Universität ein selbständiges Institut, mit dem Name „*Institutum Geometrico-Hydrotechnikum*“. Die Tierärzte studierten von 1787 auch an der Pester Universität, im „*Institutum Veterinarium*“. Die Ausildung der Landwirte begann auch auf Privatinitiativen, so wurde zum Beispiel 1780 eine Landwirtschaftsschule von Samuel Tessedik in Szarvas ins Leben gerufen und der aufgeklärte Reformers György (Georg) Festetics gründete 1797 die Hochschule „*Georgikon*“ in Keszthely. Dieser Reihe folgt die 1808 in Schemnitz (Selmecbánya) errichtete Forstlehranstalt und zum Schluß die von dem Herzog Kázmér Albert 1818 in Ungarisch-Altenburg (Magyaróvár) gegründete Lehranstalt für Landwirte.

Diese kurze Aufzählung zeigt, daß am Ende des 18. Jahrhunderts bzw. am Anfang des 19. Jahrhunderts fast alle Realien je ein selbständiges Institut in Ungarn bekamen, obwohl sie verschiedenes Niveau hatten.

Universities in Hungary from the Middle Ages to the Enlightened Absolutism

First Attempts to Establish Universities in Mediaeval Hungary

Educational institutes of great territorial gravitation, where the youth eager to learn of the then unified 'Christian Europe' and who belonged to the holy order could study higher level, 'universal' sciences, were established one after the other during the 11th-13th centuries in the Southern and Western borders of the Western, Latin Christian European countries. This was the time of the birth of the European universities. The most significant and lasting values created by the mediaeval Europe were these universities that soon became the scientific centres of the Continent, like the law faculty of Bologna, or the theology faculty of Paris. The universities were founded primarily at the initiatives of the local monarchs and could win papal or imperial approval for their operation. Nevertheless, the environment was also of great importance, provided by the local towns of blossoming economies. The city and its university were developing together, even though conflicts often broke out between the autonomous university and the city government, or the students and the citizens. In the early period, universities were also established by expatriation, when groups tutors and students left the Alma Mater and after moving to another city, they established a new centre of sciences, like Padua (from Bologna) or Cambridge (from Oxford).

Though, students eager to learn living East of the Rhine and North of the Alps did not have another chance for centuries but to leave for the above mentioned universities and study there. Studying at foreign universities, 'peregrination', was the basic form of obtaining higher level education for the nations of the Central European countries, so it was true with the Hungarians, for centuries. Moreover, in certain regions it remained the only way of higher education up to the 20th century. The Hungarian clergy had been educated in foreign universities from the very beginning. Many prelates of Hungarian King Béla III, who had excellent connections in France, had been educated in Paris. The author of the very first Hungarian 'gesta', Magister P, who is known as Anonymus, too, also learnt in Paris. Miklós (Nicholas) of Hungary (known as Nicolaus clericus de Hungaria) studied in Oxford at the end of the 12th century, and a great number of Hungarian students attended courses in Bologna in the beginning of the 13th century. It was that time when Paulus Hungarus returned from that university to organize the Hungarian Province of the Order of St. Dominic.

In our region, the first renowned university was established in Prague in 1348, then it was followed by the foundation of the Krakow university in 1364 and that of Vienna in 1365. From our point of view, Vienna was the most important university centre, where, soon after its opening, the independent Hungarian university community was established and since then the presence of Hungarian students was almost uninterrupted in the Austrian city. Hungarian interest in Prague increased in the 14th century, while in the Krakow university in the 15th century. There were times when one quarter of students in Krakow were Hungarians.

Prior to the establishment of the first university in Hungary, there were 40 universities established in Europe, including 18 in Italy, 10 in France, 7 in the Iberian Peninsula, 2 in England and 3 in Central Europe.

Hungary, like the other countries of the region, followed the trends of European development, and through its wandering students, peregrines, keep pace with the scientific developments of the age. However, the peculiarity of Hungarian development was that even the repeated attempts of the Hungarian kings to establish a permanent university that would have survived the Ottoman occupation and maintained higher education in the country, had always failed.

Like all over in Europe, mediaeval universities in Hungary developed from the capitular schools. It is an interesting though debated datum that King László IV compared the capitular school of Veszprém with the university of Paris in his charter of 18 November, 1276. This datum, of course, indicates only an intention and ambitious plans but not the fact that a university was in operation in Veszprém.

The University of Pécs

By the second half of the 14th century the blossoming Hungarian Monarchy needed ever more educated people, and not only in clerical but also in secular offices as well. Vilmos (William), Bishop of Pécs and Royal Chancellor, would be the person who tried to win King Lajos (Louis) the Great for the establishment of a university and being seated it in Pécs. Pope Urban V issued his deed on the establishment of the university on 1 September, 1367, in Viterbo - now we only have a copy of it - in which the Holy Father set the organizational and operational rules of the new university. Like in Krakow and Vienna, the Pope did not allow to open a theological faculty in Pécs, as the Avignon Popes considered Paris as the centre of theological studies. The Papal bull gave special emphasis to the foundation of the law faculty, and permitted to grant master and doctor degrees. The bishop of Pécs as chancellor or his vicar chaired the examinations for doctor's diploma. For the living conditions of the university magisters and doctors it was very important that their salaries were provided by the royal court.

The Pécs University was of royal establishment, and though without theological faculty it was incomplete, but at the time of its establishment it corresponded with the standards and development level of the age and the region. The extended international relations of the chancellor, the strong royal power in Lajos the Great's Hungary, the geological situation of the city of Pécs and its bishopric and its relations with the Mediterranean region, were all to help the foundation of the university of Pécs. Sources of later date - like in his travelogue, 'Chronicle of a Traveller', Turkish Evliya Çelebi - wrote about a compound consisting of 70 rooms in the bishop's castle, in the vicinity of the cathedral, which could be considered as a student's quarter, and could seem to be almost unbelievable. Though, during the latest excavations in Pécs, archeologists found a huge building, and fragments of courts of arms which all indicate that the remnants of the mediaeval university compound have been found.

Unfortunately, very few written data have been survived on history of the university. Galvano Bethini of Bologna was the most famous professor of the university. He received dazzling salary from King Lajos, eight times higher than any university professor in Krakow at that time. Thanks to Asztrik Gábor, we have known about some other doctors and masters of the Pécs university as well. Characteristic and interesting data can be learnt from the student's life from letters of complaint found in a Roman mansion, about the fights and even murders among the university students. Injuries and accidents due to the fact that students were allowed to carry weapons were characteristic of the university life of that age, so considering this there were no big differences between Pécs and Paris, or Bologna.

The University of Pécs obviously came to a crisis after the death of its founder, King Lajos the Great. It was quite usual as the same happened to the universities in Krakow and Vienna, though there, the monarchs of later time re-established the institutes and with grants revived and further developed the higher educational units of their countries. Strangely, Hungarian monarchs did not follow those examples but tried to establish universities in various cities. From the 1380s more and more former students of the Pécs university continued their studies in Prague or Vienna, though it is presumable that the Pécs university still existed in the beginning of the 15th century, and in the lack of royal support, it was transformed to episcopal school, i.e. 'scola maior', which possibly existed until the Ottoman occupation.

The First University in the Hungarian Capital

Zsigmond (Sigismund) of Luxembourg succeeded the Anjou-kings on the Hungarian throne, who as renowned monarch played an important role in the European diplomacy and fought against the Western schism. The first university in the capital, in the quickly developing Buda, was established during the reign of Zsigmond. At the request of Zsigmond, Pope Boniface IX issued the first deed of foundation on 6 October, 1395, which similarly to other records of the Hungarian Middle Ages, has been lost. In earlier centuries the foundation of the university in Óbuda (Old Buda) was dated back to 1389, but as the result of recent researches by László Domonkos the date has been corrected. It is supposed that the king sent Lukács Szántai, the Provost of Óbuda, to Rome in order to induce the Pope to grant the foundation of the new university. That time the Óbuda chapter was one of the most influential clerical institution in the country, one of the three legitimate centres that had national authority.

The Papal bull - similarly to other universities of that time - assigned the incomes of the provostship to cover the expenses of the university and the salaries of its professors, and appointed Provost Lukács to the chancellor of the Óbuda university as well as to the Bishop of Csanád. In 1395, the Pope permitted the establishment of a complete four-faculty university, however, we do not have data whether training was started in each faculty. In the summer of 1396 Johannes de Horow, magister of arts and sciences at the Vienna university, requested permission to leave for the Buda university. However, the attractive force of the new university could be limited, as the number of Hungarian students in the Prague or Vienna university did not dropped significantly after its opening.

In 1402, an extended social movement developed in Buda, aiming at the democratic transformation of the city management and administration. The movement coincided with the national revolt against Zsigmond, and the rebels wished to enthrone László of the Naples-house. By 1403 Zsigmond overcame the revolt, and re-established his positions in the capital by force. Presumably, the leaders of the university were also involved in the rebellion, and it is supposed that the king closed the university in 1403.

The relation of Zsigmond and the Papacy became normal in 1410, after the election of the so called synodical popes, and the king sent Pipo Ozorai, Land-stewart of Temes, to conduct negotiations with Pope John XXIII. The first sign of improving relations was that the Pope signed the deed of re-establishment of the Óbuda university on 1 August, 1410. The university could have the four classical faculties, enjoying all the privileges that were granted to the big universities in Europe. It is supposed that not only the country's needs but also international development could play a significant role for requesting the re-opening of the Buda university. It happened in 1409 that the followers of Jan Hus gained majority in the Prague university, and German students and teachers left the Bohemian capital to establish their own university in Leipzig. It is obvious that Zsigmond thought it necessary to establish a university that could

be controlled more directly. We have more information on the second period of the university, including that the Buda provost remained the chancellor of the institute and that, in 1411, Zsigmond appointed Gelderni Sluter Lambert, theology professor of the Vienna university, to this post.

Magister Paul of Prague and many of his colleagues also helped to organize the Buda university. Johannes Wrede, former student of the Cologne university, who was chosen to be the lector of the Buda provostship in 1402, was also giving lectures at the university. So, in the 1410s royal support won excellent teachers for the Buda university and students graduated as bachelors of sciences in the Buda university could continue their studies at other universities in Central Europe.

The representatives of the most important European universities were also present at the most important historical event of the age, the Council of Constance, which put an end to schism. According to the records made by Ulrich Richental, seven teachers of the Óbuda university were present as members of the German academic nation. However, the activity of some of these teachers in Buda is still not proved, as well as we don't know whether a medical faculty existed in Buda or not, though some records mention Simon Clostein, who studied medicine in Prague, among the professors of the university.

Provost and Chancellor Sluter left Buda in 1418, the latest, as he became the rector of the Vienna university a year later. After 1419 there are no records on the operation of the Óbuda university, and Zsigmond, who was engaged in international politics obviously did not think it important to support the institute any longer. Besides this personal reason, Buda or rather Óbuda itself was not so developed to be the site of a real university and the society did not require the great number of secular intelligentsia. Secular intellectuals, and only in limited number, appeared in the country at the end of the century. For, the development of this class would lay the foundations of the lasting operation of an independent Hungarian university.

Academia Istropolitana

The third known mediaeval attempt to establish a university is connected with King Matthias Corvinus and his chancellor, János (John) Vitéz, Archbishop of Esztergom. János Vitéz and Janus Pannonius, Bishop of Pécs, who both educated according to Italian humanism and followed the latest intellectual trends with keen attention, were authorized, at the proposal of King Matthias, by Pope Paul II on 29 May, 1465, to establish a university in the most appropriate city of Hungary. According to the Papal deed there were no universities operating in Hungary at that time, i.e. former institutes ceased to exist by that date. The king asked permission to set up a university similar to the Bolognese one. The Pope appointed János Vitéz to the post of the chancellor of the university, with all the rights granted earlier to the chancellor of the Bolognese institute. János Vitéz, obviously in unison with King Matthias, chose the city of Pozsony, and the university called *Academia Istropolitana* opened on 20 July, 1467. However, Vitéz followed the Vienna and Paris university systems and not the Bolognese one, and introduced strong central management in the university. In 1469 the Provost of Pozsony was appointed to vice-chancellor, who also had great authority.

Thanks to his excellent international connections, Vitéz could win respected teachers to join the university. The most famous of them was Johannes Müller or Regiomontanus, of Königsberg, a renowned professor of astronomy in Europe. Martinus Ilkusz was another reputed astronomer, who went to Italy from Krakow and later joined the Pozsony university. Besides the two astronomers, records also mention theologians, lawyers and philosophers to work in Pozsony. The student's quarter, the 'bursa' was also mentioned in records.

The destiny of the Pozsony university was sealed by the personal fate and political career of its chancellor, János Vitéz. In 1471, both János Vitéz and Janus Pannonius took part in the revolt against King Matthias and the king arrested both prelates. Soon after his arrest, Vitéz died in Esztergom, while Janus Pannonius escaped to Zagreb, where he died in 1472. The university lost its two most significant patrons, and Matthias showed indifference to the institute established by Vitéz. After 1472 a great number of outstanding teachers left Pozsony and many students continued their studies in the university of the neighbouring Vienna.

After King Matthias occupied Vienna in 1485, he extended his patronage over the university, therefore there were no reasons to operate another independent university in the near Pozsony. So the third Hungarian university had to suffer the same fate as its predecessors, after a short period of development, it declined quickly and ceased to exist even during the reign of its founder monarch.

St. Dominic College in Buda Castle

The St. Dominic College, however, it was not a university in the classical terms, was that significant institute of the Hungarian Mediaeval higher education that existed the longest period. The Grand Master of the order decreed as early as in 1304 to establish clerical college, i.e. 'Studium Generale', in every province for the training of the members of the order. The Dominic cloister in Buda Castle was chosen to be the site of the college, which was maintained by the order since the 14th century, so its existence did not depend on the intentions and financial support of the monarches. Records indicate that after 1475, i.e. after the suppression of the Vitéz-rebellion and concurrently with the beginning of the decline of the Pozsony university, King Matthias started to patronize the St. Dominic college. According to Zsigmond Ernuszt, Bishop of Pécs, the king planned to establish a new university in Buda. In those years, Professor Franciscus Nardeus de Nerotino of Padua and then Petrus Niger of German origin were the directors of the Buda *Studium Generale*. Niger wrote in 1481 that the king granted generous supports year by year for the maintenance of the college and the provisions of its teachers and students. In the second half of 15th century Nicholas de Mirabilis of Transsylvania, who took teacher's degree in Florence and Sienna, and took part in a theological debate in the presence of Lorenzo Medici, gave also lectures in the college.

It is definite that the St. Dominic *Studium Generale* in Buda, which was often called a university in those days, trained its students in arts and sciences and theology, and could grant scientific degrees. However, there are no records whether the college was open for others but the members of the order, though King Matthias intentions would indicate this fact. The institute remain in operation after the death of King Matthias.

The Grand Master of the order discussed the issues of the Buda college in 1495 and 1507, confirming its statutes and stating that the institute followed the example of the Bolognese institute, though training its students only in philosophy and theology. The order sent professors graduated in Paris to improve training in the Buda college and its operation continued until the 1530s. The St. Dominic order planned to open a new Studium Generale in Nagyszeben, Transsylvania, right before the Ottoman occupation, but due to the appearance of the Reformation this attempt failed. In 1541, the Ottoman power broke into the country and occupied Buda and the central region of Hungary. Some experts state that the St. Dominic order escaped to the city of Kassa and what is definite it ceased to exist by the middle of the 16th century. Consequently, studying in foreign higher educational units remained the only way to get university degrees for the Hungarian youth.

Church Attempts to Establish New Types of Higher Education in Hungary

Three kinds of shock hit the Mediaeval Hungary in the beginning of the 16th century. However, these shocks made their effects felt in other regions of Europe as well, they did not take place in a close succession and did not caused so radical and important changes. The most important and the most fatal shock was the lost of the territorial integrity of the five hundred years old Hungarian state. In 1526, after conquering the Balkan, the Ottoman power inflicted defeat the disintegrated Hungarian Kingdom at Mohács, and within two decades it occupied the central one-third of the country, including Buda, the capital. After 1541, the Eastern part of the country, Transsylvania and the Partium became an independent principality, and for one and a half centuries it kept making efforts to preserve its independence while manoeuvring between the Habsburg and Turkish empires. The Northern and Western parts of the county, the rest of the Hungarian Kingdom, became part of the empire of the Austrian house of the Habsburg dynasty.

The other change had a more direct effect on Hungarian education, including higher education itself. As a result of the Reformation, the formerly united Christianity divided into various branches, and Hungary's population became the religiously most proportioned one in Central Europe. It was of particularly characteristic that within the ethnically mixed population, various religions gained ground within each ethnic groups e.g. Roman Catholics, Calvinists, Lutherans and Unitarians were among the Hungarian population in Transsylvania, or the German or Slovak populations of the country were also divided, being Roman Catholics or Lutherans.

The third radical change was the results of great geographical discoveries. Hungary and the countries of the region suddenly found themselves at the edge of the 'extending world', and the events determining economic and social development in Europe took place far away from this region.

The struggle of Reformation and Counter-Reformation had an animating effect on the European higher education, as both Catholics and Protestants were interested in the training of well educated, qualified theologians, philosophers, lawyers and natural scientists in later years. Beginning with the first third of the 16th century, universities operated by the various denominations opened one after the other in Central Europe, where philosophy and theology were thought in accordance with the spiritual attitude of the denomination of the majority of the population of the given province, and accordingly the majority of students were Lutherans, Calvinists or Roman Catholics. This kind of closure was unfavourable for the development of general science, though it had positive effects on the rapid establishment and development of the institutional structure of higher education.

Following the Reformation, all the three significant denominations, the Roman Catholic, the Lutheran and the Calvinist, made attempts to the re-establishment of higher education in Hungary. The developments in the 16th and 17th centuries provided the opportunity to establish new, up-to-date university or universities of complete structure in Hungary. As a result of the Reformation, primary and secondary education extended to greater population in Europe, and by taking over church and city schools or by establishing new schools, the citizens and landlords who were converted to Protestants could obtain new and multi-level training. Completing elementary schools, the offsprings of the wealthy citizens were educated in grammar-schools ('Gymnasiums') giving classical education. The stratum of noble and bourgeois origin that needed high level of education for a carrier in state or city institutions or in the holy orders, were ever increasing. Therefore, classes of academic type were required in

the new schools to provide high level knowledge in the absence of universities. As a result of adaptation to social and political circumstances and to meet the above mentioned needs, a special type of school developed in Hungary, which is known as college-type school. According to the various denominations, these schools having college departments, were called 'College' by the Calvinists, 'Liceum' by the Lutherans and 'Academy' by the Roman Catholics, in case of Jesuit schools. Protestant schools of this type were able to meet the country's needs, however, those who wished to qualify higher level of education, went to complete their studies at Protestant universities abroad after being educated in academic courses in Hungary.

In Protestant 'Colleges' and 'Liceum' higher education was not structurally divided from the other parts of the school, there were no opportunity to gain scientific degrees either, and the forms and contents of higher education showed significant differences. However, one subject was genuine part of the training in Protestant colleges, and it was theology classes, as these denominations attached great importance to religious knowledges, as organic part of erudition. Consequently, training in philosophy (arts and sciences) of the classical universities was missing in the curriculum of the colleges of 'incomplete' training structure, though, it always included theology. However, it could only meet the needs of a given denomination, therefore it cannot be considered as the primary phase of university education. Consequently, only a thorough examination of the curriculum and structure of a college can give an answer to the question whether the institute was a higher level educational unit or not. We can state that only the schools of so called 'complete structure' can be considered to meet these requirements, i.e. following secondary training, students attended courses on philosophy and theology as well.

In Catholic schools, 'Academies', college and university training were separated from secondary training more definitely, due to Ratio Studiorum, the educational statutes of the Order of Jesuits, issued in 1599. In fact, Jesuit Academies were incomplete universities having two faculties, and a three-year preparatory training in philosophy and in arts and sciences was followed by a four-year course in theology. These academies could give scientific degrees, and their training level qualified their students to attend higher level courses in foreign universities. Consequently, however, to less extent than in the case of Protestants, peregrination was also a way to attend university courses abroad for Hungarian Catholics as well.

Attempts to Establish Calvinist Colleges and Universities

The Helvetian kind of Reformation took grounds mainly among the inhabitants of the Great Plain (Alföld) and Transsylvania (Erdély), and by the beginning of the 17th century it became quite common in the territories not occupied by the Turks. The Prince of Transsylvania had become the most important supporter of the Reformed Church as well as education, and thereby forced the Habsburgs ruling the royal Hungary to be more tolerant. The population of Transsylvania was mixed both ethnically and religiously, and tolerance unusual in Europe made headway as early as in 1568, when the diet declared that the four 'accepted' religions (Calvinist, Roman Catholic, Evangelist and Unitarian) could be practiced freely and that these churches could operate ecclesiastical and educational institutions.

The most renowned Calvinist colleges of the country were from the 60s of the 16th century, based on Lutheran initiatives in some cases or independently in other cases, though higher education was not included in the curriculum. The college of Debrecen was established in

1538, while the famous Calvinist schools of Sárospatak and Pápa in 1531, but higher education, academic classes were started only in later years.

The two most interesting and long-range Calvinist initiatives in higher education were connected to Transsylvania and its two outstanding historical personalities. Thanks to his outstanding diplomatic talents, Gábor Bethlen, who took the principedom's throne in 1613 with Turkish military assistance, was able to make the small and partially independent Transsylvania prosper, against hostile great powers and while severe conflicts took place in Europe.

Collegium Bethlenianum

In the beginning of the Thirty Years' War, Gábor Bethlen, in alliance with the Protestant Bohemian orders, occupied the majority of the territory of Hungary ruled by the Habsburgs and his troops besieged the suburbs of Vienna in autumn 1619. The prince, however, despite of war-time, paid attention to higher education and to establish a university in Hungary. In November 1619 he decided to establish a Protestant Academy in the city of Nagyszombat and to grant scholarship for 24 students.

Gábor Bethlen also planned to lay the foundations of the institutions of academic training in Transsylvania as well. On 1 May, 1620, he established a college in Gyulafehérvár, the capital of the principedom. Two years later, in 1622, the diet declared the institute to be an 'academium collegium' (academic college) and to be developed to a real university as well as that the Prince would provide the financial bases for its operation. Martin Opitz, renowned German philosopher became the leader of the Gyulafehérvár academy as early as in 1622, however, he spent only a short time in Transsylvania. Due to the fact that the Princes of Transsylvania granted significant sums for scholarships, peregrination of Hungarian protestant students became a common way of attending higher education courses abroad. The long-range aim was as well to educate a new generation of scholars who would later become the teachers of the would-be academies in the country.

János Apáczai Csere's Plan to Establish University in Kolozsvár

The life and work of János Apáczai Csere, the great polyhistor of the second half of the 17th century, set a fine example to the success of peregrination. Finishing his studies at the Gyulafehérvár academy, Apáczai attended courses at the Protestant universities of the Netherlands between 1648 and 1653, and after being conferred the doctor of theology, he returned to his Alma Mater as a professor in 1653. Isaac Basire, former court-chaplain of English king Charles I, who was executed in 1655, became the head of the Gyulafehérvár college. Basire disliked Presbyterian and puritan way of thinking, and won the prince in half a year to move Apáczai, who advocated modern principles, from the academy. Young Apáczai then became the head of the Kolozsvár Calvinist school, and worked out the basic principles of the establishment of a modern university. His plan was introduced to Prince Ákos Barcsai in 1658. Contrary to practice so far, Apáczai stressed the importance of inviting Hungarian scholars to lecture at the new university. He suggested to open the four classical faculties at the university, that is the establishment of medical and law faculties as well, with a right to confer scientific degrees as well. The university would be governed by a rector elected annually among the professors, and major decisions would be made by the body of 'Senatus Academicus'.

Considering the social structure of the 17th century Hungary, Apáczai's most revolutionary proposal was that the prince would raise the children of feudal tenants, who 'were born to be servants' to nobility in recognition of passing certain exams at the university. His plan of a modern university was also included proposals for the establishment of a library, a printing office, a botanic garden and even a students' canteen.

This generous plan was compiled in one of the most tragic periods of Hungary's history. The allies fell off from György Rákóczi II, who launched an attack on Poland without the consent of the Ottoman court, and the defenceless Transsylvania was raided by the hordes of the Tatar Khan of Crimea in 1658. The academy of Gyulafehérvár fell victim of the attack and it seems to be obvious that the otherwise up-to-date but unrealizable proposals of Apáczai did not enjoy support.

Calvinist Colleges in the Years of Counter-Reformation

In the wake of the last Ottoman attack against Hungary in 1660, significant parts of the unoccupied regions of the Great Plain went under Turkish rule. That was the time when the above mentioned Calvinist college was moved from Nagyvárad to Debrecen. At the same time landlord of Pápa converted to Catholic again and closed down the Calvinist school of the city, and the college of Sárospatak also faced significant difficulties during those years. Therefore, from the 70s of the 17th century the college of Debrecen operated as a Calvinist college for almost a century. Right in the beginning of this period of crisis, the new Rules and Regulations of the Debrecen College were worked out in 1657, and remained in force until 1704.

The Principedom of Transsylvania became the home of many Calvinist colleges that had been forced to move away from their places of foundation. The professors and students of the Gyulafehérvár academy were moved by Prince Mihály Apafi to the city of Nagyenyed in 1662, establishing thereby one of the most significant centres of Hungarian culture and education in Transsylvania for centuries. At the turn of the century, doctor and polyhistor Ferenc Pápai Páriz, who had been studying at the Basel university, was one of the best known scholars of Nagyenyed. Though, the college of Nagyenyed suffered from the fight in Transsylvania during the Rákóczi War of Independence, and the imperial troops burnt down the city in 1705, but after the peace treaty was signed at Szatmár in 1711, the college was rebuild with the financial assistance of English Protestants and gained reputation as the most important Calvinist educational institute of Transsylvania over the 18th century.

Professors and students expelled from Sárospatak also found shelter in Transsylvania, namely at Gyulafehérvár, at the site of the former Bethlen-academy in 1672. In the 1680s the three colleges of Transsylvania, the ones in Kolozsvár, Nagyenyed and Gyulafehérvár, were put under joint control, as the idea of establishing an academy, a real university, by joining forces, came up again. After the Rákóczi War of Independence, the Calvinist college of Gyulafehérvár was forced to move away from the city in 1716, and it moved to Marosvásárhely, where the third Calvinist college of Transsylvania were still in operation for another century.

Lutheran 'Liceums' (Colleges) in Hungary and Transsylvania

In the beginning of the Reformation the Lutheran (Augustan) denomination spread all over the country, but as other tendencies of the Reformation were gaining grounds in Hungary, it became popular among the Saxon inhabitants of big mining cities of Upper Northern Hungary and Transsylvania, and among the German population of the Western border region. In the

beginning of the 17th century many Lutheran grammar schools had so called academic, i.e. higher educational classes. The most important one of Transsylvanian Saxons was in Nagyszeben. In Hungary Minor, the grammar schools of Pozsony, Sopron, Lőcse and later that of Késmárk gained the rank of 'liceum', where, though not uninterruptedly, but courses in philosophy and theology were held. The most important Lutheran initiative in education was the planning and opening of the academy of Eperjes in the 17th century. Proposed by Johann Bayer, the rector of the school a collection was started by Lutheran nobilities and citizens for the establishment of the Lutheran college. The fund raising was so successful that construction works could be started in 1666 and the Lutheran academy was officially opened on 18 October, 1667. However, the king entered a protest, and the institution was officially called 'a grammar school of complete structure'. In the 18th century, by 1750, the Eperjes grammar school regained its reputation to win permission to open academic courses.

The grammar school of Pozsony, which gained the status of 'liceum' at the end of the 18th century, started to develop after 1714 when Mátyás Bél was its rector, however, it became a college only by the end of the century, similarly to the 'liceum' of Sopron.

Catholic Higher Education, Jesuit Academies in Transsylvania and Hungary

By the middle of the 16th century the Roman Catholic church lost the majority of its former institutes and as a result of the lack of priests, it was almost unable to give services for that minority part of the population that remained faithful to Roman Catholic religion. This palsy lasted until the beginning of the 17th century, when, as a result of the regulations issued by the Council of Trent, Counter-Reformation started in Hungary as well and by peaceful means in the beginning. The Roman Catholic church also considered training and education important and a competition that gave impetus to intellectual life, literature and education, started in the turn of the 16th and 17th centuries.

The order of Jesuits, the most important Catholic organization of the Counter-Reformation, appeared in Hungary almost two decades after of its establishment, when in 1561, Archbishop Miklós Oláh of Esztergom invited them to his archsee, Nagyszombat, but the Jesuits left the city after six years.

However, the first attempt to establish a university took place in Transsylvania, and not in Hungary Minor. The first institute of Catholic theology was established in 1568 in Kolozsvár, where, however, the Catholics were in insignificant minority and that city was one of the spiritual strongholds of Transsylvanian Unitarians as well. Prince István Báthori, who was also ascended to the Polish throne, permitted the Jesuits to establish an academy in Vilno, Poland, in 1578, and invited them to open a grammar school in Kolozsvár one year later. The Jesuits, who considered Hungary and Transsylvania in particular, an important missionary territory in later years as well, accepted the Prince's invitation with pleasure, and established a properly operating and high level secondary educational institute in the city of Kolozsvár within a relatively short period, and in accordance with their practice it was free for poor pupils. Nevertheless, Báthori's plans went beyond secondary education and on 12 May, 1581, he signed deed of foundation of the first, modern Catholic higher educational institute, the first of its kind. Though the educational regulations of the order had not been completed yet by the time of the foundation of the Kolozsvár academy, the institute was organized under the principles of the above mentioned Ratio Studiorum. The educational results of the Jesuit academy operating in a Protestant city caused political conflicts. The powerful Protestant leaders of Transsylvania thought that the operation of the academy could upset the balance among denominations, and the diet in 1588 decided to expel the Jesuits from the principedom.

The First, Successful Attempt for Establishing a Permanent University

The Jesuits driven out from Transsylvania settled down in North-Western Hungary and returned to the site of their first monastery in Hungary, Nagyszombat, in 1616. Péter Pázmány, one of the most significant figures of Hungarian Counter-Reformation and Baroque literature, was one of the most prominent supporters of Catholic higher education. Pázmány had been educated by the severe principles of the Jesuits, and finishing his studies in Rome, he was a lecturer at the Jesuit university of Graz. From 1616 on, as the Archbishop of Esztergom, he was the senior prelate of the Hungarian Roman Catholic Church, and he considered it important to establish the long missing Hungarian university.

It is worth mentioning the collateral characteristics of the educational policies of Péter Pázmány and the above mentioned Lutheran Prince of Transsylvania, Gábor Bethlen. These two outstanding figures of the Hungarian history, while they were devoted supporters of their religions and churches, they were both keeping the interest of the Hungarians in view when they made efforts to establish a permanent Hungarian university.

This same target was set up by Péter Pázmány when, 54 years after István Báthori's first attempt, he signed the deed of foundation of the Jesuit academy of Nagyszombat on 12 May, 1635. The founder granted one hundred thousand Hungarian forints for the establishment of the university, providing the financial sources for its operation. The two-faculty university was established according to the regulations of the Jesuit Order, and this initiative seemed to prove lasting and successful. The university was seated in the city of Nagyszombat until 1777, when it was moved to the capital, Buda. Even in his deed of foundation, Pázmány himself wrote that if Hungary would be liberated from the Ottoman occupation, the successors would have the right to move the university to a more suitable town or city.

Minor Jesuit Academies and Other Catholic Colleges in the 17th and 18th Centuries

The Bishop of Eger moved to Kassa in the 17th century when the Turks occupied the town. Kassa, close both the Hungarian and Transylvanian borders was the venue of militant and sometimes violent Counter-Reformation events in the second half of the century, and was the site of a Jesuit grammar school. In 1657, Benedek Kisdi, Bishop of Eger, laid the foundations of a second Jesuit academy with a found of 60 thousand forints and asked for the support of the king. King Lipót I gave permit in 1660, and the university of Kassa opened even in that year, with two faculties. With the exception of the rule of Prince Imre Thököly in Upper Northern Hungary, the university of Kassa operated continuously until 1773, the year of the dissolution of the Jesuit Order.

In Transsylvania, the Jesuits re-opened their former school in Kolozsvár in 1689, however, its education level remained secondary until the middle of the 18th century. Maria Theresa granted a university degree to the Jesuit school of Kolozsvár in 1753, while training in philosophy was resumed in a streamlined form.

The new state educational policy endeavouring to extend state control over higher educational units, was gaining grounds in Transsylvania, too, in the second half of the 18th century. The Transylvanian Protestant Churches planned to establish an inter-religious university in the 1760s and Maria Theresa gave conceptual permit in the early 1760s. The Transylvanian Saxons proposed Nagyszeben to be the home of the first Protestant university, with law and medical faculties as well. However, the other denominations did not support the idea. The Catholic bishop of Transsylvania took the firmest stand against the plan, and insisted the further development of the Jesuit school of Kolozsvár to a complete, four-faculty university,

instead of the establishment of a Protestant university. After 1767, in line with the new state educational policy, Maria Theresa rejected the plan of the Protestant university and decreed the development of the Kolozsvár university.

The Piarists took over the management of the philosophy and theology faculties of the Kolozsvár university from the Jesuits after 1773. In 1774 they established the law faculty, and temporarily, the professors and students of the Catholic seminary of Gyulafehérvár moved to Kolozsvár, too. The Vienna Court decreed the establishment of a complete medical faculty on 18 November, 1776, as only one teacher was previously lecturing surgery and obstetrics in the institute. By the end of 1776 it seemed as though the second university of complete structure would be established in Hungary and Transsylvania. However, concepts were swiftly changing in the Vienna Court in those years. After moving the university of Nagyszombat to Buda in 1777, it was thought that it would meet the higher educational needs of the country, including Transsylvania as well. Consequently, the idea of establishing a medical faculty in Kolozsvár was dropped in the summer of that year, moreover, the theology seminary moved back to Gyulafehérvár two years later. The Kolozsvár institute remained incomplete with two faculties and it was downgraded by József (Joseph) II to 'royal liceum' in 1784.

Concurrently with the events in Kolozsvár, another attempt to establish a Catholic university took place in Eger. The most important higher educational unit of the town was a law college, established by Canon György Foglár in 1740, and in the beginning it operated as an independent institution. In 1754, the Bishop of Eger upgraded the seminary to college, and together with the law academy it was extended to a three-faculty higher educational institute, which provided firm basis for high level education. Even medical training was also started in Eger in 1769. However, the king did not permit to issue doctor's degree for the medical faculty, so the medical school was closed down in Eger in 1775. By 1775 it became clear that the Royal Court held only one university necessary in Hungary, so the institute in Eger became an episcopal law academy.

Both Protestant and Catholic students went abroad first of all to attend theology courses. As the Reformation gained grounds in the county, a great number of Hungarian students studied at the famous universities of Wittenberg and Frankfurt on Oder in the 16th century. From the end of the 16th century, the universities of Germany and Switzerland became popular among Protestant students. Lutherans and Calvinists were gradually separated, however, their separation was not so formal before the 19th century. Hungarian students attended courses in the universities of Jena and Königsberg as well as in Geneva and Basel, many of them studying medicine in the latter. Calvinist students also studied at the renowned university of Heidelberg, though many of them attended courses in the new universities of the Netherlands, including the institutes in Utrecht, Leiden, Groningen, Franeker and Harderwijk, where some 430 Hungarian students were registered between 1690 and 1795. Many students studied in Protestant colleges in England. One of the most favourite universities of Lutheran students were those of Tübinga, and later, Halle. Göttinga was one of the most attractive foreign universities up until the 1830s. During this period Hungarian students attended courses at almost every academies in Central Europe, including Kiel in Northern Germany, Tartu under Swedish rule, or Herborn and Erlangen.

In the 16th and 17th centuries, students, regardless of denomination, wandered to the birth-place of humanism, Italy. In the beginning of the Counter-Reformation Catholic priesthood were also educated in Italy. Collegium Hungaricum was established in Rome in 1597, and one year later it merged the German institute and under the name of Collegium Germanico-Hungaricum, it served the training of Hungarian theologians at the Holy See until the end of

the 18th century. Hungarian students attended courses many other universities in Central and Northern Italy. Collegium Ungarico-Illyricum was of unique character, educating Hungarian and Croatian students in the reputed university town of Bologna between 1553 and 1783.

Thanks to their closeness, universities in the hereditary provinces of the Habsburg empire enjoyed great popularity among Hungarian students.

Peregrination played an outstandingly important role in the 16th-18th century Hungarian higher education. Its positive effect was that Hungary maintained constant and lasting connections with the scientific centres of the Continent, and most students returned with the latest scientific knowledge from those universities.

Initial Stages of State Educational Policy in the Years of Enlightened Absolutism

To find solution to the contradictions between the interests of emerging bourgeoisie and feudal absolutism became seasonal by the middle of the 18th century mainly in Western Europe, but in Central and Eastern Europe as well. According to the ideals of the Enlightenment, the growing bourgeoisie - to various extent in each country and in accordance with historical circumstances - demanded the cancellation of feudal privileges and heralded the freedom and dignity of the entity and the equal protection of the laws. In accordance with their interest, they demanded to lift feudal barrier from the way of capitalist way of production, and took a stand for the freedom of education and culture, in the name of 'ratio', common sense.

It was of particular importance from the point of view of higher education as inexperienced emphasis was attached to education. Schools ceased to be institutions of churches, and became the first and particularly important step in the implementation of the state policy.

Usefulness or profitableness was one of the basic principles of the educational policy of the Enlightened Absolutism. Accordingly, it was desirable to obtain knowledge that would be useful for the citizens in the service of the state. It was in the interest of the ever improving central power to increase the number of citizens possessing up-to-date natural scientific knowledge.

Vocational Training in the First Period of Enlightened Absolutism

The period of Hungarian higher education between 1773, the dissolution of the Jesuit Order, and 1848, was characterized by repeated reforms, and partially implemented or failed reform attempts. This period is often called the age of the two 'Ratio Educationis', referring to the two most important regulations on education.

State educational policy in Hungary was dependent on that of the Habsburgs' hereditary provinces, and followed it with a certain time-lag on the one hand. Nevertheless, it was particularly influenced by the special circumstances of the country, i.e. the less developed economic-industrial structure, opposition to centralization, religious and ethnic differences, just to mention the most important factors, on the other hand.

The main characteristic features of Habsburg imperial and state educational policy crystallized concurrently with the evolution of the principle of Enlightened Absolutism, in the second half of the rule of Maria Theresa, in the 1770s. The principle of usefulness gained grounds in every level of training, though with certain time-lag. The effects of Austrian educational reforms

could be first felt in the Hungarian higher educations, particularly in the university of Nagyszombat, or later, after 1777, in the university of Buda. The establishment of the medical faculty in 1769 - in which Van Swieten, one of the senior personalities of the educational policy of Enlightened Absolutism, played a decisive role - was one of the first steps to the development of vocational training.

The institute for training mining officers, established in 1735 in Selmezbánya, gained the decree of academy in 1763 and by 1770 it became one of the most respected mining colleges in the Continent.

Engineering sciences were taught in an independent institute, *Institutum Geometrico-Hyrotechnikum*, in the university of Buda from 1782 on, and later in the university of Pest. Veterinarians were trained in the *Institutum Veterinarium* of the Pest university from 1787 on. The training of agricultural experts were initiated mainly by private personalities, and *Georgicon*, the first high level agricultural training institute was opened in Keszthely in 1797. The list can be followed with the *Forestry Institute*, opened in Selmezbánya in 1808, and the *Economic Training Institute*, sponsored by Prince Kázmér Albert and opened in 1818 in Magyaróvár.

This short summary indicates that almost every natural science, though on various levels, had independent training schools in Hungary at the turn of the 18th and 19th centuries.

**Dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez
1367- 1777**

**Dokumente zur Geschichte des ungarischen Hochschulunterrichtes
1367-1777**

**Documents to the History of the Hungarian Higher Education
1367-1777**

I.

Középkori egyetemalapítási kísérletek Versuche der Universitätsgründungen im Mittelalter Attempts to Establish Universities in the Middle Ages

1-5. Pécs (Quinqueecclesia, Fünfkirchen)

6-8. Óbuda (Vetus Buda, Alt Ofen)

9-15. Pozsony (Posonium, Pressburg)

16-18. Budai domonkos főiskola (Studium Generale Dominicanorum, Dominikaner Hochschule in Ofen, The College of Buda of St. Dominic Order)

1.

V. Orbán pápa Lajos magyar király kérésére engedélyt ad Pécs városában egy minden szokásjoggal felruházott egyetem megnyitására, ahol a teológia kivételével minden tudományt oktathatnak.

Viterbo, 1367. szeptember 1.

Papst Urban V. erteilt auf Bitten des Königs Lajos (Ludwig) von Ungarn die Genehmigung zur Gründung einer Universität samt allen gebührenden Rechten in der Stadt Fünfkirchen (Pécs), wo außer der Theologie die klassischen Fakultäten wirken können.

Viterbo, 1. September 1367.

At the request of King Lajos (Louis) of Hungary, Pope Urban V grants permission for the opening of an university of four faculties except theology in the city of Pécs The institute is authorized with all rights.

Viterbo, 1 September 1367.

Urbanus Episcopus Servus Servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. In supreme¹ dignitatis apostolice specula, licet immeriti, disponente Domino constituti, ad universas fidelium regiones eorum profectus et commoda tanquam universalis gregis Dominici Pastor commisse nobis speculationis aciem quanto² nobis ex alto permittitur extendentes fidelibus ipsis ad querenda litterarum studia, per que Divini Nominis, sueque fidei catholice cultus protenditur, iustitia colitur, tam publica quam privata res geritur utiliter, omnisque prosperitas humane conditionis augetur, libenter favores gratiosos impendimus, et opportune commoditatis auxilia liberaliter impertimur. Cum itaque, sicut nuper pro parte carissimi in Christo filii nostri Ludovici Regis Hungariae Illustris fuit propositum in consistorio coram nobis, ipse Rex non solum ad utilitatem et prosperitatem huiusmodi reipublice, et incolarum regni sui Ungarie, sed etiam aliarum partium vicinarum laudabiliter intendens, in civitate Quinque Ecclesiensi, in Regno praedicto consistente, tanquam insigniori, et magis ad hoc accomoda et idonea, plurimum desideret fieri et ordinari per sedem Apostolicam studium generale in qualibet licita facultate, ut ibidem fides ipsa dilatetur, erudiantur simplices, equitas servetur iudicii, crescat ratio, et intellectus huiusmodi³ augeatur. Nos praemissa, ac etiam eximiam fidei puritatem, quam tam ipse Rex et progenitores sui, Ungarie Reges, quam eiusdem Regni incole ad sanctam Romanam Ecclesiam gessisse, prout ipse Rex et incole gerere dignoscuntur, attente considerantes ferventi desiderio ducimur, quod Regnum ipsum scientiarum muneribus amplietur, fiatque litterarum fertilitate fecundum, et viros producat

---

¹ helyesen: „suprema”

² helyesen: „quantum”

³ helyesen: „hominum”

consilii maturitate conspicuos, virtutum redimitos ornatibus, ac diversarum facultatum dogmatibus eruditos, sitque illi⁴ scientiarum fons originis⁵, de cuius plenitudine hauriant universi litterarum cupientes imbui documentis, hys igitur omnibus et praesertim ydoneitate dicte civitatis, que ad multiplicanda doctrine semina et germina salutaria producenda magis accomoda et idonea inter alias civitates dicti regni fore dicitur, diligenti examinatione pensatis, non solum ad ipsorum Regni et Civitatis, sed etiam regionum circum iacentium Incolarum commodum et profectum paternis affectibus anelantes, dicti Regis in hac parte supplicationibus inclinati, de fratrum nostrorum consilio statuimus, ac etiam ordinamus, ut in dicta civitate Quinque Ecclesiensi de cetero sit studium generale, ibique⁶ perpetuis temporibus inibi vigeat tam in iuris canonici et civilis, quam alia qualibet licita, praeterquam in Theologia, facultate, et quod legentes et studentes ibidem omnibus privilegiis, libertatibus, concessis Doctoribus, legentibus et studentibus commorantibus in studio generali, gaudeant et utantur, quodque illi, qui processu temporum bravium fuerint in illa facultate, in qua studuerint, assecuti, sibi docendi licentiam, ut alios erudire valeant, ac Doctoratus, seu Magisterii honorem petierint elargiri, per Doctores, seu Doctorem, et Magistros seu magistrum illius facultatis, in qua examinatio fuerit facienda, episcopo Quinque Ecclesien. qui pro tempore fuerit, vel Ecclesia Quinque Ecclesien. pastore vacante, vicario, seu officiali dilectorum filiorum Capituli ipsius Ecclesie presententur, idem quoque Episcopus, aut vicarius seu officialis doctoribus et magistris in eadem facultate actu inibi regentibus convocatis, illos in hys, quae citra promovendos ad doctoratus, seu magisterii honorem requiruntur per se vel per alium iuxta modum et consuetudinem, que super talibus in generalibus studiis observantur, examinare studeat diligenter, eisque, si ad hoc sufficientes et idonei reperti fuerint, huiusmodi licentiam tribuat, et doctoratus seu magistery conferat honorem. Illi vero, qui in eo dein studio dicte civitatis examinati et approbati fuerint, ac docendi licentiam et honorem huiusmodi obtinuerint, ut est dictum, ex hinc absque examinatione et approbatione alia regendi et docendi tam in civitate praedicta, quam singulis aliis generalibus studiis; in quibus voluerint legere, docere, statutis et consuetudinibus quibuscunque contrariis, apostolica, vel quacunque firmitate alia vallatis, nequaquam obstantibus, plenam et liberam habeant facultatem. Volumus autem, quod magistris et doctoribus, qui in huiusmodi legent studio, per regem ungarie pro tempore existentem in competentibus stipendiis provideatur, alioquin praesentes littere nullius sint roboris vel momenti. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre constitutionis, ordinationis, et voluntatis infringere vel ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei et Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum. Dat. Viterbii Kal. Septem. Pontificatus nostri anno V.”

Közölte: *Koller József*: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. Tom. III. Posonii, 1784. 96-99. - *Fejér György*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tom. IX. Vol. IV. Budae, 1834. 65-68. - *Ábel Jenő*: Egyetemeink a középkorban. Bp. 1881. 50. - *Török János*: Magyarország primása. Pest, 1859. II. 49-50. - *Fejér György*: Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Budae, 1835. 1-3. - Angol fordításban: *Gabriel Astrik*: The Mediaeval Universities of Pécs and Pozsony. Notre Dame, Indiana, 1969. 18-21.

---

⁴ helyesen: „ibi”

⁵ helyesen: „irriguus”

⁶ helyesen: „illudque”

Orbán püspök, Isten szolgáinak szolgálja A dolog örök emlékezetére. Isten rendeléséből, bár érdemek híján, a legfőbb apostoli méltóságra felemeltetvén, mint az Úr egész ránk bízott nyájának pásztora, a hívők valamennyi országának előmenetelére, sorsuk javítására fordítjuk éber figyelmünket, már amennyire ezt az ég megengedi, szíves örömet kedvükben járunk és készséggel nyújtunk nekik alkalmas segítséget a tudományok tanulmányozására, mert ennek révén Isten nevének és a katolikus vallásnak tisztelete tovább terjed, az igazság megvalósul, a közügy és a magánügy helyesen folyik, s az emberi társadalom jóléte növekszik. Ilyenformán tehát, miként erről a konzisztóriumban a minap előterjesztést is tett - nemcsak az ő Magyarországnak és lakóinak hasznára és javára, hanem más szomszédos területekre is dicséretes módon törekedvén - a mi Krisztusban legkedvesebb fiunk, Lajos, Magyarország dicső királya hön óhajtja, hogy a már említett országban lévő Pécs városában, mint másoknál jelesebb s erre a célra felettébb megfelelő és alkalmas helyen az Apostoli Szentszék rendeljen el és létesítsen minden tisztes tudományra egy studium generalét, ahol is a hitet terjesszék, a tudatlanokat tanítsák, az igazságszolgáltatás egyenlőségét őrizzék, az elvszerűséget erősítsék, s az érzéket iránta fejlesszék.

Mi pedig, alaposan megfontolván az előbbieket, továbbá a páratlan hitbéli tisztaságot, mellyel mind maga a király, mind elődei, Magyarország királyai, valamint az ország lakói a szent római egyház iránt viseltettek, ahogy egyébként a király és a nép most is viseltetik, ama forró óhajástól vezéreltetünk, hogy az ország a tudományok ajándékaival gazdagodjék, s a tudás termékeny talajává váljék, hogy érett bölcsességben kiemelkedő, erények ékességeivel megrakott és a különféle tudományágak tanaival kiművelt férfiai legyenek, s váljék az az ország számára a tudományok gazdag forrásává, s meríthessenek bőségéből valamennyien, akik a tudományokat szomjúhozva a dokumentumokkal ismerkedni vágnak, mi tehát mindezeket gondosan mérlegelvén, s kiváltképp az említett város alkalmasságát figyelembe véve, mely város a tudományok magvainak elhintésére és üdvös gyümölcseinek termésére ama királyság városai között a leginkább alkalmasnak és megfelelőnek látszik, de ugyanakkor nemcsak ez ország és város, hanem a környező országok lakóinak érdekeit és fejlődését is atyai érzülettel szívükön hordozván, az említett király ebbéli kérésére hajolva s testvéreink tanácsát is kikérve elhatározzuk, s egyúttal el is rendeljük, hogy az említett Pécs városában létesüljön egy studium generale, ahol örök időkre tanítsák az egyházzogot és a polgárjogot, valamint minden más tisztes tudományt, kivéve a teológiát, s hogy az ott működő tanárok és hallgatók birtokolják mindazt a kiváltságot, szabadságot és mentességet, amit a doktorok, tanárok és hallgatók a studium generalékon élveznek és gyakorolnak, és hogy akik idő múltával végbizonyítványt nyertek a hallgatott szakon, és a maguk számára tanítási jogot kérnek, hogy másokat is oktathassanak, és doktorátusért, vagy magiszterségért folyamodnak, azokat ama fakultás doktorai vagy doktora és magiszterei vagy magisztere mutassák be a hivatalban lévő pécsi püspöknek, vagy ha a pécsi egyházmegyének éppen nincs püspöke, akkor szeretett fiaink, a székesegyházi káptalan vikáriusának vagy tisztviselőjének, s a püspök, a helynök, vagy a tisztviselő összehíván ugyanennek a fakultásnak ténylegesen ott tevékenykedő doktorait és magisztereit, a bemutatottakat mindazokban a dolgokban, melyek a doktori vagy magiszteri rang elnyeréséhez szükségesek, vagy az ő maga vagy a mások által, azon kialakított mód és szokás szerint, melyet ilyen dolgokban a studium generalékon követni szoktak, vesse alapos vizsgálat alá, s nekik, ha megfelelőknek és alkalmasoknak mutatkoznak, a kijáró engedélyt és a doktori vagy magiszteri rang adja meg.

Azok pedig, akik az említett város studiumán vizsgát tettek és megfeleltek, s a tanítási jogot és rangot a leírt módon megkapták, ettől fogva minden más vizsga és képesítés nélkül előadhatnak és taníthatnak teljes és szabad jogon a nevezett városban éppúgy, mint minden egyéb

studium generalén, ahol előadni és tanítani kedvük támad, azonban nem ellenkezve az apostoli vagy valamilyen más tekintély által megerősített törvényekkel és szokásokkal.

Kívánjuk pedig, hogy az ezen a studium generalén oktató doktorokat és magisztereket a mindenkori magyar király megfelelő díjazásban részesítse: máskülönben ez a levelünk veszítse hatályát és érvényét.

Egyetlen embernek se legyen tehát szabad határozatunknak, rendeletünknek és akaratunknak ezt a levelét megsértenie vagy vakmerő módon azzal ellenkeznie. Ha pedig valaki ezt mégis megkísérelné, tudja meg, hogy magára vonja a mindenható Isten, továbbá Szent Péter és Pál apostol haragját.

Kelt Viterbo városában, szeptember 1-én, pápaságunk 5. évében.

(Csorba Győző fordítása)

2.

V. Orbán pápa értesíti Lajos magyar királyt a pécsi egyetem felállításának engedélyezéséről.

Viterbo, 1367. szeptember 2.

Papst Urban V. verständigt König Lajos (Ludwig) von Ungarn über die Genehmigung zur Universitätsgründung in Fünfkirchen (Pécs).

Viterbo, 2. September 1367.

Pope Urban V notifies King Lajos (Louis) of Hungary of his permission for the foundation of the University in Pécs.

Viterbo, 2 September 1367.

Urbanus Episcopus Servus Servorum Dei. Carissimo in Christo filio Ludovico Regi Ungarie Illustri Salutem et Apostolicam benedictionem. Decet Regiam Celsitudinem non solum ea, quae per ipsam in favorem et utilitatem Reipublice liberaliter conceduntur, observare, sed etiam illam gratiarum muneribus ampliare. Cum itaque nuper tu ad utilitatem huiusmodi, nec non prosperitatem Regni tui Ungarie et aliarum partium vicinarum laudabiliter intendens Civitatem Quinque Ecclesien. tamquam insigniorem aliis Civitatibus dicti Regni, et magis accommodam et ydoneam, ut in ea vigeat studium generale qualibet licita facultate duxeris ordinand., ac omnibus et singulis Doctoribus Magistris et Scholaribus eorumque familiaribus ad Civitatem predictam se causa studii huiusmodi se transferentibus et ibidem morantibus nonnulla certa privilegia duxeris liberaliter concedenda, prout in patentibus litteris tuis inde confectis tuoque magno Sigillo impendenti munitis plenius continetur. Nos deinde ad commodum et profectum Incolarum et Regni predictorum affectibus anelantes, tuis in hac parte supplicationibus inclinati ex fratrum nostrorum Consilio per alias nostras litteras duximus statuendum, ac etiam ordinandum, ut in dicta Civitate huiusmodi studium existeret generale, illudque perpetuis temporibus inibi vigeret tam in Iuris Canonici et Civilis, quam alia qualibet licita, preterquam in Theologica, facultate, et quod legentes et studentes ibidem

omnibus privilegiis, libertatibus et immunitatibus concessis Doctoribus legentibus, studentibus, commorantibus in studio generali gaudeant et utantur, quodque Episcopus Quinque Ecclesien. qui pro tempore fuerit, vel Ecclesia Quinque Ecclesien. (sic!) pastore carente Vicarius seu Officialis dilectorum filiorum Capituli ipsius Ecclesie promovendos in dicta Civitate ad Doctoratus seu Magisterii honorem in illa facultate, in qua fuerit examinatio facienda, iuxta modum et consuetudinem in talibus observatos examinare studeat diligenter, eisque, si ad hoc sufficientes et idonei reperti fuerint, docendi licentiam tribuat et honorem huiusmodi concedat, ac volumus, quod Magistris et Doctoribus, qui in huiusmodi legunt studio, per Regem Ungarie pro tempore existentem, in competentibus stipendiis provideatur. Alioquin prefate nostre Littere nullius essent roboris vel momenti, prout in eisdem nostris litteris plenius continetur. Cupientes igitur, ut tam incole, quam alii praedicti in eadem Civitate causa huiusmodi studii moraturi utilius prosperentur, volumus, ac serenitatem tuam, quam votis nostris conformem speramus et credimus in hac parte, rogamus et hortamur attente, quatenus omnia et singula privilegia huiusmodi per te, ut premittitur, concessa ratifies, et confirmes, et si expediens fuerit, alia de novo Doctoribus Magistris et Scolaribus huiusmodi regia liberalitate concedas, illaque tam concessa, quam concedenda studeas observare, et facias ab aliis, prout honoribus convenit, inviolabiliter observari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Viterbii 4. Non. Septembris Pontificatus nostri Anno Quinto.

Közölte: Koller József: Historia eppiscopatus Quinqueecclesiarum. Tom. III. Posonii, 1784. 99-101. - Fejér György: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tom. IX. Vol. IV. Budae, 1834. 69-71. - Ábel Jenő: Egyetemeink a középkorban. Bp. 1881. 51. - Török János: Magyarország primása. Pest, 1859. II. 48-49. - Fejér György: Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Budae, 1835. 3-4.

Orbán püspök, Isten szolgáinak szolgája. Üdvözlét és apostoli áldásunk Krisztusban igen szeretett fiunknak, Lajosnak, Magyarország dicső királyának. Illik, hogy a királyi felség ne csupán fenntartsa az általa az állam javára és hasznára nagylelkűen juttatott javakat, hanem kegyes adományaival gyarapítsa is azokat. Eképpen tehát, ilyesféle haszonra és országodnak, Magyarországnak és a többi szomszédos részeknek felvirágoztatására való dicséretes törekvésedben nemrég azt a rendelkezést hoztad, hogy Pécs városában - lévén ez a nevezett ország más városainál jelesebb, megfelelőbb és alkalmasabb - működjék studium generale bármely tisztes tudományszakban; s a doktoroknak, magisztereknek, diákoknak és háznépüknek összesen és egyenként, akik a mondott városba ezen iskola kedvéért költöznek és tartózkodnak ott, nagylelkűen bizonyos előjogokat adományoztál, amint ezt az erre vonatkozó, nagy függőpecsétteddel megerősített nyílt leveled bővebben tartalmazza. Mi ezután, a nevezett lakosok és ország javát és hasznát áhítva és a te ebbéli kéréseidtől indítatva, testvéreink tanácsa alapján, a következő a döntést és rendeletet hoztuk egy másik levelünk útján: a mondott városban állíttassék fel eme főiskola, és örök időkre működjék mind az egyházi és polgári jogban, mind bármely más tisztes tudományszakban, a teológia kivételével; az ott tanítók és tanulók örvendjenek a studium generalén tartózkodó és tanító doktoroknak és tanulóknak adományozott valamennyi előjognak, szabadságnak és mentességnek, és éljenek ezekkel; a mindenkori pécsi püspök, vagy ha a pécsi egyház pástör nélkül van, ezen egyház káptalanjának szeretett fiai közötti helytartója vagy helyettese, a mondott városban doktori vagy magiszteri fokozatra való emelés előtt állókat azon tudományszakból, melyből vizsgát kell tenniük, az ilyenkor szokásos módon gondosan vizsgáztassa le, és - amennyiben erre

alkalmasnak és megfelelőnek találtattak - adja meg nekik a tanításra való jogot és eme fokozatot; továbbá azt kívántuk, hogy az ebben az iskolában előadó magiszterek és doktorok illő díjazásáról Magyarország mindenkori királya gondoskodjék. Máskülönben említett levelünknek ne legyen semmiféle ereje és érvénye, amint ezt ugyanezen levelünk bővebben tartalmazza. Így hát abbéli óhajunkban, hogy mind a lakosok, mind az említett többiek, akik ebben a városban eme iskola kedvéért tartózkodnak majd jobban boldoguljanak, azt kívánjuk, arra kérjük és buzdítjuk erősen felségedet, reménykedve és bizakodva abban, hogy az ügyben kívánságunknak megfelelően jár majd el, hogy eme előjogoknak, melyeket - mint előre-bocsátottuk - te adományoztál, összesen és egyenként szerezz érvényt és erősítsd meg őket, és amennyiben alkalmad nyílik rá, adományozz újonnan más hasonlókat királyi bőkezűséggel a doktoroknak, a magisztereknek és a diákoknak, s egyaránt törekedj megtartani mind azokat, melyeket már megadtál, mind azokat, melyeket csak ezután adsz; s vidd keresztül, hogy mások is sértetlenül megtartsák, ami ezek rangjához illik. Senki ember ne merészelje tehát ezen, akaratunkat kifejező okmányt megtámadni vagy vakmerően szembeszállni vele. Ha valaki mégis veszi a bátorságot, hogy ezt megpróbálja, tudnia kell, hogy elérí a mindenható Isten és apostolai, Szent Péter és Szent Pál haragja. Kelt Viterbóban, pápaságunk ötödik esztendejében, szeptember második napján.

3.

XI. Gergely pápa megerősíti a Bolognából való Galvanus Bethininek, a pécsi egyetem kánonjog tanárának Vilmos pécsi püspök által tett adományokat.

Villanova, 1372. szeptember 30.

Papst Gregor XI. bestätigt dem Professoren für Kanonisches Recht der Universität Fünfkirchen (Pécs), Galvanus Bethini von Bologna die durch des Bischofs Vilmos (Wilhelm) von Fünfkirchen Hand erfolgte Schenkung der Güter.

Villanova, 30. September 1372

Pope Gregory XI confirms the donations given by Bishop Vilmos (William) of Pécs to Galvanus Bethini of Bologna, Professor of canonical law of the University of Pécs.

Villanova, 30 September 1372

Gregorius Episcopus Servus Servorum Dei. Dilecto filio Galvano Bethini de Bononia Civi Bononien. Decretorum Doctori salut. et apostolicam benedictionem. Litterarum scientia, vite ac morum honestas, aliaque probitatis etiam virtutum merita, super quibus apud nos fide dignorum commendaris testimonio, nos inducunt, ut petitionibus tuis favorabiliter annuamus. Exhibita siquidem nobis nuper tua petitio continebat, quod olim ven. frater noster Wilhelmus Episcopus Quinque Ecclesien. diligenter attendens, quod tu, qui in studio Quinque Ecclesien. iura Canonica tunc actu legebas, sibi et suae Quinque Ecclesien. Ecclesie multa grata servitia impenderas, et impendebas, ac impedere poteras, et alias in dand. consiliis, et prelegendo in dicto studio eras quam plurimum utilis, et etiam opportunus, tibi provisionem annuam trecentarum marcharum argenti, seu sexcentorum flor. auri percipiendam et habendam per te

insuper bonis ad mensam episcopalem Quinque Ecclesien. spectan. tibi in certis terminis persolvendam constituit, et etiam deputavit. Et quod nihilominus, villam de Yruch Quinque Ecclesien. diae. et domum quam in Civitate Quinque Ecclesien. inhabitas confrontatam ab una cum iuribus dilecti filii Saraceni de Padua, et ab alia cum domo dicti filii Iohannis Camerarii, et ab alia cum hospitio dilecti filii Pesch ... Cerdonis Quinque Ecclesien. et ab alia partibus cum hospitio dilecti filii Stephani Archidiaconi de Tunna in eadem Ecclesia ad mensam predictam pleno iure spectantes cum omni temporale iurisdictione ac fructibus decimarum dicte Ville, qui, ut asseris, summam septuaginta flor. auri non excedunt annuatim, et omnibus aliis iuribus, et pertinentiis suis tibi huiusmodi iura Canonica legendo in dicto studio, ac tuis heredibus, et successoribus imperpetuum de dilectorum filiorum, Capituli Ecclesie Quinque Ecclesien. consilio et assensu concessit, et donavit, si tamen ad hoc Romani Pontificis accederet auctoritas et consensus, prout in quibusdam patentibus litteris dictorum Episcopi et Capituli sigillis munitis plenius continetur. Quare nobis humiliter supplicasti, ut constitutioni, assignationi, donationi predictis robur apostolice firmitatis addicere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur intendentes te, pro quo etiam dicti Episcopus et Capitulum nobis super hoc humiliter supplicarunt, premissor. intuitu favore prosecui gratioso, huiusmodi ac tuis supplicationibus inclinati constitutionem, deputationem, concessionem, et donationem predictas, ac omnia alia inde rite secuta, quamdiu vixeris, valere volentes, illa quoad vixeris, ut prefertur, auctoritate apostolica approbamus et confirmamus, et praesentis scripti patrocinio communimus, supplentes omnem defectum, si quis forsan intervenerit in eisdem, de apostolice plenitudine potestatis, nulli ergo etc. nostre confirmationis etc. Dat. apud Villam novam Avinion. Dioc. 2 Kal. Oct. Pontif. nostri Anno II.

Közölte: Ábel Jenő: Egyetemeink a középkorban. Bp. 1881. 51-52. - Koller József: Historia eppiscopatus Quinqueecclesiarum. Tom. III. Posonii, 1784. 129-131. - Fejér György: Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Budae, 1835. 4-5.

Gergely püspök, Isten szolgáinak szolgája. Üdvözlünk és apostoli áldásunk szeretett fiunknak, a bolognai Galvanus Bethininek bolognai polgárnak, az egyházjog doktorának. A tudományokban való jártasságod, tisztességed és erkölcsöd, és más, derekasságod és erényeid által szerzett érdemeid (melyek tekintetében hitelre méltó emberek tanúbizonysága ajánl téged figyelmünkbe) arra készítetnek minket, hogy kérelmedet kegyesen jóváhagyjuk. Minap elének terjesztett kérelmed a következőket tartalmazza. Testvérünk, a tisztelendő Vilmos pécsi püspök hajdan alaposan megfontolván, hogy te, aki akkor a pécsi iskolában ténylegesen kánonjogot adtál elő, neki és pécsi egyházának régebben is és akkor is sok jó szolgálatot tettél és tehettél, és a mondott iskolában egyébként is a lehető leghasznosabbnak és legrátermettebbnek bizonyultál tanácsaiddal és előadásaiddal, számodra a pécsi püspöki asztalnál élvezett javakon felül háromszáz ezüstmárka vagy hatszáz aranyforint évi díjazást állapított meg, és elrendelte annak meghatározott időközönként való kifizetését. Nemkülönbben a pécsi egyházmegyében fekvő Yruch falut és a házat, melyet Pécs városában laksz (ez egyik oldalról szeretett fiunk, Saracenus de Padua birtokaival, másiktól szeretett fiunk, Johannes Camerarius házával, továbbá szeretett fiunk, Pesch ... pécsi kézműves szállásával, valamint szeretett fiunk, az ugyancsak a pécsi egyházmegyében lévő Tunna főesperese, István szállásával szomszédos) - melyek teljes joggal a fent nevezett asztalhoz tartoznak - a mondott falu feletti teljes világi joghatósággal és tizedeinek jövedelmével, melyeknek összege állításod szerint nem haladja meg az évi hetven aranyforintot, és minden más jogával és tartozékaival együtt, szeretett fiaink, a pécsi egyház káptalanjának tanácsa és beleegyezése alapján a mondott iskolában való eme egyházjogi előadásaid fejében örök időkre neked, örökösödnek

és utódaidnak adományozta és ajándékozta, amennyiben ehhez a római pápa tekintélye és jóváhagyása társul - amint ezt bizonyos, a mondott püspök és káptalan pecsétéivel megerősített okmányok bővebben tartalmazzák. Ezért azon alázatos kéréssel fordultál hozzánk, hogy méltóztassunk apostoli kegyünkből az említett rendelkezésnek, kiutalásnak és ajándékozásnak az apostoli megerősítés szilárdságát kölcsönözni. Mi tehát azon szándékunkban, hogy téged, akinek érdekében ezen ügyben a mondott püspök és káptalan is alázatos kéréssel fordult hozzánk, a fent mondottak tekintetében kegyes jóindulatunkban részesítsünk, ezen kérésektől és a te kéréseidtől indítatván, az említett rendelkezésnek, határozatnak, adományozásnak, ajándékozásnak és minden másnak, ami szokás szerint ezzel életed fogytáig jár, érvényt kívánván szerezni, mindezt - mint kinyilvánítottuk - élethossziglan - apostoli tekintélyünknel fogva jóváhagyjuk és megerősítjük, és a jelen irat védelme által biztosítjuk; apostoli hatalmunk teljességéből pótolva minden fogyatkozást, ha valaki esetleg észrevételezne valamit; senki ne merészeljen tehát megerősítésünkkel stb. Kelt Villanovában, az avignoni egyházmegyében, pápaságunk második esztendejében, szeptember harmincadik napján.

4.

XI. Gergely pápa engedélyezi a pécsi egyetem doktorainak, magisztereinek és diákjainak, hogy tanulmányaik idejére szabadon élvezhessék egyházi javadalmaikat.

Avignon, 1376. január 16.

Papst Gregor XI. bewilligt den Doktoren, Magistern und Studenten der Universität Fünfkirchen (Pécs), daß sie während der Studienzeit ihre Pfründe frei genießen können.

Avignon, 16. Januar 1376.

Pope Gregory XI. gives permission for doctors, magisters and students of the University of Pécs to enjoy their ecclesiastical benefice freely.

Avignon, 16 January 1376.

Gregorius Episcopus Servus Servorum Dei. Dilectis filiis universis Doctoribus Magistris et Sclaribus studii Quinqueecclesien. Salutem et Apostolicam benedictionem. Litterarum studio insistentes ac honestatis et scientiae meritis placere studentes libenter prosequimur apostolice gratie munificentia speciali, ut dum votiva perceptione bonorum conspexerint se refectos, virtutum adiectione continua se reddere studeant insignitos. Hinc est quod nos vestris supplicationibus inclinati **U n i v e r s i t a t i v e s t r e** tenore presentium indulgemus, ut vos, et quilibet vestrum usque ad quinquennium a data presentium computando Quinqueecclesien. studio litterarum insistendo fructus, redditus et proventus vestrorum beneficiorum Ecclesiasticorum, que in quibusvis Ecclesiis sive locis obtinetis, et infra dictum quinquennium vos et vestrum singulos obtinere continget, cum ea integritate, cotidianis distributionibus dumtaxat exceptis, libere percipere valeatis, cum qua illos perciperetis, si in eisdem Ecclesiis personaliter residentiam faceretis, et ad residendum interim in Ecclesiis ipsis minime teneamini, nec ad id a quoquam inviti coarctari possitis, non obstantibus si aliqui vel aliquis vestrum in eisdem Ecclesiis non feceritis primam personalem residentiam consuetam, nec non

quibuscunque statutis et consuetudinibus earumd. Ecclesiarum contrariis iuramento confirmatione apostolica vel quacumque firmitate alia roboratis, etiamsi de illis servandis et non impetrandis litteris Apostolicis contra ea, et ipsis litteris non utendo, etiam ab alio vel aliis impetratis, seu alias quovismodo concessis per vos vel Procuratores prestiteritis vel imposterum prestare vos contingat forsitan iuramentum, seu si locorum ordinariis a sede apostolica sit concessum vel imposterum concedi contingat, quod canonicos et personas dictarum Ecclesiarum per subtractionem suorum proventuum Ecclesiasticorum vel alias compellere possint ad residendum personaliter in eisdem, aut si prefatis ordinariis et dilectis filiis Capitulis earumd. Ecclesiar. vel quibusvis aliis communiter vel divisim a prefata sit sede indultum, vel imposterum indulgeri contingat, quod canonicis et personis earumdem Ecclesiarum non residentibus in eisdem, vel qui primum in eis residentiam non fecissent, fructus redditus et proventus beneficiorum suorum Ecclesiasticorum ministrare minime teneantur, et ad id compelli non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de indultu huiusmodi mentionem, et quibuslibet privilegiis, et indulgentiis ac litteris apostolicis generalibus vel specialibus, quorumcumque tenorum existant, per quae effectus presentium impediri valeat quomodolibet vel differri, et de quibus quorumque totis tenoribus habenda sit in nostris litteris mentio specialis. Proviso, quod beneficia huiusmodi debitis interim non fraudentur obsequiis, sed per bonos et sufficientes vicarios, quibus de beneficiorum ipsorum proventibus necessaria congrue ministrentur, deserviat inibi laudabiliter in divinis. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre concessionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem Omnipotentis Dei et Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum. Dat. Avinion. XVII. Kal. Febr. Pontif. nostri anno 6.

Közölte: *Ábel* Jenő: Egyetemeink a középkorban. Bp. 1881. 53. - *Koller* József: Historia eppiscopatus Quinqueecclesiarum. Tom. III. Posonii, 1784. 178-180. - *Fejér* György: Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Budae, 1835. 5-6.

Gergely püspök, Isten szolgáinak szolgája. Üdvözlünk és apostoli áldásunk szeretett fiainknak, a pécsi iskola valamennyi doktorának, magiszterének és diákjának. Azokat, akik a tudományok művelésének szentelik magukat és tisztességük s tudományuk érdemeivel igyekeznek tetszésünket elnyerni, szívesen részesítjük apostoli kegyünk különös bőségében, hogy - midőn azt látják, hogy a javakat kívánságuk szerint elnyervén gyarapodnak - törekedjenek az erényben való szüntelen előrehaladással kitűnni. Ezért tehát kéréseitektől indítva jelen okmánnyal kegyesen megengedjük egyetemeteknek, hogy ti, és aki csak közületek a jelen okmány dátumától számítva öt esztendeig Pécsen a tudományok művelésének szenteli magát, egyházi javaitoknak - melyeket bármely egyházban vagy helyen birtokoltok vagy fogtok birtokolni együttesen vagy egyenként a mondott ötéves időtartamon belül - hasznait, jövedelmeit és bevételeit - a naponkénti szolgáltatásokat persze kivéve- szabadon és azon teljességgel élvezzétek, mintha személyesen eme egyházakban székelnétek, s eközben ne tartozzatok ezen egyházakban tartózkodni, ne is kényszeríthessen erre benneteket senki akaratotok ellenére. Ennek nem állhat útjában az, hogy valaki vagy valakik közületek ezekben az egyházakban nem foglalták el szokás szerint személyesen széküket, sem pedig ugyanezen egyházak bármely ellenkező értelmű, eskü, apostoli jóváhagyás vagy bármely más megerősítés által megszilárdult határozata vagy szokása, még akkor sem, ha esetleg személyesen vagy képviselő útján esküt tettek vagy a jövőben teszten esküt betartásukról és arról, hogy velük szemben nem folyamodtok apostoli levelünkhöz, vagy ha ezzel nem éltek, másról vagy másoktól kieszközölt vagy bármely más módon adományozott levélhez sem; az sem, ha e

helységek megyés püspökeinek az apostoli szék engedélyezte vagy a jövőben netalán engedélyezi, hogy a mondott egyházak kanonokjait és méltóságait egyházi jövedelmeik megvonásával vagy más módon kényszeríthessék arra, hogy személyesen e helységekben székeljenek, vagy ha a mondott szék az említett megyés püspököknek és szeretett fiainknak, ezen egyházak káptalanjának vagy bárki másnak együttesen vagy külön-külön kegyesen megengedte vagy a jövőben megengedi, hogy - amennyiben ezen egyházak kanonokjai és méltóságai nem székelnek bennük, vagy nem foglalták el székeiket - ne tartozzanak egyházi javaik hasznait, jövedelmeit és bevételeit biztosítani, és ne is kényszeríthessék őket erre, hacsak az apostoli levél nem tesz ezen kedvezményről nyílt, világos és szó szerinti említést; és minden apostoli privilégiumnak, kedvezménynek és bármilyen tartalmú általános vagy különös levélnek, amely jelen rendelkezésünk végrehajtását bármi módon akadályozhatja vagy késleltetheti, ezekről is és ezek teljes tartalmáról is a mi levelünkben kifejezetten említést kell tennie. Meggondolva, hogy ez a kedvezmény azonközben nem csonkíthatja a köteles szolgálatot, hanem jó és megfelelő helyettesek dicséretesen lássák el ugyanott az istentiszteletet, akik ama javadalmak jövedelmeiből illendően megkapják, ami szükséges. Senki ember se merészelje tehát eme adománylevelünket támadni, vagy vakmerően szembe szállni vele. Ha valaki mégis venné erre a bátorságot, tudnia kell, hogy elérí a mindenható Isten és apostolai, Szent Péter és Pál haragja. Kelt Avignonban, pápaságunk hatodik évében, január tizenhatodik napján.

5.

XI. Gergely pápa felhatalmazza Cato bácsi prépostot, hogy a szükséges vizsgálat után Pál szebeni prépost részére pécsi tanulmányait befejeztével a kánonjogi doktori címet megadja.

Róma, 1377. április 2.

Papst Gregor XI. bevollmächtigt Propst Cato von Batsch, den Propst Pál (Paul) von Hermannstadt (Szeben) nach Absolvierung seiner Studien in Fünfkirchen (Pécs) und Ablegung des Doktorexamens zum Doktor des Kanonischen Rechtes zu promovieren.

Roma, 2. April 1377.

Pope Gregory XI authorizes Provost Cato of Bács to grant the doctor's degree of canonical law to Pál (Paul) Provost of Szeben, after finishing his studies and passing necessary exams.

Rome, 2 April 1377.

Dilecto filio Catoni, preposito Baciensi salutem etc. Cum, sicut accepimus, dilectus filius Paulus prepositus Cibiniensis adeo in iuris canonici facultate studuerit et profecerit in eadem, quod in ea peritus existit et digne meretur in ipsa facultate honorem et insignia recipere doctoratus: fuit nobis pro ipsius Pauli parte humiliter supplicatum, ut ipsum ad honorem dicti doctoratus promoveri de benignitate apostolica dignaremur. Nos itaque huiusmodi supplicationibus inclinati, discretioni tue, de qua in Domino fidutiam gerimus specialem, eidem

Paulo in civitate Quinqueecclesiensi, si ipsum per diligentem examinationem ad hoc ydoneum et sufficientem esse repereris, doctoratus honorem et docendi licentiam, servatis solemnitatibus in talibus consvetis, auctoritate apostolica concedendi, non obstantibus quibuscumque privilegiis ac statutis et consvetudinibus studii Quinqueecclesiensis et aliorum quorumcumque studiorum contrariis, iuramento, confirmatione apostolica et quacumque firmitate alia roboratis, etsi de illis et totis eorum tenoribus specialis et expressa ac de verbo ad verbum esset in presentibus mentio facienda, que alias volumus in suo robore permanere, plenam et liberam concedimus tenore presentium facultatem. Datum Rome apud Sanctum Petrum, IIII. Nonas aprilis, anno septimo.

Közlötte: *Békefi* Remig: A Pécsi Egyetem. Bp, 1909. 126-127.

Üdvözetünk stb. szeretett fiunknak, Cato bácsi prépostnak. Mivel - mint értesültünk róla - szeretett fiunk, Pál szebeni prépost annyira törekedett és előrehaladt kánonjogi tanulmányai-ban, hogy immár tudósa annak, s érdemes arra, hogy e tudományszakban elnyerje a doktori címet és annak jelvényeit, Pál azon alázatos kéréssel fordult hozzánk, hogy méltóztassunk őt apostoli kegyünkből a mondott doktori fokozatra emelni. Mi tehát ezen kéréstől indítatván, kitűnőségednek, aki felől különös bizodalunk van az Úrban, a jelen okirattal teljes és szabad hatáskört engedünk arra, hogy ugyanezen Pált Pécs városában, amennyiben erre őt alapos vizsgáztatás során alkalmasnak és megfelelőnek találod, apostoli tekintélyünknel fogva az ilyenkor szokásos eljárást követve doktori címmel és tanítási joggal ruházd fel. Ennek nem állhatnak útjában a pécsi vagy akármelyik más iskola bármely ellenkező értelmű, eskü, apostoli jóváhagyás vagy bármilyen más megerősítés révén megszilárdult kiváltságai, határozatai és szokásai, hacsak a jelen okiratról és teljes tartalmáról különös, világos és szó szerinti említést nem teszek, egyébként azt akarjuk, hogy érvényben maradjon. Kelt Rómában, Szent Péternél, hetedik évünkben, április második napján.

6.

IX. Bonifác pápa értesíti Lukács óbudai prépostot, hogy őt csanádi püspökké kinevezte, s ezzel egyidőben betöltheti az óbudai egyetem kancellári tisztségét is.

Róma, 1395. október 6.

Papst Bonifatius IX. verständigt Propst Lukács (Lukas) von Altofen (Óbuda), daß er zum Bischof von Tschanad (Csanád) ernannt wurde und nebenbei auch das Amt des Kanzlers der Universität Altofen versehen kann.

Roma, 6. Oktober 1395.

Pope Boniface IX informs Provost Lukács (Luke) of Óbuda that he has been appointed to Bishop of Csanád and at the same time to Chancellor of the the University of Óbuda.

Rome, 6 October 1395.

Bonifacius Episcopus, Servus Servorum Dei. Dilecto filio Lucae, electo Cenadiensi, Salutem et Apostolicam benedictionem. Tuae devotionis exigentibus meritis inducimur, ut in iis, quae tibi oportuna fore conspiciamus, quantum cum Deo possumus, favorem benevolum impendamus. Hodie siquidem Ecclesiae Cenadiensi Pastore carenti, de persona Tua nobis, et fratribus nostris ob tuorum exigentiam meritorum accepta, de fratrum eorundem consilio, auctoritate Apostolica duximus providendum, praeficiendo te illi in Episcopum et Pastorem, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur. Nos igitur volentes eandem personam tuam favore prosequi gratioso, Tuis in hac parte supplicationibus inclinati, ut Praeposituram Ecclesiae S. Petri in Veteri Buda, Vesprimien. Dioecesis, quae dignitas unica et principalis in dicta Ecclesia S. Petri existit, ad quam consuevit quis per electionem assumi, quam obtines, cum omnibus iuribus et pertinentiis suis, quoad vixeris, una cum praedicta Cenadiensi vel alia Ecclesia, ad quam forsitan Te transferri contigerit, etiam post munus consecrationis a te suscipiendum seu lapsum temporis de consecrandis Episcopis a Canonibus definiti retinere, et eiusdem Praepositurae fructus, redditus et proventus percipere, et officium cancellariae studii dicti oppidi Veteris Budae, exercere licite valeas non obstantibus, quod in aliqua facultate Doctor non existas, ac Lateranensis Concilii, et aliis constitutionibus ipsius Ecclesiae S. Petri, et aliis contrariis, etiam iuramento, firmatione Apostolica, et quacunque firmitate alia roboratis statutis et consuetudinibus, quibuscunque, Devotioni tuae tenore praesentium indulgemus; proviso, quod praepositura ipsa debitis non fraudetur obsequiis, et animarum cura in ea nullatenus negligatur. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam indulti nostri infringere, vel ei ausu temerario contravenire. Si quis autem hoc attentare praesumerit, indignationem Omnipotentis Dei, ac BB. Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Romae apud S. Petrum, secundo nonas Octobris Anno sexto.

Közlte: *Fejér György*: Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Budae, 1835. 6-7. - Monumenta Vaticana. Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Ed. *Fraknoi Vilmos*. Ser. I. III. Bp. 1888. 301. - L.S. *Domonkos*: The History of the Sigismundean Foundation of the University of Óbuda (Hungary). Notre Dame, Indiana, 1967. 28-29.

Bonifác püspök, Isten szolgáinak szolgája. Üdvözlünk és apostoli áldásunk szeretett fiunknak, Lukács választott csanádi püspöknek. Buzgalmaddal szerzett érdemeid kívánják meg és készítenek bennünket arra, hogy azon dolgokban, melyekről úgy ítéljük, hogy hasznodra lesznek, amennyire Isten segítségével képesek vagyunk rá, jóakarató kedvezésünkben részesítsünk. Így a mai napon nekünk és testvéreinknek érdemeid miatt kedves személyedről ugyanezen testvéreink tanácsa alapján apostoli tekintélyünknel fogva azt határoztuk, hogy gondoskodunk a pásztor nélküli csanádi egyházzal, téged állítván püspökéül és pásztorául, amint azt erre vonatkozó levelünk bővebben tartalmazza. Mi tehát személyedet egyes kedvezésünkben szándékozván részesíteni, ebbéli kérésedtől indítva jelen okmánnyal megadjuk kegyességednek, hogy a Szent Péter egyház prépostságát Óbudán, a veszprémi egyházmegyében (ami a mondott Szent Péter egyházban különleges és legfőbb méltóság; erre az embert választás útján szokták emelni, melynek birtokában vagy), minden jogával és tartozékával, a fent nevezett csanádi vagy más egyházzal együtt, ahová esetleg helyeznek majd, felszentelésed megtörténte és a püspökszentelésre vonatkozó kánonok által megszabott idő eltelte után is élethossziglan megtarthatd, ugyanezen prépostság hasznait, bevételeit és jövedelmeit megkaphasd, és a nevezett város, Óbuda iskolájának kancellári tisztségét szabadon betölthesd. Ennek nem állhat útjában sem az, hogy nem vagy valamely tudomány szak doktora, sem a lateráni zsinat, sem maga a Szent Péter egyház egyéb rendelkezései, sem pedig bármilyen más ellenkező értelmű, akár eskü, apostoli jóváhagyás vagy bármely más meg-

erősítés révén megszilárdult határozat és szokás. Feltéve, hogy e prépostság nem esik el a köteles egyházi szolgálattól, és benne a lelkek gondozását semmilyen tekintetben nem hanyagolják el. Senki ember ne merészelje tehát ezen adománylevelünket megtámadni, vagy vakmerően szembeszállni vele. Ha valaki mégis veszi a bátorságot, hogy ezt megpróbálja, tudnia kell, hogy utoléri a mindenható Isten és apostolai, Szent Péter és Pál haragja. Kelt Rómában, Szent Péternél, hatodik évünkben, október hatodik napján.

7.

XXIII. János ellenpápa levele Branda piazenzai püspökhöz, magyarországi kiküldöttjéhez, amelyben jelentést kér egy Magyarországon felállítandó egyetem működési feltételeiről.

Bologna, 1410. augusztus 1.

Brief des Gegenpapstes Johann XXIII. an seinen Legaten in Ungarn, Bischof Branda von Piacenza, in dem er um Bericht über die Betriebsbedingungen einer in Ungarn schaffenden Universität bittet.

Bologna, 1. August, 1410.

In his letter Antipope John XXIII to his delegate in Hungary, Branda, Bishop of Piacenza, requests a report on the operational conditions of an university to be established in Hungary.

Bologna, 1 August 1410.

Johannes Episcopus etc. Venerabili fratri Brande Episcopo Piacentino Referendario nostro ac in Ungarie et aliis Regnis et partibus Carissimo in Christo filio nostro Sigismundo Regi Ungarie Illustri subjectis, pro nobis et Romana ecclesia in spiritualibus reformatore, salutem etc. Cum ad Ungarie et alia Regna et partes Carissimo in Christo filio nostro Sigismundo Regi Ungarie Illustri subjecta pro nonnullis arduis nostris et Romane ecclesie negotiis ac pro salute et tranquillitate, statu pariter et honore Regis et Regnorum ac partium predictorum, ecclesiarum et monasteriorum, in illis existentium et degentium in eisdem presentialiter destinemus nos, ad Regem et regnum huiusmodi et ad eorum honorem ac status incrementa gerentes paterne dilectionis affectum ac volentes votis prefati Regis in hac parte annuere regnumque ipsum Ungarie vel alia dicto Regi supposita decore generalis studii illustrare, fraternitati tue de ac super loco notabili, fertili, insigni et alias accommo et idoneo ad conservationem et exaltationem ipsius studii, in ipso Ungarie vel alio regno seu partibus ipsi Regi subditis, erigendi et doctorum magistrorum scolarium et aliorum regere debentium in eodem auctoritate nostra etiam cum consilio prefati Regis te informandi, et super premissis et eorum circumstantiis universis inquirendi diligentius veritatem et quod per informationem et inquisitionem huiusmodi superdicti loci idoneitate et aliis circumstantiis inveneris, nobis per tuas litteras vel nuncium idoneum intimandi quantocius et commodius poteris, plenam concedimus tenore presentium facultatem ut, informatione per nos in premissis habita, ad

erectionem dicti studii et alia concedenda indulgenda privilegia procedere valeamus, prout noverimus expedire. Datum Bononie, Kal. Augusti, Anno Primo.

Közölte: Augustin *Theiner*: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Romae, 1860. II. 184-185. - L.S.*Domonkos*: The History of the Sigismundean Foundation of the University of Óbuda. Notre Dame, Indiana, 1967. 29-30.

János püspök stb. Üdvözljük tiszteletreméltó testvérünket, Branda piacentzai püspököt, tanácsosunkat, aki Magyarországon és a többi, Krisztusban igen szeretett fiunknak, Zsigmondnak, Magyarország dicső királyának uralma alá tartozó országokban és részekben a hitélet megújításában minket és a római egyházat képviseli stb. Mivel ez idő szerint Magyarország és a Krisztusban igen szeretett fiunk, a dicső Zsigmond magyar király alá vetett többi országnak és tartománynak szenteljük magunk és a római egyház néhány súlyos problémája, valamint a király és országai meg az említett tartományok, továbbá az azokban levő és elhelyezkedő egyházak és kolostorok üdve, nyugalma, egyszersmind helyzete és méltósága miatt, s ezen király és királyság, méltóságuk és gyarapodásuk iránt atyai szeretettel viseltetvén jóvá kívánjuk hagyni az említett király ebbéli óhaját és Magyarországot, illetve a többi, a mondott király uralma alá tartozó országot studium generaléval ékesíteni akarjuk Testvérségednek, aki mind származását, mind állását tekintve előkelő, hasznos és kiváló, és egyébként is alkalmas és megfelelő eme iskola fenntartására és felemelésére, jelen okirattal teljes hatáskört engedünk, hogy Magyarországon vagy királyának uralma alá tartozó más országban vagy tartományokban felállítsa azt, tekintélyünkkel felruházva és a mondott király tanácsát is figyelembe véve tájékozódjék a doktorok, magiszterek, tanítók és a többiek felől, akik ott kötelesek működni, s a fentebb mondottakkal és minden körülményükkel kapcsolatban alaposan megvizsgálja az igazságot, és amit a fent nevezett helység alkalmassága és az egyéb körülmények tekintetében eme tájékozódás és vizsgálat során tapasztal, közölje velünk minél előbb és alkalmasabb módon levél vagy megfelelő hírnök útján, hogy - miután tájékozódunk az említett kérdésekben - a mondott iskola felállításában és a további szükséges előjogok adományozásában úgy járassunk el, amint hasznosnak ítéljük. Kelt Bolognában, első évünkben, augusztus első napján.

8.

XXIII. János ellenpápa Zsigmond magyar király kérésére hozzájárul ahhoz, hogy Óbudán teljes szerkezetű, négy fakultással rendelkező egyetem alakuljon és rendelkezék mindazokkal a jogokkal, amelyekkel az ismert európai egyetemek is rendelkeznek.

Bologna, 1410. augusztus 1.

Gegenpapst Johann XXIII. genehmigt auf Bitten des ungarischen Königs Sigismund von Luxemburg die Schaffung einer vollständigen, über vier Fakultäten verfügenden Universität in Altöfen (Óbuda), mit all den Rechten, die den bekannten europäischen Universitäten zustehen.

Bologna, 1. August 1410.

At the request of King Zsigmond (Sigismund) of Hungary, Antipope John XXIII permits the establishment of an university of four faculties in Óbuda and grants all the rights that were common in other European universities.

Bologna, 1 August 1410.

Joannes etc. Ad perpetuam rei memoriam. In supreme dignitatis specula licet immeriti disponente domino constituti ad universas fidelium regiones nostre vigilantie creditas eorumque profectus et commoda, tamquam universalis gregis dominici pastor, commisse nobis speculationis aciem, quantum nobis ex alto permittetur, extendentes, fidelibus ipsis ad querendum literarum studia, per que divini nominis fideique catholice cultus protenditur, iustitia colitur, tam publica quam privata res geritur utiliter, omnisque prosperitas humane conditionis augetur, libenter favores generosos impendimus et opportune commoditatis auxilia liberaliter impertimur.

Sane concernentes quod inter ceteras felicitates, quas humana mortalitas in hac defluentis et ad exitum continue properantis seculi cursu consequitur, ex superne deitatis munere, illud non in ultimis computari meretur, quod per assiduum studium adipisci valeat inextimabile donum scientie claritatem, que ad bene beateque vivendum viam prebet, peritum ab imperito secernit et simillimum deo reddit.

Nam creator omnium deus de summa eterne sue providentie specula cuncta prospiciens gradus et formas hominum, per hec temporalia bona et mala disponens, diversis diversa distribuat, et in hac vita qua temporaliter vivimus hunc humiliet, hunc exaltet, hunc premat, hunc sublevet, hunc dejici patiatur ad infima, hunc ad summa rerum fastigia magnitudine dignitatis attollat, ad hunc tanquam minificus dispensator sinum sue largitatis aperiatur, hunc adeo etiam minimis indigere permittat, et infirmis humane consuetudine sensibus, qui rationem perspicue veritatis attingere nequeunt, sepe appareat paratissimus distributor, unicum tamen humane fragilitati presidium elargitur in studio literarum, ut apud studiosos illud in hac tenebrarum valle tempore deficiente remaneat, per quod sibi vitam glorie ac perpetue stabilitatis acquirant, satis longam vitam sibi a domino traditam reputantes, si brevis militia quam colluctando cum vitiis duxerint super terram regni celestis premio et divina retributione pensetur.

Et attendentes quod inter preclara virtutum opera, que tanquam acceptum summo rerum auctori sacrificium eidem per manus fidelium offeruntur, illa maxime divine maiestati placere creduntur que ad profugandas ignorantie tenebras exhibentur, quantaque commoda tam publica quam privata, spiritualia et temporalia, ex divinis et sacris theologicis facultatis eloquiis et iuribus canonico et civili ac reliquis scientiis mundo proveniunt universo, ex quibus dei cultus augetur, animarum saluti consoliditur, humana celestis, licitum ab illicito equum ab inique secernitur, bonis premia, malis supplicia dispensantur, colitur regina virtutum iustitia, que tanquam precipua humani generis gubernatrix ac doctissima vite hominum magistra pulcherrima, et velut iubar mundum irradians sui luminis claritate, debitam gubernationis exhibet rebus publicis disciplinam humanarum divinarumque rerum et nature prepotentis archana notitia illustratur, ac per illa ecclesia militans, imperia atque regna et unaqueque respublica spiritualibus et temporalibus donis et gratiis decorantur.

Et propterea sedes apostolica, rerum spiritualium et temporalium provida ministratrix, ut eo facilius homines ad tam precelsum humane conditionis fastigium acquirendum, quod arduo calle ac sine labore non queritur, et acquisitum in alios transfundendum, nam crescit semper et docentis doctrina multiplicat, ubi decrescit in reliquis cumulus erogatis, quoslibet allicit,

excitat et invitat prerogativis apostolicisque favoribus et gratiis allectivis, prout in altissimo conspicit, consultius expedire.

Cum itaque, sicut nuper pro parte charissimi in Christo filii Sigismundi regis Ungarie illustris fuit nobis expositum, ipse rex non solum ad utilitatem et prosperitatem huiusmodi reipublice ac incolarum regni sui Ungarie, sed etiam aliorum regnorum et partium vicinarum laudabiliter intendens, in oppido suo Veterisbude Vesprimiensis diocesis in regno Ungarie predicto consistente, loco utique ad hoc accommo admodum et idoneo, plurimum desideret fieri et ordinari per sedem apostolicam studium generale, in qualibet licita facultate, ut ibidem fides ipsa dilatetur erudiantur simplices, equitas servetur, iudicii crescat ratio, et intellectus hominum augeatur, nos premissa et etiam eximiam fidei et devotionis sinceritatem, qua tam ipse rex quam predecessores sui, ipsius regni reges, ad nos et Romanam ecclesiam gesserunt, prout ipse rex gerere denoscitur, attente considerantes, ferventi desiderio ducimur, quod regnum et oppidum ipsa necnon partes predictae scientiarum muneribus amplientur et viros producant consilii maturitate perspicuos, virtutem redimitos ornatibus ac diversarum facultatum dignitatibus eruditos, sicque illis scientiarum fons irriguus, de cuius plenitudine hauriant universi, literarum cupientes imbuunt documentis.

Hiis igitur omnibus et presertim congruitate dicti oppidi, quod ad multiplicanda doctrine semina et germina salutaria producenda inter ceteras civitates et oppida ipsius regni valde ad hoc congruum et accommo fore dicitur, diligenti excusatione prescitur non solum ad ipsorum regni et oppidi ac circumadiacentium regionum incolarum, sed etiam aliorum, qui propterea de universis mundi partibus ad predictum oppidum confluunt, commodum et proficuum studio paterne sollicitudinis anhelantes devotis dicti regi in hac parte supplicationibus inclusati, de fratrum nostrorum consilio, auctoritate apostolica tenore presentium statuimus et etiam ordinavimus ut in dicto oppido Veterisbude de cetero sit studium generale, illudque perpetuis temporibus ibi vigeat, tam in sacre theologie ac iuris canonici et civilis necnon medicine et artium quam qualibet licita facultate; et quod docentes, legentes et studentes ibidem omnibus privilegiis, libertatibus, immunitatibus, exemptionibus et indulgentiis, doctoribus et magistris, legentibus et scholaribus et presertim in eadem sacra pagina in Parisiensi, Bononiensi, Oxoniensi Lincolnensis diocesis et Coloniensi studiis commorantibus per sedem apostolicam, Romanum imperium aut alios quodcumque concessis, gaudeant et utantur; quodque illi, qui processu temporis bravium meruerint in illa facultate in qua studuerint obtinere sibi docendi licentiam, ut alios erudire valeant, ac doctoratus seu magisterii honorem petierint elargiri per doctorem seu doctores aut magistrum seu magistros illius facultatis, in qua examinatio fuerit facienda, preposito ecclesie sancti Petri dicti oppidi pro tempore existenti, quem cancellarium ipsius studii eadem auctoritate perpetuo esse volumus, statuimus et etiam ordinamus, vel prepositura ipsa vacante, illi qui ad hoc per dilectos filios doctores et magistros inibi actu regentes et capitulum predictae ecclesie deputatus fuerit presententur, idemque prepositus cancellarius aut deputatus, huiusmodi doctoribus et magistris in eadem facultate actu ibidem regentibus convocatis, illos in iis, que circa promovendos ad doctoratus seu magisterii honorem huiusmodi requiruntur, per se vel alium iuxta modum et ordinem qui super talibus in predictis Parisiensi, Bononiensi, Oxoniensi et Coloniensi ac aliis generalibus studiis observatur, examinare studeat diligenter, eisque si ad hoc sufficientes et idonei reperti fuerint, huiusmodi licentiam tribuat, et doctoratus seu magisterii honorem conferat. Illi vero, qui in eodem studio dicti oppidi examinati et approbati ac docendi licentiam et honorem huiusmodi obtinuerint, ut iidem extunc absque examine et approbatione alia regendi et docendi tam in oppido predicto quam in singulis generalibus studiis in quibus voluerint regere vel docere plenam et liberam habeant facultatem,

constitutionibus et indultis apostolicis, etiam si de eis ac de verbo ad verbum in nostris literis specialem oporteat fieri mentionem, et aliis contrariis non obstantibus quibuscumque.

Nulla ergo etc. nostre constitutionis, ordinationis et voluntatis infringere, etc. Si quid autem etc. Datum Bononie Kalendas Augusti anno primo.

Közlötte: *Fraknoi Vilmos:* Oklevelek a pápai levéltárakból. = Történelmi Tár 1892. 398-401. - L.S. *Domonkos:* The History of the Sigismundean Foundation of the University of Óbuda (Hungary). Notre Dame, Indiana, 1967. 30-33.

János stb. A dolog örök emlékezetére. Az Úr rendelkezéséből - jóllehet érdemtelenül - a legfőbb méltóság őrhelyére helyeztetvén, s a nekünk engedett felügyeletnél szükséges figyelmet, amennyire fentről megadatik számunkra, az Úr nyájának főpásztoraként a hívők valamennyi gondoskodásunkra bízott országára, hasznukra és javukra kiterjesztvén, készséggel gyakoroljuk ezen hívőkkel nagylelkű kegyünket és nyújtunk nekik bőkezűen alkalmas lehetőségeket ahhoz, hogy tanulmányozzák a tudományokat, melyek révén tovább terjed Isten nevének tisztelete és a katolikus hit gyakorlása, tiszteletben tartják az igazságosságot, mind a közmind a magánügyeket megfelelően intézik, s az emberi élet egészében kedvezőbbre fordul.

Hiszen teljességgel átlátjuk, hogy a többi szerencse között, melyben halandó embernek e múlandó és szüntelenül a pusztulásba rohanó világ folyásában - a magasságos istenség ajándékából - része lehet, nem az utolsók közé kell számítanunk azt, hogy fáradhatatlan szorgalommal képes megszerezni a tudomány világosságának páratlan adományát, mely utat mutat a helyes és boldog élethez, megkülönbözteti a hozzáértőt a tudatlantól, s az embert leginkább hasonlónak teszi Istenhez.

Ugyanis Isten, aki mindeneket teremtet, örök gondviselésének magas őrhelyéről mindent, az emberek osztályait és helyzetüket előre látván, különböző embereknek mást és mást ad, így osztván el az időleges jót és rosszat: ebben az életben, melyet átmenetileg élünk, ezt megálazza, azt felemeli; ezt szorongatja, azt megkönnyebbíti; eltűri, hogy ez a legmélyebbre vetessék, amazzal viszont egy tekintélyes méltóság révén a hatalom csúcsára juttatja; egyik számára mint bőkezű sáfár nyitja meg nagylelkűségének forrását, a másikat még a legkisebb dolgokban is nélkülözni hagyja - s így az emberi megszokás folytán meggyengült értelem számára, mely képtelen a nyilvánvaló igazság okát megérteni, gyakran könnyelmű osztóként tűnik fel. Bőkezűségében azonban a tudományok művelését különös védelemként nyújtja a törekeny ember számára, hogy a vele buzgón foglalkozóknak ezen árnyékvilágban idejük lejártával megmarad az, ami által a dicsőség és örök állandóság életében részesülhetnek, elég hosszúnak tartván az életet, melyet az Úr juttat nekik, ha a rövid küzdelemmel, melyet a földön a bűnök ellen viaskodva folytattak, az égi királyság és az isteni jutalmazás zsoldját nyerik el.

És arra is figyelemmel vagyunk, hogy az erény ragyogó művei közül, melyet a hívők keze a dolgok legfőbb alkotójának kedves áldozatként ajánl fel, az isteni fenségnek leginkább tetszőknek azokat kell hinnünk, melyeket a tudatlanság sötétségének elűzésére mutatunk be: mindazon köz- és magán-, lelki és világi hasznót, ami a teológia tudományának szentséges irataiból, a kánonjogból és polgári jogból, valamint a többi tudományból az egész világra származik. Ezek révén öregbedik az Isten iránti tisztelet, törődünk a lelkek üdvösségével, különböztetjük meg az emberi dolgokat az égiektől, a megengedettet a tiltotttól, az igazságost az igazságtalantól, részesítjük jutalomban a derekakat, büntetésben a hitványakat, tartjuk tiszteletben az erények királynőjét, az igazságosságot, amely az emberi nem legfőbb kormány-

zőja, az emberi élet legtudósabb és legszebb irányítója és amely a világot fényének ragyogásával bevilágító fénysugár gyanánt nyújtja a közügyekben az isteni és emberi dolgok tudományát, mely a kormányzáshoz szükséges; ezek révén világítja meg a tudás fénye a hatalmas természet titkait - s így a harcos egyházat, a birodalmakat, királyságokat és minden egyes államot lelki és világi adományok és ajándékok ékesítik fel.

Ennekokáért az apostoli szék, a lelki és világi ügyek előrelátó intézője - amint a magasságban látja - mindenkit előjogokkal, apostoli kedvezésével és kegyes adományaival vonz, ösztökél és hív az abban való bölcs segítségnyújtásra, hogy az emberek minél könnyebben eljussanak az emberi állapot ezen igen magas csúcsára, melyet meredek út és fáradság nélkül nem érhet el senki; s hogy miután elérték, másokra is kiterjesszék azt; hiszen a tanító tudománya állandóan gyarapszik és sokasodik, míg az egyéb kiadásoknál fogyatkozik a készlet.

Mivel tehát - mint a minap Krisztusban igen szeretett fiunk, Magyarország dicső királya, Zsigmond részéről kifejtették előttünk - eme király nem csupán ezen állam és saját országa, Magyarország lakóinak, hanem más szomszédos országok és tartományok hasznát és boldogulását is szem előtt tartó dicséretes törekvésében erősen óhajtja, hogy városában, Óbudán, mely a veszprémi egyházmegyében, a mondott királyságban, Magyarországon, erre a legnagyobb mértékben alkalmas és megfelelő helyen fekszik, létesüljön és az apostoli szék által állíttassék fel studium generale minden tisztes tudományban, hogy ugyanott terjedjen a hit és kiműveljék az egyszerű embereket, ügyeljenek a méltányosságra, növekedjék a hozzáértés az ítélkezésben, gyarapodjék az értelem az embereken: alaposan megfontolván ezt és a hitnek és kegyességnek kivételes őszinteségét, mellyel ezen király, mint számunkra ismeretes, irányunkban és a római egyház irányában viseltetik, akárcsak hajdan elődei, ezen ország királyai, forró kívánságunk, hogy ezen ország és város, továbbá a fent nevezett részek gyarapodjanak a tudomány adományai révén, s teremjenek érett ítéletükkel kitűnő, az erények ékességétől övezett és különböző fakultások méltóságával kiművelt férfiakat - így náluk a tudományok csörgedező forrása, melynek bőségéből mindnyájan meríthetnek, tanításaival öntözi a műveltségre szomjazókat.

Tehát mindezekre és különösen a mondott város megfelelő voltára tekintettel, mely - mint mondják - eme ország többi nagy- és kisvárosa között a tudás magvainak sokasítására és áldásos csíráinak gyarapítására kiváltképp alkalmas és megfelelő lesz majd, s tüzetes indoklás alapján előre tudjuk, hogy nem csupán ezen ország, város és a körülötte elterülő vidékek lakosainak, hanem másoknak is hasznára és előnyére szolgál, akik emiatt a világ minden tájától a mondott városba özönlének, buzgó atyai gondoskodásunkban, a mondott király kegyes kívánságának e tekintetben engedvén, apostoli tekintélyünknel fogva jelen okirattal elhatároztuk és elrendeltük, hogy a mondott városban, Óbudán legyen ezután studium generale, s működjék ott örök időkre úgy a szent teológiában, a kánon- és polgári jogban, az orvostudományban és a szabad művészetekben, mint valamennyi engedélyezett fakultásban. Továbbá, hogy az ott tanítók, előadók és tanulók élvezzenek minden előjogot, szabadságot, kiváltságot, mentességet és kedvezést és éljenek velük, melyeket a párizsi, a bolognai, a lincolni egyházmegyéhez tartozó oxfordi és a kölni iskolákban tartózkodó doktoroknak, magisztereknek, előadóknak és diákoknak - különösen a teológusoknak - adományozott az apostoli szék, a Római Birodalom vagy bárki más. Továbbá, hogy azokat, akik az idő teltével kiérdemelték, hogy azon a fakultáson, amelyen tanultak, fokozatot és tanítási jogot szerezzenek, hogy másokat oktathassanak, s kérelmezik, hogy a doktori vagy magiszteri fokozat méltósága szolgáltassék ki számukra, azon fakultás doktora vagy doktorai és magisztere vagy magiszterei, melyen vizsgát kell tenniük, mutassák be a mondott város Szent Péter egyháza mindenkorai prépostjának (ugyanis ugyanezen tekintélyünknel fogva akarjuk, elhatározzuk és elrendeljük, hogy örökösen ő legyen a mondott iskola kancellárja), vagy ha ezen prépostság

betöltetlen, azon személynek, akit erre szeretett fiaink, a ténylegesen ott működő doktorok és magiszterek és a mondott egyház káptalanja kiküldenek; s ugyanezen prépost kancellár vagy más kijelölt személy ezen a szóbanforgó fakultáson ténylegesen tanító doktorokat és magisztereket összehíván alaposan vizsgáztassa le őket személyesen vagy másvalaki segítségével abból, ami a jelöltektől a doktori vagy magiszteri címhez megkívántatik azon mód és rend szerint, melyet ezen ügyekben a fent nevezett párizsi, bolognai, oxfordi, kölni és más studium generalékon követnek, s amennyiben erre alkalmasnak és megfelelőnek találtnak, adja meg nekik ezen jogosítványt és ruházza rájuk a doktori vagy magiszteri címet. Azok pedig, akik a mondott város ugyanezen iskolájában sikeres vizsgát tettek és elnyerték a tanítási jogot és ezen címet, attól fogva minden további vizsga és jóváhagyás nélkül bírjanak teljes körű működési és tanítási szabadságot úgy a mondott városban, mint minden egyes studium generalén, ahol működni és tanítani akarnak. Ennek sem apostoli rendelkezésünk és engedélyünk, sem semmiféle más, ellenkező értelmű rendelkezés nem állhat útjában, hacsak nem tesz e levelünkben foglaltakról szószerinti és különös említést.

Senki ne merjen tehát rendelkezésünkkel, intézkedésünkkel és akaratunkkal szembeszállni. Ha valaki mégis stb. Kelt Bolognában, első évünkben, augusztus első napján.

9.

Feljegyzés I. Mátyás magyar király leveléről II. Pál pápához, amelyben kéri, hogy az ország egyik alkalmas városában bolognai mintára egyetemet állíthasson fel. A pápa a kéréshez hozzájárul (másolat a pápai levéltárból).

Róma, 1465. május 19.

Aufzeichnung von dem Brief des Königs Mátyás (Matthias I.) von Ungarn an Papst Paul II., in dem er um die Genehmigung zur Errichtung einer Universität bittet, die in einer geeigneten Stadt des Landes nach System der Universität von Bologna wirken könnte. Der Papst erteilt die Genehmigung dazu. (Umschreibung der Originalurkunde aus dem Archiv des Vaticans)

Roma, 19. Mai 1465.

Note of a letter by King Mátyás (Matthias) of Hungary to Pope Paul II. in which he requests a permission to establish an university in one of the cities of the country, suitable for a site, following the patterns of the Bolognese institute. The Pope grants the permission. (Transcription of the original document from Archives of Vatican.)

Rome, 19 May 1465.

Beatissime pater, in regno Ungarie, licet amplo et fertili, non viget aliquod studium generale, propter quod nonnulli (ingenio), qui ingenio pollent et literarum studio apti existunt, propter eorum paupertatem et itineris longitudinem, viarum discrimina et ydeomatum difficultate persepe ad loca, in quibus studia vigent, se transferre obmittunt, et in non modicum universalis ecclesie et christiane religionis, que presertim in partibus illis infidelibus finitimis viris litteratis noscitur indigere, preiudicium et iacturam. Supplicat igitur s(anctitati) v(estre)

devotus illius et sancte Romane ecclesie filius Mathyas rex Ungarie, quatenus sibi studium generale cuiuslibet facultatis licite in aliqua civitate vel alio loco dicti regni insigni et ad id comodo cum deputatione salarii legencium, cancellario, statutis et consuetudinibus et ordinacionibus opportunis ad instar studii Bononiensis erigendum, ac dicto cancellario, quod ipse ydoneos ad gradum cum solitis exhibicionibus insignitos promovere, et alia officium cancellarii spectancia ad instar cancellarii studii Bononiensis facere libere et licite valeant, facultatem concedere, necnon studio et illius cancellario ac doctoribus, necnon scholaribus pro tempore in illo legentibus et studentibus ac promotis, ut omnibus et singulis privilegiis, graciis et favoribus, quibus dictum studium Bononiense et illius cancellarius, doctores et scholares ac promoti pro tempore gaudent et utuntur, uti et gaudere possint et valeant, indulgere dignemini ex speciali gracia, non obstantibus constitutionibus et ordinacionibus apostolicis ceterisque contrariis quibuscunque.

Fiat, ut petitur de creacione P(aulus). [Datum Rome apud sactum Petrum, quartodecimo Kalendas. Junii anno primo.]

Közölte: Császár Mihály: Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Oklevéltárral. Pozsony, 1914. 101-102. - Békéfi Remig: A Pécsi Egyetem. Bp, 1909. 131.

Szentséges atyám! Magyarországon, bár gazdag és termékeny, nem működik egyetlen studium generale sem - ezért sokan, akik tehetségesek és a tudományok művelésére alkalmasak, szegénységük, az utazás hosszúsága és az utak veszedelmes volta, továbbá a nyelvek nehézsége miatt igen gyakran elmulasztják felkeresni azokat a helyeket, ahol a tanulmányok virágzanak. Ez nem csekély kárt és veszteséget jelent az egész egyház és keresztény vallás számára, mely tudvalevőleg különösen ezeken a hitetlenekkel szomszédos vidékeken szűkölködik tudós emberekben. Szentségedhez fordul tehát kérésével híve és a szent római egyház fia, Mátyás, Magyarország királya, hogy méltóztassék neki engedélyezni az említett ország valamely városában vagy más jeles és arra alkalmas helységében egy studium generale felállítását bármely tisztes fakultással, az előadók díjának kiutalásával, kancellárral, szabályokkal, szokásokkal és alkalmas rendeletekkel a bolognai főiskola mintájára való; az említett kancellárt hatalmazza fel, hogy az alkalmas jelölteket a szokásos külsőségek közepette kitüntetvén fokozatra emelhesse és az egyéb kancellári teendőket is - a bolognai iskola kancellárjához hasonlóan - szabadon és törvényesen elláthassa; továbbá méltóztasson különös kegyéből megengedni a studiumnak, kancellárjának, doktorainak, diákjainak, valamint a fokozatot szerzetteknek, akik éppen ott adnak elő illetve tanulnak, hogy élvezhessék és bírassák mindazokat az előjogokat, kegyeket és kedvezéseket összesen és egyenként, melyeket az említett bolognai studium és kancellárja, doktorai és diákjai, valamint a fokozatot szerzettek jelenleg bírnak és élveznek, s ennek ne álljon útjában semmilyen pápai intézkedés, rendelkezés vagy egyéb ellenkező értelmű határozat.

Legyen meg az alapítás, ahogyan kérték. P(aulus)

Kelt Rómában, Szent Péternél, első évünkben, május 19.-én.

II. Pál pápa értesíti Vitéz János esztergomi érseket és Csezmicei János (Janus Pannonius) pécsi püspököt, hogy Mátyás magyar király kérésére engedélyezte, hogy a királyság egyik alkalmas városában egyetemet hozzanak létre.

Róma, 1465. május 19.

Papst Paul II. verständigt den Erzbischof von Gran (Esztergom), János (Johann) Vitéz und den Fünfkirchener (Pécs) Bischof, János Csezmicei (Janus Pannonius), daß er auf Bitten des ungarischen Königs Mátyás (Matthias) die Gründung einer Universität in einer geeigneten Stadt des Königreiches Ungarn genehmigte.

Roma, 19. Mai, 1465.

Pope Paul II notifies János (John) Vitéz, Archbishop of Esztergom and Janus Pannonius (Csezmicei János), Bishop of Pécs that, at the request of King Mátyás (Matthias) of Hungary, he permits the establishment of an university in one of the suitable cities of the kingdom.

Rome, 19 May 1465.

Paulus episcopus servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopo Strigoniensi [et] episcopo Quinqueecclesiensi salutem et apostolicam benedictionem. Romanus pontifex celestis regni claviger et Christi vicarius provide considerans, quod per litterarum studia profugatis ignorancie tenebris commoda tam privata, quam publica, spiritualia et temporalia proveniunt universo, divinus cultus et fides catholica augetur, animarum saluti consulitur, insurgentes controversie deciduntur, pax et tranquillitas terris conservatur, equum ab iniquo cernitur, non immerito illustrium personarum supplicationibus pulsatus illorum votis annuit, per que tanta bona cunctis provinciis fidelibus succedunt, et litterarum studio vacare desiderancium statui et necessitati providetur.

Sane exhibita nobis nuper pro parte charissimi in Christo filii nostri Mathie regis Hungarie illustris peticio continebat, quod in regno Hungarie, licet amplo et fertili, non viget aliquod studium generale, propter quod nonnulli ipsius regni incole, qui ingenio pollent et litterarum studio apti existunt, eorum paupertate ac itineris longitudine, viarum discriminibus ac idiomatum difficultatibus causantibus sepe ad loca, in quibus studia generalia vigent, se transferre omittunt, in non modicam universalis ecclesie, eiusdem regni et christiane religionis, que presertim partibus illis infidelibus contiguis viris litteratis noscitur indigere, preiudicium et iacturam. Quare dictus rex nobis duxit humiliter supplicandum, ut in eodem regno generale studium erigendi et alias in premissis providendi facultatem concedere dignaremur.

Nos igitur, qui nostris temporibus ubique litterarum studia florere ad ipsius fidei robur intentis desideriis affectamus, huiusmodi supplicationibus inclinati fraternitati vestre in aliqua ex civitatibus sive aliquo ex oppidis eiusdem regni, quam seu quod ipse rex ad id aptam seu aptum duxerit eligendam seu eligendum, studium generale cum quibuscunque facultatibus, eciam cum cancellaria ac salarii deputatione inibi pro tempore legencium erigendi et

constituendi, necnon statuta, consuetudines ac erudiciones opportuna ad instar studii Bononiensis faciendi et ordinandi, dummodo eadem statuta, postquam edita fuerint, prius nobis presententur et illorum confirmatio a nobis et a sede apostolica impetretur, ac cancellario eiusdem studii pro tempore personas idoneas et bene meritas ad singulos gradus, ad quos provehi meruerint, promovendi gradusque illos illorumque insignia exhibendi ac alia ad officium cancellarii spectantia ad instar cancellarii studii Bononiensis huiusmodi agendi aliaque omnia et singula circa hec necessaria faciendi et exequendi apostolica auctoritate tenore presencium litterarum licenciam concedimus pariter et facultatem, non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ceterisque contrariis quibuscumque.

Datum Rome apud sanctum Petrum anno incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto, quarto decimo Calendas Junii, pontificatus nostri anno primo.

Közölte: *Koller József:* Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. Tom. IV. 146-148. - *Fejér György:* Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Budae, 1835. 9-10. - *Török János:* Magyarország primása. Pest, 1859. II. 74-75. *Császár Mihály:* Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Pozsony, 1914. 102-104. *Fejér György:* Historia Academiae. Documenta. Budae, 1835. 9-10.

Pál püspök, Isten szolgáinak szolgálja. Üdvözlünk és apostoli áldásunk tisztelendő testvéreinek, az esztergomi érseknek és a pécsi püspöknek. A római pápa, az égi birodalom kulcsára és Krisztus helytartója, bölcsen megfontolván, hogy a tudományok művelése révén, a tudatlanság homályának eloszlatásával lelkiekben és világiakban egyaránt nagy magán- és közhaszon származik a világra, gyarapszik Isten tisztelete és a katolikus hit, törődnek a lelki üdvösséggel, eldöntik a feltámadó vitákat, megőrzik a föld békéjét és nyugalma, különbséget tesznek igazság és igazságtalanság között, méltán hajolván jeles személyek könyörgésére, teljesíti óhajukat, mely oly sok jót hoz minden hívő ország számára, s melynek révén gondoskodnak a tudományokat művelni vágyókról szükségleteik és állapotuk tekintetében.

A kérelem, melyet a minap Krisztusban igen szeretett fiunk, Mátyás, a felséges magyar király részéről elének terjesztettek, azt tartalmazta, hogy Magyarországon, bár gazdag és termékeny, nem működik egyetlen studium generale sem - ezért sokan, akik tehetségesek és a tudományok művelésére alkalmasak, szegénységük, az utazás hosszúsága és az utak veszedelmes volta, továbbá a nyelvek nehézsége okán igen gyakran elmulasztják felkeresni azokat a helyeket, ahol studium generale működik; ez nem csekély kárt és veszteséget jelent az egész egyház, ugyanezen ország és a keresztény vallás számára, mely tudvalevőleg különösen ezeken a hitetlenekkel szomszédos vidékeken szűkölködik tudós emberekben. Ezért az említett király jónak látta, hogy alázatos kéréssel forduljon hozzánk, hogy méltóztassunk felhatalmazást adni egy studium generale Magyarországon való felállítására és egyéb tekintetben is az előfeltételekkel való ellátására.

Mi tehát, mivel buzgón óhajtuk, hogy működésünk alatt - a hit támaszára - mindenütt virágozzék a tudományok művelése, ezen kérelemnek engedvén apostoli tekintélyünknel fogva jelen okmánnyal szabadságot és egyszersmind felhatalmazást adunk nektek, testvéreinknek, hogy ugyanezen ország valamely városában vagy településén, melyet ezen király erre alkalmasnak ítél és kiválaszt, studium generalét állítsatok fel és szervezzetek bármely fakultással, kancelláriával és az éppen ott előadók fizetésének kiutalásával; továbbá hogy a bolognai studium mintájára megfelelő szabályzatokat, szokásokat és oktatási rendet hozzatok létre és határozzatok meg - azon kikötéssel, hogy ugyanezen szabályzatokat, miután elkészültek, előbb terjesszék elének és kérjék tőlünk és az Apostoli Széktől megerősítésüket; valamint, hogy ugyanezen studium mindenkori kancellárja az arra alkalmas és érdemes

személyeket azon fokozatra emelje, melyet kiérdemeltek, s a szóbanforgó fokozatokat és jelvényeiket kiszolgáltassa, és az egyéb effajta kancellári teendőket is - a bolognai studium kancellárjához hasonlóan - ellássa; és hogy minden mást is megtegyetek és elintézzetek, ami ezzel kapcsolatban összesen és egyenként szükséges. Ennek ne álljon útjában semmilyen pápai intézkedés, rendelkezés vagy egyéb ellenkező értelmű határozat.

Kelt Rómában, Szent Péternél, az Úr megtestesülésének ezernégyszázhatvanötödik évében, május tizenkilencedikén, pápaságunk első esztendejében.

11.

Vitéz János esztergomi érsek levele Pozsony város hatóságának, amelyben kéri, hogy a városban alakuló egyetem tanárait és hallgatóit fogadják szívesen és részesítsék védelemben.

Esztergom, 1467. július 18.

Brief des Erzbischofs von Gran (Esztergom), János (Johann) Vitéz an Magistrat der Stadt Preßburg (Pozsony), in dem er den Magistrat bittet, die Professoren und Studenten der in der Stadt zu errichtenden Universität freundlich zu empfangen und in seinen Schutz zu nehmen.

Gran, 18. Juli 1467.

Letter by János (John) Vitéz, Archbishop of Esztergom to the magistracy of the city of Pozsony requesting them to receive the professors and students of the would-be university cordially as well as to protect them.

Esztergom, 18 July 1467.

Johannes miseracione divina archiepiscopus Strigoniensis, locique eiusdem comes perpetuus, primas Hungarie, et apostolice sedis legatus natus, prudentibus viris magistro civium, judici ac juratis civibus civitatis Posoniensis salutem. Credimus vos non ignorare, quod ex concessione sedis apostolice et voluntate serenissimi domini nostri regis, institutum sit studium generale in illa civitate, et ob eam causam de voluntate domini nostri regis transmisimus hinc doctores, ante omnia venerabilem fratrem Iohannem doctorem decretorum et magistrum sacre theologie, et item magistrum Martinum, doctorem arcium, preterea magistrum Petrum, doctorem arcium et medicine, ut iam domino annuente, in illa universitate id, quod institutum est, executioni demandetur incipiantque lectiones. Brevi etiam temporis venturi sunt et alii doctores, pro quibus conducendis partim ad Italiam, partim ad Franciam misimus, quapropter rogamus vos et ex parte domini nostri regis requirimus, quatenus, dum in medium vestri pervenerint, excipiat eos cum honore, et pertractetis reverenter et cum magna humanitate, nec permittatis illis a quopiam impedimentum dari, sed prout libertas a sede apostolica illi universitati data et concessa, exigit, ipsos et omnes alios doctores et scholares in cetum et numerum illius universitatis venturos, defendatis et tueamini contra quoslibet impetitores.

Datum Strigonii, sabbato proximo post festum divisionis apostolorum, anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo.

Közzölte: *Fejér* György: *Historia Academiae Scientiarum. Documenta.* Budaë, 1835. 7. - *Török* János: Magyarország primása. Pest, 1859. II. 77-78. - *Császár* Mihály: *Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme.* Oklevéltárral. Pozsony, 1914. 105-106.

János, Isten kegyelméből esztergomi érsek, ugyanezen hely örökös főispánja, Magyarország primása és az Apostoli Szék született követe. Üdvözlünk a bölcs férfiaknak, a polgárok előljárójának, Pozsony város bírójának és esküdt polgárainak. Azt hisszük, nem maradt rejtve előttetek, hogy az Apostoli Szék jóváhagyásával és felséges urunk és királyunk akaratából studium generale alakult városotokban. Emiatt urunk és királyunk akaratából doktorokat küldtünk innen: mindenekelőtt a tisztelendő János testvért, az egyházjog doktorát és a szent teológia magiszterét, valamint Márton magisztert, a szabad művészetek doktorát; ezenkívül Péter magisztert, a szabad művészetek és az orvostudomány doktorát, hogy eme egyetemen az Úr segedelmével hozzáláthassunk terveink végrehajtásához s megkezdődjenek az előadások. Rövid időn belül más doktorok is érkeznek majd, akikért részben Itáliába, részben Franciaországba elküldtünk. Ezért arra kérünk benneteket, s urunk és királyunk azon kívánságát tolmácsoljuk, hogy midőn megérkeznek hozzátok, fogadjátok őket megbecsüléssel, bánjatok velük tiszteletteljesen s igen nyájasan, és ne engedjétek, hogy bárki is kellemetlenséget okozzon nekik, hanem - mint ezt az eme egyetemnek az Apostoli Széktől adott és engedett szabadság megkívánja - védjétek és óvjátok minden háborgatóval szemben őket és az összes többi doktort és diákot, aki ezen egyetem kötelékébe és soraiba érkezik.

Kelt Esztergomban, az apostolok széteszlásának ünnepe utáni első szombaton, az Úr ezernégyszázhatvanhetedik évében.

12.

Johannes Regiomontanus (Königsbergből való János) pozsonyi egyetemi tanár Tabulae Directionum című asztronómiai művét Vitéz János esztergomi érseknek ajánlja.

Esztergom, 1467.

Johannes Regiomontanus (Johann aus Königsberg), Professor der Universität von Preßburg widmet sein astronomisches Buch dem Erzbischof von Gran (Esztergom), János (Johann)Vitéz.

Gran, 1467.

Johannes Regiomontanus (John of Königsberg), Professor of the Pozsony University, dedicates his work on astronomy, Tabulae Directionum, to János (John) Vitéz, Archbishop of Esztergom.

Esztergom 1467.

Reverendissimo in Christo patri et domino Joanni archiepiscopo Strigoniensi, legato etc. Joannes Germanus de Regiomonte se humiliter commendat. Quantam praeterea et quam perennem curam habeas condendi studii generalis, conclamatum esse iam pridem arbitror, cum ex universis litteratorum consortiis omnium professionum doctissimos quosque viros accersere soleas, officio fretus regii cancellarii supremi, cui coepto felicissimo me quoque Wiennensis collegii alumnum quantumcunque adesse voluisti, docturum videlicet quadriviales facultates. Venienti igitur voluntatique tuae morem gesturo mihi imprimis id mandati dedisti, ut tabulas quasdam directionum componerem, quae et usu faciles et indicibus utiles essent. Recte enim animadvertisti difficultatem huiusce rei, quam profecto omnes astrologi tanquam horrendum scopulum declinant.... Eas itaque primitias operum meorum suscipere digneris, quas ubi pro acumine ingenii tui probaveris, in publicum prodire iubeto. Vale, praesulum decus.

Közölte: Ábel Jenő: Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon. Bp. 1880. 168-170. - Császár Mihály: Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Oklevéltárral. Pozsony, 1914. 108-109.

Johannes Germanus de Regiomonte alázatosan ajánlja magát János esztergomi érsek úrnak, Krisztusban tisztelendő atyának, legátusnak, etc. Hogy emellett mily nagy gondot fordítottál s mily fáradhatatlanul munkálkodtál a studium generale alapításán, úgy vélem, már régóta fennen hangoztatják - hiszen a tudós férfiak egész közösségéből minden szakágban a legképzettebbeket szoktad meghívni királyi főkancellári hivatalodra támaszkodva. S azt akartad, hogy e nagyszerű vállalkozásban én, a bécsi kollégium - bármilyen jelentéktelen - növendéke is részt vegyek, tudniillik mint a quadrivium tárgyainak oktatója. Midőn megérkeztem, hogy kedvedbe járjak és teljesítem akaratomat, először is azt a feladatot adtad számomra, hogy állítsak össze valamely táblázatot az égbolt irányairól, melyet használni is könnyű és óramutatónak is hasznos. Ugyanis helyesen átláttad ezen dolog nehézségét, melyet csakugyan az összes csillagász mint félelmetes szirtet kerül ki.

Méltóztass tehát felkarolni munkám eme zsenijét, s - miután szokásos éleselméjűségeddel megvizsgáltad - bocsásd nyilvánosságra. Éljen egészségben, főpapok gyöngye!

13.

Vitéz János esztergomi érsek György pozsonyi prépostot a pozsonyi egyetem alkancellárját az egyetemi tanárok és diákok jogi védelmének erősítése érdekében érseki helytartóvá nevezi ki.

Pozsony, 1469. április 26.

Erzbischof von Gran (Esztergom), János (Johann) Vitéz ernennt Propst György (Georg) von Preßburg, Vizekanzler der Universität von Preßburg zum Offizial, für einen besseren Rechtsschutz der Universitätsprofessoren und Studenten.

Preßburg, 26. April 1469.

Archbishop of Esztergom János (John) Vitéz appoints Provost György (George) of Pozsony and Vice-Chancellor of the University of Pozsony to the rank of the regent of the archbishop in order to improve legal protection for the professors and students of the university.

Pozsony, 26 April 1469.

Joannes Dei et apostolice sedis gratia archi episcopus Strigoniensis locique eiusdem comes perpetuus, primas Hungarie et eiusdem sedis apostolice legatus natus, notum facimus omnibus subditis nostris sub iurisdictione nostra dioecesana constitutis, cuiuscunque conditionis et dignitatis existant, quod nos multis respectibus ac rationalibus et canonicis ex causis moti, precipue autem cupientes providere utilitati, indemnitati ac saluti nonnulorum subditorum nostrorum, qui a sede nostra longo spatio terre distare videntur parcereque volentes illorum laboribus et expensis, quos iniuriam pati vel iura sua vindicare velle contingeret, preterea pro commodo et meliori ac salubri statu venerabilium doctorum, necnon magistrorum et studentium in hac universitate studii generalis Hystropolitani de novo instituti pro tempore commorantium, ne iidem relictis studiis eorum in casibus vel causis emergentibus ad nos seu sedem nostram semper recurrere cogantur, confisi de prudentia, legalitate et integritate venerabilis fratris nostri Georgii prepositi huius ecclesie Posoniensis sive Hystropolitane, vicecancellarii eiusdem studii generalis, eundem matura deliberatione prohabita officialem seu vicarium in spiritualibus tam in foro conscientie, quam contencioso quo ad ipsam ecclesiam Posoniensem et sub metis et terminis infra denotatis elegimus, fecimus et constituimus, imo facimus et instituimus per presentes, dantes et concedentes eidem plenam auctoritatem, que similibus officialibus de iure dari et concedi consuevit, in omnibus casibus et causis spiritualibus tam civilibus, quam criminalibus, cognoscendi, iudicandi, processus iuridicos faciendi, sententias fulminandi, de criminibus inquirendi, divini cultus defectus et negligentias et vitas viciosorum reformandi et, si opus fuerit, castigandi, sententias interlocutorias, definitivas, penales et privationis ferendi latasque executioni demandandi, si modo non fuerit ab huiusmodi sententiis vel aliqua earum iuridice ad sedem nostram appellatum; cui quidem appellationi, cum de iure facta fuerit, in omni casu et causa deferre teneatur, - aliaque omnia et singula faciendi, agendi et consequendi, que ad huiusmodi officium quomodolibet de consuetudine bona vel de iure spectare debent et possunt.

Termini autem seu mete iurisdictionis sue sint in superiori dioecesi nostra, quam fluvius Wagh ab alia parte inferiori determinat, ita quod incipiat ipsa iurisdicatio a flumine Wágh secundum fluxum eius usque ad Danubium et tendat usque ad metas Moravie, ac deinde secundum cursum fluvii Morva sub castro Teben in Danubium cadit. In insula autem Challokeoz ipsa iurisdicatio in tantum se extendat, quantum protenditur iurisdicatio archidiaconatus Posoniensis.

Quocirca vobis honorabilibus fratribus nostris capitulo dicte ecclesie Posoniensis seu Hystropolitane omnibusque vicearchidiaconis nostris, plebanis ac ecclesiarum parochialium quarumcunque rectoribus, item cunctis nobilibus ac toti populo et universe plebi dioecesis nostre sub prefatis terminis ac metis inclusis harum serie firmiter precipimus et mandamus, quatenus a modo et imposterum prefato Georgio preposito, vicario et officiali vestro, in omnibus negotiis et causis, secundum formam supradicte institutionis et dispositionis nostre, tanquam iudici vestro ordinario obedire et obtemperare iudicioque eiusdem astare ac in singulis casibus et causis, tam in foro conscientie, quam contencioso ad cum accedere et recurrere debeatis, nos enim, quos rationabiliter ligaverit vel solverit, vel quos iuris ordine servato iudicaverit, omnes eius sententias, quas rite et iuste tulerit, ratas habebimus et

faciemus auctore Domino inviolabiliter observari Quam quidem iurisdictionem et dispoitionem nostram pro futuris temporibus etiam ad successores dicti domini Georgii prepositi, videlicet ipsius ecclesie Posoniensis, pleno iure extendi volumus, dummodo iurisdictione sibi in hac parte collata non abutatur.

Datum in dicta civitate Posoniensi sive Histropolitana die vigesima sexta mensis Aprilis, anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo nono.

Közlöte: *Fejér György: Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Budae, 1835. 7-9. - Török János: Magyarország primásai. Pest, 1859. II. 78-79. Rövidítve: Ábel Jenő: Egyetemeink a középkorban. Bp. 1881. 76-77. Császár Mihály: Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Oklevéltárral. Pozsony, 1914. 110-112.*

Mi, János, Isten és az Apostoli Szék kegyelméből esztergomi érsek, ugyanezen helynek örökös főispánja, Magyarország primása és ugyanott az Apostoli Szék született követe, tudtára adjuk minden alárendeltünknek, akik egyházmegyei joghatóságunk alá tartoznak, legyenek bármilyen állapotúak és méltóságúak, hogy számos ésszerű megfontolástól és egyházi okoktól késztetve, különösen pedig számos alárendeltünknek - akiket székhelyünkől nagy távolság választ el - hasznára és üdvére óhajtván ügyelni, valamint arra, hogy ne szenvedjenek kárt, s kímélni akarván azoknak költségeit és fáradságát, akik éppen jogtalanságot szenvedtek vagy jogaiknak akarnak érvényt szerezni, ezenkívül a jelenleg az újonnan alapított hystropolisi studium generale egyetemén tartózkodó tiszteletreméltó doktorok, magiszterek, és diákok kényelmének és jobb s előnyösebb állapotának érdekében, hogy - ha valamilyen ügyük vagy perük merül fel - ne kényszerüljenek tanulmányaikat odahagyva mindig hozzánk vagy székhelyünkhöz folyamodni, továbbá tiszteletreméltó testvérünk, György, ezen pozsonyi vagy hystropolisi egyház prépostjának és ugyanezen studium generale alkancellárjának bölcsességében, törvénytiszteletében és feddhetetlenségében bizakodván, ugyanőt jelen okmánnyal érett megfontolás után az egyházi - úgy a lelkiismereti mint a peres - ügyekben ezen pozsonyi egyház vonatkozásában és az alább megjelölt területen és határokon belül helyettesünnké és képviselőnnké választottuk, tettük és neveztük ki, sőt ezennel tesszük és állítjuk, teljes hatalmat adván és engedvén neki, amilyet a hasonló helyetteseknek törvényesen szoktak adni és engedni, minden egyházi-, polgári- és bűnügyben illetve perben a vizsgálatra, bíraskodásra, törvényszéki eljárás lefolytatására, s hogy ítéletével sújtson, bűnügyekben nyomozzon, az istentiszteletben való fogvatkozásokat és hanyagságokat és a vétkesek életét megjobbítsa, és szükség esetén megfenyítse őket, továbbá ideiglenes és végleges, büntető és felmentő ítéleteket hozzon, és miután meghozta - amennyiben ezen ítéletek vagy egyikük-másikuk ügyében nem fellebbeztek törvényesen székhelyünkhöz - végrehajtsa őket; azonban a fellebbezésnek, ha törvényesen tették meg, minden ügyben és perben tartozzék helyt adni - valamint hogy minden mást külön-külön és együttesen megtegyen, cselekedjék és végrehajtsa, aminek csak törvényesen, jó szokás alapján vagy bármilyen módon ezen hivatalhoz kell tartoznia vagy ami oda tartozhat.

Joghatóságának határa vagy vége pedig legyen felső egyházmegyénkben, melyet a Vág folyó választ el a másik, alsó résztől; úgy, hogy kezdődjék ezen joghatóság a Vág folyótól, ennek folyása mentén egészen a Dunáig, és terjedjen Morvaország határáig, és innen a Morva folyó folyása mentén, <ahol a folyó> Dévény vára alatt a Dunába torkollik. Csallóköz szigetén pedig terjedjen ezen joghatóság addig, ameddig a pozsonyi főesperesség joghatósága terjed.

Ennekokáért nektek, tisztelendő testvéreinknek, a mondott pozsonyi vagy hystropolisi egyház káptalanjának és minden alesperesünknek, plébánosunknak és bármely plébániai egyház

előjárójának, továbbá egyházmegyénk valamennyi nemesének, egész előkelő és közrendű népének, akik a fent nevezett határok között laknak, ezen sorokkal szigorúan elrendeljük és megparancsoljuk, hogy mostantól fogva és a jövőben tartozzatok a fent nevezett György prépostnak, aki nálatok helyettesünk és képviselőnk, minden ügyben és perben fenti kinevezésünk és rendelkezésünk szerint mint rendes bírátoknak engedelmeskedni, alávetni magatokat, segítségére lenni az ítékezésben, és minden egyes lelkiismereti és peres ügyben és perben elé járulni és hozzá folyamodni - mi ugyanis mindazok esetében, akiket jogszerűen megkötött vagy feloldott, vagy akiket a jogrend betartásával megítélt, valamennyi ítéletét, melyet annak rendje s módja szerint, igazságosan hozott, érvényesnek fogjuk tekinteni, és Isten segítségével sértetlenül betartatjuk. Azt akarjuk továbbá, hogy ezen joghatóság és rendelkezésünk érvénye a jövőben csorbítatlan jogokkal kiterjesztessék a mondott György úr, ezen pozsonyi egyház prépostjának utódaira is, mindaddig, míg a rájuk ruházott ezen joghatósággal vissza nem élnek.

Kelt a nevezett városban, Pozsonyban avagy Hystropolisban, az Úr ezernégyszázhatvan-kilencedik évében, április hó huszonhatodik napján.

14.

Schönberg György pozsonyi prépost, egyetemi alkancellár sírfeliratai.

Pozsony, 1486. szeptember 30. után

Grabinschriften des Propstes von Preßburg und Vizekanzlers der Universität György (Georg) Schönberg.

Preßburg, nach 30. September 1486

Epitaphs of György (George) Schönberg Provost of Pozsony and Vice-Chancellor of the university.

Pozsony, after 30 September 1486.

Anno. D(omi)ni M. CCCC. octuagesimo. Sexto. In die Sancti. Hyeronimi. Obiit. Revere(n)d(u)s in Xt. [Christo] Pater. Dominus. Georgius de Schonberg Australi. Sedis Ap(osto)lice. Protonotarius. Vetzllariensis. Et. Primus. Posoniensi(um). Ecclesiarum. Infulatus. Prepositus. Nec non. Huius. Universitatis. Istropolitane. Vicecancellarius. Salve. et. succurre.

Innumeris subjecta malis mortalia tande Lapsa ruunt mundi, defluit omnis amor. Omnia transibunt, nos ivimus, ibitis, ibunt, Labitur hec etas more fluentis aque. Ecce ego fuera[m] presul clarissimus olim, Et magni condam quem coluere duces, Squalidus hic laceror nunc vermium esca sepulchro. Dicere non pigeat.....gi Tu quicumque legis nostrum miserabile carmen, Quod mihi semper .....legere dulce fuit. a. d. mccccIxxxvi. in d. s. hyeronimi. ob. t. in xto p. georg. de. Schonberg. prim. poson. ecclesiarum. inf. prep. et. universitatis. istropolit. vic. cancellarius.

Jegyzet: Az I. sírfelirat a pozsonyi koronázó székesegyház sekrestyéjének keleti falába beépített, jelenleg súlyos vasszekrényekkel eltakart terjedelmes, de dísztelen márványlapba vésve, gót betűkkel. A II. számú sírfelirat a pozsonyi székesegyház Szent Anna-kápolnájában Schönberg síremléke alatt külön vörös márványlapon.

Közölte: az I. számút *Rimely* Károly: Capitulum Ecclesiae Collegiatae Poseniensis. Pozsony, 1880. 181-182. - *Ábel* Jenő: Egyetemeink a középkorban. Bp. 1881. 68. Mind a kettőt közölte: *Császár* Mihály: Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Oklevéltárral. Pozsony, 1914. 120-121.

Az Úr ezernégyszáznolcvanhatodik évében Szent Jeromos napján elhunyt az ausztriai Schönberg György úr, Krisztusban tisztelendő atyánk, az Apostoli Szék wetzlari főjegyzője és a pozsonyi egyházak első főveges prépostja, továbbá ezen pozsonyi egyetem alkancellárja. Légy áldott és segélj bennünket!

A világ számtalan bajnak alávetett mulandó dolgai végül/ elillannak és elpusztulnak, s megszűnik minden vágy./ Mindenek elmúlnak, mi eltávoztunk, ti is eltávoztok, és ők is, / s eltűnik ez a nemzedék, mint az áramló víz./ Íme, én egykor fényes főpap voltam, / akit hajdan hatalmas hercegek tiszteltek, / ám most férgek éktelen tápláléka gyanánt marcangolnak a sírban./ Ne szégyelljük kimondani ... / Te, bárki légy is, aki siralmas énekünket olvasod, / amit nekem mindig ... kellemes volt olvasni.

Az Úr ezernégyszáznolcvanhatodik évében Szent Jeromos napján Krisztusban elhunyt Schönberg György atya, a pozsonyi egyházak első főveges prépostja és az pozsonyi egyetem alkancellárja.

15.

II. Ulászló magyar király a már megszűnt pozsonyi egyetem épületét Pósa Balázs királyi sókamarásnak és utódainak adományozza.

Buda, 1492. május 1.

Ulászló (Wladislaus) II., König von Ungarn schenkt dem Königlichen Salzkammerer Balázs Pósa und seinen Nachfolgern das Gebäude der aufgelösten Universität.

Ofen, 1.Mai 1492

Ulászló II, King of Hungary grants the building of the former Pozsony University to se Balázs Pósa, Head of the Chamber of Royal Salt Merchants, and his offsprings.

Buda, 1 May 1492.

Nos Vladislaus Dei gratia rex Hungarie et Boemie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri egregii Blasii Pose, camerarii salium nostrorum camere nostre Poseniensis, per eum in primis sacre dicte regni nostri Hungarie corone deindeque Maiestati nostre cum omni fidelitate exhibitis et impensis, quondam domum nostram in civitate nostra Poseniensi habitam, quam alias serenissimus princeps quondam dominus Mathias rex Hungarie et Boemie etc. predecessor noster felicis memorie, pro universitate seu collegio

studentium instituerat et deputaverat, et que et alioquin honestam dominam Julianam, consortem eiusdem Blasii iure hereditario seu avitico a quondam circumspecto Stephano Gmatl avoeiusdem domine legittime concernere dinoscerent (sic!), et quam, cessante seu extincto iamdudum studio seu collegio ipso, ad non minimam desolationis iacturam et utilitatibus eiusdem domus, ec non edificiis terminisque, ac videlicet eo iure, quo prefatus quondam Stephanus Gmatl, avus annotate domine Juliane, dum viveret, tenuisset ac possedisset, memorato Blasio Pose et dicte domine Juliane, consorti sue ipsorumque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendam, possidendam pariter et habendam, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante, quas in formam nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportate.

Datum Bude, in festo beatorum Philippi et Jacobi apostolorum, anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo, regnorum nostrorum ungarie anno tertio, Boemie vero vigesimo secundo.

Közölte: Császár Mihály: Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Oklevéltárral. Pozsony, 1914. 125.

Mi, Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország stb. királya, jelen okmánnyal emlékezetébe ajánljuk s tudtára adjuk mindenkinek, akit illet: Eszünkbe véve és megfontolva kiváló hívünk, Pósa Balázs, pozsonyi kamaránk sókamarásának hűségét és hű szolgálatait, melyeket ő elsősorban országunk, Magyarország úgynevezett szent koronája, aztán pedig felséges személyünk érdekében teljes hűséggel teljesített és végbevitt, egy bizonyos házunkat, melyet városunkban, Pozsonyban bírunk, melyet különben boldog emlékezetű elődünk, a fenséges uralkodó, a néhai Mátyás úr, Magyarország, Csehország stb. királya a diákok egyeteme avagy kollégiuma javára rendelt és jelölt ki, és amelyről tudvalévő, hogy az örökösödés avagy ösiség jogán nagyatyja, az érdemes néhai Gmatl István, után egyébként is a tiszteletreméltó Juliána asszonyt, ugyanezen Balázs feleségét illeti törvényesen, s melyről megtudtuk, hogy - mivel az iskola vagy kollégium már régóta szünetel avagy megszűnt - elhagyatottsága miatt igen nagy károkat szenvedett: ezen házat tehát minden tartozékával és ugyanezen ház valamennyi hasznával, valamint épületeivel és határaival együtt, és pedig ugyanazon jogokkal, melyekkel életében a fent említett néhai Gmatl István, a megjelölt Juliána asszony nagyatyja bírta és birtokolta, az említett Pósa Balázsnak és hitvesének, nevezett Juliána asszonynak valamint minden örökösüknek és utóduknak adtunk, adományoztunk és rájuk ruháztuk, és adjuk, adományozzuk és rájuk ruházzuk, hogy örökös joggal és visszavonhatatlanul bírják, birtokolják és legyen az övék, mások jogainak sérelme nélkül, ezen levelünk hatálya és bizonyossága révén, melyet kiváltság formájában is kiadatunk, mihelyst részletesen színünk elé terjesztik.

Kelt Budán, Szent Fülöp és Jakab apostolok ünnepén, az Úr ezernégyszázkilencvenkettedik évében, magyarországi uralkodásunknak harmadik, a csehországinak pedig huszonkettedik évében.

Petrus Niger a Buda városában működő domonkos rendi Studium Generale tanára „Clypeus Thomistarum” című művét Mátyás magyar királynak ajánlja. (részlet)

Velence, 1481.

Petrus Niger, Professor der in der Ofner (Budaer) Burg wirkenden „Studium Generale” (Hochschule der Dominikaner) widmet sein Buch „Clypeus Thomistarum” dem ungarischen König Mátyás (Matthias). (Auszug)

Venedig, 1481

Petrus Niger, Professor of Studium Generale of the Dominic Order in the Buda Castle, dedicates his work, Clypeus Thomistarum, to King Mátyás (Matthias) of Hungary. (fragment)

Venice, 1481.

„Instituisti namque hac civitate Buda florentissima Regni tui sede, apud Praedicatorum ordinis fratres universale gymnasium, ubi cuncti generis disciplinae; philosophiae, theologiae sanctaeque scripturae ubertim possint, quod quisque cupit haurire. Operi vero tam pio, tamque mortalibus profuturo non solum originis et fundamenti unicus auctor existis; sed gratiae quoque et auctoritatis, conservationis atque proventus benignus es semper indulter. Praeceptores namque et qui regendo studio praesidentes habeuntur, aurum quotannis abs tua maiestate affluenter excipiunt: scholaribus vero ipsis conservis meis cibos vestimenta lectos et quae hominibus per diem ac noctem opportuna sunt abunde largiris. Preseferunt nempe hec in omnes beneficia tua te regem clementie et bonitatis esse demonstrant sapientiam humanitatem ostendunt munificentiamque declarant. Ad cuius dignissimi Studii ineunda principia ex Herbipoli germaniae civitate evocatus sum, per venerabilem virum F. Antonium Jadraiticum in ordine meo doctrina atque religione praestantem, quem antea et tuae maiestatis Regiae capellanum et illustrissimae Reginae Beatricis ornatissimae amantissimaeque consortis tuae spiritualem patrem et confessorrem cognoveram, nunc vero electum tuae clementiae gratia in Modrusiensem Antistitem periucunde cognosco. (...) Ego qui tanti Gymnasii quamvis indigne ago regentem et caput nuncupor atque magister (...) non ille est sensus verborum auctoris, solis quasi Familiae Dominicanae sodalibus (ut id quidem Sigismundus Ferrarius alique intellexerunt) studii huius cura a Rege fuerit demandata: id etenim certum est, diversi etiam ordinis eruditos inter eius Doctores numeratos fuisse. Itaque, si quid coniectando assequor, locum praelectionum publicum, dum fabrica Academica, quam Rex magnificentissimam molitus est, extrueretur, in aedibus Dominicanis constitutum fuisse arbitror.

Közölte: Ábel Jenő: Egyetemeink a középkorban. Bp, 1881. 87-88.

...Ugyanis e városban, Budán, országod virágzó székvárosában, a prédikátorok rendjéhez tartozó szerzeteseknél gymnasium universalét állítottál fel, hogy ott ki-ki bőségesen meríthessen - amire csak vágyik - a filozófiából, teológiából, Szentírásból és mindennemű tudományból. Ám ezen oly jámbor és a halandó emberek számára oly hasznos munkának nem csupán páratlan kezdeményezője voltál s alapjait vetetted meg, hanem mindig kegyesen előmozdítod népszerűségét, tekintélyét, fennmaradását és gyarapodását is. Hiszen a tanárok és azok, akiknek az iskola irányítása a feladata, évente bőségesen kapnak Felségedtől aranyat; maguknak az iskolásoknak pedig, szolgatársaimnak bőven osztasz élelmet, ruhát, szállást s amire az embernek nappal és éjjel szüksége van.

Valóban mutatják ezen jótéteményeid, melyekben mindenkit részesítesz, hogy kegyes és jó király vagy, bizonyítják bölcsességedet, elárulják műveltségedet és emberségedet, s bőkezűségedet hirdetik. Ezen tiszteletreméltó iskola élére a germániai Würzburg városából egy tiszteletreméltó férfiú, Zárai Antal révén hívtál meg, aki rendemben kitűnt tudományával és vallásosságával, s akit korábban mint királyi Fenséged káplánját és a fenséges királyné, Beatrix, szépséges és szerető hitvesed lelkiatyját és gyóntatóját ismertem, most pedig örömmel értesülök arról, hogy kegyességed jóvoltából modrusi püspökké választották.

Én, aki - bár méltatlanul - e jelentős gimnázium vezetője vagyok, akit fejének és mesterének mondanak ... nem az az alapító szavának az értelme (amint Ferrarai Zsigmond és mások értelmezik), hogy e tanintézet gondját a király kizárólag a dominikánus családra bízta volna, ugyanis bizonyos, hogy ennek doktorai közé különböző rendekhez tartozó tudósokat is besoroltak. Így tehát ahogy következtek, azt hiszem, hogy a nyilvános előadások kaptak addig helyet a dominikánusok házában, míg a király által kezdeményezett nagyszerű akadémiai épület elkészül.

17.

Johannes Alexander Brassicanusnak a császári követ kíséretjének leírása Budán tett látogatásáról és a királyi könyvtár gazdagságáról. (részlet)

Bécs, 1530. március 1.

Bericht des Begleiters des kaiserlichen Boten, Johannes Alexander Brassicanus über seinen Besuch in Ofen (Buda) und über die reiche Sammlung der Königlichen Bibliothek. (Auszug)

Wien, 1. März 1530

Memories of Johannes Alexander Brassicanus, companion of the emperor's legate on his visit to Buda about the richness and ampleness of the Royal Library.(fragment)

Vienna, 1 March 1530.

Nunc cum nulli sint ex omni doctorum classe Theologis ditiores, ii profecto debebant hanc solidam laudem arripere, et congestis opibus non vultures irritare, non invidiam in caput suum accersere, sed passim honorificas Bibliothecas instruere, in quibus et honeste vivendi instrumenta, boni quique scriptores, asservarentur, et quibuscum paupertate subinde colluctandum

est, quorum grex est innumerabilis, bonorum librorum praesidio possent ad honestissimos quosque gradus eluctari. Et quoniam Bibliothecas nullas instituimus, aut saltem tales institui-
mus, ut praestiterit illas esse solo aequatas, videmus, quam iaccant, quam extincta sint bona studia fere omnia; videmus, quam ingenia etiam felicia a litteris abhorreant: et quod invitus, vere tamen dico, quam in Germaniae quibusdam amplissimis etiam urbibus hoc sit esse Ger-
manum, litteras scilicet odisse: hoc sit esse prudentissimum Senatorem, studia semel omnia damnare: hoc sit esse compositae vitae civem, sutores atque textores πνευματοσιδαχτυς suscipere, literatos autem contemnere; haec denique sit optime constituta Respubl., in qua minimum sit literarum atque literatorum. Quanto rectius illi veteres, qui ut studia redderent ornatiores, ut libros facerent commendatiores, ut doctorum hominum cultum et venerationem augerent, ut ostenderent tandem literas nihil aliud esse, quam rem sacram, Bibliothecis passim non alibi quam in Deorum immortalium templis locum dabant. Nam Asinius Pollio primus Romae Bibliothecam in Herculis fano dedicavit. Hanc laudem patrum nostrorum memoria, si non superaverit, aequavit tamen, inclytus ille ac nunquam satis laudatus Pannoniae Rex Mathias, qui Bibliothecam suam, quam ex omni scriptorum genere confertissimam instruxerat, in amoenissimo etiam templo consecravit. Haec mihi Bibliotheca manum hic iniicit, oratque supplex, ut Tibi, quae iam nihil nisi vanum nomen obtinuit, pristinam illam dignitatem atque celebritatem suam, qua nulli concedebat, exponam. Quamobrem, optime princeps, id quod magnopere ad Te pertinet, libenter haec ad Te scripta leges, atque hanc meam expromptam in te colendo ac observando voluntatem aequi bonique facies.

Superioribus annis cum Wilhelmus ex Eberstein, Caesareus legatus, me Sibi comitem adiunxisset, ut una Secum ad innocentissimum illum Pannoniae ac Boëmia regem Lodovicum, proxima impressione Turcica miserrime sublatum, accederem, hoc ego patrocínio ac benignitate magnorum hominum illi de meliori nota commendatus, libenter et ex animo feci, ac nullo certe maiore, quam cognoscendae adhuc minime vastatae Pannoniae, ac ornandae Reipub. literariae causa feci. Recta Vienna Budam, (quae regni caput, atque adeo Pannoniae regum definita ac summa sedes est) descendimus, regnum adhuc sartum tectum vidimus: Legatus ibi negotiorum suorum rationem summa cura habuit: mihi vero, ne succisvis horis plane nihil agerem, inspiciendae isthic Bibliothecae beneficio Serenissimae ac inculpatissimae reginae Mariae potestas facta est. Quid multis: Inspexi libros omnes. Sed quid libros dico? quot libros, tot etiam thesauros isthic inspexi. Dii immortales, quam iucundum hoc spectaculum fuisse quis credat? Tunc certe non in Bibliithea, sed in Jovis gremio, quod aiunt, mihi esse videbar. Tantum erat hic antquorum Graecorum simul et Hebraicorum voluminum, quae Matthias ille Rex capta iam Constantinopoli, eversisque multis aliis ampliss. Graeciae urbibus, ex media Graecia inaestimandis sumtibus coëmerat, ac tanquam mancipia ex barbarorum catastis atque compedibus receperat. Tantum erat hic Latinorum librorum et veterum et recentiorum (procul tamen ablegatis omnibus sophisticis) ut nusquam alibi, quod ego quidem sciam. Siquidem Matthias Rex (quem recte librorum helluonem appellaveris) quatuor insignes librarios Florentiae magnis impendiis alebat, quorum is unus et unicus labor erat, ut omnes melioris notae auctores et Graecos et Latinos, quos commodum ex Graecia habere non poterat, exscriberent. Nam ipsa typographice (ut exigua sunt omnium rerum principia) nondum tam late patebat, nec tam alte radices egerat, ut ardentissimis illis, et vere regiis votis regis omnium excellentissimi satisfacere posset. Vidimus isthic (id quod ex syllabo nostro recensere possumus) et oculata fide vidimus integrum Hyperidem cum locupletissimis scholiis, librum multis etiam censibus redimendum. Vidimus grandem librum Apostolicorum canonum, opus incomparabile, vidimus Theodoretum Cyrensem in Psalterium integrum, vidimus Chrysostomi, Athanasii, Cyrilli, Nazianzeni, Basilii Magni, Gregorii Nysseni, Theophanis, Dorothei infinita opera. Vidimus Marcum Monachum, cognomento

Anachoritam. Obmitto Poëtas, Oratores, Philosophos atque Historicos, quorum hic immensam vim inspicere licuisset. Vidimus auctores Graecos innumerabiles, infinitaque in Poëtas fere omnes commentaria, nemini doctorum, aut paucis omnino antea visa. Sed quod Cicero de coniuratis dixit: vixerunt, quos iam sublato esse significare voluit: Ita recte diximus nos vidisse, quippe quae verear, me posse ullo unquam tempore videre aut consequi. O Turcorum immanitatem, o Barbarorum efferatam insaniam, o bonorum studiorum πανολεθριον: Adeo cum universa Pannonia (quae cum adhuc esset inoffensa, poterat omnibus omnium bonarum rerum dotibus nullum non quantumvis celebre regnum in contentionem provocare) miseris etiam modis haec vere aurea Bibliotheca periit, interiit, ita, ut quoties illius (memoria) mihi in mentem venit (venit autem saepissime) toties etiam Virgilianum hoc occurrat: Quis talia fando, temperet a lachrymis? Mallem ego, sic me Dii ament, hic omnium oblivisci, quam memimisse. Interea tamen animum meum utcunque consolari soleo, quod ex munificentia atque liberalitate optimi regis Ludovici quosdam Graecos autores consecutus sum, nec proritos, nec etiam aspernandos. Id quod, ubi in lucem fuerint editi (quemadmodum Diis bene volentibus edentur brevi) res ipsa indicabit.

Közlte: *Fejér György:* Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Budae, 1835. 11-13.

Nos, mivel az összes doktorok közül senki sem gazdagabb a teológusoknál, nekik kellett volna ama valódi dicsőséget megszerezniük, hogy felhalmozott kincseikkel ne a ragadozókat ingereljék, ne is idézzenek irigységet fejükre, hanem hozzanak létre szerte fényes könyvtárakat, egyrészt azért, hogy bennük a tisztességes élet segítőit, a legkitűnőbb írókat megőrizték, másrészt hogy azok, akiknek szegénységgel kell küzdeniük (és e csoport megszámlálhatatlan), a jó könyvek nyújtotta segítség által küzdhessék fel magukat a legtiszteltebb állásokra. És mivel egyáltalán nem létesítünk könyvtárakat, vagy ha mégis, olyanokat, melyeket jobb lenne a földdel egyenlővé tenni, láthatjuk, mennyire mélyen van, mennyire kiveszett csaknem valamennyi hasznos tudomány; láthatjuk, mennyire irtóznak még a kitűnő tehetségek is a műveltségtől; s azt is, amit nem szívesen mondok ki, mégis igaz: hogy Germánia némely városában, még legtekintélyesebbekben is, mennyire az számít igazán németnek, aki gyűlöli a műveltséget, a legbölcsebb szenátornak az, aki egyszerre veti meg valamennyi tudományt, megállapodott életű polgárnak az, aki felkarolja a jöttment sarlatánokat, a tudós embereket viszont megveti, végül pedig legjobban rendezett államnak az, ahol legcsekélyebb a műveltség és legkevesebben vannak a művelt emberek. Mennyivel helyesebben jártak el ama régiek, akik, hogy a tanulmányokat tiszteletre méltóbbá, a könyveket vonzóbbá tegyék, a tudós embereket övező tiszteletet és megbecsülést növeljék, végül pedig, hogy megmutassák, hogy a műveltség szent dolog, semmi egyéb, könyvtáraikat nem másutt, mint a halhatatlan istenek templomaiban helyezték el. Rómában elsőként Asinius Pollio ajánlott fel könyvtárat Herkules szentélyében. Ezen dicső tettet atyáink nemzedékében, ha túl nem szárnyalta is, de felveszi vele a versenyt Magyarország ama híres és soha eléggé nem dicsért királya, Mátyás: ő könyvtárát, melyet mindennemű szerzővel bőségesen felszerelt, ráadásul egy igen szép templomban ajánlotta fel. Ez a könyvtár ragadja meg kezemet, s kér könyörögve - hiszen már semmije nincs meg, csupán pusztá neve - hogy tárjam eléd ama régi méltóságát és hírnevét, mellyel egy könyvtár mögött sem maradt el. Ezért, kiváló uralkodó - hiszen ez a legnagyobb mértékben rád tartozik - olvasd jóindulattal eme hozzád szóló írásomat, s fogadd kedvezően azt az óhajomat, hogy tisztelettel és hódolattal elibéd tárjam.

Néhány évvel ezelőtt, amikor Wilhelm von Eberstein császári követ kísérelt vett maga mellé, hogy vele együtt Magyarország és Csehország ama legjóravalóbb királyához - aki nem sokkal

később, a török betöréskor szerencsétlen módon odaveszett -, Lajoshoz menjek, ezt jelentős emberek jóakarátú gyámolítása segítségével, akik figyelmébe ajánlottak, szívesen és lelkesen tettem, s semmi más nagyobb dolog nem késztetett erre, mint hogy megismerjem Magyarországot, mely akkor még nem esett áldozatul a pusztításnak, s hogy hasznára legyek a művelt emberek köztársaságának. Bécsből egyenesen Budára érkeztünk (ez az ország fővárosa, és Magyarország királyainak fő székhelyéül van kijelölve); az országot még jó állapotban találtuk. Itt a követ a legnagyobb alapossággal dolgai után látott; nekem, hogy a fölösleges órákat ne töltsen teljes tétlenségben, a legfenségesebb és legfeddhetetlenebb Mária királyné jótéteményéből lehetőségem nyílt rá, hogy megtekintsem az ottani könyvtárat. De mit kerülgessem? - Valamennyi könyvet megnéztem. Ám mit beszélek itt könyvekről? - Ahány könyvet, annyi kincstárat láttam ott. Halhatatlan istenek, mit gondoljon az ember, milyen kellemes volt eme látvány? Úgy éreztem ekkor, nem is könyvtárban, hanem - mint mondják - Jupiter ölén vagyok, annyi régi görög és héber kötet volt itt, melyeket Mátyás király - miután már Konstantinápolyt elfoglalták s Görögország többi legnagyobb városát is feldúlták - felbecsülhetetlen költségekkel vásároltatott fel Görögország közepéről, s eladott rabszolgák-ként szerzett vissza a barbárok rabszolgapiacairól és bilincseiből. Annyi régi és új latin könyv volt itt (azonban minden szofisztikus művet gondosan távol tartottak), mint sehol másutt, legalábbis amennyire én tudom. Hiszen Mátyás király, akiről joggal mondhatná valaki, hogy tobzódott a könyvekben, Firenzében négy kiváló könyvmásolót fizetett bőségesen, akiknek egyetlen és kizárólagos feladatuk az volt, hogy minden jobb szerzőt, mind a latinokat, mind a görögöket, akiket éppen nem tudott Görögországból megszerezni, lemásoljanak. Ugyanis a könyvnyomtatás (ahogyan általában is minden dolog szerény kezdetekből indul ki) akkor még nem terjedt el oly széles körben, s nem is gyökerezett meg oly mélyen, hogy eleget tudott volna tenni a legeslegkiválóbb király eme égő és valóban királyi kívánságainak. Láttuk itt, mégpedig saját szemünkkel (már amit jegyzetünkéből felsorolhatunk) a teljes Hüpereidészt igen bőséges szkhelionokkal - ez olyan könyv, amit akár nagy vagyon árán is meg kellene vásárolni. Láttuk az apostoli kánonok nagy könyvét, e hasonlíthatatlan művet, láttuk kürenéi Theodóréosz kommentárját a Zsoltárokhoz, láttuk Aranyszájú János, Athanasziosz, Kürillosz, a Nazianzoszi, Nagy Vazul, nüsszai Gergely, Theophanész és Dórotheosz megszámlálhatatlan művét. Láttuk Markosz szerzetest, melléknévén az Anakhórétát. Nem említem a költőket, szónokokat, filozófusokat és történetírókat, akiknek itt hatalmas tömegét tekinthettük meg. Láttuk a számtalan görög szerzőt, s csaknem valamennyi költőhöz megszámlálhatatlan kommentárt, olyanokat, melyeket azelőtt egy tudós ember sem, vagy legalábbis kevesen láttak. - Ám ahogyan Cicero, azt akarván jelezni, hogy már kivégezték őket, azt mondta az összekülvökről: „éltek”, úgy mi is helyesen mondtuk: „láttuk”, hiszen attól tartok, hogy ezeket már soha többé nem fogom látni vagy elérni. Ó, törökök durvasága, ó, barbárok vad örülete, ó, minden hasznos tudomány teljes pusztulása! Hiszen egész Magyarországgal együtt (míg ez háborítatlan volt, nem volt olyan ország, lett légyen bármilyen híres, mellyel ne kelhetett volna versenyre minden jeles tulajdonság és adottság tekintetében) szerencsétlen módon ez a valódi aranykönyvtár is tönkrement és elpusztult; úgyhogy valahányszor visszaemlékszem rá (s ez gyakran megtörténik), mindig eszembe jut ez a Vergilius-sor is: „Ki tudná ezt könny nélkül idézni?” (Aen. II. 7 Lakatos István ford.) Én bizony jobban szeretném, hogy annyira szeressenek az istenek, hogy mindezt inkább elfelejtsem, mint emlékezzek rá. Ám eközben úgy-ahogy azzal szoktam vigasztalni magamat, hogy a legkiválóbb Lajos király nagylelkűsége és bőkezűsége folytán bizonyos görög szerzőkhöz jutottam - nem közönséges és nem is megvetendő írókhoz. Persze ezt, mihelyst közrebocsátatnak (ami, ha az istenek kedveznek, rövidesen megtörténik) maga a dolog fogja megmutatni.

Leírás a Mátyás király által tervezett budai egyetem épületéről.

1574. előtt.

Beschreibung des vom König Mátyás (Matthias) geplanten Ofner(Budaer) Universitätsgebäudes.

Vor 1574

Description of the building of the Buda University planned to be established by King Mátyás (Matthias) of Hungary.

Before 1574.

Descriptio fabricae academicae, quam Matthias Corvinus Budae fuit molitus

Ad Danubii flumen, qua se Budam ultra protendit, perquam lata ac profunda fundamenta eduxerat, quin cuiquam indicium faceret, quale opus animo destinaret. Ipse tamen structuram omnem praeconceperat, iamque per peritos artifices coniectum erat in chartam exemplum, ad quod omni memoria digna moles strueretur. Referebat id fora bina, superius videlicet alterum, quod Viennam respiceret, longitudine paene immensum, minus aliud et dimidium huius complectens. Illud ita adnotatum erat, ut tribus e partibus validis fornicibus instructa cubilia, quae numero septena sibi incumbabant, ambiretur fenestris partim occiduum solem partim urbem ipsam aut subiectum fluvium respicientibus. Cubilia quini ambitus in se redeuntes excipiebant latis scalis ab imo ad summum ductis connexi, hi eius latitudinis futuri erant, ut universam iuventutem scholasticam recipiendo essent praelectiones audituram. Quo vero praestituto fini essent accomodatioris, ductis muris in septem aequa spatia divisurus erat forum, ac in medio spatii cuiusvis parietibus his intercepti columnam erecturus, cui subinde pulpitem insereret, e quo magistri artium diversarum placita discipulis suis enodarent eum in modum, ut ad unam columnam grammatices, dialectices ad alteram, rhetorices ad tertiam, ad quartam arithmetices, musices ad quintam, ad sextam geometriae, astronomiae denique ad septimam difficultates ab artium harum moderatoribus ac doctoribus explanarentur. Summum columnae cuiusvis cristallina lampas decoratura erat, quae sub vespere accensa moderatoribus non minus ac discipulis lucem preaberet, et nocte ipsa vacandi litteris faceret copiam. Porro operis huius structuram ita instituere parabat, ut sub fornicibus cubilia intererecta e foro quobis ad Danubium pateret transitus alvi (sit dicto venia) exonerandi gratia. Qua parte forum maius a minore disiungere meditabatur, ea artium doctores ac magistros domicilia sua habere voluit cubilibus ac conclavibus in eum digestis modum, ut fenestrarum parti occiduum solem versus dispositae forum maius, qua columnas complectebatur, obiceretur, orientem solem respicientibus forum minus, ad meridiem denique vergentibus urbs ipsa opponeretur. Ad haec minus forum adiecturus erat, quod in latere ad occasum declinante officinas, cubilia ac conclavia non inelegantia contineret. Horum prima medici, pharmacopei ac chirurgi altera, tertia vero aegri occupaturi erant ea ratione, ut singulis cubilia singula conclavia ac officinae obtingerent. Latus secundum cellas vinarias, cubilia, officinas ac conclavia habiturum erat, quae rei familiaris administer promuscondus ac ii, qui huius obsequiis essent, incoleret. Patrifamilias diversum quoque vinum, cerevisia ac panis magna copia continuoque venum-

danda fuernat. Pars ad ortum se protendens medio sui portam effecerat, ab ea spatium ad meridiem urbem versus excurrrens opificum variorum exornabant domus, in quibus varia fabrefacta venalia prostabant; domicilium tamen in iis figere artificibus interdictum erat. Quod in adversam partem extendebatur Danubium versus, super ipsam portam conclavia ac cubilia perelegantia decorabant academiae ac principis per regnum universum scholae rectori futura usui, hic et potestate suprema scholarum alumnis, magistris ac doctoribus praeesse debuerat. Retracto non nihil a porta loco ad septemtrionem coquinas ac deinceps aedes omnigeno usui servitura positurus erat, induxerat enim in animum ita scholarium providere commodis, ut quadragenis eorum millibus necessaria quaeque supeditarentur, neve eorum procurandorum causa ullus urbem ingredi cogeretur. Istud ut exequi daretur, duos minori in foro locaturus erat columnas, e quibus per canales aqua se se effunderet, eadem aquae in forum maius derivandae erant, ibique erupturae, tum ternis distinctis locis Danubio se commissurae. In eum vero ordinem aedificium omne digesserat, ut quadragena scholarium millia sinu suo assidue reciperet. Porro cum curos omnes eo intenderet, ut disciplinae vigor scholares inter servaretur inviolatus, sollicite cauturus erat, ut ne apud unum quidem pugio reperiretur, tum ut coquinae et rei comunis administratoris promptuaria, potum ac edulia abunde subministrarent universis. Hinc et laniorum caetum penes flumen Danubii erigere statuerat, quorum aedibus contermina erat futura platea eorum, qui pinsendo pane occupabantur. In hac quoque mercatus erat exercendus, ad quem comigraturos beneficiis insignibus donare constituit, ut sic commodius quadragenis millibus illic comorantibus victus suppeditaretur. Denique rectoris aut oeconomi munus gerenti ampla addicturus erat latifundia multorum millium redditu adnexo, quo toto orbe elegantia, bonitate ac amplitudine nullum huic suppar esset Athenaeum.

Közlte: *Kulcsár* Péter: Az óbudai egyetem Heltai Gáspár krónikájában. Irodalomtörténeti Dolgozatok 63. sz. Szeged, 1972 .

Az Akadémia építésének leírása, melyhez Korvin Mátyás Budán hozzáfogott

A Duna mellett, ahol Buda alatt kiszélesedik, igen széles és mély alapokat emeltetett, anélkül, hogy bárkinek is jelezte volna, milyen munkát határozott el elméjében. Ám ő maga előre eltervezte magában az egész épületet, s hozzáértő mesterekkel már papírra is vettette a tervrajzot, melynek mintájára az örök emlékezetre méltó építményt fel kellett állítaniuk. Ezen két udvar szerepelt: az egyik, amelyik Bécs felé néz, feljebb - ez rendkívül hosszú; a másik kisebb, fele emennek. Amazt úgy tervezték, hogy három oldalról erős boltívekkel ellátott kamrák vegyék körül, melyek, szám szerint heten, egymáson nyugszanak, részint nyugatra, részint magára a városra és az alant fekvő folyóra néző ablakokkal. A kamrák öt kerengőre nyílnak, melyeket a földtől a tetőig vezető széles lépcsők kötnek össze, - ezeknek olyan tágasaknak kellett lenniük, hogy befogadhassák az egész tanuló ifjúságot, mikor majd az előadásokat hallgatják. Hogy pedig mennél alkalmasabbak legyenek a kitűzött célra, falakat húzatva hét egyenlő térközre akarta felosztani a udvart, s mindegyik, eme válaszfalakkal nyert térség közepén oszlopot emelni, hogy aztán ennél állítsa fel a pulpistust, melyről a különböző tudományok magiszterei kifejthetik véleményüket tanítványaiknak - oly módon, hogy az első oszlopnál a grammatika, a másodiknál a dialektika, a harmadiknál a rétorika, a negyediknél az aritmetika, az ötödiknél a zene, a hatodiknál a geometria, végül pedig a hetediknél a csillagászat nehézségeit magyarázzák meg e tudományok oktatói és doktorai. Mindegyik oszlop tetejét kristálylámpának kellett díszítenie, hogy - miután alkonyatkor meggyújtják - az oktatóknak és tanulóknak egyaránt fényt adjon, s még éjszaka is módot nyújtson a tanulásra. Továbbá úgy szándékozott az épület szerkezetét megépíttetni, hogy mindegyik udvarból

boltíves összekötő folyosón juthassanak a Dunához, hogy (engedelmet a szóért) könnyítsenek magukon. Ahol a nagyobb udvart el akarta választani a kisebbtől, oda tervezte a szabad művészetek doktorainak és magisztereinek lakásait, kamráikat és szobáikat úgy elrendezve, hogy napnyugat felé tekintő ablakaikból a nagyobbik udvar látsszon oszlopaival, a napkelet felé nézőkből a kisebbik udvar, végül pedig a dél felé fekvőkből maga a város. Ezekhez a lakásokhoz akarta hozzákapcsolni a kisebbik udvart, melynek nyugatra néző oldalán műhelyek, takaros kamrák és szobák vannak. Ezek közül az első szakaszt az orvosoknak, a másodikat a gyógyszerészeknek és seborvosoknak, a harmadikat a betegeknek kell elfoglalniuk olyan módon, hogy mindegyiküknek külön kamrák, szobák és műhelyek jussanak. A következő oldalon borospincék, kamrák, műhelyek és szobák, melyeket a háztartás ügyeit intéző sáfár és a szolgálatára rendelt emberek laknak. A gazdaság vezetőjének különböző borokat, söröket és nagy mennyiségű kenyeret is kell árulnia, mégpedig folyamatosan. A keletre elterülő rész közepén kapu van kiképezve, az ettől délre, a város felé húzódó térséget különféle mesteremberek házai ékítik, melyekben különféle eladó áruk állnak - azonban a mestereknek odaköltözniük tilos. Ami a másik irányban, a Duna felé terjedő részt illeti, éppen a kapu fölött igen szép kamrák és szobák díszítik, melyek az akadémia és az egész ország fő főiskolája rektorának használatára rendeltettek - az ő kötelessége az iskolák növendékei, magiszterei és doktori legfőbb előjárójának tisztét ellátni. A kaputól kissé távolabb, északra konyhákat, aztán pedig mindennemű hasznos célra szolgáló épületeket szándékozott elhelyezni - elhatározta ugyanis, hogy úgy gondoskodik az diákok kényelméről, hogy közülük negyvenezernek minden szükséglete biztosított, ne is kényszerüljön senki közülük ezek miatt a városba menni. Hogy ezt kivihesse, két oszlopot akart a kisebbik udvaron elhelyezni, melyekből csöveken folyik a víz, amelyet a nagyobbik udvarba is el akart vezetetni, hogy ott törjön elő, azután három különböző helyen ömöljön a Dunába. Az egész épületet azzal a rendeltetéssel tervezte el, hogy állandóan negyvenezer diákot fogadjon be kebelén. És mivel minden gondoskodását arra irányozta, hogy a diákok között a fegyelem csorbitatlanul fennmaradjon, gondosan ügyelni szándékozott arra, nehogy egynél is tör találtassék, továbbá hogy a konyhák és a közös gazdaság igazgatójának éléskamrái bőségesen nyújtsanak ételmet és italt mindnyájuknak. Ezért úgy határozott, hogy a Duna folyónál a mészárosok számára is létesít egy telepet, akiknek házaival szomszédos lesz azok utcája, akik kenyérsütéssel foglalkoznak. Ebben is kereskedést kellett folytatniuk - azoknak, akik e céllal ide akarnának költözni, fényes kiváltságokat akart adományozni, hogy ily módon megfelelőbben biztosítottassék az ott tartózkodó negyvenezer ember élelmezése. Végül arra, aki a rektori vagy sáfári tisztséget viseli, hatalmas birtokokat készült ruházni, melyek sokezeres jövedelemmel járnak - hogy ezáltal szépségben, jelességben, méltóságban az egész világon ne legyen egyetlen ehhez fogható Athéneum sem.

II.

Református kollégiumok és az akadémia létesítési tervek Reformierte Kollegien und die Versuche der Universitätsgründungen Attempts for Establishing Protestant Colleges and Academies

19-20. Pápa

21. Sárospatak

22-23. Debrecen

24-29. Kolozsvár (Claudiopolis, Klausenburg)
- **Gyulafehérvár** (Alba Julia, Karlsburg)
- **Nagyenyed** (Egidiopolis, Enyeden)

A Pápai Református Kollégium első szabályzata. (részletek)

Pápa, 1585.

Die erste Satzung des Reformierten Kollegiums von Pápa.

(Auszüge)

Pápa, 1585

The first Rules and Regulations of the Protestant College of Pápa.(fragments)

Pápa, 1585.

Leges illustris Scholae Papensis

Lectori Candido omnem prosperitatem. Benevole et Candide Lector! Nil equidem Mundus difficilius quam Leges recepit, quantopere tamen iis Mundo opus sit, discere est a Lacedemonyis, quibus in more positum erat singulis regibus fato functis, quinque dies sine Lege vivere; qui tamen ob multitudine insolentiarum istis diebus inpune grassantium nil magis quam quinque istos dies elabi cucupiebant. Similibus moribus tandem nostri Maiores sequentes scholae suae condidere Leges Anno 1585, qui etsi per Annos 54 omni fere Lege scripta caruissent, tamen eorum Posteris, hanc in Tabellam transscripsimus, iisdemque Almae nostrae scholae Cives ab hinc regendos volumus.

I. Leges communes.

I.Lex.: Quia timor Domini est initium sapientiae et eruditionis, ut graviter docet Sapiens. Idecirco studiosorum unusquisque cum primis Deo praepotenti, Studiorum successum et progressum benigne suppeditanti, debitam pietatem, reverentiam, cultum exhibeto.

II.Lex.: Studiosi contubernio nostro incorporandi testimonio bonorum ornati, a Reverendis Dominis Pastoribus et Rectore admittantur, admissi omnia pietatis et obsequii officia erga Deum maxime, tum etiam erga Venerandum praesbyterium Ecclesiasticum. Rectorem et commilitones, obsequiose et iuramento polliceantur, legibusque nostris manu propria subscribant.(...)

VIII.Lex.: Precibus Scholaribus, hora 4-ta matutina, itemque 6 vespertina peragendis Studiosi omnes intersint, absens den. 2. privetur. Mane post preces studia repetita prompta memoria proferant, lectiones quasvis, Examina, Disputationes, Declamationes, aliasque publicas exercitationes diligentissime frequentent. Quicumque post decantatum hymnum accesserit, den. 1 deponet, negligens Lectionis partialis den. 3 generalis de. 4 mulctabitur, a disputatione absens Respondens den. 15. Opp. Auditor den. 6. Thematis exhibitum elaborationem negligens quivis den. 6 eiusdem declamationem tempore praescripto omittens orator den. 15 auscultationem vero auditor den. 8. pro communi fisco numere rabit.

IX.Lex.: Quoniam autem Communis iustitia requirit, ut suum cuique reddatur, debent ergo studiosi, ut Venerabilibus Dominis Ecclesia huius Pastoribus, ita Rectori ac Praeceptori et studiorum directori, debitam animi et officii obedientiam praestare, eorum dictis monitis et iussis obtemperare. Nemo igitur eam licentiam audacter praesumat, ut Rectori Scholae monenti, praestandum officium iubenti, aut ob negligentiam ex officio corripienti non obsequeretur, eidemque verbis aut facto, aut clandestina conspiratione inobedientiam atque iniuriam praeberet. Quicumque autem eo proterviae et contumaciae processerit, velut subiici nescius publicae censurae subjacendo ignominiose eliminabitur.

X.Lex.: Cum vero in Schola pietatis, honestatis et eruditionis officina non solum superioribus debeatur reverentia et filialis obedientia, verum etiam paribus et aequalibus exhibenda sit fraterna benevolentia. Idcirco Studiosi omnes, tam praesentes quam deinceps affuturi, mutuum amicitiam, necessitudinem et concordiam (sine quibus nulla societas consistere potest) inter se summo studio colant, alii aliis fraternum amorem et condignum honorem exhibeant, iuvenes ut aetate et iudicio adultioribus moderatam reverentiam facere ne graventur, honor enim non tam honorati quam honorantis est. Hi rursus non morosos, non graves, non importunos, sed affabiles et familiares se praebeant, illisque pietatis, modestiae et diligentiae laudato exemplo prae luceant, in Templum vel ad deducendum Funus iuniores praecedant, adultiores sequantur.(...)

XII.Lex.: Usum nativi sermonis, tum intus, tum foris interdictum esse volumus. Latina quisque loquatur lingua, sic enim Romanae facundiae copia aquiri et solat et potest. Plagaster pro die et nocte den. 1. amittet, signum aut ferulam quivis sine bile et rancore multo convitiisque recipiat, nulla temeritatis audacia praesumpta abjiciat et Romanae cursum linguae turbet. Secus facturo correctio et poena den. 10 superveniet.

XIII.Lex.: Procul igitur exulent a Minervio nostro commessationes, compotationes, conspirationes contra superiores, aut pares conventicula, sodalitia prava, cantationes inordinatae, cantilenae venereae, confabulationes infrugiferae, scuriles et impudici sermones, discursitationes intempestivae, clamores aliorum studia turbantes, saltationes, lusus horumque instrumenta quovis nomine venientia, furta, mendacia, turpia convicia, obtrectationes, irrisiones, maledictiones et omnia pravae consuetudinis vitia. Quicumque enim haec vel talia vitia patnaverit, primum publica correptione et multa delicto commensurata non carebit. Deinde contumaciter eodem relabens inhonestum sortiatur exitum.

XIV.Lex.: Studiosus ad prandium vel Coenam ab aliquo evocatus, aut retentus, memor esse debet officii sui seque honestum omnibus praebere tenetur, ebrietatem, ansamque litigandi irritandi aut concertandi maxime vero nocte cavere jubetur, ex quocunque tandem loco (licet honesto) venerit, ne in tenebris sine lucerna et lampade in plateis ubivis tandem discursitet, occasionemque vigilibus et custodibus civitatis se ipsum capiendi praebeat, secus facturus unius mensis coquiae poenam nulla ratione praecavebit. Aliquem tandem quocunque armorum generelaedens, tamquam indomitus satanae miles pro commissi qualitate gravius tractus cum perpetua ignominia proborum contubernio ejicietur. Ebrius vero den. 10, deinde den. 20 deponat, iteratione facta ignominiam patietur.

XV.Lex.: Nemini catafractorum instar arma in Civitate circum gestare permittitur, cum studiorum obiectum non gladii, se libri esse debent, adeoque tristissimi saepe eventus et incommoda ex tali armorum intempestiva circumgestaltunge consequuntur, ideoque quicumque scelerata intra moenia Scholae explosa 15 nummos solvet. Extra Civitatem tamen abire volentibus sui defensionis ergo permittitur. (...)

XVII.Lex.: Nemo eam licentiam sibi praesumat, ut absque venia, scitu et permissu Rectoris, vel unius miliarii iter conficere ausit, qui enim id attentaverit, certa mulcta non carebit. Nam eodem die rediens den 10, sequenti vero den. 20 aut si tardius advenerit ignominiam patietur.

XVIII.Lex.: Honorem et existimationem ut Rectoris ita quoque totius Coetus et in specie singulorum singuli fideliter observent, falsum testimonium erga superiores, pares, vel inferiores neque proferant, neque proferre patiantur. Denique secreta Scholae sub poena virgarum et relegationis, nemo extra Scholam disseminet.(...)

XX.Lex.: Ad extremum cum experientia dictet Scholam humaniorum literarium hospitium, non esse officinam Tonsorum, Sartorum vel Sutorum; id circo omnibus serius inculcare volumus, neminem qui honesto introitu in Contubernium et album Alumnorum ac discipulorum nostrorum semel incorporatus est, ante Annum integrum hinc discedere aliorum posse, nisi ad honestam aliquam functionem honeste evocetur, evocatus autem, vel Anno expleto aliorum abiturienti, publicum suae gratitudinis specimen gratiarum videlicet Actione in publico Auditorio oratione brevicula edat. Si autem forte fortuna aliquis ingratus compertus fuerit, clamque modo inhoneste discesserit, talis a caeteris studiosis insecutus virgis caesus dimittatur, aut literis ignominiosis prosequatur.

Leges speciales officialium Coetus.

Primo Rectoris

I.Lex.: Juventus secundum Leges et receptas consvetudines est dirigenda. At quia Leges ideo perscribi solent, ut secundum easdem quilibet se ordinare pos sit, ac debeat, proinde Rectoribus quoque Scholae iniunctum esse, ut Jeventutem sibi commissam secundum praescriptas Leges et receptas huius Scholae consuetudines dirigere velint ac debeant. Nam ultra et praeter Leges et receptas consuetudines Rectoribus quoque contra Juventutem procedere non conceditur. Leges per neminem viciuntur, conservatio earundem. Rectori incumbit. Exemplar vero Coetui extradet.

II.Lex.: Per Ecclesiam praescriptas et approbatas Leges, nemini Rectorum et aliorum quorumlibet conceditur immutare, innovare, interlinealiter vel marginaliter per Correctiones aut rasuras iisdem addere vel demere, verum easdem per Ecclesiae Pastores et Patronos subscriptione roboratas Rectores ad ferendum contra delinquentes iudicium pro manibus suis fideliter conservare, Exemplar vero earundem, Coetus ad habendam Legum Notitiam defectusque et excessus praecavendos habere debeat.

Secundo Senioris

I.Lex.: Senior et Thesaurator seu Contrascriba, praesente Rectore per suffragia eligantur; electi submulcta ingominiae officium ipsis a Coetu committendum prompti suscipiant, susceptum fideliter administrent, adeoqua bona Coetus consientiose curent, et dispensent et nunquam ultra den. 20 dent petentibus pro erogatione.

Közölte: Kis Ernő: A Dunántúl ev. ref. egyházkerülete pápai főiskolájának története. 1531-1895. Pápa, 1896. 15-31. A fordítás Kis Ernő munkája.

A nemes pápai iskola törvényei

Minden jót a nyájas olvasónak. Jóakaró kedves olvasó! A világ ugyan semmit sem fogad nehezebben, mint a törvényeket, még is hogy azokra mennyi szüksége van a világnak, megtanulható a Lacedemonoktól, kiknél szokás volt, hogy a sors által elragadott minden egyes király után 5 napon át törvény nélkül éltek, kik azonban az ezen napok alatt büntetlenül maradó kihágások nagy száma miatt mit se kívántak inkább, mint amaz 5 nap elmúltát. Hasonló okból a mi eleink iskolájuk számára a következő törvényeket alkották 1585-ben, kik ámbár 54 éven át csaknem minden írott törvény nélkül voltak, mégis mi azok utódai ezen táblára azokat feljegyeztük és főiskolánk növendékeit azok szerint kívánjuk igazgatni.

I. Közöséges törvények

1. Törvény: Mivel az ur félelme, a bölcsesség és miveltség kezdete, mint a bölcs okosan tanítja, azért a tanulók mindegyike elsősorban a hatalmas, s a tanulóknak sikert és előmenetelt adó kegyes Isten iránt tisztelettel, félelemmel és kegyelettel viseltessék.
2. Törvény: Az iskolánkba magukat felvétetni óhajtó tanulók, ha jó bizonyítványuk van, a Tisztelendő Lelkész urak és az igazgató által vétessenek fel, a felvett tanulók kivált az Isten iránt való félelem és tisztelet minden kötelességeire, másfelől az egyház tisztelendő praesbyteriuma, az iskola igazgatója és tanulótársaik iránt való engedelmességre és tiszteletre köteleztessenek és törvényeinket saját kezüleg írják alá (...)
8. Törvény: Az iskolai könyörgéseken reggel 4, este 6 órakor a tanulók mind jelen legyenek, az elmaradó büntetésül 2 dénárt fizessen. Reggel könyörgés után fogékony ésszel a tantárgyakat ismételjék, minden feladatukat, a kikérdezéseket, vitatkozásokat, szavalásokat s egyéb közös gyakorlatokat szorgalmasan látogassák. A ki az ének elhangzása után érkezik, birságul 1 dénárt fizet, a feladatait részben elhanyagoló 3 dénárt, a nagy mérvben hanyag 4 dénárt, a vitatkozásról távollevő, ha ő lett volna a válaszoló 15, ha a tétel opponense lett volna 10, ha pedig csupán hallgató lett volna 6 dénárt fizessen. A kitűzött feladat kidolgozását elhanyagoló 6 dénárt, a kellő időben elmondását elhanyagoló 15 dénárt, a meghallgatást elhanyagoló hallgató pedig 8 dénár birságot fizessen a közpénztár számára.
9. Törvény: Mivel pedig azt kívánja a közigazság, hogy mindenkinek adjuk meg a magáét, ennél fogva tartoznak a növendékek, valamint ezen Ecclesia tisztelendő lelkipásztorainak, úgy a Rectornak és a Praeceptornak és a tanvezető professornak a köteles tiszteletet megadni, azok intő szavainak és parancsaiknak engedelmeskedni. Ezért senki se vetemedjék azon merészségre, hogy az iskola Rectorának a midőn int, kötelességteljesítést parancsol, vagy a hanyagság miatt kötelességszerűen korhol, ellenszegüljön, vagy irányában szavaival, tetteivel, vagy titkos összeesküvéssel, engedetlenséggel, vagy bántalmazással éljen. A ki pedig makacsságában és megátalkodottságában annyira vetemedik, az mint magát megalázni nem tudó, nyilvános fenyíték után megbélyegezve, kiutasíttassék.
10. Törvény: Mivel pedig az iskolában mint a kegyességnek, becsületességnek és neveltségnek műhelyében, nemcsak a felsőbbek iránti tisztelet és fiúi engedelmesség, hanem a társak és egyenrangúak iránt is testvéri szeretet gyakorlandó, ennek okáért a tanulók is mindnyájan, úgy a jelenlegiek, mint az ezután következők egymás iránt a kölcsönös barátságot, jóviszonyt és egyetértést (mik nélkül egy társaság sem állhat fenn) egymás között a legnagyobb igyekezettel ápolják, egymás iránt testvéri szeretetet és kellő tiszteletet tanúsítsanak, az ifjaknak nehezükre ne essék a korra és értelmükre nézve serdültebbeknek a kellő tiszteletet megadni, mert a tisztelet nem annyira a megtiszteltté, mint a megtisztelőé. Ezek viszont ne mogorván, fennhéjázva, kevélyen, hanem nyájasan, barátságosan viseljék magukat és amazok előtt a

kegyesség, szerénység és szorgalom dicséretes példáiképpen tündököljenek. Templomba vagy temetésre vonulás alkalmával az ifjabbak menjenek elől, őket kövessék az idősebbek.(...)

12. Törvény: Az anyanyelv használatát úgy künn, mint benn megtiltjuk. Mindenki latin nyelven beszéljen, mert csak így lehet és így szokás a római ékes beszédben gyakorlottságot nyerni. A törvényszegő egy egész napra 1 dénár birságot fizessen, a büntetőjegyet vagy táblácskát mindenki harag, nagy zugolódás és szitkozódás nélkül viselje, azt meggondolatlan vakmerőséggel ledobni ne merészelje, és a latin nyelven való beszélést akkor se hagyja el, a másként tevőnek büntetése dorgálás és 10 dénár pénzbírság legyen.

13. Törvény: Távol maradjanak tehát az iskolánktól a tobzódások, a részegeskedések, felsőbbek vagy társak ellen szőtt összeesküvések, gyűlésezések, romlott társaságok, éktelen gajdolások, szerelmes dalok, léha mesélgetések, aljas és szemérmetlen szavak, időn túli csavargások, mások tanulását zavaró lármák, táncok, játékok, s bármi néven nevezendő e féle szerek, lopások, hazudozások, rút szitkozódások, rágalmozások, csufolódások, káromkodások és egyéb eféle aljas bűnök. A ki pedig ezen vagy hasonló vétkeket követ el, először nyilvános megdorgálásban és vétségéhez mért büntetésben részesül, azután a hibájába makacsul visszaeső, megbecstelenítő eltávolításban részesüljön.

14. Törvény: Az ebédre vagy vacsorára meghívott vagy ott marasztott tanuló, ne feledje el a maga kötelelességeit, hogy magát mindenekben tisztességesen viselni tartozik, a részegséget, a perlekedésnek, civakodásnak, veszekedésnek alkalmát főképpen éjjel, kerülni tartozik, és végre bármely helyről (ha tisztességesről jön is) setétben lámpa vagy mécs nélkül az utcákon sehol ne csavarogjon, ne szolgáljon rá, hogy a városi örök és felügyelők befogják, a másként tevő egyhavi köztartás elvesztésének büntetésétől semmi módon meg nem szabadul. Végre ha valaki bármiféle fegyverrel mást megsért, mint a sátánnak szilaj katonája, elkövetett vétségéhez mérve szigorúan megbüntetve a jók társaságától örökre megbélyegezve vettessék ki. A részeg pedig 10 dénár, ismétlés esetén 20 dénár birságot fizessen, ismétlés esetében gyalázatot szenvedjen.

15. Törvény: Senkinek sem szabad katonák módjára a városban fegyvert hordani, mert a deáknak könyv és nem fegyver való; mert gyakran igen szomorú következmény és kellemetlenség származik az ilyen helytelen fegyverhordozásból, ennek okáért a ki az iskola falain belül fegyvert süt el, 15 pénzt fizessen. A városon kívül menőnek a maga védelmére mindamellet megengedtetik.(...)

17. Törvény: Senki se merjen a Rector engedelmé, tudta nélkül egy mérföldnyire se eltávozni, mert aki azt megkísérli, biztos büntetést von magára. Mert a még az nap visszatérő 10, a másnapon visszatérő 20 dénárt fizet, vagy ha később tér vissza gyalázatot szenvedjen.

18. Törvény: Tisztességét és jó hírnevét valamint a Rectornak, úgy az egész testületnek is és külön egyeseknek is mindenki hűségesen megőrizze, a felsőbbek kortársak, vagy alsóbbak iránt hamis bizonytságot senki ne tegyen, se megtenni ne engedjen. Végre az iskola titkait megvesszőzés és kiutasítás büntetése nélkül senki ne terjessze.(...)

20. Törvény: Végül mivel az iskola köztudomás szerint az emberi tudományok tárházának mondható és nem borbély, szabó vagy cipész-műhely; azért mindenkinek komolyan lelkére kívánjuk kötni, hogy senki, aki a mi növendékeink sorába és csoportjába felvétetett, az év letelte előtt innen máshova el nem mehet, ha csak valami tisztességes hivatalra tisztességgel el nem hivatik, az elhívott vagy az év leteltével máshová menő pedig hálájának világos jeléül rövid köszönő beszéddel a nagyteremben ünnepélyesen vegyen búcsút. Ha pedig történetesen valaki hálátlannak tapasztaltatik és titkon illetlen módon eltávozik, az ilyen a többi növendékektől üzetve, kivesszőzve bocsáttassék el és megbélyegző értesítés küldessék utána.

Az iskola hivatalnokainak külön törvényei

I. Az igazgató tiszte

1. Törvény: Az ifjuság a törvények és bevett szokások szerint igazgatandó. Mivel a törvényeket azért hozzák, hogy azok szerint alkalmazhassa és viselhesse kiki magát, azért az iskola igazgatóknak is kötelességük, hogy a rájuk bízott ifjúságot a fennálló törvények és ezen iskola bevett szokásai szerint igyekezzenek és tartozzanak kormányozni. Mert az igazgatóknak sincs megengedve, hogy a törvények és bevett szokásokon túl menve és azok mellőzésével járjanak el az ifjuság irányában. A törvényt senki meg ne sértse, azoknak megtartása az igazgató kötelessége. Az iskolának pedig példát adjon.

2. Törvény: Az egyház által előírt és jóváhagyott törvényeket senkinek az igazgatók közül s másnak sem szabad megváltoztatni, ujitani, közbeszurással, vagy lapszélre jegyzéssel, igazítással, vagy vakarással azokhoz hozzátenni, vagy azokból elvenni, hanem azokat az egyház lelkészei és pártfogói által aláírással megerősítve az igazgatók a bűnösök ellen hozandó ítélet végett hiven megőrizték, azoknak egy példánya pedig az ifjuságnak is meglegyen, hogy a törvények tartalmát ismerje, magát a kihágások és rendetlenségektől megóvjá.

II. A senior tiszte

1. Törvény: A senior és pénztáros vagy ellenőr a rector jelenlétében szavazat útján választandók, az ifjúságtól rájuk bízott tisztet bírság büntetése alatt készségesen elfogadni tartoznak, tisztüket hiven teljesítsék, az iskola javait lelkiismeretesen őrizték és gondozzák, és soha 20 denárnál többet költségre ne adjanak a kérelmezőknek.

20.

Megbízólevél a Pápai Református Kollégiumból adományok gyűjtésére kiküldött diák részére.

Pápa, 1725.

Schriftlicher Auftrag des Reformierten Kollegiums von Pápa an den spendesammelnden Studenten.

Pápa, 1725.

A credential of the Protestant College of Pápa for its students sent to collect donations.

Pápa, 1725.

„Tiszteletes jó Uraink! Az Ur Isten az ő meghanyatlott házának terhét emellye fel és támaszson olly kegyes Lelkeket, a kik a Syonnak romladozott kőfalain szánakozván, azon könyörüllyenek, kívánnjuk. Eleitül fogva ebben a szegény Magyar Hazában miolta az Isten az ő világosabban fénlő Evangéliomát közöttünk kitündököltette mind régiséggel, s mind a sok

szenvedésekkel; hanem első s nem utolsó volt ez a szegény Rta⁷ Pápai Sz. Ecclesia, és ennek kebelében most a sok szükségekkel küszködő iskola: mind eddig ugyan jobban birták a Hivek, mind Lelki Pásztoriknak, s mind ennek a mi Seminariumunknak gondgya viselését, de miolta a föllyebb lett esztendőkbén igen megháborítottanak, mivel a közöttök levő Mester Emberek két kézi munkájoktul megtilalmaztattván, többen három száznál az Ecclesiából kibujdostanak, már most annyira megfogyatkoztanak, hogy ezt a scholát magok erejéből nem konserválhatták⁸. Azért ne tarcsa Kegyelmetek *uj dolognak lenni*, hogy ezen Scholánk iffjai Kegyelmetekhez expediáltatnak⁹. Mert bizony ez az Ekklesia itt eleitől fogva a Főresen és a Bástyán állván erőssen megfogyatkozott úgy annyira hogy hanemha más keresztyének segitenék, másképpen nem subsistálhat¹⁰.

2. Mert még mostan is Exiliumnak¹¹ mintegy Pathmusában vagyunk, mivel könyves szemmel nézzük Templomunknak pusztán való állását s attól való megfosztatásunkat. Mellynek visszaszerzésében Isten tudgya mennyit kötöttek ennek az Ekkleziának tagjai, és most is sokat fáradoznak.

3. Mivel másutt ezen a földön a tanulásra közel nem adattatik olly alkalmas Helly mint ez, annyira megszorodtunk, hogy kenyérrel is alig élhetünk. Kegyes Fautorink¹² pedig több Scholákat is, azok között Kegyelmetek földén lévő fiait is segítvén, mindenikünk tehetségek suportálására¹³ elégtelenek. De mindezek felett, legyen elegendő ok erre, a kegyelmetek kegyessége és az Isten dicsőségének e törös helyben való fönmaradásának meggondolása. - Kérjük azért Keresztényi szeretettel az Ur nevében Kegyelmetek ezt a mi szegény Ekklesiánk-nak és Scholánk-nak meghanyatlott állapotját lássa és szánja meg, ezen a tövisek között bánkódó Syonon sirjon és könyörüljön, a szük időben is valami pénzbeli vigasztalással és segicsséggel segicse. Melly kglmetek könyörülő és szánakozó kivált adakozó szíve mind Isten s mind kegyes emberek előtt méltó tekintetben lészen, mi is tőlünk kitelhető dolgokban meg igyekezzünk szolgálni. Amint is a mennyei Urnak oltalmába ajánlván kegyelmeteket. Maradunk Kegyelmeteknek jóakaró alázatos szolgálói Fiai a Pápai Rfta Schola Seniora Bakó János m.k. és az egész tanuló ifjuság.”

„E mi scholánkban Tanuló Deák Iffjak ezen Supplicalo¹⁴ Levelek és e 2 Tanuló Deák Társaik mint a végre expediált¹⁵ követeik által, hogy a fellyül megirt indító okokra azok között kiváltképpen az ő bizonyos szükségekre és magunk Ekklesiájának annak betöltésére való elégtelenségére nézve a mi Ekklesiánk-nak Elöljáró Tagjainak indításából és következésképpen a mi hírünkkel és consensusunkkal¹⁶ a sz. Ekklesiákat és a Kegyes Hiveket alamizsna kedvéért

---

⁷ reformatata

⁸ tarthatják fenn

⁹ küldetnek ki

¹⁰ állhat fenn

¹¹ számkivetettségünknek

¹² pártfogóink

¹³ támogatására

¹⁴ könyörgő

¹⁵ kiküldött

¹⁶ beleegyezésünkkel

alázatosan requirállyák¹⁷, azt recognoscallyuk¹⁸. És minden általlok ez uttal requirendus¹⁹ keresztyén kedves Atyánkfiait jó Urainkat s Asszonyinkat, bizodalmassan kérjük, hogy az ő szükségekben őket az Istenes adakozások által subleválni²⁰: ne terheltessenek annak Istentül ígéreti szerint leendő megjutalmaztatását bizonyos reménységgel várván. Csuzi József és Naszályi István a pápai Helv. E.P.²¹ Ujváry András h.c. Scholae Profess. m. p.²²”

Közölte: Kis Ernő: A Dunántúl ev. ref. egyházkerülete pápai főiskolájának története. 1531-1895. Pápa, 1896. 95-96.

21.

A Sárospataki Református Kollégium törvényei. (részletek)

Sárospatak, 1621. január 8.

Die Satzung des Reformierten Kollegiums von Sárospatak. (Auszüge)

Sárospatak, 8. Januar 1621.

Statutes of the Protestant College of Sárospatak. (fragments)

Sárospatak, 8 January 1621.

Leges Scholae Saarospatachinae a maioribus nostris conscriptae hucusque observatae, usuque corroboratae; nunc vero anno Millesimo sexcentesimo vigesimo primo, die octava ianuarii ad requisitionem et postulatum spectabilis ac magnifici domini Georgii Rakoczi de Felső Vadasz, comitis comitatus Borsodiensis, Domini in Saaros Patach, Szerench, Onod, Saaros, Makovicza, Lenicze, etc. propugnatoris orthodoxae religionis acerrimi, domini ac patroni ecclesiarum benignissimi, pio studio ab ecclesia recognitae et auctae.

De officio rectorum

I. Lex.: Universi et singuli scholae nostrae cives superioris et inferioris auctoritatis, dignitatis, ordinis, rector, conrector, universi denique docentes et discentes, maiores et minores, nobiles et ignobiles, primum omnium certo statuunt, hoc scholasticum vitae genus, quod in sedula tractatione fidelique custodia et propagatione studiorum pietatis ac liberalium artium,

---

¹⁷ kéri

¹⁸ elismerjük

¹⁹ megkérendő

²⁰ megsegíteni

²¹ a pápai helvét egyház prédikátorai

²² ezen iskola professzora s.k.

ecclesiae ac reipublicae necessariarum est occupatum, Deo imprimis placere ab eoque labores docentium et discentium in scholis viventium iuvari coetusque eorundem conservari. Nam in omni deliberatione prima sit haec cura, quaerere, quae actiones Deo placeant? nec suscipienda est ulla actio, nisi comprobata divinis testimoniis, iuxta dictum: Lucerna pedibus verbum tuum Domine etc. Ideo ad hunc finem docendi et discendi labores referant, ut divini nominis celebrationi, communisque, societatis molumento illi potissimum serviant; auxilium, conservationem, propagationem et gubernationem a Deo, omnis sapientiae inexhausto fonte petant quotidie, felicemque secessum et promotionem militiae istius scholasticae benedictioni divinae ardentibus votis, devote, publice et privatim conceptis, assidue commendent.

II.Lex.: Didascali, rector vel conrector in hanc nostram scholam a viris gravibus et orthodoxis commendatus, vocandus, a pastoribus Patachiensibus nominator; vir Helveticae confessionis, pius, probus, honestae existimationis, alicuius orthodoxae academiae genuinus alumnus, probe doctus, philosophiae cultor, lingvarum ad sacro-sanctae theologiae studium necessariarum gnarus, fidelis, diligens $\gamma\lambda\omicron\mu\alpha\tau\eta\zeta$ $\gamma\lambda\omicron\pi\omicron\upsilon\omicron\zeta$ $\gamma\lambda\alpha\theta\epsilon\tau\omicron\zeta$ $\gamma\lambda\alpha\delta\epsilon\lambda\phi\omicron$ et a magistratu, patronis nimirum reipublicae et dioeceseos Zempliniensis seniore locique pastoribus vocator conductorque; approbatus, introductus ab iisdem declaratus, confirmatus, convenienti auctoritate ornatus munitusque constituitur et deinceps retinetur, et si e re scholae videatur locusque vacuus postu(let) conrector in locum rectoris primarii substituitur.

III. Lex.: (Rector vel) conrector, sicut dictum, introductus confirmatus et (constitutus per) lectis scholae legibus subscribitur.

IV.Lex.: Idem didascali scholae nostrae magistratui, patronis et eorum orthodoxis successoribus, seniori dioeceseos, ministris huius ecclesiae et quibusvis aliis, tam ecclesiasticis quam politicis in eminentia constitutis subiectionem, debitum honorem, observantiam, obedientiam, reverentiam, amorem charitatemque omnem in rebus iustis et licitis exhibent.

V. Lex.: Didascali mutuam concordiam inter se colunt et si familiam habeant sancte regunt: in scholamque, si foris habitent, mature veniunt.

VI. Lex.: Ab obtreptionibus mutuis, traductionibus, delationibus, calumniis abstinent et sese mutuo honore praevenientes, fraterne amant.

VII. Lex.: Didascali in monendo officii mutuas operas praestant atque urgent; et si quid alterutro vel ex incuria negligenter vel inscitia perperam fiat privatim primum, remotis arbitris, amice, modeste ex christianae charitatis affectu sincereque sibi invicem singificant. Quod si vero mutuo se non audiverint, monens tenetur, ut publicum damnum avertatur, superioribus, et primum quidem pastoribus loci indicare.

VIII. Lex.: Novitius studiosus vel quivis alius, nobilis et ignobilis in hanc scholam studiorum gratia veniens, primum rectorem adito; is conrectorem accersito; communique opera quemvis in numerum scholae civium recipi volentem ad fide dignorum commendationem, litterasque testimoniales recipiunt, habitationemque ipsi quando et quantum fieri potest convenientem, vel per se vel per scholae seniore designant.

IX Lex.: Praeceptores dant operam, ut a discipulis amentur par(iter et obser)ventur; utque ex aperta fronte instituentium eluceat h(umanitas) et paternus erga discipulos affectus, ex discentium vero hilari vultu amor et reverentia.

X.Lex.: Lectiones utiles, necessarias, auditorio dignas pro sua prudentia ludirectores inchoant; horisque uterque suis praelegunt; nec in earum ordine manifesto cum auditorii detrimento quippiam mutant, addunt vel sine necessitate easdem interrumpunt.

XI. Lex.: Theologiam et philosophiam non tantum disputando sed systemata explicando, ad usum necessarium in ecclesia et politia tractando; et ipsas etiam instrumentales disciplinas, ut latinam et graecam grammaticam, hebraeae etiam linguae utilia elementa, poeticam, rhetoricam logicamque, necnon classicos autores, oratores et poetas graecos et latinos. Demosthenem, Isocratem, Plutarchum etc. Ciceronem etc. Homerum, Hesiodum, Theognidem, Virgilium, Ovidium, Horatium etc. ad discendas excolendasque linguas et sacro-sanctae theologiae studium fontesque sanioris philosophiae inspiciendos necessarias diligenter proponunt; ad examen et praxim ipsam scribendo, loquendo, declamando revocant.

XII. Lex.: Alternis mensibus publicas ex theologia et philosophia, servatis vicibus consuevit, pro auditorum captu et commodo, disputationes instituunt, iuxta eruditae et formalis disputationis opponentium et respondentium leges.

XIII. Lex.: In examinibus audiunt, quid quisque suo Marte continuo orationis cursu praestare possit; non iuvant eos suggestionibus; sed quae in uno desiderantur, ab alio suppleri iubent, nec nimis diu extrahunt ignorantes, ne tempus frustra labatur.

XIV. Lex.: Et quia ad commendationem ingenii et doctrinae multum facit pro(nunciatio) accurata, mature discipulos de decore in pronuntiando monent, ne vel blaesam, balbutientem, haesitantem, cantillantem, clamosam edant vocem, vel eandem supprimant, aut praecedentium sonum imitentur, aut extremas syllabas deglutiant vel molestis stridoribus, sibilis, gemitibus, sreatibus, ructibus, tussi, gargarismis denique asvescant. Atque ut exemplo iuvenes iuventur, praeceptores ipsi ad gravem tardam, distinctam pronunciationem sese asvefaciunt.

XV. Lex.: In lectionibus, quas uterque explicandas suscepit, intra constitutum anni terminum, excepta logica et similibus disciplinarum systematibus, quibus biennium conceditur, absolvere suo loco conantur; ad ostentationem nihil, ad utilitatem discentium omnia referunt; ac in iuventute scholastica informanda non privatis studiis incumbunt, nec tam privatum commodum, quam auditorum suorum profectum spectant.

XVI. Lex.: Lectiones nullas negligunt. Quodsi necessaria aliqua de causa alteruter adesse nequeat in schola, mature id collegae significato, et cum eodem agito, ut absentis defectus vicaria collegae diligentia supleatur.

XVII. Lex.: Idem etiam accurate cavent, ne vel intra vel extra scholae limites cum peregrinis hospitibus docendi tempus perdant, vel exemplo scandaloso aliis noceant, auctoritatemque suam apud omnes prostitutam diminuant; sed invitati vel hospitalitatis iure adacti, officii sui semper memores sunt.

XVIII. Lex.: Neuter, rector vel corrector, si absentia futura diuturnior sit, causaque ecclesiasticis ministris non probata, aut consensus prius impetratus peregre abito.

XIX. Lex.: Didascali precibus vespertinis et lectioni biblicae suarum praelectionum diebus intersunt; aberrantes a lectione biblicorum corrigunt, utque omnia dextre fiant, observant; et cum per occupationes et valetudinem licet, caput scripturae logice resolvunt.

XX. Lex.: Leges scholae ad rectores et studiosos universos et singulos, maiores ac minores, nobiles ignobilesque pertinentes singulis annis solenniter relegunt, praesentibus dominis visitoribus, omnibus et singulis scholae civibus, peregrinis et domesticis, nemine omnino excepto; et quoties post ferias consuevit, nimirum Nativitatis, Paschatos, Pentecostes, Caniculares et Vindemiales schola aperitur, eadem leges, ad solos discipulos spectantes, relectae, necessariis declarationibus a praeceptoribus adhibitis inculcantur.

A sárospataki iskola törvényeit, melyeket őseink szerkesztettek, mindezidáig megtartottuk s a szokás megszilárdította őket; most azonban, az ezerhatszázhuszonegyedik év januárjának nyolcadik napján, a tekintetes és nagyságos felsővadászi Rákóczi György úr, Borsod megye ispánja, Sárospatak, Szerencs, Onód, Sáros, Makovica, Lednice stb. ura, az ortodox vallás legelszántabb védelmezője, az egyházak igen kegyes ura és pártfogója megkeresésére és kívánságára az egyházközség által igyekezettel felülvizsgálva és kiegészítve.

A rektorok feladata

I. törvény: Iskolánk polgárai egyenként és összesen, úgy a kisebb, mint a nagyobb tekintélyűek, méltóságúak, rendűek: a rektor, helyettese s egyáltalán mindenki, aki tanít és tanul, nagyobbak és kisebbek, mindenekelőtt táplálják magukban azon szilárd meggyőződést, hogy ezen iskolai életforma, melyben foglalatosságuk a jámborság és az egyház és állam számára szükséges szabad művészetek tanulmányozásának serény gyakorlása, hűséges megőrzése és hozzáértő továbbadása, elsősorban Istennek tetsző, és egyedül ő segíti az iskolákban élő tanítók és tanulók erőfeszítéseit és tartja meg közösségüket. Ezért minden döntésnél első gondjuk legyen, hogy azt keressék, mely cselekedetek tetszenek Istennek; ne is fogjanak olyan cselekedethez, melyet nem erősít meg Isten tanúságtétele - miként megmondott: „Lábaimnak lámpás a te igéd, Uram stb.” Ezért a tanításban és tanulásban tett erőfeszítéseik irányuljanak arra a célra, hogy a legnagyobb mértékben szolgálják Isten nevének dicsőségét és az egész társadalom javát; naponként könyörögjenek Istenhez, minden bölcsesség kimeríthetetlen kútfejéhez, hogy segítse, őrizze meg, újítsa meg és kormányozza őket, s az iskola szolgálatának sikeréhez és előrehaladásához közösen és külön-külön is kérjék szüntelenül forró imával, buzgón Isten áldását.

II. törvény: A tanárok és a rektor vagy helyettese meghívását, miután tekintélyes ortodox férfiak ajánlották iskolánkba, a pataki lelkipásztorok javasolják. Mindegyikük legyen helvét hitvallású férfiú, jámbor, becsületes, tisztességes, valamely ortodox akadémia valódi növendéke, kellőképpen képzett, a bölcsélet barátja, tudja a szent teológia tanulmányozásához szükséges nyelveket, legyen hűséges, szorgalmas, philomathész, philoponosz, philaretosz, philadelphosz (kedvelje a tanulmányokat, a munkát és az erényt, s szeresse felebarátját); az előljáróság, az állami pártfogók, a zempléni esperesség szeniora és a helység lelkipásztorai hívják meg és kérjék fel; miután ugyanők kinyilvánították, hogy jóváhagyták és beiktatták hivatalába, s megerősítést nyert, adjanak és biztosítsanak neki megfelelő hatalmat, s tartsák meg ebben; ha az iskola ügye és az üres hely megkívánja, a rektorhelyettes foglalja el a főrektor helyét.

III. törvény: A mondott eljárással beiktatott, megerősített és kinevezett rektor és helyettese írja alá az iskola törvényeit, miután végigolvasta őket.

IV. törvény: Iskolánk ugyanezen tanárai tanúsítsanak az előljáróság, a pártfogók, ezek ortodox utódai, az esperesség szeniora, ezen egyház tisztviselői és bárki más, akár egyházi, akár állami méltóságot betöltő személy iránt alázatot, kellő tisztességtudást, szolgálatkészséget, engedelmességet, tiszteletet, szeretetet és teljes megbecsülést az igaz és tisztességes ügyekben.

V. törvény: A tanárok tápláljanak egymás irányában kölcsönös szeretetet, s ha családjuk van, irányítsák feddhetetlenül; ha az iskolán kívül laknak, időben érkezzenek meg.

VI. törvény: Tartsák távol magukat az egymásra való irigykedéstől, gyalázkodásoktól, feljelentésektől és hamis vádaktól, s versengve a kölcsönös tiszteletadásban, testvéri szeretettel szeressék egymást.

VII. törvény: A tanárok kölcsönösen fordítsanak gondot arra s igyekezzenek azon, hogy figyelmeztessék egymást kötelességükre; s ha egyikük valamit akár figyelmetlenségből hanyagul, akár tudatlanságból helytelenül tesz, először jelezzék egymásnak külön, tanúk nélkül, barátilag, szelíden, a keresztyéni szeretet érzésétől indítva és őszintén. Ám ha egyikük nem hallgat a másikra, az, aki figyelmeztette a másikat, tartozzék a köz kárának elhárítása végett jelenteni feletteseinek, mégpedig először a helység lelkipásztorainak.

VIII. törvény: Az újonnan jött diák vagy bárki más - nemesek és nem nemesek egyaránt -, aki iskolánkba azért jön, hogy tanulmányokat folytasson, járuljon a főrektor elé; az hívja oda helyettesét; ezután hitelt érdemlő emberek ajánlása és bizonyítványok alapján közös fáradozással vegyenek fel bárkit, aki felvételét kéri az iskola polgárai közé, és jelöljenek ki számára vagy szerényesen, vagy az iskola szeniorán keresztül, amikor és amennyiben lehetséges megfelelő lakhelyet.

IX. törvény: A tanárok fordítsanak gondot arra, hogy tanítványaik szeressék s egyszersmind tiszteljék is őket - mikor tanítanak, nyílt homlokukról sugározzék emberségesség és tanítványaik iránti atyai érzület, a diákok derült arcáról pedig szeretet és tisztelet.

X. törvény: Az iskola rektorai megítélésük szerint hasznos, szükséges és meghallgatásra érdemes előadásokat hirdessenek, s mindketten tartsák meg őket a megfelelő időpontban; ne változtassanak rendjükön egy kicsit sem a hallgatóság nyilvánvaló kárára, ne is tegyenek hozzájuk, vagy hagyják félbe őket kényszerítő szükség nélkül.

XI. törvény: A teológiát és filozófiát ne csak disputa, hanem a rendszerek kifejtése útján is oktassák az egyházban és a polgári életben való szükségességük és hasznuk végett; s még a segédtudományokat is, mint a latin és görög nyelvtant, valamint a héber nyelv hasznos alapjait, a költészettant, rétorikát és logikát, nemkülönben a klasszikus szerzőket, a görög és latin szónokokat és költőket, Démoszthenészt, Iszokratészt, Plutarkhoszt stb., Cicerót stb., Homéroszt, Hésziodoszt, Theogniszt, Vergiliust, Ovidiust, Horatiust stb., akik a nyelvek tanulásához és alapos elsajátításukhoz, a szent teológia és a józan bölcsélet forrásainak tanulmányozásához szükségesek, gondosan ismertessék; kérjék számon és gyakoroltassák őket a diákokkal írásban, szóban, és szónoklat révén.

XII. törvény: Minden második hónapban rendezzenek nyilvános disputát teológiából és filozófiából, megtartva a szokásos szerepeket, a hallgatók felfogásához alkalmazkodva és hasznukra, a tudós és rendes disputa opponensekre és válaszadókra vonatkozó szabályai szerint.

XIII. törvény: A vizsgákon hallgassák meg, ki mit tud folyamatos beszéddel, saját erejéből nyújtani; ne segítsék őket sűgással, hanem amit az egyik nem tud, egészítsék ki egy másikkal; s azokra, akik nem tudnak valamit, ne várjanak túlzottan sokáig, hogy az idő ne teljék hiába.

XIV. törvény: Mivel tehetségünk és tanításunk elfogadtatásában sokat számít a gondos kiejtés, idejekorán figyelmeztessék a tanítványokat a szép kiejtésre, hogy ne adjanak ki selypítő, dadogó, akadozó, éneklő, kiabáló vagy fojtott hangokat, ne nyeljék el az utolsó szótagokat, sem pedig kellemetlen zajokra, sziszegésre, nyögésre, hákogásra, bőfögésre, tüsszögésre és gurgulázásra ne szokjanak rá. És hogy az ifjakat példával segítsék, maguk a tanárok szoktassák hozzá magukat a komoly, lassú, világos kiejtéshez.

XV. törvény: Az előadásokból, melyeknek megtartását ki-ki elvállalta kettejük közül, az év meghatározott időpontjáig - kivéve logikát és a hasonló tudományos rendszereket, melyekre két év van szánva - igyekezzenek mindenkit alkalmas körülmények közt levizsgáztatni; semmi ne a kérkedést, hanem minden a tanulók hasznát szolgálja; az iskola ifjúságának

képzésében ne saját tanulmányaikkal foglalkozzanak: ne egyéni hasznukat, hanem hallgatóik előrehaladását nézzék.

XVI. törvény: Egy előadásukat se mulasszák el. Ha valamely kényszerítő okból egyikük mégsem tud az iskolában jelen lenni, időben jelezze társának, és beszélje meg vele, hogy a távollétében hiányát társa gondos helyettesítéssel pótolja.

XVII. törvény: Attól is gondosan óvakodjanak, hogy a tanításra szánt időt akár az iskolán belül, akár azon kívül idegen vendégekre vesztegessék, vagy másoknak botrányos példájukkal ártsanak, s tekintélyüket pellengérre állítván mindenki előtt csökkentsék: akkor is mindig emlékezzenek kötelességükre, ha meghívják vagy a vendégjogra hivatkozva kényszerítik őket.

XVIII. törvény: Se a rektor, se helyettese ne utazzék el, ha távollétük hosszabb lenne és az egyházi hatóságok nem hagyták jóvá, vagy előbb még meg kell szerezni beleegyezésüket.

XIX. törvény: A tanárok legyenek jelen az esti könyörgésen és a bibliaolvasáson azokon a napokon, mikor előadást tartanak; róják meg azokat, akik elmaradnak a bibliaolvasásról, s ügyeljenek arra, hogy minden helyesen történjék; mikor elfoglaltságuk és egészségi állapotuk engedi, az írás adott fejezetét magyarázzák meg értelmesen.

XX. törvény: Az iskola törvényeit, melyek a rektorokra és a diákokra, összesen és egyenként, nagyokra és kicsikre, nemesekre és nem nemesekre egyaránt vonatkoznak, minden évben olvassák fel újból ünnepélyesen a tanfelügyelő urak valamint az iskola minden idegen és honi polgára testületi és egyenkénti jelenlétében - ez egyáltalán mindenkire kötelező; s valahányszor az iskolát a szokásos (úgy mint karácsonyi, húsvéti, pünkösdi, nyári és szüreti) szünetek után megnyitják, véssék emlékezetükbe ugyanezen törvényeket, csak a diákokra vonatkozó részeket felolvassván, a szükséges magyarázatokkal együtt, melyeket a tanárok adnak meg.

22.

A Debreceni Református Kollégium törvényei. (részletek)

Debrecen, 1657

Die Satzung des reformierten Kollegiums von Debreczin (Debrecen). (Auszüge)

Debreczin, 1657

Statutes of the Protestant College of Debrecen.(fragments)

Debrecen, 1657.

Leges Scholae Debreczinae de studiis, moribus officiisque scholarium.

Anno Christi MDCLVII statutae.

Quandoquidem elapsis temporibus propter temporis et rerum in tempore vicissitudinem, legum pristinorum generalitatem, iuvenilis aetatis ad mores parum probatos proclivitatem et ingeniorum volubilitatem nonnulli tristes et intolerabiles in hac schola Debrecina contigerunt excessus: visum est, ad postulatum amplissimi et consultissimi senatus Debreceniensis, defectuum et excessuum hactenus quidem commissorum meliorandum, committendorum autem vel committi possibilium evitandum et melioris faciliusque totius scholastici coetus

in disciplina conservationis gratia, leges statum et constitutionem cum scholae, tum scholarium strictius concernentes, pristinisque longe specialiores, adiunctis etiam poenis legum transgressoribus irrogandis, communi consensu statuere ac condere.

Sequentes igitur statuuntur et exhibentur leges de studiis, moribus, officiisque scholarium, communicatis consiliis et ponderatis ultro citroque ponderandis, ex legibus Academiae Wittebergensis superiori saeculo anno Christi MDLXXI statutis, scholae item S. Patakinæ et pristinis huius eiusdem scholae illustris Debrecianae collectae, statuique scholarium et constitutioni scholae accomodatae, descriptae, revisae, liberaeque uniuscuiusque subscriptioni exhibitae.

Lex Generalis.

Articulus unus.

Universi et singuli scholae praefatae cives, superioris non minus, quam inferioris ordinis, rectores, omnesque docentes ac discentes, maiores et minores, nobiles et ignobiles primum omnium certo statuant, hoc scholasticum vitae genus, quod in sedula tractatione solertique propagatione studiorum pietatis ac liberalium artium, ecclesiae et reipublicae necessarium consistit, Deo imprimis placere, ab eo solo labores docentium et discentium in scholis promoveri, iuvare, coetumque eorundem conservari. Igitur uniuscuiusque prima sit cura oportet, in omnibus ea sequi, facere ac quaerere, quae Deo placent et gloriae nominis eius inserviunt.

Leges Speciales.

I.

De rectoribus, seu supremis docentibus eorumque officio.

I.: Rector in hanc nostram scholam a viris gravibus commendator, vir helveticae confessionis pius, probus, honestae existimationis, genuinus orthodoxae alicuius academiae alumnus, probe doctus, philosophiae sanioris cultor, lingvarum ad studium sacrosanctae theologiae necessarium vel mediocriter gnarus, fidelis, diligens φιλομαθής, φιλοπονος, φιλάδελφος conductus, introductus, confirmatus.

II.: Magistratui, patronis, seniori dioeceseos (sic!), ministris huius ecclesiae et quibusvis aliis, tam ecclesiasticis, quam politicis aliqua in eminentia constitutis subiectionem debitam, observantiam, obedientiam, reverentiam, amorem, charitatemque omnem in rebus iustis, divinis et licitis exhibeto.

III.: Ab obtrectationibus, traductionibus, delationibus et calumniis studiose abstineto; et si ambo fuerint sese mutuo honore praevenientes, fraterne invicem amanto.

IV.: Lectiones pro prudentia sua utiles, necessarias et auditorio dignas inchoato, horisque suis praelegito; nec in earum ordine manifesto, cum auditorii detrimento, quippiam vel facile mutato, vel sine necessitate interrumpito.

V.: Theologiam et philosophiam ad usum in ecclesia et politica necessarium non tantum disputando, sed et explicando tradito. Disciplinas instrumentales, ut grammaticam latinam, grecam (sic!) et hebraicam, poeticam, rhetoricam et logicam, necnon classicos autores ad discendas, excolendasque lingvas, fontibus sacrosanctae theologiae, saniorisque philosophiae

inspiciendis necessarias, diligenter proponito, resolvito; ad examen et praxin ipsam scribendo, loquendo, declamando, revocato.

VI.: Visitationi reverendi et clarissimi domini Senioris dictae dioeceseos Debreceniensis annuatim instituendae unacum studiosis placide se submitto. (...)

VIII.: Receptum semel scholae praefatae civem, si is paupertate penuria et nuditate adactus semel in officium rectoratus eductus, tandem rursus, exacto sui rectoratus tempore, introitum petierit, denuo quidem recipito, secundo autem egressum et tertio ingredi volentem nullatenus.

Poena Rectorum.

Rector in officio negligens a reverendissimo et clarissimo domino Seniore dictae dioeceseos Debreceniensis et visitatoribus semel atque iterum officii admonitus, si ad meliorem se nolit recipere frugem, graviter reprehenditor: in eadem vero negligentia persistens, veluti fucus et scandalosus ab officio removetur.

II.

De studiis scholarium.

I.: Quisquis iustae aetatis, nobilis et ignobilis, in hanc scolam studiorum tractandorum causa sponte venerit vel missus fuerit, quamprimum, vel intra triduum rectores adito, brevi et decenti oratione latina introitum petito, receptus loco sibi a praeceptoribus per officiales scholae designato, aequo animo contentus esto et in obsequii testificationem stipulata dextera, perlectis scholae legibus, statim manu propria subscribito. Secus si fecerit, in seriam iudicis huius oppidi inquisitionem et animadversionem velut erro vagabundus incurrito. Ex lege I. Acad. Witteb. §. I. et I. Antiq. Debrec.

II.: In communitatem coetus scholastici receptus mentem pietatis doctrina inbeundam, ingenium studiis optimarum artium excolendum, vitam honestis moribus exornandam ante omnia propositum sibi scito. Contrarium his sub praetextu aliquo intendens sibique proponens schola eiicitor.

III.: Studiosi praelectionibus omnibus, examinibus, aliisque congressibus scholasticis, ut declamationibus, disputationibus, memoriae mandatorum recitationibus, similibusque solennibus actibus, citra ullam occupationis quantumvis seriae et arduae exceptionem, frequentes intersunto. En tamen, si quando neccessaria et inevitabilis acciderit, rectoribus scholae, qui de circumstantia neccessariae emansionis iudicare possunt, indicator. Sine iusta enim et probabili causa, insciis praeceptoribus, studiosos bonarum litterarum per plateas vel forum hinc inde vagari, otiose obambulare et discursitare minime convenit. Transgressor priorum in lege hac depositorum toties quoties denarios tres expendito; otiose autem hinc inde obambulantibus etc. veteres quidem discipulis privantur, novitii vero denarios quindecim numerantur. Ex lege III. Acad. Witte., IV.S. Patachinae, VII. et XI. Ant. Debrec.

IV.: Exercitatio latine loquendi et scribendi, mos oratione partim soluta, partim ligata cum latine, tum graece declamandi, epistolas item conscribendi ab omnibus etiam atque etiam diligenter observator. Omnis enim labor et industria quantumvis seria et multorum sub annorum spatio in lingvarum et artium studiis collocata, nisi praxi accomodetur, absque omni solidae eruditionis fructu perit et evanescit. Ob eam igitur causam linguae nativae sive vernaculae licentia scholasticis in universum omnibus prorsus interdicatur. Transgressor hungarismum toties quoties denariis tribus, orationem a se concipi et conscribi iussam, si vel

non conscripserit, vel conscriptam non declamaverit, denariis viginti quinque, ab alio vero conceptam et conscriptam, si declamare neglexerit, denariis tribus redimito. Ex leg. IV. et VI. Acad. Witt. et XI. antiq. Debrec.

V.: Lingvas in sacro codice originales, imprimis hebraeam et graecam, unusquisque diligenter discito et nunnullo in iis, ut habere possit notitiam, sedulus allaborato. Contemptor denarios viginti quinque deponito. Ex leg. V. Ac. Witt.

VI.: Quum ordo scholasticus studio ac cultura honestarum virtutum, nec non veneratione et reverentia evangelici ministerii reliquis praelucere debeat ordinibus: publicis concionibus diebus quidem festis omnes, cuiuscunque aetatis et condicionis, profestis autem scholastici maiores frequentes intersunt. Emanens et negligens die quidem festo denariis quinque, profestorum autem aliquo denariis tribus mulctator. Ex. leg. III. Antiq: Debrec. (...)

X.: Ad preces vespertinas, ordinariamque bibliorum lectionem omnes in schola habitantes maiores, audito signo, mature conveniunt et peragenda omnia cum timore Dei singuli unanimiter peragunt. Qui secus fecerit, denarios tres expendito. Ex leg. II. Ant. Debr.

XI.: Ad disputationes publicas ex philosophia et theologia thesibus controversis propositas et, sive *χαρασχευνασιχως* sive *ανασχευνασιχως* (sic!) instituenda opponens pariter ac respondens ex prudentia rectoris delectus et mature designatus, paratus accedito. Ille modeste et humaniter opponito. Hic primum orationem de disputationis materia, loco et tempori convenientem habeto; dein obiectiones excipito formaliter resumito, placideque et amice pro posse suo resolvito. In his autem si respondens suo defuerit officio, denariis viginti quinque si opponens, denariis duodecim mulctator. Ex lege XIII. S. Patakin.

Közlöte: *Békefi* Remig: A debreczeni ev. ref. főiskola XVII-XVIII. századi törvényei. Bp. 1899. 79-87. Egy részét magyar nyelven közölte *Révész* Imre a Magyar Protestáns egyházi és iskolai Figyelmező-ben. 1874. V.sz. 395-397.

A debreceni iskola Krisztus 1657. évében hozott törvényei a diákok tanulmányairól, erkölcséről és kötelességeiről

Mivelhogy az idő múlásával, az idők és benne a dolgok változandósága, a régi törvények általánossága, az ifjúkor kevésbé dicséretreméltó erkölcsökre való hajlandósága és a jellemük állhatatlansága miatt debreceni iskolánkban számos szomorú és tűrhetetlen kihágás történt, a tiszteletreméltó és bölcs debreceni tanács kérésére úgy határoztunk, hogy az eddigi fogyatosok és az elkövetett kihágások helyrehozására, valamint továbbiak elkövetésének illetve ennek lehetőségének elkerülésére, s hogy könnyebben és jobban megőrizhessük az egész iskolai közösség fegyelmét, mind az iskola jellegére, mind a diákok állapotára szigorúbban ügyelő és a régieknél sokkal részletesebb törvényeket hozunk és alkotunk egyhangú határozatunkkal, hozzácsatolván a törvényeket áthágókkal szemben alkalmazandó büntetéseket is.

Tehát - miután közöltük javaslatainkat, innen is, onnan is mérlegeltük a mérlegelendőket, a wittenbergi akadémia múlt századi, 1571-ben hozott, továbbá a sárospataki iskola és ezen tekintélyes debreceni iskola régi törvényeiből összegyűjtöttük, a diákok állapotához és az iskola jellegéhez alkalmaztuk, leírtuk, felülvizsgáltuk, és kinek-kinek szabadon aláírásra bocsátottuk - a következő törvényeket állapítjuk meg és nyilvánítjuk ki a diákok tanulmányaira, erkölcsére és kötelességeire vonatkozólag.

Általános törvény

Egyetlen cikkely

A fent nevezett iskola polgárai összesen és egyenként, úgy a magasabb, mint az alacsonyabb rangúak, a rektorok, minden tanító és tanuló, nagyobbak és kisebbek, nemesek és nem nemesek mindenekelőtt táplálják azon szilárd meggyőződést, hogy ezen iskolai életforma, mely a jámborság és az egyház és állam számára szükséges szabad művészetek tanulmányozásának serény gyakorlásában és hozzáértő továbbadásában áll, elsősorban Istennek tetsző, egyedül ő mozdítja elő és segíti a tanítók és tanulók erőfeszítéseit és tartja meg közösségüket. Ezért kinek-kinek első gondja az kell legyen, hogy mindenben azt kövesse, tegye és keresse, ami Istennek tetszik és az ő nevének dicsőségét szolgálja.

Különös törvények I.

A rektorok vagy legfőbb tanítók és kötelelességeik

I.: A rektort iskolánknak tekintélyes férfiak ajánlják; legyen helvét hitvallású férfiú, jámbor, becsületes, tisztos hírű, valamely ortodox akadémia valódi növendéke, kellőképpen képzett, a józan bölcsélet barátja, tudja legalább közepesen a szent teológia tanulmányozásához szükséges nyelveket, legyen hűséges, szorgalmas, philomathész, philoponosz, philadelphosz (kedvelje a tanulmányokat és a munkát, s szeresse felebarátját); kérjék fel, iktassák be, erősítsék meg.

II.: Tanúsítson az előjáróság, a pártfogók, az esperesség szeniora, ezen egyház tisztviselői és bárki más, akár egyházi, akár állami méltóságot betöltő személy iránt kellő alázatot, szolgálatkészséget, engedelmességet, tiszteletet, szeretetet és teljes megbecsülést az igaz, istenes és tisztos ügyekben.

III.: Tartsa távol magát gondosan az irigykedésektől, gyalázkodásoktól, feljelentésektől és hamis vádaktól; ha ketten vannak, versengve a tiszteletadásban, kölcsönös testvéri szeretettel szeressék egymást.

IV.: Megítélése szerint hasznos, szükséges és meghallgatásra érdemes előadásokat hirdessen, és tartsa meg őket a megfelelő időpontban; ne változtasson rendjükön egy kicsit sem a hallgatóság nyilvánvaló kárára, ne is hagyja félbe kényszerítő szükség nélkül.

V.: A teológiát és filozófiát ne csak disputa, hanem magyarázat útján is oktassa, az egyházban és az államban való szükségességükre és hasznosságuk végett. A segédtudományokat, mint a latin, görög és héber nyelvtant, költészettant, rétorikát és logikát, nemkülönben a klasszikus szerzőket, melyek a nyelvek tanulásához és alapos elsajátításukhoz, a szent teológia és a józan bölcsélet forrásainak tanulmányozásához szükségesek, gondosan ismertesse és magyarázza meg; kérje számon és gyakoroltassa őket a diákokkal írásban, szóban és szónoklat révén.

VI.: A mondott debreceni esperesség tiszteltes és kitűnő szenior ura évenként tartandó ellenőrzésének szelíden vesse alá magát a diákokkal együtt.

VII.: A tanulnivalók felmondását hetente kétszer, szerdán és szombaton követelje meg a hallgatóktól; hibáikat tisztességesen és szerényen igazítsa ki.

VIII.: A nevezett iskola egyszer már befogadott polgárát, ha szegénységre, szűkségre és ínségre jutva egyszer már beiktatták a rektori tisztségre, aztán, rektorságának ideje lejárván, ismét beiktatást kér, újra el kell fogadni, ám ha másodszor távozott és harmadszor akar belépni, már ne.

A rektorok büntetése

A hivatalában hanyag rektort, ha a mondott debreceni esperesség tiszteletes és kitűnő szenior ura és a felügyelők egyszer-kétszer emlékeztetik kötelességére, s nem akarja magaviseletét megjobbitani, szigorúan róják meg; ha azonban kitart hanyagságában, mint haszontalan és botránykeltő embert, mozdítsák el hivatalából.

Különös törvények II.

A diákok tanulmányai

I. : Bárki, aki megfelelő korú, nemes vagy nem nemes, s önként ebbe az iskolába jön, hogy tanulmányokat folytasson, vagy ide küldik, azonnal, de legalábbis három napon belül járuljon a rektorok elé, röviden és illő beszéddel kérjen bebocsáttatást latin nyelven, s miután felvették, a számára a tanárok által az iskolaszolgák útján kijelölt helyen tartózkodjék; viselje magát nyugodtan, és engedelmessége bizonyosságául, miután esküre emelte jobbját és végigolvasta az iskola törvényeit, tüstént írja alá. Ha másként tenne, folytasson ellene komoly vizsgálatot s szabjon ki rá büntetést e város bírása mint kószáló csavargóra. A wittenbergi akadémia I. törv. 1. § és a régi debreceni I. törv. alapján.

II.: Miután felvették az iskolai közösségbe, tekintse elsődleges céljának, hogy elméjét jámbor tanításokkal töltsse be, tehetségét a leghasznosabb tudományok tanulmányozásával művelje ki, életét tisztas erkölcsökkel ékesítse. Aki valamilyen ürüggyel ezekkel ellentétes célt tűz ki magának s arra törekszik, zárják ki az iskolából.

III.: A hallgatók jelenjenek meg nagy tömegben minden előadáson, vizsgán és más iskolai összejövetelen, mint a szónoklatokon, vitákon, memoriterek felmondásán és hasonló szokásos eseményeknél, hacsak kivételképpen nem akadályozza őket valamely komoly és súlyos elfoglaltság. Azonban ha valamikor ilyen kényszerítő és elkerülhetetlen elfoglaltsága támad, jelentse az iskola rektorainak, akik a kényszerítő kimaradás körülményeit meg tudják ítélni. Hiszen azoknak, akik hasznos tudományokat tanulnak, a legkevésbé sem illik alapos és méltánylandó ok és a tanárok tudta nélkül az utcákon és tereken ide-oda csavarognia, dologtalanul sétálnia vagy szaladgálnia. Az, aki az ezen törvényben áthágja, fizessen minden alkalommal három dénárt; azok pedig, akik dologtalanul ide-oda sétálgatnak stb., ha öregdiákok, fosszák meg őket tanítványaiktól, ha újonnan jöttek, fizessenek le tizenöt dénárt. A wittenbergi akadémia III., a sárospataki IV. és a régi debreceni VII. és XI. törv. alapján.

IV.: A latin beszéd- és írásgyakorlatokat, a latin és görög - részint szabad, részint kötött - szónoklás és levélírás szokását mindenki tartsa meg illetve végezze el szorgalmasan. Mert minden fáradtság és bármily komoly iparkodás, amit hosszú éveken keresztül a nyelvek és tudományok tanulmányozásába fektetünk, hacsak nem foglalkozunk gyakorlásukkal, bármely, a szilárd képzés által nyújtott eredmény nélkül elvész és elenyészik. Emiatt tehát teljességgel megtiltjuk egyáltalán minden diáknak, hogy szabadon használja anyanyelvét illetve hazája nyelvét. Aki a törvényt áthágja, magyar beszédért fizessen minden alkalommal három dénárt; ha beszédet kell fogalmaznia és írnia, és nem írta meg, vagy megírta, de nem adta elő, fizessen huszonöt dénárt; ha pedig más szerző által fogalmazott és írt beszédet nem ad elő, fizessen hármát. A wittenbergi akadémia IV. és VI. és a régi debreceni XI. törv. alapján.

V.: Az eredeti szentírási nyelveket, elsősorban a hébert és görögöt ki-ki tanulja szorgalmasan, s serényen igyekezzék meglehetősen ismeretüket elsajátítani. Aki e törvényt nem veszi figyelembe, tegyen le huszonöt dénárt. A wittenbergi akadémia V. törv. alapján.

VI.: Mivel a tanítók és tanulók rendjének a többi rendnél inkább tündökölnie kell a tisztas erényekre való törekvésben és gyakorlásukban, nemkülönben az evangéliumi szolgálat iránti tiszteletben, ünnepnapokon legyenek jelen mindnyájan - bármilyen korúak és állapotúak is - a nyilvános prédikációkon, hétköznap pedig az idősebb diákok nagy számban. Aki kimarad és elmulasztja, ünnepnapon fizessen öt dénárt, hétköznap három dénárt. A régi debreceni III. törv. alapján.

VII.: Ki-ki mutassa meg jámborságát Istennek jámbor énekek buzgó éneklésében, a szentbeszédre való megfeszített figyelemben és a közös imádságban való szenvedélyes részvételben; óvakodjék attól, hogy az egyházközséget, és különösen a patrónusokat megbotránkoztassa; végül pedig tanúsítson tiszteletet az egyház kegyes tanítói és szavuk iránt, mely Isten fényes misztériumait zengi. Aki ezzel nem gondol, s nem énekel, minden alkalommal fizessen egy dénár bírságot, aki ide-oda tekinget a prédikáció vagy imádság alatt, nevet vagy illetlenül előrehajol, fizessen három dénár bírságot. A régi debreceni IV. törv. alapján.

VIII.: Valahányszor a rektor jelen van a közös gyászmenetben, az iskola minden nagyobb és kisebb polgára vonuljon ki, bármely kivétel nélkül; és mint az illő rend megkívánja, tisztességgel, nem tolongva, játszva és haszontalankodva, kettes sorokban vonuljanak. Aki megtagadja a kivonulást, sáros időben fizessen négy dénárt, száraz időben három dénárt. Aki a menetben illetlenül viselkedik, ugyanennyit. A régi debreceni IV. törv. alapján.

IX.: A diákok, hogy ne zavarják és hátráltassák őket tanulmányaikban azáltal, hogy temetési menetek kíséretéhez vonulnak ki a tanulmányoknak szentelt órákban, csakis reggel tíz órakor és délután két órakor kísérjenek gyászmeneteket. Ha az iskolaszolgák közül valaki a rektorok tudta vagy akarata ellenére ennek ellenkezőjével próbálkozna, és az iskolai közösséget a fent említett időpontokon kívül kiengedné vagy kiküldené, huszonöt dénárt tegyen le.

X.: Az esti imádságra, és a szokásos bibliaolvasásra minden öregdiák, aki az iskolában lakik, miután hallotta a jelet, időben gyűljön össze és végezzen el ki-ki minden tennivalót Isten félelmével, egyetértésben. Aki másként tesz, fizessen három dénárt. A régi debreceni II. törv. alapján.

XI.: A nyilvános disputákra, melyeken vitás tételeket tűznek ki tárgyként a filozófiából és a teológiából, s akár anaszkeuasztikósz, akár kataszkeuasztikósz (konstruktíve vagy cáfolva) rendeznek meg, az opponens és a válaszadó, akiket a rektor belátása szerint választott ki és időben kijelölt, egyaránt felkészülten jöjjön. Az előbbi mértéktartóan és emberségesen tegye meg ellenvetéseit. Az utóbbi először tartson a helyhez és időhöz illő beszédet a disputa tárgyáról, majd fogadja az ellenvetéseket, foglalja össze lényegüket s válaszolja meg őket tehetsége szerint szelíden és barátságosan. Ha ennek során a válaszadó nem teljesíti feladatát, büntessék huszonöt dénárra, ha az opponens, tizenkét dénárra. A sárospataki XIII. törv. alapján.

A Debreceni Református Kollégium könyvtárának szabályzata.

Debrecen, 1705.

Die Regelung der Bibliothek des Reformierten Kollegiums von Debreczin (Debrecen).

Debreczin, 1705

Regulations in the Library of the Protestant College of Debrecen.

Debrecen, 1705.

III. Leges Bibliothecario praescriptae

I. Thecarius nullo sub praetextu vel unicum exemplar extradare praesumat, nisi cum consensu clarissimorum dominorum rectorum.

II. Extradatum quodque exemplarium singulis anni quadrantibus per thecarium ab eo, cuius usui accomodatum erat, repetatur et in praesentia clarissimorum professorum et dominorum curatorum, num undequaque salvum sit et integrum, serio et accurate revideatur.

III. Compertus aliquis damnum notabile sibi concesso exemplari ex quacunque incuriositate, in pretio similis exemplaris persolvendo convincatur, et quidem taliter, ut etiam pretio persoluto exemplar vitiatum communitatis esse non desinat; damnum vero minus et tolerabilius, praeter arbitrariam et damno proportionatam poenam, ademptione eiusdem exemplaris redimatur. Ubi notandum, quod illatio damni notabilis extensive ad unius folii destructionem, minoris vero et tolerabilioris infra hoc intelligi et interpretari debeat.

IV. Extra civitatem vel unicum exemplar cuiquam communicandi et extradandi facultas interdicatur.

V. Similis provisio et curiositas Thecario circa reliquos etiam libros fidei et curae suae commissos observanda et adhibenda iniungitur.

Adiectiones ad leges Bibliothecarii ordinarii.

I. Nihil in librorum collocatione, detritorum renovatione, nisi conscio et iubente bibliothecae praefecto, mutare audeto; nullum nisi eo adnuente emito.

II. Ex cassa bibliothecae sine commissione eiusdem bibliothecae praefecti nihil expendito, aut alii credito.

III. Bibliothecam statutis diebus et horis, hoc est Mercurii et Saturni hora prima aperito; scholae civibus libros ad legendum petentibus pro ratione aetatis ac profectus in studiis tradito; hoc officio ad horam usque tertiam fungitor.

IV. Omnibus promiscue peregrinis et hospitibus, cumprimis autem religione a nobis dissidentibus aditum in bibliothecam ne concedito. Qui ingredi volent, veniam petitem ad bibliothecae praefectum mittito.

V. Codices splendidos, pretiosos, rariores, nisi iubente bibliothecae praefecto, in usum nemini tradito.

Leges Subbibliothecarii.

I. Nihil in bibliotheca inscio proto-theuario mutare, loco suo movere audeto. Nullum librum, nec quidvis aliud, nisi eo permittente, alii tradito, aut in proprios usus extra limen bibliothecae efferto.

II. Bibliotheca ut munda sit, sedulo curato; pulverem e forulis everrito, excutito.

III. Absente proto-theuario, in libris ad legendum, sed intra bibliothecam tantum tradendis et finita lectione repetendis vice eius fungitor.

Leges in bibliothecam administrandis praescriptae.

I. Bibliothecam ingressus ne oculis animoque vagator sed lectioni et meditationi intentus esto.

II. Librum, quem voles, a bibliothecario modeste petito; nisi eo permittente, nullum adtingito; manum apud te habeto: acceptum ad pulpita deferto, legito, excerpto.

III. Nemo librum deterito, maculis, adnotationibus, calami ductibus inquinato; paginas ne rumpito aut flexito; nihil e libris eradito. Qui secus faxit, pretium exsolvo.

IV. Deambulatione, strepitu, colloquiis nulli commilitonum molestus esto; gradu, si eundum est, suspensio incedito.

V. Elapsa hora librum bibliothecario reddito; nullum extra parietes bibliothecae efferre audeto. Qui secus faxit, furti damnas esto.

Közölte: *Békefi* Remig: A debreczeni ev. ref. főiskola XVII. és XVIII. századi törvényei. Bp. 1899. 141-143.

A könyvtáros számára előirt törvények

I. A könyvtáros semmiféle ürüggyel ne merészeljen akár csak egyetlen példányt is kölcsönzésre kiadni, hacsak nem az igen jeles rektor urak egyetértésével.

II. A könyvtáros kérjen vissza minden egyes kikölcsönzött példányt negyedévente attól, akinek rendelkezésére bocsátotta, s vizsgálja meg komolyan és alaposan az igen jeles rektorok és a gondnok urak jelenlétében, hogy vajon teljesen ép és sértetlen-e?

III. Ha valakiről kiderül, hogy a neki átadott példányon bármely gondatlanságból jelentős kár esett, kötelezzék egy hasonló példány árának megfizetésére, és pedig úgy, hogy a megrongált példány még az ár lefizetése után is maradjon a közösség tulajdonában; ha a kár kisebb és inkább elnézhető, a kárral arányosan megítélt bírságon kívül ugyanezen példány visszavételével büntessék. Itt meg kell jegyeznünk, hogy jelentős károkozásokon terjedelemben egy vagy több lap megrongálását, kisebb és inkább elnézhető kár okozásán pedig ennél kevesebbet kell érteni.

IV. Megtiltjuk, hogy a városon kívülre akár egyetlen példányt is kiszolgáltathasson és kölcsönzésre kiadhasson valakinek.

V. A könyvtárosnak a többi könyvet illetően is, melyet hűségére és gondjaira bízta, hasonló elővigyázatosság és gondoskodás betartását és alkalmazását írjuk elő.

Kiegészítések a főkönyvtárosra vonatkozó törvényekhez

I. Ne merészeljen semmit változtatni a könyvek elrendezésén, az elhasználtak felújításában, hacsak a könyvtár elöljárója nem tud róla és nem rendeli el; csak az ő jóváhagyásával vásároljon könyvet.

II. A könyvtár pénztárából a könyvtár ugyanezen elöljárójának engedélye nélkül ne fizessen ki semmit, s másnak se kölcsönözzön.

III. A könyvtárat a megszabott napokon és órában: szerdán és szombaton egykor nyissa ki; az iskola polgárainak koruk és tanulmányaikban való előmenetelük szerint adja ki a könyveket, melyeket olvasásra kérnek; e tiszte három óráig lássa el.

IV. Ne engedjen bejárást a könyvtárba össze-vissza minden idegennek és jövevénynek, különösen a másvallásúaknak ne. Aki be akar lépni, küldje a könyvtár elöljárójához engedélyért.

V. A díszes, drága, ritka köteteket senkinek ne adja ki használatra, csak ha a könyvtár elöljárója elrendeli.

Az alkönyvtárosra vonatkozó törvények

I. A főkönyvtáros tudta nélkül ne merészeljen a könyvtárban semmit változtatni, helyéről elmozdítani. Ne adjon ki sem könyvet, sem semmi mást senkinek, csak az ő engedélyével, és saját használatára se vigyen ki semmit a könyvtár küszöbén kívülre.

II. Gondoskodjék róla serényen, hogy a könyvtár tiszta legyen; a polcokról seperje le és távolítsa el a port.

III. A főkönyvtáros távollétében a könyvek olvasásra való kiadásában - de csak a könyvtáron belül -, és miután befejezték az az olvasást, visszavételükben lássa el az ő feladatát.

A könyvtár használatára vonatkozólag előírt törvények

I. Ha valaki könyvtárba megy, ne tekingessen ide-oda és gondolatban se kalandozzon el, hanem figyelmesen olvasson és gondolkozzék.

II. Amelyik könyvet akarja, kérje el serényen a könyvtárostól; engedélye nélkül egyet se érintsen; ne nyúlkaljon; ha megkapja a könyvet, vigye az állványhoz, olvassa, jegyzetelje ki.

III. Senki ne rongálja a könyvet, ne piszkítsa be pacákkal, jegyzetekkel, tollvonásokkal; ne szakítsa el vagy hajtogassa a lapokat, semmit ne töröljön ki a könyvből. Ha valaki másként tenne, fizesse meg az árát.

IV. Járkálással, zajongással, beszélgetéssel egy társának se legyen terhére; ha mennie kell, csendes léptekkel járjon.

V. Ha letelt az idő, adja vissza a könyvtárosnak a könyvet; ne merjen egyet se kivinni a könyvtár falain kívülre. Ha valaki másként tenne, tekintsék tolvajlásban vétkesnek.

Az erdélyi országgyűlés határozata egy kolozsvári református akadémia (főiskola) létesítésének támogatásáról.

Kolozsvár, 1622. május 1-23 között

Beschluß des Landtages von Siebenbürgen über die Unterstützung der Gründung einer reformierten Akademie (Hochschule) in Klausenburg (Kolozsvár).

Klausenburg, 1-23. Mai 1622

Resolution of the Parliament of Transsylvania passed on the foundation of a protestant college in Kolozsvár.

Kolozsvár, 1-23 May 1622.

Communibus votis et suffragiis²³ végezték az statusok²⁴, hogy Kolosvárott a régi pápisták puszta klastram helyén éppíttessék egy académia, melyben ő felsége bizonyos főprofessorokat constituálván²⁵, azoknak bizonyos és örökké megállandó proventusokról²⁶ is kegyelmesen disponáljon²⁷.

Nem tagadhatjuk kegyelmes urunk, hanem magunk szemeivel is eléggé látjuk az tudós embereknek, kik hazánknak sok fő dolgaiban hasznosan szolgálnak, ez elmúlt időkben forgott sok disturbiumokban²⁸ mely igen elfogyatkoztnak közölünk, ki miatt, ha gondviselés reá nem leszen, rövid üdön országunk és maradékink is veszedelmesebb állapotra juthatnak, nem lévén támaszok, kik az gondviselésben mindnyájunknak succedeáljanak²⁹. Felségednek arról való kegyelmes dispositioját³⁰ igen dicsérjük és jóvaljuk, holott Felséged ebbeli fogyatkozásinkat restaurálni³¹ akarván, egy közönséges académiának építéséről gondoskodott; holott pedig az académiáknak állapotja, kegyelmes urunk, csendességes, nyugalmas és békességes helyet kívánjon, ez mi szegény hazánk pedig gyakorta véletlenül oly mutusokat³² szenved, hogy az miatt nem csak az académia, de egyéb helyek és állapotok is megháborodhatnak és változhatnak:

---

²³ egyhangú szavazattal és határozattal

²⁴ rendek

²⁵ nevezvén ki

²⁶ jövedelmekről

²⁷ rendelkezések

²⁸ zavargások

²⁹ helyébe lépjenek

³⁰ rendelkezését

³¹ helyrehozni

³² mozgolódásokat

Kelletett oly közönséges és illendő helyről gondoskodnunk, az ki mind securitással³³, mind állapattal, helylyel arra alkalmas lehessen. Tetszett azért, kegyelmes urunk, egész országúl, hogy az academiának erigálása³⁴ ebben az helyben Kolosvár városában legyen az pápistáktól bíratott pusztá klastromhelyen, mely mostan vacál³⁵, és a nélkül is pusztában áll. Ilyen conditioval³⁶ és örökké állandó végzéssel, hogy Isten felségedet reá segítvén, ennek építésére és helyben állatására, tudós emberekkel, professorokkal annak módja szeint megrakván és ugyan felruházván és öltöztetvén, azoktól semminemű időben, semmi okon, semmi változásokban, se ezután következendő fejedelmektől, se egyéb rendektől soha el ne vétessék, el ne abalienáltassék³⁷, hozzá rendelt minden proventusokkal egyetemben, hanem ezen mostani rendelésünkben álljon és maradjon, mely mostani erővel való közönséges deliberationkat³⁸ egész országúl perpetuum statutumnak³⁹ mondunk lenni communi ore et suffragio⁴⁰.

Közölte: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. VIII. Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp. 1882. 96-97. - Török István: A kolozsvári ev. ref. collegium története. Kolozsvár, 1905. 17-18.

25.

Johann Heinrich Alstedt, Ludwig Philipp Piscator és Johann Heinrich Bisterfeld gyulafehérvári professzorok benyújtották Brandenburgi Katalin erdélyi fejedelemnek az erdélyi református főiskola szerkezetére vonatkozó javaslatukat.

Gyulafehérvár, 1630. február 10.

Die Professoren von Karlsburg (Gyulafehérvár), Johann Heinrich Altstadt, Ludwig Philipp Piscator und Johann Heinrich Bisterfeld überreichen der Fürstin von Siebenbürgen, Katharina von Brandenburg ihre Vorschläge bezüglich der Struktur einer Siebenbürgischen reformierten Hochschule.

Karlsburg, 10. Februar 1630

Professors Johann Heinrich Alstedt, Ludwig Philipp Piscator and Johann Heinrich Bisterfeld of Gyulafehérvár present their proposal to Katalin of Branderburg, Princess of Transsylvania, on the structure of a protestant college in Transsylvania.

Gyulafehérvár, 10 February 1630.

---

³³ biztonsággal

³⁴ felállítása

³⁵ üres

³⁶ feltétellel

³⁷ ne idegeníttessenek el

³⁸ döntésünket

³⁹ örökös határozatnak

⁴⁰ egyhangú szavazattal

Serenissima princeps dna clementissima.

Quia maledictum pronunciat propheta illud, qui facit(?) opus domini, nostrarum partium esse duximus, pro virili nostra sparta, quam dei nutu et auspiciis serenissimi et potentissimi principis ad domini dni Gabrielis s.r. imperii et Transilvaniae principis etc. mariti Vestrae Serenitatis dilectissimi b.m. domini et Moecenatis nostri clementissimi, nacti sumus rite ornare, id autem, ut quam felicissime fieri queat, oportet ut illustr. nostra schola quam proxime accedat, et instituat ad ideam illam, quo celeberrimis Germaniae, Galliae atque aliorum locorum scholis et seminariis expressa est, quod quidem procul dubio consequamur, si Vestra Serennitas deputatis quibusdam ad hoc tam pium et utile negotium sequentes articulos expendendos et decidendos tradat, quamquam clementissime mandet, ut quo ad eius fieri potest, omnia executioni mandent, ne forte nobis illud obiici queat, dum Romae disputant, Saguntum perit. Faciat hac in re Vestra Serenitas, quod gloriam dei illustrabit, decus et ornamentum huius regni amplificabit, Vestraeque Serenitatis mariti b. m. et propium etiam nomen in amplissimo gloria theatro collocabit et nobis animum addet ad alacriter faciendum officium et preces pro incolumitate V.S. concipiendum assiduas. Alba Julia. 10. Febr. 1630. Vestrae Serenitati devoti professores Johannes Henricus Alstedius, M Philippus Ludovicus Piscator, Johanes Henricus Bisterfeldius

Articuli concernentes illustrem Tranniae scholam.

1. Ante omnia oportet inire rationem reddituum, illorumque summam accurate subducere.
2. De loco illustris huius scholae prudenter et peremptorie, ut loquimur, est definiendum.
3. De quarto professore cogitandum est, cui nempe lectio linguarum (ea enim in schola publica est plusquam necessaria) demandetur.
4. Quinque praeceptores in paedagogo sunt alendi, et singulis certa sallaria constituenda. Dici enim non potest, quantum in recta paedagoge constitutione sit propositum. Unde illud non ab re appellari solet matrix scholae publicae.
5. Quaestor scholae omnino est eligendus, cui totum onus imponatur, quantum attinet ad redditus scholae ut eos colligat, quantum ad sallaria ut singulis quadrantibus distribuat, quantum ad stipendia, ut alumnis exsolvat, quantum ad collegium et similia aedificia ut forte recte conservet etc.
6. Ne quaestor scholae exorbitet, duo scholarum sunt constituendi, penes quos suprema potestas s. principem et dominum gubernatorem potestas sit.
7. Oeconomia, sive communitas ut vocant, est instituenda, in qua non solum alumni gratis, sed etiam exteri tolerabiliter pro sua pecunia cibum et potum capiant.
8. Collegium primoquoque tempore, nec non aedificia professoribus accomoda extruenda sunt.
9. Typographiam sic oportet reformare, ut typographus sibi prospiciat de uno et altero, qui typos recte ordinet, quique ordinatos rite imprimat. Deinde typi graece ex civitatibus transilvano saxonis, et quidam hebraici curandi sunt. Oportet enim typographo excudendos dare libellos scholasticos, utpote Catechesim Heidelbergensem, Grammaticae latinae et graecae compedium, Rhetoricam. Logicam etc.
10. Deliberandum est an rector scholae publicae debeat esse perpetuus vel annuus.

11. Rectori et senatui scholastico necessarium est sigillum, quo programmata et testimonia obsignentur.
12. Matriculam, sive album studiosorum et librum statutorum seu legum oportet eleganter compactum habere.
13. Carcer est extruendus, cui qui meriti sunt includantur.
14. Ultimus professor in senatu fungi debet notarii sive secretarii munere.
15. Claviger sive pedellus est alendus.
16. Programma insertum hoc loco videtur typis committendum et in vicina imo etiam remotiora loca mittendum, ut aliis innotescatur fundatio huius illustris seminarii.
17. Leges, quae ex academia Herbornensi, illustri schola Heydelbergensi et huius nostri collegii Albensis matriculis in eum ordinem a nobis redactae sunt, principali autoritate confirmare oportebit.
18. Singulis semestribus oportet ad minimum decem disputationes publico sumtu subiicere prelo, ut hoc ratione schola inlarescat et postquam inclaruerit eius decus conservetur.
19. Privilegia scholae adeoque professorum et studiosorum publico(?) instrumento et principali autoritate necessum est, ut constituentur, et confirmentur titulo Foundationes scholae.

Leges Illustris Schola Transylvaniae.

De Scholarcha, sive Curatore Scholae.

1. Illustrissimo Principi iuramentum praestato se decus et amplificationem Collegii pro viribus procuraturum.
2. Singulis quadrantibus Collegium visitato et in omnia diligenter inquirito.
3. Salaria professoribus et praeceptoribus debita ut tempestive solvantur, effcito.
4. Actibus solennibus ad instantiam professorum interesto.
5. Aedificia, redditus, privilegia, colonos Collegii non aliter ac sua propria bona curato.

De Professoribus ac Praeceptoribus.

1. Nemini scandalum praebento, sed omnibus pio ac honesto conversationis suae exemplo praelucento.
2. Mutua benevolentia se invicem prosequantur, et si qua controversia inter eos exorta fuerit, ad Rectorem defertor.
3. Contra reformatam religionem ad ostentationem ingenii coram exteris aut domesticis contentiose ne disputanto, ne se se in religionis puritate suspectos reddant, aut aliis scandalum praebeant.
4. Nullus horam professioni aut praelectioni suae constitutam negligito.
5. In docendo ingeniorum quilibet habeto et semper ob oculos ponito illud tritum: cui bono?
6. Nemo peregre abito absque superiorum permissu.

7. Omnes gravitatem prae se ferunt, nec in familiaritatem nimiam discipulos suos admittunt.
8. In castigandis delinquentibus severi non autem saevi sunt.
9. A conversatione cum personis suspectis se abstinere.
10. Studiorum simul et morum cura ipsis cordi esse.
11. Singulis anni quadrantibus censura et examen institui, in Schola publica, juxta et classica
12. Omnibus discipulis suis faciles et benignos se se exhibere, animumque paternum erga ipsos induere.
13. Accurate inter procerum Nobiliumque filios et discipulos reliquos discrimen observare, quantum ad institutionem.
14. Relegationis sive proscriptionis poena suprema esse.

De Senatu Scholastico.

1. Ad Senatum non nisi Professores adhiberi.
2. Post Illustrissimum Principem et Scholarcham ab ipsius Celsitudine constitutum suprema senatus potestas esse.
3. A Rectore senatus dirigere.
4. Ad senatum devolvantur causae, quas Rector solus decidere non potest
5. Senatus ordinarie convocari diebus Sabbati per clavigerum.
6. Rector suffragia Senatorum petere, et in protocollo Scholae per notarium consignari curare.
7. Res graviores Senatus ad Illustrissimum Principem vel Magnificum Scholarcham referre, illorumque decisionem et iudicio acquiescere.
8. Senatus curare, ut censurae de hospitibus, mensa, contubernaliis, diligentia, vita et moribus studiosorum publicorum, adhibita singulari in inquirendo moderatione et prudentia, singulis anni quadrantibus instituantur; itemque declamationes et disputationes publicae sollemniter praesentibus omnibus, quantum fieri potest, Professoribus celebrentur, ad excitandam docentium discentiumque diligentiam.
9. Si professio publica aut classis aliqua vacet, Rector una cum Senatu sit sollicitus de idoneo professore et praeceptore inquirendo. Si quis consensu omnium vel maxime partis fuerit approbatus, Illustrissimo Magistratui offertur, deque illius auctoritate loco vacanti praeficitur.
10. In Professoribus et praeceptoribus inquirendis Senatus observare, an in religione sint sinceri, an earum linguarum, artium et facultatum, quas docebunt, frugali cognitione sint instructi, an ad perspicue docendum apti, an honesta fama sint ornati, an clara distinctaque pronuntiatione utantur.
11. Si quis per errorem in officio fuerit confirmatus, ad quod non sit idoneus, admoneri, et nisi se corrigere patiatur, abdicari.
12. Ne quid scriptum, sive magnum sive parvum excuditor, quod non prius censurae omnium et singulorum Professorum fuerit subiectum.

De Rectore.

1. Publicae Scholae in primis praeesto, et de illa ornanda atque illustriore facienda rationes inito.
2. Leges studiosorum quotannis, in praesentia reliquorum Professorum, per Notarium praelegi curato, et civibus quorum interres commendato.
3. Professorem novum, antequam ordinarie docere incipiat, publice per programma studiosis commendato, eosque ad orationem ab illo certo die habendam invitato, et postea eum in solenni panegijri sistito, et duplicem adhortationem facito: alteram ad novum Professorem, quem sui officii admoneto, eique, sancte id se obiturum pollicito, de honore ipsius tuendo conservandoque promissionem adjungito, alteram ad studiosos, quos ad novum professorem debito honore prosequendum adhortator.
4. Librum statutorum sive legum illustris Scholae, itemque matriculam sive album eorum, qui hujus Scholae corpori inferri petunt, penes se habeto.
5. Non nisi eos, qui Scholae publicae digni judicabuntur, accepta secundum leges propositas obligatione, in matriculam referto.
6. Ex singulis studiosis, quos inscripturus est, quas sint lectiones audituri, cognoscito.
7. Professores, ut pote Collegas, humaniter tractato.
8. Lectiones publicas interdum ipse visitato, et quomodo ad legum praescripta omnia exigantur, dispicito.
9. Qui negligenter aut male docuerint auditores, eos admoneto, et ex lege quinta, de officio professoris, mulcato.
10. Mores singulorum Professorum observato, et si quem publice offendiculum praebuisse deprehenderit, ad senatum ea re referto, isque vel mulctam illi dicito, vel pro delicti gravitate (si praesertim monitus non desistat) officio moveri curato, re scilicet ad Illustrissimum Principem relata.
11. Senatus justis decretis pareto.
12. Stipendia a Scholarcha singulis quadrantibus petito.
13. Oeconomiam Scholae interdum lustrato.
14. Nemini studiosorum hinc discessuro testimonium scribito, nisi professorum judicia seiscitatus.

De Professoribus in genere.

1. Professor novus a Rectore in conspectum coetus studiosorum productus in initio suae professionis orationem solennem habeto, post orationem vero habitam de officio suo per Rectorem admonitus, stipulata manu promittito, se secundum verbum Dei et Scholae leges docturum et victurum.
2. Omnes Professores precibus ad Deum religiose et proposito suo congruenter lectiones suas incipiunt et finiunt.

3. In lectionibus et disputationibus proponunto necessaria et utilia, ac proinde ab inutilibus et curiosis abstineto, denique puritati rerum puritatem sermonis socianto.
4. Qui lectionem aliquam neglexerit, tantam mulctam in acrarium Scholae dependito, quantum pro illa annum salarium accipere solet. Neglexisse autem iudicator, qui nec aliqua valetudine nec aliqua occupatione excusante occupatus fuerit. Disputationem vero qui suo tempore non habuerit, duplum luit.
5. Saepenumero repetunto et inculcanto auditoribus suis ideam seu synopsim ejus materiae, quam tractandam susceperunt, ut methodus perspecta attentionem acriorem amabilioremque reddat.
6. Qui lectionem disputationemve ob iustas causas est intermissurus, agat cum aliquo ex Collegis, ut vicem suam suppleat.
7. Si quis aliquid scripti edere cogitet, id prius rectori et per eum toti senatui legendum, censendum, probandumque offerro, et ejus iudicio subjectus esto.
8. Professores cuncti omnibus declamationibus et disputationibus publicis, quoad ejus fieri potest, intersunto, easque ornanto et juvanto, non solum opponendo, sed etiam iudicium suum, si opus esse videbitur, de objectionibus habitis prudenter et moderate interponendo.
9. Classicorum discipulorum examinibus, et quidem horis illorum singulis, praeter paedagogarcham ad minimum unus aliquis e reliquis professoribus a paedagogarcha per famulum rogatus adesto, et examini praeesto.
10. Collegia privata in gratiam et usum studiosorum pro exigentia rei non gravatim instituunto.

De Professoribus S. Theologiae.

1. Primus Theologiae professor librum aliquem Veteris aut Novi Testamenti enarrato, controversias theologicas solide ac breviter tractato. Et biblicam quidem professionem diebus Lunae et Martis, Polemicam vero diebus Jovis et Veneris obito.
2. Secundus locos communes ordine pertractato et id operam dato, ut ad minimum intra annum totam Theologiam absolvat.
3. Singulis diebus Sabbati ab hora octava ad decimam disputationem ordinariam per vices habento.
4. Singulis diebus Mercurii ab hora prima pomeridiana binas orationes declamari faciunto.
5. Singulis diebus Dominicis concionem gymnasticam latinam recitari curanto.
6. Lingvam Hebraeam alteruter doceto publice.

De Professoribus Philosophiae et Philologiae.

1. Primus philosophiam doceto, bis de septimana logicam, reliquis duabus horis metaphysicam, physicam et Mathematicam.
  2. Secundus doceto lingvam Graecam et philosophiam practicam.
- Uterque tamen in id incumbunto, ut cursus philosophicus intra triennium absolvatur.

4. Singulis diebus Mercurii ab hora octava usque ad decimam disputationem ordinariam per vices habento.

5. Singulis diebus Sabbati hora prima pomeridiana binas orationes memoriter recitari faciunto.

Közölte: *Koncz József:* A fehérvári főiskola történetéhez. = Történelmi Tár 1884. 199-201. illetve *Szabó Károly:* A gyulafehérvári Bethlen-féle főtanoda szervezeti szabályzata. = Történelmi Tár 1879. 797-805. A magyar fordítás *Váró Ferenc:* Bethlen Gábor kollégiuma. Nagyenyed, 1903. 108-114. található.

Felséges Fejedelemnő, kegyelmes Asszonyunk.

Mivel a próféta átkozottnak mondja, valaki hanyagul végzi az ura dolgát: azért kötelességünknek tartottuk tehetségünk szerint illően megfelelni a tisztünknek, a mely Isten akaratából és a felséges és hatalmas fejedelemnek és úrnak, Gábornak, a Római Szent Birodalom hercegének és Erdélyország fejedelmének és Felséged szeretett férjének, b. e. kegyelmes urunknak és pártfogónknak rendelkezéséből részünkbe jutott. Hogy pedig az mentül áldásosabban történhessék, szükséges, hogy a mi főiskolánk lehetőleg megközelítse elrendezésében azt az eszményt, a melyet a Német- és Franciaországban és másutt virágzó iskolák és képzőintézetek valósítanak meg. Ezt pedig kétségtől elérjük, ha felséged néhány megbízottjának meghagyja, hogy fontolják és állapítsák meg a kegyes és hasznos munkára célzó ímezen pontozatokat, s kegyelmesen megparancsolja, hogy amennyiben szükséges, mindent meg is valósítsanak, nehogy az a szemrehányás érhesse: »mig Rómában tanakodnak, Saguntum elvész«. Cselekedje e részben Felséged azt, ami az Isten dicsőségét emelni, ennek az országnak híré-fényét terjeszteni alkalmas, s Felséged áldott emlékezetű férjének s magának Felségednek is nevét a dicsőség polcára magasztalja, minket pedig lelkesít, hogy kedvvel teljesítsük kötelességünket, s Felséged üdvösségéért folyton imádkozzunk. Gyulafehérvárt, 1630. februárius 10-dikén. Felségednek alázatos professzor szolgálai: Alsted János Henrik; Piscator Fülöp Lajos magiszter; Bisterfeld János Henrik.

...Erdély főiskoláját illető pontozatok. 1. Legelőbb is számba kell venni s pontosan összeszámítani a jövedelmeket. 2. E főiskola helyét bölcsen meg kell végleg állapítani. 3. Gondoskodni egy negyedik professzorról, a ki nyelveket tanítson. (Köziskolában az múlhatatlan szükséges.) 4. Öt osztálytanítót kell az intézetben tartani, s fizetést szabni nekik. Kimondhatatlan fontos dolog a gyermekiskola helyes szervezete; a köziskolának mintegy anyaméhe az. 5. Választani kell iskolai számadót, a kinek tiszte legyen beszélni az iskola jövedelmeit, kiadni évnegyedenként a fizetéseket, a tartott növendékek javadalmait, jó karban tartani a kollégium belső, külső épületit, stb. 6. Hogy a számadó ne szertelenkedhessék: két iskolagondnokot válasszanak, a felséges fejedelem és kormányzó után teljes hatalommal felruházva. 7. Közellátást, köz tartást kell berendezni, a melyben nem csak a tartott növendékek ingyen, hanem a külső diákok is mérsékelt árért enni-inni kapjanak. 8. Mielőbb megépítsék a kollégiumot, s alkalmas tanári lakásokat hozzá. 9. A nyomtatóműhelyt akképp kell fejleszteni, hogy a mestere gondoskodhassék szedőről meg nyomtatóról. Szerezni kell az erdélyi száz városokból görög s holmi zsidó betűket is; mert nyomtatni kell iskolai könyveket: heidelbergi kátét, latin és görög nyelvtanokat, retorikát, logikát, stb. 10. Meghatározandó, hogy a Rectorság állandó legyen-e, avagy évről-évre változó. 11. A Rektornak, s az iskolatanácsnak legyen pecsétje, melylyel a hirdetményeket s bizonyítványokat megpecsételje. 12. Tanulók név- vagyis anyakönyve, s rendeletek és törvények könyve is legyen, bekötve, díszesen. 13. Építsenek börtönt is, ha kik érdemlik, azoknak. 14. A szolgálatra legifjabb tanár vigye a tanácsban a jegyzői (titkári) tiszte. 15. Tartani kell kulcsárt, vagyis iskolaszolgát. 16. Az itt

következő törvénytervet ki kell nyomtatni, s közelre-távolra szétküldözni, hadd tudjanak mások is ennek a nevelő főiskolának alapíttatásáról. 17. A törvények, a melyeket a heidelbergi akadémia, a herborni főiskola és ezen mi fehérvári kollégiumunk anyakönyveiből ekkép egybeszerkesztettünk, fejedelmi megerősítést kívánnak. 18. Félévenként legalább tiz vitatkozás közkölségen nyomassék ki; hadd terjedjen a híre, öregbüljön a fénye az iskolának. 19. Az intézet meg a tanárok és tanulók kiváltságait, az Iskola Alapítása címén, közokirattal, fejedelmi paranccsal kell megállapítani s megerősíteni.

Az erdélyi főiskola törvényei

Az iskola kormányzója vagyis gondnoka. 1. Esküt tesz a fejedelemnek, hogy a kollégium fényére, javára tőle telhetőleg gondot visel. Évnegyedenként meglátogatja a kollégiumot, s mindeneket szorgosan megvizsgál. 3. Tanárok, tanítók fizetését idejében kiadatja. 4. Ünnepeleken, a tanárok kérésére megjelen. 5. A kollégium épületeire, jövedelmeire, jogaira, gazdaságára - mintha csak az övéi volnának - viseljen gondot.

Tanárok és tanítók. 1. Senkit meg ne botránkoztassanak, kegyes és tisztviselkedésekkel példányképül ragyogjanak. 2. Kölcsönös jóindulattal legyenek egymás iránt, s ha ellentét támad köztük, a rektor elé terjeszszék. 3. A református vallás felett akár külső, akár belső emberek előtt elmeftogtatásból ne vitatkozzanak, nehogy hitök tisztaságában gyanúsakká váljanak, vagy másokat megbotránkoztassanak. 4. Megszabott óráit senki el ne mulasztja. 5. A tanításban alkalmazkodjanak a tehetségekhez, s szem előtt tartsák a közszót: mire jó lesz? 7. Senki el ne utazgassék elüljárói engedelmek nélkül. 7. Tekintélyt tartsanak, s tanítványaikkal felettébb ne bizalmaskodjanak. 8. A hibákat szigorúan, de ne kegyetlenül fenýítsék. 9. Gyanús személyekkel ne érintkezzenek. 10. Tanulás mellett az erkölcs is gondjuk tárgya legyen. 11. Évnegyedenként a köziskolában, valamint az osztályokban próbatétel és vizsgálat essék, (s félévenként legyen a főlebbvitel, mellyel az érdemes növendékek az alsóbb osztályokból a felsőbbekbe, s a felső osztályból a köziskolába bocsáttatnak.) 12. Tanítványaikhoz szívesek, barátságosak legyenek, atyai indulattal viseltessenek. 13. Az előkelők, nemesek fiai meg a többi tanítványaik közt, a tanítás céljai szerint, kellő különbséget tegyenek. 14. Az eltávolítás, kizárás - végső büntetés legyen. (15. Rendes szünetek: nyolc nap húsvét előtt és után; három hét nyáron és végül karácson előtt s után... ?)

Az iskolai tanács. 1. Tagjai csupán a professzorok. 2. A felséges fejedelem s a tőle kinevezett gondnok után főhatóság a tanács. 3. Vezetője a rektor. 4. Intézi az ügyeket, melyeket a rektor egymaga nem intézhet. 5. Rendszerint szombat-apon, a kulcsárral hivassék egybe. 6. A rektor beveszi a tanácsosok szavazatait, s az iskola jegyzőkönyvébe íratja a jegyzővel. 7. A fontosabb ügyeket a fejedelem vagy a gondnok elébe terjeszsze a tanács, s döntésükön, ítéletükben megnyugodjék. 8. Intézkedjék a tanács, hogy a köziskolai diákok szállása, kosztja, lakótársasága, szorgalma, élete, erkölce kiváló tapintattal és óvatossággal évnegyedenként megvizsgáltassék. Nemkülönben, hogy tanítóknak és tanulóknak igyekezetre serkentéséül, lehetőleg valamennyi professzor jelenlétében, szavatok és nyilvános vitatkozások ünnepiesen rendeztessenek. 9. Ha professzori vagy tanítói hely üresedik, a rektor a tanáccsal egyetértve szemeljen ki alkalmas professzort vagy tanítót. Akit egyhangulag, vagy többség véleményével arra valónak találnak, azt a felsőbbségnek kikért döntő beleegyezésével alkalmazzák. 10. Professzorok és tanítók kiszemelésében a tanács lássa, hogy az illetők tiszta hitűek-e, a nyelveket, ismereteket, tudományszakokat, amelyeket tanítandók, alaposan bírják-e, világosan tanítani tudnak-e, híre-nevök jó-e, tiszta, szabatos-e az előadásuk. 11. Ha valakit tévesen alkalmaztak oly hivatalra, amelyre nem való, intsék meg, s ha változni nem bír, mondjon le.

12. Semmiféle iratot, se nagyobbat, se kicsinyt ki ne nyomassanak, míg azt a professzorok együtt és külön-külön meg nem vizsgálták.

A rektor. 1. Vezetője a köziskolának, s ennek tisztességéért, hírnevéért felelős. 2. Az iskola törvényeit évenként, tanártársai jelenlétében a jegyzővel felolvastatja, megtartásukat az érdekelt ifjúságnak lelkére köti. 3. Az új professzornak, mielőtt rendesen megkezdene a tanítást, székfoglaló beszédére hirdetéssel meghívja az ifjúságot, azután őt ünnepélyes gyűlésen iktassa be, két beszédet mondván, egyet az új professzorhoz, a kit kötelességeire int, s fogadalma után, hogy azokat szentül meg fogja tartani - biztosítja őt állandó becsülése felől; mászt az ifjúsághoz, intőleg, hogy az új professzor iránt köteles tisztelettel viseltessenek. 4. Az iskolai törvények, rendeletek könyvét, valamint az ezen intézetbe fölveendők név- vagyis anyakönyvét magánál tartsa. 5. Az anyakönyvbe csak azokat vezesse be, akik a köziskolába föl vételre méltók, s a törvények megtartására magokat kötelezték. 6. Az ifjaktól, a kiket be fog írni, megtudakozza, mely leckéket fognak hallgatni. 7. A professzorokkal, mint kartársakkal, tiszteletesen bánják. 8. A köztanításokra koronként ellátogasson szemrevenni, egy s más szabályosan megy-e. 9. Aki hanyagul vagy rosszul tanít, azt megintse és a professzorokról szóló (itt alább következő törvény) 5. pontja értelmében bírságolja. 10. Vigyázzon külön-külön a tanárok erkölcsére, s ha ki közbotrányt okozott, jelentse a tanácsnak; ez pedig vagy bírságolja meg, vagy a vétség súlyához mérten (kivált ha a megintés nem fogott rajta) mozdítsa el állásából, fölterjesztvén az ügyet a fejedelemhez. 11. Engedelmeskedjék a tanács igazságos határozatainak. 12. A pénzilletményeket a gondnoktul (- az iskolai számadótul) évnegyedenként kérje ki. 13. Időnkint vizsgálja meg az iskolai köz ellátást. 14. Távozandó tanulóknak bizonyítványt csak a professzorok ítéletének megkérdezése után adjon.

A professzorok általában. 1. Az új professzor, a rektortól az ifjúság gyülekezete elé vezetettvén, ünnepélyes székfoglalót mond; beszéde végével a rektortól kötelességeire intetvén, kézadással ígéri, fogadja, hogy Isten ígéje s az iskola törvényei szerint fog tanítani és viselkedni. 2. Minden professzor Istenhez fohászkodva, áhítatosan és tárgyához szabott módon kezdje és végezze tanításait. 3. Szükséges és hasznos tárgyakat válasszanak tanításra és vitatásra; kerüljék hát a hiú fitogtatást; tiszta tartalmat tiszta előadásban közöljenek. (4. Tanításaik rendjét [leckerendjüket] társaikkal a tanácsban megbeszéljék, s a megállapodáshoz alkalmazkodjanak.) 5. Aki valamely előadását elmulasztja, bírságul annyit fizessen az iskola pénztárába, a mennyit azért évi fizetésében kapni szokott. Mulasztónak tekintendő az, akit sem betegség, sem valami jóbavehető elfoglaltatás nem gátolt. Aki a maga idején vitatást nem tart, kétszerest fizessen. 6. Gyakran ismételjék, s véssék tanítványaik elméjébe a vezérgondolatát és vázlatát tanításuk tárgyának, hogy az átlátszó rendszer a figyelmet erősítse és vonzza. 7. Aki a tanítást vagy vitatást alapos ok miatt elmulasztani kénytelen, valamely társát kérje meg, hogy helyettesítse. 8. Aki valamely iratát ki akarja adni, előbb a rektor útján a tanácsnak mutassa be átolvasás, bírálat, s jóváhagyás végett; határozatuk kötelező lesz. 9. A professzorok minden nyilvános szónokláson és vitatkozáson, amennyire lehet, mind jelen legyenek, fényét, sikerét emeljék, ellenvetéseikkel is, sőt ha szükség, a hallott ellenvetések felől ítéletöknek okos és tapintatos nyilvánításával. 10. Az osztályok vizsgálatain, óránként, a tanvezető professzoron kívül, általa kéretve, legalább még egy-egy professzor jelen legyen és elnököljön. 11. Magán leckéket is, a tanulók érdekében és javára, szükség szerint készségesen adjanak.

A szent theologia professzorai. 1. Az első professzor felváltva az Ó- vagy Újtestamentum valamely könyvét magyarázza, a theologiai vitás tételeket magvasan, röviden ismertesse. Bibliái leckéket hétfőn s kedden, polémiákat csütörtökön s pénteken adjon. 2. A második professzor a köztételeket tanítsa, s igyekezzék legalább egy év alatt az egész theológiát elvégezni. 3. Szombatnaponként 8-10 óráig rendes vitatást váltogatva tartsanak. 4. Szerdánként

az első órán kezdve két-két beszédet szavaltassanak. 5. Vasárnaponként latin előadásgyakorlatokat tartassanak. 6. Zsidó nyelvet mind a két professzor nyilvánosan tanítson.

A bölcelet és filológia professzorai. 1. Az első tanítson bölceletet, hetenként kétszer logikát, más két órán meg metafizikát, fizikát és matézist. 2. A második görög nyelvet, s gyakorlati bölceletet tanítson. 3. Mind a kettő azon legyen, hogy a bölceleti folyam három évben elvégződjék. 4. Szerdánként 8-10 óráig rendes vitázást tartsanak, változtatva. 5. Szombatonként délelőtti első órán kezdve két-két betanult szövegű beszédet mondassanak el. (...)

26.

Az erdélyi általános törvénykönyv (Approbatæ Constitutiones) rendelkezése a gyulafehérvári akadémiáról.

1653.

Edikt des Allgemeinen Gesetzbuches von Siebenbürgen (Approbatæ Constitutiones) über die Akademie von Karlsburg (Gyulafehérvár).

1653

Decree of the Transsylvanian General Statute Book (Approbatæ Constitutiones) about the Academy in Gyulafehérvár.

1653.

„Articulus II.⁴¹ Collegiumnak legalkalmasabb hely Kolozsváratt ítéltetett volt azelőtti időkben is, ennekutánna is, ezért az evangelicus orthodoxus fejedelmeknek szabados dispositiojára⁴² hagyattatik, akár a kolozsvári Farkas-utczai templum körül erigáltassanak⁴³ collegiumot vagy derekas scholát⁴⁴, akár pedig Fejérváratt, vagy ha mindkét helyet akarják is, azon móddal és jussal⁴⁵ akármelyik helyet és ahhoz való proventusokat⁴⁶, a mint 1622. esztendőben, mense Majo⁴⁷ végeztetett.”

---

⁴¹ II. törvénycikkely

⁴² rendelkezésére

⁴³ állíttassanak fel

⁴⁴ iskolát

⁴⁵ jogokkal

⁴⁶ jövedelmeket

⁴⁷ május hónapban

„Articulus III.⁴⁸ Mely igen szükséges és megbecsülhetetlen haszonra való dolog legyen pedig, hogy nemcsak közönséges jó scholák, de ugyan nevezetes collegiumok, ha lehetne többek, de vagy csak egy is állíttassék jó alkalmatossággal hazánkban, azt elégségesképen minden keresztyén nemzetnek példájából, magunk fogatkozásával is esmérjük, holott mind értéktelenség és egyéb sok alkalmatlanságok is arra szegény hazánkban lakosít nem igen bocsátják, hogy idegen országi académiákba, collegiumokba küldhessék és taníttathassák gyermekeiket, melyről mint igaz pater patriae⁴⁹, néhai Bethlen Gábor fejedelem, istenesen és tanácsosan gondolkodván, kezdette volt plántálni a fejevári collegiumot, azt mind professorokkal s egyéb tudós emberekkel kezdvén megékesíteni, s mind pedig külső beneficiummal⁵⁰ (mely nélkül meg sem állhatna) megerősíteni, illendő jövedelmet mind pénzül s mind pedig jószágul rendelvén hozzája, (mely testamentumát⁵¹ azon fejedelemnek a nemes ország is helybenhagyta). Statuáltatott⁵² annakokáért, hogy azon collegium vagy azon helyben, vagy Kolozsvárott, mind külső és belső épületiben, nemcsak continuáltassék⁵³, sőt inkább renováltassék, a mennyiben Isten a fejedelmeknek is arra való elégségeket engedi és a collegiumnak is proventusa extendáltathatik⁵⁴. Mivel pedig a megnevezett méltóságos fejedelemtől, azok a conferált proventusok⁵⁵ és jószág a végre rendeltetennek, hogy tudós professzor emberek s azon kívül is jó mesterek tartassanak a collegiumban, annakokáért haladék nélkül helyreállattassanak abbéli fogatkozások és tudós, hasznosan tanító professzorok hozattassanak és mesterek is jók állattassanak a collegiumban.

„És hogy azok is bátorságosabban merészeljenek eljönni az hivatalra, ujabban praesentium vigore assecuráljuk⁵⁶ mind mostani s mind jövőendőbeli professorokat s mestereket, a collegiumnak minden tagjait, püspököket, keresztyén fejedelmek után a collegiumnak minden inspectorit⁵⁷, hogy az ekkédiglen manuteneált⁵⁸ jószágokban és egyéb legatumokban⁵⁹ in perpetuum⁶⁰ őket megtartjuk, és a mennyiben fiscalitasnak⁶¹ nevezeti alá irattatnak, azt ilyen declaratioval⁶² értjük és tartjuk, hogy ha valamikor a collegium keze és nevezeti alól annak hasznával és épületivel, valami más alkalmatosb hely concambiáltatnék⁶³, communi interes-

---

⁴⁸ III. törvénycikkely

⁴⁹ a haza atyja

⁵⁰ adományokkal

⁵¹ rendelését

⁵² elhatároztatott

⁵³ fenntartassék

⁵⁴ jövedelmét megnövelhetik

⁵⁵ adományozott jövedelmek

⁵⁶ jelen okmány erejével biztosítjuk

⁵⁷ felügyelőit

⁵⁸ birtokolt

⁵⁹ hagyatékokban

⁶⁰ örökösen

⁶¹ kincstári vagyonnak

⁶² nyilatkozattal

⁶³ elcseréltetnék

santium consensu⁶⁴, avagy Istennek hazánkra bocsátott csapásából a collegium teljességgel ruínáltatnék⁶⁵ és vagy ideig, vagy akár mint is a fiscus⁶⁶ vagy mások kezekre deveniálnának⁶⁷ azon bonumok⁶⁸, in tali casu⁶⁹ tartassanak fiscalisoknak⁷⁰, azon módon, mint egyéb fiscalisok és perennali jure⁷¹ ne birattassanak, se ne conferáltassanak⁷², excipiálván⁷³ mindazáltal azokat a jószágokat, a melyek donatione mediante⁷⁴, valamely summában conferáltatnak⁷⁵ a fejedelmektől a collegiumhoz, salvis aliorum juribus permanentibus⁷⁶.

Szükségesképpen pedig megkívántatik az is „hogyan azon collegiumnak mind külső és belső állapotjára, mind az ecclesiái statusból⁷⁷, s mind pedig külső rendekből bizonyos főinspecto-
rok állattassanak, kik az orthodoxus fejedelmek után vigyázzanak a collegiumnak derekasb állapotjára, kiváltképen arra, micsoda renddel és haszonnal progrediálnak⁷⁸ a tanításban és a fogvatkozásokat animadvertálják⁷⁹ egyenlő tetszésekből, köztök történhető nagy akadályokat jó igazításba is vegyenek; és tudják azt is, micsoda bonumi⁸⁰ légyenek a collegiumnak, hol és kik által conserváltatnak és erogáltatnak⁸¹, hogy valami módon azok vagy ne dissipáltassanak⁸² vagy in profanum usum ne convertáltassanak.⁸³ „

Közölte: Váró Ferenc: Bethlen Gábor kollégiuma. Nagyenyed, 1903. 73-75.

---

⁶⁴ az érdekeltek kölcsönös egyetértésével

⁶⁵ tönkretételnek

⁶⁶ kincstár

⁶⁷ jutnának

⁶⁸ javak

⁶⁹ ilyen esetben

⁷⁰ kincstári tulajdonnak

⁷¹ örökös jogon

⁷² adományoztassanak

⁷³ kivéve

⁷⁴ adományozás útján

⁷⁵ összegben ruháztatnak át

⁷⁶ s mások jogai maradjanak sértetlenek

⁷⁷ egyházi rendből

⁷⁸ haladnak

⁷⁹ szemmel tartják

⁸⁰ javai

⁸¹ tartatnak fenn és adatnak ki

⁸² szóródjanak szét

⁸³ ne fordítsák őket világi használatra

Apáczai Csere János kolozsvári professzor javaslata Barcsay Ákos erdélyi fejedelemhez egy teljes szerkezetű nyugat-európai mintájú akadémia (egyetem) felállítására.

Kolozsvár, 1658 végén

Vorschlag des Professors János Apáczai Csere von Klausenburg (Kolozsvár) dem Fürsten von Siebenbürgen Ákos Barcsay zur Gründung einer vollständigen, über vier Fakultäten verfügenden Universität, die nach dem Modell der westeuropäischen Universitäten wirken kann.

Klausenburg, am Ende des Jahres 1658

A proposal by János Apáczai Csere, Professor of Kolozsvár, to Ákos Barcsay, Prince of Transsylvania, on establishing an academy of Western-European pattern and of complete structure.

Kolozsvár, at the end of 1658.

A⁸⁴ magyar nemzetben immár elvégtére egy academia felállításának módja és formája melyben megmutattatik, mind a mely könnyen mindjárt is meglehetne, mind az pedig, mely kicsiny akadályok állottak ebben ennek előtte és ellent.

A fejedelmi felségre Isten gondviseléséből mostan felemeltetett méltóságos, nagyságos és kegyelmes erdélyi fejedelemnek, Barcsai Ákos urunknak, nékem is jótévő és kegyes fejedelmemnek, uramnak és Mecenasomnak, az országoknak legfelsőbb urától s szabadoson osztogató birájától hosszú életet, szerencsés országlást és az alatta valókon az bölcsesség és az tudományok gyarapítása által az sok szomorú magyar vérhullás és omlás után csendes és sokáig tartó, szép békességben való bölcsen uralkodást!

Kissebb vagyok, kegyelmes uram, mind magam s mind ez íráskám, mintsem bátorságosan az Nagyságod méltóságos tekinteti előtt megjelenhetném: de hiszem ha az egyéb dolgokban is nem azoknak annyira nagyságát, mint hasznát szoktuk nézni: ha ez kicsiny íráskámban nagy közönséges haszonra igyekezem, szívesen fájlalván a szegény magyar nemzetnek academiája nemlétéből kiszármazott és ez világon széljelterjedett barbarus nevét s honjában is rettenetes kárát, kinek jelenthetem fájdalmamat, s mutathatom erről való orvosságkereső supplicatio-mat⁸⁵ nagyobb reménységgel bé, mint akitől minden, hazánknak közönséges javának s nemzetünknek újonnan megépülésének indulatja és előmente a jó Isten után függ.

---

⁸⁴ A lábjegyzetek „Apáczai Csere János válogatott pedagógiai művei” munkából származnak. Összeállította, a bevezetést és a jegyzeteket írta, a latin szövegeket fordította: Orosz Lajos. Bp. 1976. 214-229.

⁸⁵ kérelmemet

Minek okáért, kegyelmes uram, hogy academia erectioja⁸⁶ felől való gondolkozásra ennyi országos, súlyos és majd elviselhetetlen gondjai között alkalmatosságot szolgáltatok Nagyságodnak, ne ítélje Nagyságod teljességgel helytelenségnek és importunitásnak⁸⁷ lenni, hanem méltóztassék inkább kegyelmes Fridericus Barbarossának, az scholák szabadsága első authorának⁸⁸, imez motiváját⁸⁹ egy szempillantásig kegyelmesen szeme eleibe venni: tudniillik, „ut cum omnes bona facientes nostram laudem et protectionem omnimodo mereantur, quorum scientia totus illuminatur mundus, et ad obediendum deo et nobis, eius ministris, vita subditorum informatur, quadam speciali dilectione eos ab omni iniuria defendamus⁹⁰ etc.” s abból ím e két dolog, hogy tudniillik a tudománynak gyarapodása, (mely academia nélkül soha jól meg nem lehet), ékesíti és világosítja meg az országokat, és hogy ugyanazon által készítettnek el, (mely nélkül is nemzet ez föld hátán a miénknél inkább nem szűkölködik), az subditusok⁹¹ az Isten és fejedelmekhez való engedelmességre, (melyre ismét most Nagyságodnak országlásának kezdetiben vagyon legnagyobb szüksége), e két dolog, mondok, amiképpen engem az academiának lerajzolására indított, nem penig (bizonyágom ebben, az egekből az szíveknek formálója és vizsgálója) valami egyéb haszon avagy méltóságkeresés, mely énnekem érdemem felett Nagyságodtól megadatott, soha többet nem is kívánok, indítsa fel nagyságodat is egy fertály órácskát ez rajznak meg szemlélésében eltölteni, és az építésnek könnyű voltát ebből eszébe vévén, az academia erectiojához kezdeni. Segéllje ez gyönyörűséges és szükséges jóra a felséges Isten Nagyságodat, kegyelmes uram! Nagyságodnak alázatos és méltatlan szolgálója

Apáczai Cseri János

Egy magyar academiának lerajzolása

I. Az academiák, collegiumok és scholák szükséges voltáról és akadályairól másutt eleget szólván, (in oratione inaugurali, 1656 nov. 20. habita Claudiopoli)⁹², itt csak azt illik meglátnunk, miképpen cselekedhesse meg azt az magyar nemzetben valamely kegyes fejedelem, hogy más nemzetek példájára nekünk is ne csak collegiumunk, mint eddig, hanem ugyan academiánk is lehessen, még penig vagy semmi, vagy igen kevés költségével.

II. Mivel penig az collegiumokat az academiáktól 1. a proventus⁹³ nagyobb volta, 2. a tanítóknak éa a tanulóknak többsége. 3. az ilyen személyeknek szabadsága szokta megkülönböztetni: szükség, hogy az lehetetlenséget mindenik részről elhárítsuk.

---

⁸⁶ felállítás

⁸⁷ alkalmatlanságnak

⁸⁸ szerzőjének

⁸⁹ indító okait

⁹⁰ „Bár mindenki, aki jót tesz, megérdemli mindenképpen a mi dicséretünket és pártfogásunkat, de akiknek tudománya az egész világot beragyogja, és úgy alakítja alattvalóink életét, hogy engedelmeskedjen istennek, és nekünk, az isten szolgálóinak, azokat valami különleges szeretettel kell védenünk minden jogtalansággal szemben.”

⁹¹ alattvalók

⁹² „Felavató beszédében, melyet Kolozsvárott tartott 1656. november 20-án”

⁹³ jövedelem

III. A proventus dolgát ami illeti, mivel az a fundamentum, legelsőben is azt kérheti: lehetne-e egy ilyen országnak vagy ország fejedelmének, akinek ilyen rettenetes sancot⁹⁴ és esztendőnként való adót kell fizetni, abban módja, hogy egy academiához megkívántatott proventus mostanában rendelkezhetne? Mely kérdésre hogy megfeleljek, legelsőben is az academiák között levő különbségeket kell meggondolnunk. Melyek közül noha egyik a másiknál sokkal gazdagabb, mint az angliaiak a belgiumiaknál és a scotiaiaknál, sőt ugyanazon országban is egyik a másiknál: mindazáltal az az academiások mindeniknek csak egy, mivel az proventus nem az formalitásra, hanem csak az materiájára tartozik az academiának.

Annak okáért az szegényebb rendű academiákat vévén mi fel az iránt például, azt merem mondani, hogy avval az proventussal, melyet esztendőnként Fejérváratt az feljebb való esztendőben, az örök emlékezetű Bethlen Gábor halálától fogva, az professorok, mesterek és deákok percipiáltak⁹⁵, egy pénz augmentatio⁹⁶ nélkül (csak jó rendben állították volna mind az scholát, mind az proventus állapotját) tíz professorokat vagy tizenegyet és száz alumnus⁹⁷ deákokat tarthattak volna; mely személyek egy egész academiát töltek volna az számra nézve: olyat pedig, hogy Scotiában talán egy academiá is nem érkezett volna el véle⁹⁸, mert az száz alumniát⁹⁹ nézve sok exspectansok¹⁰⁰ és az nagy frequentiára¹⁰¹ nézve sok nemesek és idegen vallásúak is confluáltak¹⁰² volna. Az tizenegy professorok pedig ilyen rendben löttek volna: theologiae professor 2, hebraeae et orientalium linguarum 1, graecae 1, iurisprudentiae 1, medicinae 1, ethicae et politicae 1, physicae 1, matheseos 1, dialecticae 1, eloquentiae et historiarum 1.¹⁰³ Melyek többet tehettenek volna ám az eddig való egy s két nagy fizetésű professornál és három-négy trivium tanító mestereknél.(...)

VI. Mindazáltal itt volt eleitől fogva s most is az a nehézség, hogy ennyi fizetésre idegen országból nem hozhatni, s az magunk felekezeti pedig nem arra valók. Én pedig az elsőre azt mondom, hogy mivel Scotia az embereknek benne lévő bőségéhez képest az élet eltápláltságára nézve szűk ország, s a benne való jó rendjek miatt a szép tudományoknak tudós emberből bővös nem kételkedem, hogy csak erre a fizetésre is elég professorokat onnan nem hozhattak volna, kik az nagy fizetésüeknél alábbvalók mindazáltal nem löttek volna az közönséges haszonra. A magunk felekezeti alkalmatlansága is nem szintén olyan nagy, hogy ebben teljességgel ellent állhatott volna.

---

⁹⁴ sarcot

⁹⁵ felvettenek

⁹⁶ szaporítás

⁹⁷ bentlakó növendék

⁹⁸ Nem ért volna fel vele.

⁹⁹ internátusban való ingyenes ellátást

¹⁰⁰ várományosok

¹⁰¹ benépesültségre

¹⁰² összesereglettek

¹⁰³ „A teológiának 2 professzora, a héber és keleti nyelveknek 1, a görögnek 1, a jogtudománynak 1, az orvostudománynak 1, az etikának és politikának 1, a fizikának 1, a matematikának 1, a dialektikának 1, az ékesszólásnak és történelemnek 1.”

Mert az mint halljuk és látjuk magunk, az nevezetes academiákban is az mostan felvött professorok gyakorta gyengék szoktak lenni, s hogy lehetne is másképen? Holott, aki ma deák, holnap néha professorrá tétetik, csak fundamentuma és indulatja jó legyen, e reménység alatt, hogy a sok exercitium¹⁰⁴ által idő telve perficiálódik¹⁰⁵. Ha ez a gondolat és indulat a mieinkben megtaláltatott volna, vaj ki sok magyar érkeznek most el sok nevezetes, idegen országbéli professorokkal. Az szabók, vargák, számtartók, udvarbírák, prókátorok, törvénytevők, mesterek, papok, etc. sem olyan készek először, mint egynéhány esztendő tiszteken eltöltések után, de ugyan nem mégyünk azért idegen országra az ilyenekért. Noha én amaz híres-neves Voetius doctornak tanácsát követvén, (kitül nem egyszer hallottam, hogy a scholák az magyar nemzetben soha jók nem lehetnek, valamíg csak idegen professorok lesznek közöttünk, hanem úgy lehetne ahhoz reménység, ha egy facultasban egy idegen professor lenne, s ugyanazonban hazafia lenne egy másik, mindaddig, valamíg cselekedetünkkel megmutathatnók, hogy az idegenekkel elérkezünk az tanításban, és így elhitetnők nemzetünkkel, hogy nálok nélkül ellehetünk már teljességgel), az eszes tanácsot követvén, mondok, nem ezt akarom elhitetni, hogy csak az miénkre bízattatnék a dolog, hanem csak szinte hogy, mint eddig, az hazafiak ezután is teljességgel szintén úgy meg nem vettvén, az idegenek mellé felvétetnének, azon authoritással és az tanításba való professori hatalommal: ne lenne az idegen professorok köztünk lakása olyan minden közönséges haszon nélkül, mint ennek előtte való időkben, kik mivel minden authoritás csak kezekben volt, nem vigyázzván szegény nemzetünknek közönséges előmenetelire, minden felsőbb dolgoknak és tudományoknak tanítását csak magoknak tulajdonították, az mellettek való tudós magyar fiakat penig, ha még theologiae doctorok voltak is, és azon facultasra, az melyet ők tanítottak, méltóknak ítéltettek az academiáktól, az grammatica, rhetorika, poëtica tanításra nyomták őket alá, hogy meg ne tetszhetnék tudományok, hanem csak ő magok dicsértetnének mindenektől. Azért az én szóm itt csak az, hogy mivel az theologiae professornak kettőnek kellene lenni, lenne egyik magyar s a más scotus¹⁰⁶, vagy egyéb nemzet, aki kevés fizetésre eljönne. Hasonlóképpen lenne az görög professor is idegen; sidó professort magunk között is könnyen találnánk. Így a philosophiának is némely részére, úgy mint az mathesisre és még egyikre valamelyikre hoznának egyet, az többi lennének magyar fiak: megtanítaná az emulatio¹⁰⁷ őket, mint kellene az idegenekkel elérkezni. Sőt peniglen, míg az meglehetne, hogy idegenek hozattatnának, addig sem kellene ezzel hallgatni, hanem az mire másunnan is akarnánk hozatni, arra extraordinarius¹⁰⁸ professorokat kellene felvenni, kik, míg amazok eljönnének, tanítanának, s osztán az professiót¹⁰⁹ nékiek engednék, de olyan conditioval¹¹⁰, hogy az idegen személyek

---

¹⁰⁴ gyakorlat

¹⁰⁵ tökéletesedik

¹⁰⁶ skót

¹⁰⁷ versengés

¹⁰⁸ rendkívüli

¹⁰⁹ foglalkozást

¹¹⁰ feltétellel

változása történve, annak az ilyen cedáló¹¹¹ személy sufficiáltatnék¹¹² azután is, ha kedve lenne hozzá: azonban penig lenne jó provisio¹¹³ felőle, ne panaszkodhatnék.

VII. Immár az academiái szabadságot az mi illeti, az felelet az, amely adatott volt még Friderius Barbarossától (Cod. lib. IV. tit. VI.) a scholáknak és abban lévő tanítóknak s tanulóknak (mellyel mind ez mai napig élünk): a kívántatnék még meg, hogy amiképpen a prédikátori rendnek hatalma vagyon arra, hogy az kiket a prédikátori tisztre érdemesnek ítél, azt arra felveheti, és így efféle személy felszabadíttatik, még ha szolgai állapotban született is, sőt ami nagyobb, ha valamely deák sok jó esztendőket scholában tekergése után ha csak egynéhány énekét tanul is meg, és falusi mesterségre vagy inkább cantorságra adja magát, felszabadult az ő földesurától: így, mondom, az academiák formalitásához ilyen szabadság kívántatnék, hogy valaki az cursust akár az philosophiában, akár a medicinában, akár az iurisprudentiában, akár pedig az theologiában absolválja¹¹⁴, az olyan az senatus academicus előtt derakason megexamináltatván¹¹⁵, ha méltónak és illendőnek találtnék, graduáltattnék¹¹⁶, azaz solenne diploma¹¹⁷ által, az mely facultást absolvált, annak praxissára, szabados gyakorlására facultáltatnék¹¹⁸, és egyszersmind a mi közöttünk szokásban lévő nemesség is nékie conferáltatnék¹¹⁹: avagy ha az dologban valami akadály találtnék, bárcsak úgy lenne hogy az ilyen személy academicum diplomáját az ország fejedelminek bémutatván, ő Nagysága az academiának judiciumán¹²⁰ megállván, méltóztatnék maga diplomájával is efféle személyt muniálni¹²¹, és az szokás szerint nobilitálni¹²². Nem illik penig egy becsületes úri személynek is ezen megháborodni, mintha ez dolog jobbágyi számának megkevesedésével fogna lenni: mert vajki kevesen volnának olyanok, akik ilyenképpen szabadulást szerezhetnének magoknak. Bizonyára nem olyan könnyen, mint most három-négy ének avagy megannyi prédikatio tudása által, hanem sok szép, de nehéz tudományoknak megtanulása által. De hiszem, ha szintén megannyian volnának is, mint most a falusi mesterségre, hiszem az földesurának is nagyobb becsületire és hasznára esnék az, hogy philosophiae magister¹²³ és avagy medicinae, avagy iurisprudentiae, avagy theologiae doctor lenne jobbágyából, hogysem valami hitván falusi costa frater¹²⁴: mert ennek osztán gyakorta szolgálatjával derekas dolgokban is élhetne. Noha, mint mondám, nem kell ettől igen félni, mert nagy a bökkenője,

---

¹¹¹ engedő

¹¹² tétetnek utódjává

¹¹³ gondoskodás

¹¹⁴ Tanulmányait akár a filozófiában, akár az orvostudományban, akár a teológiában befejezi.

¹¹⁵ megvizsgáltatván

¹¹⁶ felavattatnék

¹¹⁷ kellően felszerelt oklevél

¹¹⁸ képesíttetnék

¹¹⁹ megadatnék

¹²⁰ ítélőképességén

¹²¹ megerősíteni

¹²² nemességre emelni

¹²³ a filozófiának a tanítómestere

¹²⁴ falusi segédtanító

úgyhogy akik az mi eddigvaló szokásunk szerint szokták elérni felszabadulásoknak módját, azok közül száz közül is jó, ha a megmondott úton egy felszabadulhatna. Ámbár peniglen ugyan nagy maga kárára esnék is ez valakinek: de hiszem nem csak magunknak születettünk, hanem, mint Plato írja, szüléinknek, barátainknak és hazánknek: hogy férne azért az igaz generositáshoz¹²⁵ és nemesi természethez, hogy magának egy igen kicsin hasznával hazájának nagy kárt igyekeznék tenni? Sőt a dolog így lévén, a nemesség is sokkal nagyobb indulattal kezdene tudományához látni, tudván, mily nagy tisztességére szolgálna a nemes embernek magának is, ha iuris doctor lehetne. És akkor is remélhetnők a barbariesből¹²⁶ való felszabadulásunkat, habár csak az ország táblájára iuris doctorok ítélnének. Oh mely nagy gyalázat az nemes és főemberek gyermekeinek, hogy az paraszt ember gyermekei önékik eleikbe ültetnek, kik után gyakorta süveg levéve kell salápolniok¹²⁷! Ezt hozta ám az időnap előtt való agár és paripa, melyeket, ha szintén az scholában tiz-tizenöt esztendeig tekergettenek volna az Iustinianus Pandectái mellett az latinitás megtanulása után, ugyan mégis jó korokban megtalálhatták volna. Én úgy vészem eszemben sok okokból, hogy az tudománynak előmozdítását nem egyebűnnen, hanem a főrendektől kell minékünk várnunk, kik ha magok nem tudósok, hogyhogy igyekezhetnek másokat tudósokká tenni.

VIII. Eddig az academiának felállításának mivoltáról, tudniillik proventussáról, abban megkivántatott személyeknek elégségéről és végezetre szükséges szabadságáról: immár szóljunk abban az tanulásnak és igazgatásnak is rendiről igen rövideden. Az tanulásnak azért ilyen rendűnek kellene lenni: hogy aki az trivialis scholából az academiában promoveáltatik¹²⁸, legelsőben is az eloquentiában subsistáljon¹²⁹, és mindaddig exerceálódjék¹³⁰, valamíg az eloquentiae professor jó lelkesmérettel egybekötöttetett ítéleti szerint illendőnek nem ítéli az promotióra¹³¹, és magától írt és publice az academiában declamált oratiokkal¹³² elégségesképpen meg nem mutatja arra való illendőségét. Honnan osztán az dialecticára felvétetvén, (melyet minden esztendőnként az dialecticae professornak egyszer-egyszer, mint az több philosophiae professoroknak is, absolválni¹³³ kell), abban esztendőt töltsen, ha érdemes, vitettség az mathesisre, melyben az arithmetiát, geometriát, cosmographiát¹³⁴ és astronomiát egy esztendő alatt ismét absolválván promoveáltassék az physicára, innen esztendő múlva az ethicára és politicára, melyekben is nagy serénységgel egy esztendőt töltvén és így a philosophiában mindenestül fogva öt vagy hat esztendőt, ha kívánja, examináltassék meg, és ha illendőnek találtatik, laureáltassék¹³⁵ az philosophiában, és tétessék artium magisterre¹³⁶. Így azért az

---

¹²⁵ nagylelkűséghez

¹²⁶ barbárságból

¹²⁷ sétafikálniuk

¹²⁸ előlép

¹²⁹ ékesszólás tanulásánál állapodjék meg

¹³⁰ gyakorolja magát

¹³¹ előléptetésre, magasabb osztályba való lépésre

¹³² az akadémiában nyilvánosan elmondott szónoklatokkal

¹³³ professzorok előtt záróvizsgát tenni

¹³⁴ a világegyetem leírását

¹³⁵ kapja meg babérkoszorút

¹³⁶ a művészetek tanítómesterévé

arsokban magisteriumot vévén, ha az medicinára igyekezik, öt esztendeig azt szorgalmatosan hallgatván és gyakorolván, s annak utánna megexamináltatván, pronunciáltassék¹³⁷ medicinae doctornak, és szabados praxis engedtessek nékie. Ha pedig nem medicinára, hanem a iurisprudentiára akarja magát adni az feljebb megírt artium magister: tehát öt esztendőt töltvén annak is szorgalmatos tanulásában, és osztán megexamináltatván, ha illendőnek találhatik, inauguráltassék¹³⁸ iuris doctornak, és az forensis causák tractálására admittáltassék¹³⁹. Végezetre pedig, ha sem medicinára, sem iurisprudentiára nem igyekezik, hanem a theologiára, minek előtte admittáltatnék arra, annak előtte esztendeig görögül, esztendeig sidót tanuljon, és mind ez e két megemlített nyelvek grammaticáiban s mind pedig szükségesben a sidó nyelvre nézve a Moses, próféták és psalmusok¹⁴⁰, hasonlóképpen az görögre nézve Platonak és az újtestamentumnak némely könyveinek megértésében, expositiojában¹⁴¹ és grammatica resolutionjában¹⁴² elég exercitatusnak¹⁴³ találhatván, úgy eresztessek osztán fel az theologiára: holott öt esztendőt töltvén az szorgalmatos tanulásban és exerceálódásban és megexamináltatván, ha méltó lészen reá, theologiae doctorrá creáltassék¹⁴⁴, noha csak catechetica theológiában jól fundatus legyen¹⁴⁵, aki olyan elé dolgában nem mehet is, felvétetetik a prédikátorságra, accedálván a theologiai facultás testimoniuma¹⁴⁶. Hogy pedig mindenek rendesebben mehessenek, az ilyen examenekre¹⁴⁷ egy bizonyos időnek rendeltetni legjobb volna, tudniillik szeptembernek vagy juniუსnak némely napjai.

IX. Az igazgatásról egyebet nem szóllok, hanem hogy az professorok közzül esztendőnként járó szerrel egynek rectornak kell lenni, akinek mind külső s mind belső szükségére az academiának gondja legyen, és az nagyobb dolgokra senatus academicust, azaz a több professorokat, bégyűjtven, eligazítsa. Mely dolognak jobban végbenvitelére mellette egy pedellusnak is kell lenni, ki mint a prédikátorok mellett az egyházfi, úgy legyen, ahová küldik, elmenjen etc. Ennek pedig fizetése az 308 feljebb felmaradt forintból kitelik, ha száz forint lészen is. Az academicus rector, több tisztei között, az novitiusokat¹⁴⁸, akár egybek, akár egyéb rendűek legyenek, a matriculában¹⁴⁹ béírja. És hogy az académiá valamiben segéttessék az költségre nézve, szükséges, hogy haszonra valamicskét kívánjon, tudniillik egy urfítól egy aranyat, közönséges, de jobbágyos nemes ember gyermekétől egy tallért, egyházi nemes embertől egy forintot, vagy ha szegény rendű az ilyen, ötven pénzt, jobbágyember gyermekétől 25 pénzt. Hasonlóképpen, akik graduáltatnak, azok is az académiá szükségére contribuál-

---

¹³⁷ nyilvánítassék

¹³⁸ avattassék fel

¹³⁹ törvényszéki ügyek intézésére bocsátassék

¹⁴⁰ zsoltárok

¹⁴¹ fejtegetésében

¹⁴² nyelvtani elemzésében

¹⁴³ gyakorlottnak

¹⁴⁴ tétessék

¹⁴⁵ A vallásoktatással foglalkozó teológiában alaposan képzett legyen.

¹⁴⁶ ehhez járulván a teológiai kar bizonyítványa

¹⁴⁷ vizsgákra

¹⁴⁸ az újonnan jött tanulókat

¹⁴⁹ anyakönyvbe

janak¹⁵⁰: a philosophus három forintot, az medicus és az jurista négyet, a theologus ötöt: a pedellnek is az ilyenek az megmondott forintszámokra egy-egy garast, mivel akkori állapotokban sokat szolgálnak. Ezenkívül az diplomaért is kellessék valamit fizetni, úgymint az notariusnak¹⁵¹ az írásért és az rectornek az pecsétért. Az academia szükségére szerzetetett pénzt pedig az rector hiti és jó lelkiismereti szerint egy perselyben gyűjtván, annak kolcsa legyen más professoroknál is, és az feriaikon¹⁵² azt megnyitván és megszámlálván, elrendeljék, és költessék vagy az academia épületire vagy könyvek vételére vagy egyéb szükséges dologra.

X. Az ilyenképen felállatott és rendelt academia mellé pedig typographia, bibliotheca és hortus academicus¹⁵³ szükséges; hogy ha az professorok akarnak valami könyveket nyomtatni, lehessen módjuk benne, egyébként nehezen vehetik magokat az írásra, félvén attól, hogy csak az molyok emésztik meg munkájokat. Melyben az volna az legkönnyebb mód, ha az felső istenes magistratus két vagy háromszáz tallért nem szánván, egyet erigálna¹⁵⁴, s egy typographust¹⁵⁵ állítana belé, mivel a typographia nem övé, tartoznék minden esztendőnként mindenik professor részéről bizonyos számú disputatióknak¹⁵⁶ fél avagy ugyan egész árkosát kinyomtatni, s egyébként, amit akarna, azt nyomtatná maga hasznára, approbáltatván¹⁵⁷ mindazonáltal az opus¹⁵⁸ az academicus senatustúl, hogy valami alkalmatlan könyv világra ne jönné tudatlansága által az typographusnak.

A bibliotheca is felette szükséges mind a deákokra s mind a professorokra nézve, kik kevés proventusokat ne kényszeríttessenek mind az könyvekre költeni, hanem az közönségeseket magoknak megszerezvén, legyen a ritkábbakért hová bízni.

A biblotheacának pedig ajtaját minden szeredán, szombaton déljest meg kellene nyitni, és ha ki micsodás könyveket kívánna, a közönséges aztalra kiadni, nem bocsátván a könyvekhez senkit a bibliothecarius¹⁵⁹, ki ez munkájáért megérné az odafel megmaradt summának 100 forintjával.

Az academiának végezetre szüksége vagyon egy kertre is, amelyben a fűvek és ritkább fák plántálva legyenek, és az medicinae professor esztendőnként két vagy három versben az academicusok előtt abban bizonyos időközön a fűvek természetiről profiteáljon¹⁶⁰, akkor

---

¹⁵⁰ adózzanak

¹⁵¹ jegyzőnek

¹⁵² az ünnepeken

¹⁵³ nyomda, könyvtár és akadémiai kert

¹⁵⁴ állítana

¹⁵⁵ nyomdászt

¹⁵⁶ értekezéseknek

¹⁵⁷ jóvá hagyatván

¹⁵⁸ a mű

¹⁵⁹ könyvtáros

¹⁶⁰ adjon elő

egyébnek békét hagyván, melyben mivel egy hortulanus¹⁶¹ is kellene, amaz harmadik fennmaradott 100 forintot ennek kellene deputálni¹⁶².

Nem ártana egy konyhának is lenni, aholott kiki szükségére való pénzért, ha keresne, találna. Ez jó karban állíttatván nem csak magát tartaná el, hanem még az academiának is nem kevés hasznót hajtana.

Segélj reá én Istenem bennünket!

Közölte: Apáczai Csere János válogatott pedagógiai művei. Szerk.: Orosz Lajos. Bp. 1976. 214-228.

28.

Apafi Mihály erdélyi fejedelem kiváltságlevele a Nagyenyedi Református Kollégium tanárai részére.

Medgyes, 1662. október 30.

Die Privilegienurkunde des Fürsten von Siebenbürgen, Mihály Apafi für die Professoren des Reformierten Kollegiums von Nagyenyed.

Medgyes, Oktober 30. 1662

A letter of privileges by Mihály Apafi, Prince of Transsylvania, for the professors of the Protestant College of Nagyenyed.

Medgyes, 30 October 1662.

„Mi Apafi Mihály, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura, Székelyek grófja stb. Mindazoknak a kiket illet, tudtul adjuk, a mint következik. Mivelhogy tudjuk, mikép az egész keresztény világban állam, nemzet, kormányhatalom tartósan nem virágozhatnak, s feladatainak meg nem felelhet a szabad tudományok gyakorlása nélkül, melyek az ifjúság tehetségét az egyházi s a polgári életre jótékonyan képzik: a mennyire a sok változás és háborúság közepette lehetett, sokat szenvedett országunk javára arról gondot viselni óhajtván, hogy jobban célt érhessünk, nagy nevű királyok s fejedelmek példáját követve, enyedi kollégiumunk oktató és tanító mestereit, s mostani és jövőendőbeli tanítványaikat, névszerint pedig tiszteletes és tekintetes Vásárhelyi Péter urat, a szent theologiának azon kollégiumbeli tanárát, s mostani s ezutáni társait, valamint egész kollégiumunkat, s minden mai és ezutáni tagját, imezen kiváltságokkal és szabadalmakkal ruházzuk fel. I. Az osztályok felállításában, a tanítás módszerében, s mindenben, a mi a tanítók és tanulók [munkájának] sikerét érdekli, senki nekik rendelkezni ne merészeljen. II. Semmiféle bántalommal, sértéssel, kisebbitéssel őket senki, s jelesen Enyed város lakosai, ne illessék; a ki arra vetemedik, szigorú megtorlásunkra számítsen. III. Mennyire az idők viszontagsága engedi, s a kollégiumnak a hosszas

---

¹⁶¹ kertész

¹⁶² rendelni

háborúk alatt elpusztult jószágai birják: a szokott illetményt a kollégium javainak kezelői maga idejében multhatatlanul megadják nekik, nehogy a tanulmányok rovására, ilyes gondok nyűgözzék őket. IV. Mivel a kurátor urak keresztény szívvel, istenes indulattal vállalták el a kollégium dolgainak gondviselését: a tanárokkal és oktatókkal közösen, akármelyiköknök kicsinylése, lenézése nélkül, egyetértéssel orvosolják a felmerülő bajokat, hisz az egység (s nem a viszálykodás) Istene az ő egyházának veteményes kertjében mindenektől azt kívánja meg. V. Kollégiumunk tanárainak, oktatóinak s többi tagjainak azonban a fennírt kiváltságokat azzal a feltétellel adjuk, hogy ha ki közülök, a jövőben bármikor, isteni s emberi törvényekkel nem törődve, bűnökkel, avagy bárminő szertelenséggel bélyegzi magát, azt érdeme szerint, irgalom nélkül, ők magok megbüntessék; mert az egyház csemetekertjét nem hagyhatjuk bünfészekké válni. - Ezek szerint a mondott kiváltságokat, megnevezett kollégiumunknak, részletezetten, jól megfontoltan, biztos belátással adjuk, adományozzuk, engedjük. Ennek örök emlékeztetére és biztosítására, ezt a levelünket, hiteles pecsétünkkel megerősítve, fennevezett Vásárhelyi Péter úrnak, a kollégium többi tagjainak és a tiszttársaknak, íme, kegyelmesen kiadjuk-adatjuk. Kelt Szász-Medgyes városunkban, október 30-án, 1662. „

Közlte: Váró Ferenc: Bethlen Gábor kollégiuma. Nagyenyed, 1903. 78-79. Váró Ferenc fordítása, az eredeti feltehetően Nagyenyeden található.

29.

Az erdélyi református vallású rendek gyűlésének határozata a Nagyenyedi Kollégium Gyulafehérvárra költöztetésének szándékáról.

Nagyenyed, 1682 december

Beschluß der Versammlung der reformierten Landesständen von Siebenbürgen über die Absicht der Übersiedlung des Kollegiums aus Nagyenyed nach Karlsburg (Gyulafehérvár).

Nagyenyed, Dezember 1682

Resolution of the Assembly of the Protestant Orders of Transsylvania on their intent to move the College of Nagyenyed to Gyulafehérvár.

Nagyenyed, December 1682.

„Hogy a Nagyenyed városában, az akkori időnek különb-különb ellenkezéseire nézve telepített, s eddig tartott collegium, mint az erdélyi fejedelmek székhelyére, holott mind az ifjuságra kíváncsi vigyázás, mind pedig az tudománynak terjedésére szolgáló jobb commoditasok¹⁶³ inkább kitelhetnek, a boldog emlékeztető, azon collegiumot és fundált beneficiumokkal¹⁶⁴ is megékesítettett fejedelem dispositioja¹⁶⁵ s a nemes országnak ahoz járult articularis

---

¹⁶³ feltételek

¹⁶⁴ alapítványi javadalmakkal

consensusa is accedálván¹⁶⁶, Gyulafehérvárra transferáltassék¹⁶⁷ végeztük, ily declaratioval¹⁶⁸ mindazáltal, hogy addig, míg az említett pataki titulussal élő fejérvári deákok redeálnak¹⁶⁹, addig az collegiumbeli aprólékos épületek reformáltatván¹⁷⁰, s az ifjuság is administratiojára¹⁷¹ s magokviselésére nézve jobb rendben hozattatván, légyen veszteg, s azalatt remélvén az említett pataki titulussal élő collegiumnak helyekre való költöztetéseket, azon fejérvári collegium az szükséghez képest kívántató módon építtessék meg az curatorok¹⁷² ő kelmeknek kívántató provisiojok¹⁷³ által.”

Közölte: Váró Ferenc: Bethlen Gábor kollégiuma. Nagyenyed, 1903. 80-81.

---

¹⁶⁵ rendelkezése

¹⁶⁶ becikkelyezett beleegyezése is hozzájárulván

¹⁶⁷ helyezzessék át

¹⁶⁸ nyilatkozattal

¹⁶⁹ visszatérnek

¹⁷⁰ helyrehozatván

¹⁷¹ felügyeletére

¹⁷² gondnokok

¹⁷³ gondoskodásuk

III.

Evangélikus líceum és akadémia terve

Das Plan eines evangelischen Lyzeums und einer Akademie

Plan for a Lutheran Líceum and Academy

30-32. Eperjes (**Eperies, Preschau**)

Emlékirat az alapítandó eperjesi evangélikus líceum szerkezetéről.

Eperjes, 1664.

Denkschrift über die Struktur des in Eperies zu gründenden Evangelischen Lyzeums.

Eperies, 1664

A Memorandum on the structure of the would-be Lutheran Líceum in Eperjes.

Eperjes, 1664.

I. De Lycei Fragarii Denominatione et cum aliis Scholarum formis Collatione. II. De Lycei Fragarii Constitutione, ubi I Ordines et Metae Discentium in genere II In specie Ordinis Primi. 1. Meta ejusque tum Ergon tum Parergon 2. Revolutio Disciplinarum atque Tractatum. 3. Dies et Horae Competentes (1.) Lectioni et Professioni (2.,) Disputationi, (3.,) Declamationi. 4. Solennes Disputationes. 5. Examina Publica. III In specie similiter Ordinum Secundi, Tertii, Quarti, Quinti, Sexti et Septimi: 1. Meta, 2. Revolutio, 3. Dies et Horae, 4. Actus Declamatorii, 5. Examina. III. De Potestate Judicii seu Legibus ac Disciplina. IV. De Inspectione Externa Magistratus et Ministerii. V. De Alumnis et Chori Triplicis Musici Adjutoribus. VI. De Oecono suo Seniore uno ac perpetuo. VII. De festivitibus ac Feriis seu Vacationibus Scholasticis Publicis. VIII. Lyceum tale necessarium omnino esse alicubi locorum in Hungaria. IX. Non esse in tota Hungaria pro ejusmodi Lyceo erigendo commodiorem atque est Eperjesinum. X Futurum id esse, e re et commodo Cittis. XI. Negotium vero tam arduum et Toti Regno salutare Magistratum Amplissimum vacuis manibus aggredi non debere; sed tam Alumnis, de uberiore promotione ac victus ratione prospicere, quam Docentibus de sufficientibus ad se suosque honeste ac sine impedimento Laborum Publicorum sustentandos, Proventibus providere. XII. De Valetudine Curanda tam Docentium quam alumnorum. XIII. Paranesis ad Patronos et Studiosam Juventutem cum Voto ad Deum.

Omnia

In honorem Dei, Juventutis aedificationem ac salutis Publicae Usum.

Lycei Fragarii novi Delineatio

I.: De Lycei Fragarii Denominatione et cum aliis Scholarum Formis collatione. §.1. Lycei nomine Veteri satis, et commodo, Locum indigitamus, Eruditioni propagandae consecratum. Lykeion, enim dicta olim est Aristotelis Schola in qua ambulantes disputabant Peripatetici. Nomen accepit ab Appolline Lyceo, cui sacrum fuit uti Autor est Lucianus de Gymnasiis. Ciceronis quoque Gymnasium in Tusculano Lyceum nuncupabatur: uti patet e libro Primo de Divinatione. Tandem Gymnasium quodcunque, seu Locus colendis Studiis destinatus, eo gaudere coepit nomine.

§.II. Plenius, ut capiat mens nostra, ostendendum quibus in rebus a Formis aliarum Scholarum haec nostra differe debeat.

Primum, non Academia esse debet ei Generis cujus in Germania, Hollandia, Gallia, Italia aliisque Regnis Externis habentur complures, imo plurimae Id n. (empe) optare fortassis licet, sperare in Hungaria sic stantibus rebus, non licet. Nec expedit forsitan; nisi quam sibi sumit Licentiae Juventutis Academicae, serio magis, ac validiori molimine obviam eatur.

Deinde nec Gymnasium esse debet Academicum quale Stetinense in Pomerania, nec non Dantiscanum in Borussia, itemque Coburgense inter Francos. Namque et ejus apparatus, tum qua numerum et excellentiam Docentium, tum qua coeteras commoditates ac necessitates, splendidior est quam ut exceptare illum ab Hungaris nostris quis audeat.

Sed nec Paedagogium seu Collegium Ducale quale Misnense Grimense,

Pfortense alia que similia. Tum quia et haec ipsa apparatu et commoditatibus apud nos haud sperandis gaudent; tum etiam ob studiorum angustiam, cum ea ultra Disciplinas instrumentales ob Academiarum propinquitatem ordinarie vix progrediantur, quod ipsum non esset ex re Hungariae nostrae, nec pro necessitatibus ejus sufficeret.

Multo minus Gymnasium ejus generis quae in Hungaria pro celebrioribus habentur, satis facit instituto nostro. Maxime propter Matheseos neglectum: quae si ullae aliae Disciplinae in culcanda Juventuti sedulo, multis de Causis est. Etiam ob historici Studii intermissionem. Tum vero propter Confusionem studiorum porsus deplorandam.

Minime autem omnium Schola Trivialis ad institutum facit.

Sed vero Lyceum instruendum est.

Forma Scholae, Docentium numero perexiguo ac Studiorum varietate, ordine et usu longe maximo conspicua. In qua studia Academica sine Academico strepitu propemodum universa nervose ac methodice, intra Trium Annorum curriculum petrantur et absolvantur. Cujus haec Facies, hic Apparatus esse debebit, quem ostendit.

Punctum Secundum. De Lycei Fragarii Constitutione.

Primo: Ordines discentium ac Metae eorum in Genere.

Primus Ordo esto: Theologorum, Philosophorum et Mathematicorum.

Secundus Ordo Oratorum et Poetarum Provectorum nec non Historicorum.

Tertius Ordo Oratorum et Poetarum Incipientium nec non Grammaticorum Absolutorum.

Quartus Ordo Grammaticorum Incipientium.

Quintus, Sextus et Septimus Ordo: Scribentium, Legentium, Syllabizantium et Alphabethariorum.

Habito in Ordinatione respectu non Aetatis, Barbae, Staturae aut Conditionis sed Probationis, Eruditionis ac Diligentiae.

Közölte: Hörk József: Az eperjesi ev. ker. collegium története. 1. füz. Kassa, 1896. IV-VI.

I. Az eperjesi líceum elnevezése és más iskolatípusokkal való összehasonlítása.

II. Az eperjesi líceum szerkezete.

I. A tanulók rendjei és ezek célja általában.

II. Ugyanez részletesen az első rendet illetően: 1. Célja, s ennek fő- és mellékfunkciója 2. A tudományok és foglalatosságok rendje 3. Az (1.) előadásra és oktatásra (2.) disputára és (3.) szónoki beszédekre kijelölt napok és órák. 4. A rendes disputák. 5. Nyilvános vizsgák.

III. Ugyanez hasonló részletességgel a második, harmadik, negyedik, ötödik, hatodik és hetedik rendet illetően: 1. Céljuk. 2. Tanulmányi rendjük. 3. Kijelölt napok és órák. 4. Szónoklási gyakorlatok. 5. Vizsgák.

III. Az ítélkezési jog avagy a törvények és a fegyelem.

IV. Az előljárátság és a kormány által gyakorolt külső felügyelet.

V. A növendékek és a három részből álló zenekar segítői.

VI. A sáfár avagy egyetlen örökös szenior.

VII. A nyilvános iskolai ünnepek és a szünetek avagy vakációk.

VIII. Szükséges, hogy Magyarországon valahol legyen egy ilyen líceum.

IX.: Egész Magyarországon nincs alkalmasabb hely Eperjesnél egy ilyen líceum felállítására.

X.: Ez meg is fog történni, a város hasznára és javára.

XI. Ám a tiszteletreméltó tanácsnak nem szabad üres kézzel hozzáfognia egy ily nehéz és az egész állam számára üdvös munkához, hanem mind a növendékek termékeny előrehaladásáról és ellátásáról, mind a tanárok jövedelméről gondoskodni kell, mely elegendő ahhoz, hogy magukat és övéiket tisztessen, a köz javát szolgáló munkájuk akadályoztatása nélkül eltartsák.

XII. A tanárok és növendékek egészségének gondozása.

XIII. Intelem a pártfogókhoz és a tanuló ifjúsághoz, Istenhez való könyörgéssel.

Mindez Isten tiszteletét, az ifjúság épülését és a köz hasznát szolgálja.

Az új eperjesi líceum tervezete

Első pont. Az eperjesi líceum elnevezése és más iskolatípusokkal való összehasonlítása.

*I. § A 'líceum' névvel, mely elég ősi és megfelelő is, olyan helyet jelölünk, amely a műveltség terjesztésének szenteltetett. Ugyanis hajdan Lükeionnak nevezték Arisztotelész iskoláját, ahol a peripatetikusok séta közben vitatkoztak. Nevét Apollón Lükeioszról kapta, akinek szentelve volt, mint Lukianosz írja *Az iskolákról* c. művében. Cicero iskoláját is líceumnak hívták Tusculumban, mint *A jóslásról* első könyvéből kiderül. Végül pedig minden iskola, vagyis olyan hely, amit a tanulmányok ápolására rendeltek, ezen névnek kezdett örvendeni.*

II. § Bővebben ki kell fejtenünk, hogy értelmünk jobban felfoghassa, hogy miben kell iskolánknak a többi iskolatípustól különböznie.

Először is, ennek nem olyan fajtájú akadémiának kell lennie, mint amilyenek Germániában, Hollandiában, Galliában, Itáliában és más idegen országban számosan vannak. Ezt talán óhajtanunk szabad, ám a dolgok illetén állása mellett Magyarországon remélnünk semmiképpen sem.

Azután olyan akadémiái gimnáziumnak sem, mint Pomerániában stettini, Poroszországban a danzigi és a frankoknál a koburgi. Mert hiszen ennek felszereltsége is, mind a tanárok számát és kiválóságát, mind a többi szükséges és hasznos dolgot tekintve fényesebb, mintsem illet remélni merhetnénk magyarjainktól. Talán nem is használ - hacsak nem lépünk fel nagyobb erővel és komolyabban az akadémiái ifjúság szabadosságával szemben, melyet megenged magának.

De olyannak sem, mint a meissenai, grimmeni és pforzi nevelőintézet avagy hercegi kollégium és más hasonlók. Egyrészt mert még ezek is olyan felszereltségnek és előnyöknek örvendenek, melyek nálunk nem remélhetők; másrészt a tanulmányok szűk volta miatt sem, hiszen ezek az iskolák az akadémiák közelsége miatt rendszerint alig mennek túl az elemi tudományokon - éppen ezért nem szolgálná Magyarországonk hasznát és nem tenne eleget szükségleteinek.

Még sokkal kevésbé tesz eleget célunknak az olyanfajta gimnázium, amely Magyarországon gyakoribb. Leginkább a matematika elhanyagolása miatt: pedig ezt - ha egyáltalán bármely tudományt - sokféle okból buzgón bele kell sulykolni az ifjúságba. Aztán meg a történelmi tanulmányok elhanyagolása miatt is. Ezenfelül a tanulmányok teljességgel siralmas össze-zavarása miatt.

Legkevésbé pedig mindegyik közül a triviális iskola szolgálná célunkat.

Ezek helyett líceumot kell létesíteni.

Az iskola berendezkedése a tanárok igen kis száma és a tanulmányok sokfélesége, rendje és hasznossága révén messze a legkitűnőbb, hiszen ebben csaknem minden akadémiái tanulmányt az akadémia zaja nélkül, hatékonyan és módszeresen, három év leforgása alatt végigvesznek és abszolválnak. Az iskolának a következő formát és berendezkedést kell mutatnia.

Második pont. Az eperjesi líceum szerkezete.

Először: *A tanulók rendjei és ezek céljai általánosságban.*

Az első rend legyen a teológusoké, filozófusoké és matematikusoké.

A második a haladó szónokoké, poétáké valamint a történészeké.

A harmadik a kezdő szónokoké és poétáké valamint a vizsgát tett grammatikusoké.

A negyedik rend a kezdő grammatikusoké.

Az ötödik, hatodik és hetedik rend az írást, olvasást, szótagolást és az ábécét tanulóké.

A besorolásnál nem tekintünk korra, szakállra, termetre vagy állapotra, hanem csakis derékségre, tanultságra és szorgalomra.

I. Lipót magyar király megtiltja, hogy Eperjesen az evangélikusok akadémiát nyissanak meg.

Bécs, 1666. április 11.

Leopold I., König von Ungarn verbietet den Lutheranern die Eröffnung einer Akademie in Eperies.

Wien, 11. April 1666

Hungarian King Lipót I forbids the opening of an Lutheran academy in Eperjes.

Vienna, 11 April 1666.

Leopoldus Dei Gratia electus Romanorum Imperator, semper Augustus. ac Germaniae, Hung. Bohemiae etc. Rex.

Prudentes ac Circumspecti Fideles nobis dilecti. Ex certa non nullorum Fidelium nostrorum informatione cum displicentia intelligimus qualiter vos in hac Civitate nostra Academiam fundare et erigere niteremini. Occasione cujus, licet quidem diebus hisce proxime praeteritis, per fidelem nostrum, nobis sincere dilectum, Reverendissimum in Christo, Patrem, Dominum Georgium Szelepchény, Archi-Episcopum Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis, Locique et Comitatus ejusdem Supremum ac Perpetuum Comitem, Primate[m] Hungariae, Legatum natum Summum et secretarium, Cancellarium, Consiliarumque nostrum intimum, dum videlicet iis in Partibus certa Ablegatione nostra fungeretur, nomine nostro serio moniti dehortatique fueritis, tantum tamen abest, ut ab hoc proposito vestro destitissetis quin potius eidem firmiter inhaerendo, jam etiam manum operi adhibere velletis. Quod ecquidem prout praeter spem nostram accidit, ita aliud inde colligere non possumus, quam quod posthabita autoritate dignitateque nostra Regia, vobis quidvis pro arbitrio audendi licere ac integrum esse existimetis. Proinde cum Structurae et foundationes Academiarum proprie, soli Majestati nostrae incumbant, neque in fundis nostris censualibus citra benignam voluntatem nostram erigi valeant: Ideo vobis serio et firmiter committimus et mandamus aliud habere nolentes, quatenus acceptis praesentibus negotioque sic, uti praefertur existente, ab ejusmodi Fabrica, veluti nobis summe praejudiciosa modis omnibus - abstinere ac supersedere, neque ulteriora mandata nostra desuper exspectare, aut vos eatenus in jura Majestatis nostrae ullo pacto immittere debeatis et praesumatis. Alioquin non sumus intermissuri, quin opportunis quibusvis mediis, vobis fors minus gratis, in vos animadvertamus dictaque jura nostra defendamus. Juxta quae pura Fidelitatis vestris medio praesentium Exhibitoris, fidelis utpote nostri nobis dilecti, Reverendi Thomae Pálffy ab Erdeöd Episcopi Agriensis, Comitatum de Heves ac utriusque Szolnok supremi et perpetui Comitis, nec non Consilarii nostri, tamquam Dioecisani vestri, occasione moderni redditus ejusdem, nomine nostro referenda, commisimus Gratiá nostra vobis de reliquo clementer propensi manentes. Datum in Civitate nostra Vienna die undecima Mensis Aprilis. Anno Domini M. D. C. L. X. VI.

Közlte: Hörk József: Az eperjesi ev. ker. collegium története. 1. füz. Kassa, 1896. XXXII-XXXIII.

Lipót, Isten kegyelméből választott római császár, a birodalmat mindig gyarapító, Germánia, Magyarország, Csehország stb. királya.

Belátó, érdemes, szeretett híveink. Néhány hívünk biztos híradásából nemtetszéssel értesülünk, miképpen törekedtek eme városunkban akadémiát alapítani és állítani. Ennek alkalmával, jóllehet éppen most, a legutóbbi napokban részesültetek nevünkben - őszintén szeretett hívünk, Szelepcsényi György úr, Krisztusban tisztelendő atya, az esztergomi székesegyház érseke, ugyanezen helység és megye örökös főispánja, Magyarország primása, született pápai követ, titkos kancellárunk és belső tanácsosunk által, midőn ő azokon a részekben bizonyos megbízásunkban eljár - komoly figyelmeztetésben és dorgálásban, mégis messze álltok attól, hogy letegyetek e szándékokról, sőt még inkább ragaszkodván hozzá, már hozzá is akartok fogni a munkához. Ez, amint reményünkkel ellentétesen történt, úgy nem tudunk belőle másra következtetni, mint hogy királyi tekintélyünket és méltóságunkat semmibe véve azt gondoljátok, hogy kényetek-kedvetek szerint bármit szabadon és zavartalanul megtehettek. Ezért - minthogy az akadémiák építése és alapítása jelesen egyedül felségünket terheli, s adóköteles telkeinken nem is lehet akadémiát építeni kegyes akaratok ellenére - komolyan és erősen elrendeljük és ellentmondást nem tűrve kötelezünk benneteket, hogy jelen levelünk kézhezvételével, mivel az ügy úgy áll, mint előbb mondtuk, hagyjátok fel ezen építkezéssel s tartózkodjatok tőle, ne is tartozzatok és merészeljétek erről további határozatunkat várni, vagy magatokat bármi módon ilyen mértékig felségünk jogaiba ártani. Ellenkező esetben nem mondunk le arról, hogy bármely alkalmas - nektek talán kevésbé kedves - eszközzel megfenyítsünk benneteket s megvédjük mondott jogainkat. Ennek értelmében több parancsot adtunk nektek, híveinknek jelen sorok felmutatója, szeretett hívünk, tisztelendő erdődi Pálffy Tamás, egri püspök, Heves és a két Szolnok megye örökös főispánja, továbbá tanácsosunk, mint megyés püspökök útján, aki ezeket nevünkben jelenlegi visszatérése alkalmával közli veletek. Egyébiránt kegyelmesen és nagylelkűen maradunk jóindulattal irántatok. Kelt városunkban, Bécsben, az Úr 1666. évében, április tizenegyedikén.

32.

Szerződés a magyarországi evangélikus vallású rendek és Eperjes városa között az evangélikus gimnázium és főiskola működtetése ügyében.

Eperjes, 1667. április 16.

Vertrag zwischen den Evangelisch-Lutheranern Ständen Ungarns und der Stadt Eperies, bezüglich der Unterhaltung des Evangelischen Gymnasiums und der Hochschule.

Eperies, 16. April 1667

A contract between the Hungarian Lutheran Orders and the town of Eperjes concerning the operation of college on Lutheran and grammar school.

Eperjes, 16 April 1667.

Nos infrascripti Regni Hungariae Status et Ordines, Videlicet Comites, Magnates et Nobiles, nec non Liberarum ac Regiarum Civitatum Communitates Augustano Evangelicae addicti Religioni.

Ad aeternam rei praesentis gestae memoriam, ac strictissimam observantiam, tenore praesentium Universis et singulis, quorum de facto interest vel imposterum futuris perpetuisque semper intererit temporibus, Statibus similiter ac Ordinibus hujus Inclyti Hungariae Regni, Augustano Evangelicam profitentibus, professorisque Religionem, Dnis itidem Baronibus, Comitibus, Magnatibus ac Nobilibus, Liberarumque ac Regiarum Civitatum Communitatibus seu Incolis, in eadem Augustana ac invariata Confessione pure et constanter persevaraturis, notum testatumque reddimus:

Quod cum non sine speciali nutu et dispositione divina, Superioribus proxime evolutis temporibus, perpenso altius Statu afflictae hujus Patriae nrae, moderno, quae non solum ab exteris eandem undiquaque infestantibus acerrime inimicis, praesertim Turca hoste Christiani nominis inplacabili afflictata, extremae subjaceret desolationi, sed intra viscera sua, ob persecutionem Evangelicae Christi Dei Ecclesiae misere per nonnullos ex potentioribus adversariis Rno Catholicam recognoscentibus fidem ac Religionem, ac aliis devastetur pessumque eat: tantis malis, in tempore salutariter occurrere volentes, - de remediis, quibus nos ac posteritatem nram contra horum Religionis nostrae hostium tela et persecutiones praemuniremus sollicite disquirendis et commode adhibendis, maturam, accuratamque mutuo inter nos inivissemus tractationem: et vero nihil oportunius magisque efficax, secundum Deum, a nobis hoc in passu excogitari ac statui posse, deliberato animadvertissemus, quam si communibus nrum curis et laboribus impensisque requisitis adhaec etiam et imploratis auxilii subsidiiue ferendi causa aliis quoque fidelibus Christi Augustano - Evangelicis, exteris passim incolentibus regiones Gymnasium aliquod celebre et commune in tuto commodoque ad id praelecto loco exstrueretur, ubi tam juvenus discendi cup da, non saltem hocce nostro, sed etiam nostrae posteritatis aegis, continuo per Viros exquisitá eminentes doctrina, morum item integritate, vitaeque innocentia probatissimos, dextro ordine, ac fideliter, juxta introductam seriem, ac methodum disciplinarum, per Classes decenter distributarum praeficiendos - erudiretur, - quam et ipsum Gymnasium per Inspectores et curatores certas videlicet, et semper aequali numero ex nobilitari, pariter ac civili ejusdem loci, ubi Gymnasium exstiterit, statibus eligendas, ac insuper juramenti sacramento obstringendas personas, qua procuracionem, ac dispensationem Proventuum ac bonorum, nec non exterioris ac interioris disciplinae Inspectionem, absolutamque auctoritate ipsorum Statuum tractandam directionem digne et prudenter regeretur, guberneturque fore sperantes, hac ratione Ecclesiae Dei, Veraeque ac invariatae Augustano - Evangelicae Religioni nrae, nec non Politicae, ac Rerum publicarum Civili administrationi, quam optime consultum iri: id quod quidem Gymnasium, quoniam ob certas et evidentes rationes in Libera ac Regia Citte Eperjessensi fundari oportere, nobis visum esset, et Vero Deo sic juvante, jam optatam et diu desideratam sui adeptum esset perfectionem Artium ac scientiarum ac in primis facultatis Theologiae studiis in eodem ingenti spe utilitatis futurae, feliciter tractari coeptis, et excoli.

Ceterum quamvis in Dei omnipotentis immensa bonitate et providentia nemini Christianorum fas sit dubitare, quin Matti ipsius Divinae hoc nomini suo pie consecratum opus, singulari sit futurum curae, quod contra omnes ejusdem oppugnatores ipsorumque insultus noxios protegi, a serae posteritatis nostrae commodo ac usui, in florenti integroque statu facile conservari possit; nihilo minus tamen, si quidem humanae res omnino sint fragiles fluxaeque et variis subjectae Vicissitudinibus, usque adeo, ut teste ipsa experientia integra Regna et Imperia, justo Dei judicio, ob hominum culpam de una in alteram gentem soleant transferri ac derivari, unde contingere posset (id quod tamen Deum clementer aversurum omnino credimus) futuris,

nostrum subsecuturis aevum, temporibus veram ac invariata Augustano - Evangelicam Religionem nostram, in hac Civitate Libera et Regia. Eperjessiensis praevalet Adversariorum cuicunque alienae extra nostram, addictorum Religioni potentia, adeo premi, opprimique ut ejusdem nulla, vel plane exigua spes vindicandae ac propugnandae appareret; - ne itaque tali casu contingenter emergente, idem Gymnasium cum suis pertinentiis, ac piis Collationibus in manifestum incidendo discrimen, quoquo modo periclitari, vel etiam totaliter e manibus et potestate nostratum eripi, adversariorumque manifestae relictum esse videatur praedae: idcirco inter nos praedictos videlicet Status et Ordines, utpote Dominos Comites, Barones. Magnates ac Nobiles, Regiarumque ac Liberarum Civitatum Magistratus, nec non Incolas, Communitates et Cives, invariatae Augustano - Evangelicae adhaerentes Religioni, ab una; partibus vero ab altera, Judicem primum, Senatum, Tribunal Plebis, totam denique Selectam Communitatem, ac reliquos Cives ac Incolas, antelatae Liberae ac Regiae Civitatis Eperiessiensis, consimiliter toties repetitae invariatae Augustano - Evangelicae Religioni addictos, - circa praemissa - sequens futuris, perpetuisque semper temporibus, irrevocabiler solidissimeque per universos successores nostros utrinque in invariata Augustano Evangelicae perseveraturos fide et Religione observanda Transactio et Concordia est inita et celebrata.

Et primo quidem praenarrati universi et singuli haeredes et successores nostri, status videlicet et Ordines Augustano - Evangelici, viso praecitato suppressandae Religionis nostrae et ipsorum in hac Libera et Regia Civitate Eperiess periculo, tempestivam et seriam desuper illico ineuntes consultationem ac Deliberationem, idem Gymnasium cum suis universis pertinentiis, bonis, et bonorum proventibus, ac aliis quibuscunque piis collationibus, e manibus et potestate dictae Civitatis Eperiessiensis, statim et de facto pro se occupare, eoque transferre loci, quo eisdem ob purioris doctrinae invariatae Augustano - Evangelicae Religionis usum commodissimum visum fuerit et maxime tutum debeant ac teneantur, dictaque Civitas id ipsum cum suis praenarratis integris pertinentiis et utilitatibus non saltem sponte ac benevole, integreque cedere quin et valorem structurae seu aedificii, praecitati Gymnasii tamquam Augustano - Evangelicorum praecise Patronorum impensis erecti et fundati (quod bona Conscientia viginti quinque mille florenos hungaricales adaequare judicavimus) in parata eorum currente et acceptabili moneta, simul et semel refundere omnino sit obstricta obligataque.

Cujusquidem praemissae occupationis et apprehensionis modus ac forma stabit in liberrimo eorum statuum successorum nrorum arbitrio ac beneplacito plane absoluto, ita videlicet, ut ipsi soli duntaxat per se, vel per suos deputandos immediate, non observata ulla iuridici processus praemittendi solennitate, quovis tempore et momento quodcumque videlicet ipsis pro ratione necessitatis vel commoditatis libuerit, nullo penitus legali vel remedio vel impedimento scripto hactenus expresso, vel imposterum qualitercunque exprimendo, aut alio quovis tandem consuetudinis vel usus praetextu, seu colore humanitus excogitando, - obstante, - idem simpliciter occupare, vel si ita maluerint, medio unius Magistri Protonotarii, vel VComitis (!) cujuscunque Comitatus, adjunctis eidem uno vel altero ex Judicibus ac Jurasoribus, eadem simplici, quae modo descripta est, via. ac ratione, virtute solum praesentium apprehendere, et ut ipsis placuerit, cum eodem tanquam proprio suo, Antecessorumque suorum peculio disponere, plena cum facultate possint et valeant.

E converso vero et pro Secundo; Quoniam Eadem Libera et Regia Civitas Eperiessiensis locum et fundum pro extruendo eodem statuum Gymnasio, non saltem sponte ac benevole concesserit, sed et praeterea non contemnenda beneficia eo contulerit, tum ob hoc, tum etiam ob singularem curam ac insecutionem, seu loci Magistratus, in dirigendo eodem plus aliis quibus vis extraneis Promotoribus, Patronis, ac Inspectoribus oneris sustinere necessum habeat; Idcirco nos quoque reliqui supranominati status et Ordines eandem Libera ac

Regiam Civitatem Eperiessensem idest modernum Dnum Judicem primum, Amplissimum Senatum, Tribunal Plebis, Selectam Communitatem, adeoque Universitatem totam Civium et Incolarum praesentes et futuros, harum serie firmiter, et sub bona Christianaque fide assecuramus, quod in gubernatione directione, defensione, promotioneque ac conservatione dicti Gymnasii, ac aliis quibus vis necessariis requisitis, circa idem, pro exigentia Temporum et occasionum emersuris, et occurrentibus, propriis suis curis, fatigiisque et industria indefessa, usque ad sanguinis profusionem, defendere, tueri, protegereque, quinimmo in ipsorum Libertatibus et immunitatibus municipalibus. Jurisque Gladii potestate ac exteriori Civilis et Criminalis Jurisdictionis exercitio libero ac absoluto, consuetudinibusque ac usu, hactenus observatis, in quantum in nobis repositum fuerit, conservare et manutenere omnino velimus, debeamus et teneamur, nostraque sit ac permaneat posteritas ad id praestandum obligata.

Tertio: si quidem Deo propitio idem Gymnasium suis Actualibus et plenipotentibus Curatoribus ac Directoribus penes id perpetuo constituendis, qui in absentia statuum reliquorum, tanquam Patronorum debitam ejusdem Gymnasii ac membrorum ejus, id est Docentium ac Discentium curam ac rationem habeant, destitui et carere nequaquam possit, debeatque: Ob hoc de praesenti plena cum facultate agendi cuncta quae ad aedificationem conservationem, promotionemque totius dicti Gymnasii et procurationem, administrationemque bonorum, erogationemque eorum faciant, Viros probatissimae fidei, ex nobilitari quidem statu Generosos et Egregios Dnos Franciscum Semsey VComitem, Andream Ketzer, Melchiorem Ketzer, Juratos Assesores, Andream Dobay Juratum Notarium, Sebastianum Sárossy Judicium et Petrum Faigell Juratum itidem Assessorem Inclyti Comitatus de Sáros: Ex Civili vero statu Nles, Prudentes ac Circumspectos D. D Joannem Weber Judicem primum, Michaellem Hakker, Thomam Cunrad, Sigismundum Zimmermann, Danielelem Guth Juratum notarium ac Georgium Gasser Vice - notarium et senatores Liberae ac Regiae Citis Eperiessensis constituimus fecimus ac ordinavimus, denominavimusque, - dando eisdem universis ac singulis absolutam plenariamque potestatem et omnimodam facultatem, quatenus illi auctoritate nra et ex delegata sibi ea tenus potestate circa omnia et universa, quae tam Vocationem et Constitutionem Docentium, quam Inspectionem internam et externam, qua Docentes, quae Discentes universos, item administrationem Bonorum et proventuum concernere visa fuerint, strenue, dextre, ac omnimode, juxta datam ipsis desuper singularem instructionem versari, eadem expedire, dirigere et ruminare possint, valeant ac debeant, nihil dubitantes, quin iidem pro dexteritate, et probata fidelitate nobisque omnibus nota id facturi et acturi seseque adeo solertes et industrios praestituri sint, ut nihil aliud, quam Dei gloriam ac praedicti Gymnasii emolumentum reipsa quaerere comperiantur, a Deo omnipotente, largam laborum suorum retributionem accepturi. Et haec est nostra et praedictorum statuum ac Ordinum de praenarrato Gymnasio, praesenti hoc Instrumento declarata, per nos et successores nros sancte ac inviolabiliter observanda mutuo inter nos et Citem Libera ac Regiam Eperiess inita Concordia et Transactio. Harum nrarum Vigore et testimonio Literarum mediante Actum in praefigita Libera ac Regia Civitate Eperiess d. 16 mensis Aprilis, Anno Dni Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Septimo.

Közlte: Hörk József: Az eperjesi ev. ker. collegium története. 1. füz. Kassa, 1896. XXXIII-XXXVIII.

Mi, Magyarország alulírott karai és rendei, úgymint grófok, mágnások és nemesek, továbbá a szabad királyi városok községei, akik az ágostai evangélikus vallást követjük.

Jelen ügy örök emlékeztetőre és legszorosabb betartására, jelen okmány erejével tudatjuk és tanúsítjuk mindenkinek összesen és egyenként, akit ténylegesen illet vagy a jövőben örök időkre bármikor illetni fog: ezen nemes királyság, Magyarország karainak és rendjeinek, akik az ágostai evangélikus hitet vallják vagy fogják vallani, valamint a báróknak, grófoknak, mágnásoknak és nemeseknek, továbbá a szabad királyi városok községeinek vagy lakosainak, akik ugyanezen változatlan ágostai evangélikus hitvallásban tisztán és állhatatosan megmaradnak.

Miután - nem nélkülözvén Isten különös jóváhagyását és rendelkezését - a legutóbb eltelt időben, alaposabban megfontolván szerencsétlen hazánk jelenlegi állapotát, mely nem csupán a mindenünnen a legádázabbul fenyegető külső ellenség, különösen a török, a keresztyén név engesztelhetetlen ellensége által szorongatva szenved el a legnagyobb pusztítást, hanem belül is, Krisztus evangélikus egyházának sajnálatos üldöztetése révén, amit némelyek véghezvisznek hatalmas ellenfeleink, a római katolikus hitet és vallást elismerők és mások közül, pusztul és tönkre jut; üdvös módon időben elejét akarván venni e nagy bajoknak, érett és alapos tanácskozássá fogtunk egymás közt az orvosságokról, melyekkel meg kell erősítenünk magunkat és utódainkat vallásunk ezen ellenségei fegyvereivel és üldözéseivel szemben, valamint gondos kiválasztásukról és megfelelő alkalmazásukról, s megfontolván a dolgot, arra jutottunk, hogy Isten szerint ez alkalommal nem tudunk semmi hasznosabbat és hatékonyabbat kigondolni és elhatározni, mint ha közös gondoskodással és fáradozással, ráfordítván és összegyűjtvén az ehhez szükséges költségeket, Krisztus többi ágostai evangélikus hívének is, akik távolabbi területeken laknak szerteszét, védelmére és megsegítésére, biztonságos és arra alkalmas helyen, melyet előre kiválasztottunk, nagyszerű gimnáziumot állítunk fel mindenki számára, hogy ott a tanulni vágyó ifjúságot - nem csupán a mi korunkban, hanem utódaink nemzedékei idején is - folyvást rendkívüli tudományuk, továbbá erkölcsaik tisztasága és feddhetetlen életük révén kimagasló és megbecsült férfiak műveljék ki kellő rendben, lelkiismeretesen, akiket a tudományok bevett rendje és módszere szerint illőképpen beosztott osztályok élére kell állítani; másrészt pedig magát a gimnáziumot felügyelők és gondnokok - megbízható, és mindig az adott helység nemes és polgári rendeiből egyenlő számban választandó, ezenfelül a gondnoki teendők ellátását, a jövedelmek és javak kezelését, nemkülönben a külső és belső fegyelem felügyeletét s maguknak a rendeknek tekintélyével való teljhatalmú irányítást illetően szent esküvel kötelezendő személyek - vezessék és igazgassák méltóképpen és bölcsen; mindezt abban a reményben, hogy ezen intézkedésünkkel a lehető legjobban gondoskodunk Isten egyházáról, igaz és változatlan ágostai evangélikus vallásunkról, nemkülönben az állami életéről és a közügyek polgári igazgatásáról: éppen ezért e gimnázium - mivel úgy láttuk jónak, hogy bizonyos nyilvánvaló okokból Eperjes szabad királyi városban kell megalapítani, s ez, az igaz Isten illetén segítségével, már elérte kívánatos és régóta óhajtott beteljesülését a szabad művészetek, a tudományok és mindenekelőtt a teológia fakultásának tanulmányozásában, melyeket benne a jövőendő haszon hatalmas reményében, szerencsésen kezdtek úzni és művelni.

Egyébiránt, bár - tekintettel a mindenható Isten mérhetetlen jóságára és gondviselésére - egyetlen keresztyénnek sem szabad kételkednie abban, hogy az ő isteni felségének különösképpen gondja lesz e munkára, mely kegyesen az ő nevének szenteltetett, és könnyűszerrel megvédheti ellenségeivel és ártalmas támadásaikkal szemben, s megőrizheti virágzó és sértetlen állapotban kései utódaink hasznára és javára; mindazonáltal, minthogy az emberi dolgok kivétel nélkül törékenyek és mulandók, s különböző változásoknak vannak kitéve, olyannyira, hogy - mint maga a tapasztalat tanúsítja - egész országok és birodalmak szoktak egyik nemzetről a másikra szállni az emberek vétke miatt, Isten igazságos ítéletéből, megeshet

(bár szilárdan hisszük, hogy ezt Isten kegyelmesen elhárítja), hogy a jövőben, a mi korunkat követő időkben igaz és változatlan ágostai evangélikus vallásunkat, ha e szabad királyi városban, Eperjesen bármely más, a mienktől idegen vallást követő ellenfeleink hatalma megerősödik, olyannyira szorongatják és elnyomják, hogy semmi, vagy vajmi kevés remény mutatkozik oltalmazására és védelmezésére; - hogy tehát egy ilyen, esetleg bekövetkező szerencsétlenség alkalmával ugyanezen gimnázium tartozékaival és kegyes adományaival együtt nyilvánvaló veszedelembé sodródván semmiképpen ne forogjon kockán, még kevésbé ragadják ki teljességgel a mieink kezéből s hatalmából, s ne maradjon ellenfeleink könnyű prédájául: ezért tehát közöttünk, ti. egyik oldalról a fent nevezett, a változatlan ágostai evangélikus valláshoz ragaszkodó karok és rendek, úgymint a gróf, báró, mágnás és nemes urak, a szabad királyi városok előjáróságai, valamint lakosai, községei és polgárai; a másik részről pedig az említett szabad királyi város, Eperjes főbírája, tanácsa, szószóelője, egyszóval egész választott községe és többi polgára és lakosa között, akik hasonlóképpen a sokszor említett változatlan ágostai evangélikus vallást követik, - az előrebocsátott ügyben - a következő *Egyezés és megállapodás* jött létre és köttetett meg.

Először: nevezett örököseink és utódaink, ti. az ágostai evangélikus karok és rendek összesen és egyenként, ha e szabad királyi városban, Eperjesen vallásunk és vallásuk elnyomásának előbb vázolt veszélye jelentkezik, időben, komoly tanácskozás és megfontolás után, legyenek kötelesek és tartozzanak ugyanezen gimnáziumot minden tartozékával, javaikkal, ezek jövedelmeivel és bármely más kegyes adományával együtt a mondott város, Eperjes kezéből tüstént ténylegesen kivenni és maguknak lefoglalni, és arra a helyre költöztetni, amit a változatlan ágostai evangélikus vallás tisztább tanításának ápolása miatt legalkalmasabbnak és legbiztonságosabbnak látnak; a mondott város legyen kötelezve és tartozzon ugyanezen gimnáziumot minden felsorolt tartozékával és hasznával nem csupán önként, jóhiszeműen és érintetlenül átengedni, hanem a fent nevezett gimnázium épületének értékét is - hiszen ezt éppen az ágostai evangélikus pártfogók költségén emelték és építették fel - rögtön, egy összegben, forgalomban lévő, elfogadható készpénzben kifizetni (jó lelkiismerettel úgy ítéltük, hogy az épület huszonötezer magyar forintot ér).

Ezen említett birtokbavételnek vagy lefoglalásnak módja és formája ugyanezen rendek, utódaink szabad akaratán és teljességgel korlátlan tetszésén álljon, úgy, hogy egyedül ők, személyesen vagy küldötteik útján, közvetlenül, nem várakozván semmiféle megelőző törvényszéki eljárás formaságára, bármely időben és pillanatban, amikor csak nekik szükségesnek vagy alkalmasnak látszik - anélkül, hogy ezt egyáltalán bármely törvényes orvoslát vagy akadály akár eddig kiállított írással, akár a jövőben bármiképpen kiállítandóval, akár bármely más szokás és gyakorlat emberileg elgondolható ürügyén és örvén meggátolná - egyszerűen birtokba vehessék ugyanezen gimnáziumot, vagy ha inkább úgy akarnák, egy ítélőmester vagy bármely megye alispánja útján, aki mellé egy-két szolgabíró és esküdtet adnak, ugyanezen imént leírt egyszerű módon, egyedül jelen okmány címén és erejénél fogva, teljes joggal lefoglalhassák és tetszésük szerint rendelkezhessenek vele mint tulajdonukkal és elődeik jószágával.

Ezzel szemben és másodszor: mivel ugyanezen szabad királyi város, Eperjes a rendek ugyanezen gimnáziumának építésére nem csupán önként és jóakarattal átengedte a helyet és a telket, hanem ezenkívül is nem megvetendő adományokat ruházott rá: egyrészt emiatt, másrészt különös gondoskodása és felügyelete miatt (mint a helység magisztrátusának, bármely más külső támogatónál, pártfogónál és felügyelőnél nagyobb terhet kell vállalnia irányításában) - ezért tehát mi is, a fent nevezett karok és rendek többi része, ezen sorokkal erősen s jó keresztyéni hitünkre biztosítjuk ugyanezen szabad királyi várost, Eperjest, azaz a jelenlegi főbíró urat, a tiszteletreméltó tanácsot, a nép szószóelőjét, a választott községet, s egyáltalán a

polgárok és lakosok teljes egyetemét, jelenlegieket és jövőendőket, hogy teljességgel akarjuk, kötelesek vagyunk és tartozunk őket a mondott gimnázium igazgatásában, irányításában, védelmében, támogatásában és megőrzésében, valamint bármely más szükséges dologban, mely vele kapcsolatban - amint az idő és alkalom megkívánja - felmerülhet és előfordul, tulajdon gondoskodásunkkal, fáradozmainkkal és szüntelen iparkodásunkkal, egészen vérünk hullatásáig, oltalmazni, védelmezni és óvni, sőt, helyhatósági szabadságaikban és mentességeikben, a pallosjog hatalmában és polgári valamint büntető joghatóságuk szabad és korlátlan külső gyakorlásában és eddig megtartott szokásaikban és gyakorlatukban, amennyiben rajtunk múlik, megtartani és megőrizni, s utódainknak is kötelessége és az is marad ennek teljesítése.

Harmadszor: mivelhogy - Isten segítségével - semmiképpen nem szükséges és nem is lehetséges, hogy ugyanezen gimnázium híján legyen s nélkülözze tényleges, teljhatalmú és mindenkor kinevezendő gondnokait és igazgatóit, akik a rendek többi részének távollétében a szükséges patrónusi gondoskodást és felügyeletet gyakorolják ugyanezen gimnázium és tagjai, azaz a tanítók és tanulók felett: - emiatt tehát ezennel mindabban, ami a mondott gimnázium egészének épüléséhez, megőrzéséhez, előmozdításához és gondozásához, valamint javainak igazgatásához és kiadásainak rendezéséhez hozzájárul, igen kipróbált hűségű férfiakat állítottunk, tettünk meg, rendeltünk és neveztünk ki teljes cselekvési szabadsággal: a nemesi rendből nemes és nemzeti Semsey Ferenc alispán urat, Ketzer András és Ketzer Menyhért esküdt urakat, Dobay András hites jegyző urat, Sárossy Sebestyén szolgabíró urat és Faigell Péter esküdt urat ugyancsak a nemes Sáros megyéből; a polgári rendből pedig a nemes, bölcs és tekintetes Johann Weber főbíró urat, Michael Hakker, Thomas Cunrad, Sigmund Zimmermann, Daniel Guth hites jegyző és Georg Gasser aljegyző és szenátor urakat Eperjes szabad királyi városból; ugyancsak nekik összesen és egyenként teljes és korlátlan hatalmat és mindennemű felhatalmazást megadtunk, hogy tekintélyünkkel és az e célból rájuk ruházott hatalommal mindabban, amiről csak úgy látják, hogy akár a tanárok meghívását és kinevezését, akár a valamennyi tanító és tanuló feletti külső és belső felügyeletet, továbbá a javak és jövedelmek kezelését illeti, módjuk, lehetőségük és kötelességük legyen serényen, hozzáértéssel, és minden módon a nekik fentről adatott különös útmutatás szerint eljárni, ugyanezen ügyeket elrendezni, irányítani és átgondolni; s egyáltalán nem kételkedtünk, hogy ők, midőn majd ezt rátermettségükhöz és kipróbált, valamennyiünk számára ismeretes hűségükhöz képest teszik és intézik, olyannyira ügyesnek és buzgónak bizonyulnak, hogy valóban bebizonyosodik róluk: semmi mást nem keresnek, mint Isten dicsőségét és a mondott gimnázium hasznát - amiért majd elnyerik fáradozásaik bőséges jutalmát a mindenható Istentől.

Íme, ez a mi, a mondott karok és rendek jelen irattal kinyilvánított, nekünk és utódainknak szentül és sérthetetlenül betartandó *Megállapodása és egyezsége* a mondott gimnáziumról, mely közöttünk és Eperjes szabad királyi város között ezen levelünk érvénye és tanúsága révén kölcsönösen kötöttetett. Kelt a fent nevezett szabad királyi városban, Eperjesen, az Úr 1667. évében, április hó 16. napján.

IV.

Bányászati és Kohászati Akadémia
Akademie für Bergbau und Hüttenwesen
Mining and Metallurgical Academy

33-34. Selmecbánya (Schemnitz)

Az Udvari Kamara leirata Báró Mitrovsky alsó-magyarországi császári biztos részére a Selmechányán megnyitott Bányatisztképző Intézet tantervéről.

Bécs, 1735. június 22.

Erlaß der Hofkammer an den Kaiserlichen Kommissar, Baron Mitrovsky von Niederrungarn über den Lehrplan des in Schemnitz (Selmechánya) eröffneten Bildungsinstituts für Bergbaubeamte.

Wien, 22. Juni 1735

An ordinance by the Hungarian Treasury to Baron Mitrovsky, Imperial Commissioner of Lower Hungary, on the curriculum of the Mining Officers' Institute in Selmechánya.

Vienna, 22 June 1735.

Nach Erwegung des darunten anwesenden Kayserlichen Hofbuchhalterey-Rait-officiers Joseph Käschniz, zu Folge Unsers unterm 3 r. Maji vorigen Jahrs an ihne abgelassenen Rescripts, über den gegenwertigen Zustandt- und die künfftige Bestellung deren Exspectanten zu Schemniz, dem Königlichen Böhemischen Camer-Rath, und leztlich darunten gewesenen Kayserlichen Commissario Herrn Johann Franz von Lauern unterm 10. Novembris besagten Jahrs erstatteten, und Unß von demselben mit Seinem Guttachten allhier eingereichten Berichts...

Ihme Herrn Baron hiermit committiren, daß Er die in Abschrift hier beygeschlossene von dem gedachten Herrn von Lauern gar wol projectirte Instruction jedem deren acht Exspectanten absonderlich, gemäß seinen Diensts Operationen adaptirter unter Sein Herrn Barons, als angeordneten Kayserlichen Commissari, Namen, und Unterschrift, zur gehörigen Beobacht- und Befolgung, zufertigen, und hernach sie Exspectanten alle Quartal, wie sie in ihrer Wissenschafts-Erlehnung, und Praxi zugenommen haben, werden? in Beyseyn deren Ober Beamten examiniren lassen, und, wan sich ein-oder anderer nicht der Erfordernus nach applicirete, selbigen vorhergehends zu einer besseren Application alles Ernstes ermahnen, bey nicht erfolgender besserung aber alsogleich, ohne weiterer Anfrag abschaffen, und an statt bessern ein anderes Tauglicheres Subjectum aufnehmen, folgsam auch hierüber, nemblichen waß für Progressen ein-und anderer deren überigen Exspectanten in denen vorgeschriebenen Operationen effective werde bezeiget haben? und wie so dan ein-und anderer derenselben zu Ihro Kaiser Königlichen Mayestät Dienst nuzlicher werde appliciret werden können? jedesmal die quartalige Relation abfordern, und selbige Unß unter Begleitung Seines Berichts, und Gutachtens einsenden möge.(...)

So viel nun die von denen zu Schemnitz in Numero zu stabiliren kommenden acht Exspectanten wochentlich zugeniesen habende Intertenimenten, und derenselben Instruirung anbelanget; Haben Wir hierinfals resolviret, daß, nachdeme der Mathematicus Samuel Mikoviny auf die von Ihro Kayser Königlichen Mayestät Allergnädigst ausfallen werdende Bewilligung, zu Instruirung diser Exspectanten, mit jährlichen 600 fr. Besoldung bestellet

werden dürfte, nebst ihm zwar jedem Expectanten ein Instructor zugetheilet, jedoch nicht deswegen, nach des Hofbuchhalterey-Raitt-Officiers Käschnitz gethanen Vorschlag, aus denen von Unß schon unterm 29: Octobris 1725 determinirten jährlichen 1500 fr. Rheinisch zum wochentlichen Expectantens-Interteniment, ihm an statt deren bisherigen 3-nur 2 fr. ausgesetzt, und von dem residuo die Instructorn remuneriret, sondern, wie bishero, also fernerhin jedem das Interteniment wochentlicher 3 fr. abgereicht, und ihnen insgesamt, und sonders aufgetragen werden solle, ihre Instructorn selbst, und zwar jeden mit monatlichen 2 fr. zuremuneriren.

Gleichwie aber die Wissenschaften in welchen Sie Expectanten unterwisen werden sollten, unterschiedlich seynd, deren jegliche ein besondere Incumbenz, Manipulation, und Praxim erforderet, und mithin zu allen ohne Unterscheid ein jeder Expectant nicht das Talent haben kan;

Alß wolle Er Herr Baron anzuordnen belieben, daß keiner deren Expectanten in einer solchen deren Wissenschaften, worzu er das Talent nicht hätte, sich absolute zu qualificiren gezwungen, sondern jeder aus ihnen, sonders in deme, zu was für einer Wissenschaft er, entweder in Berg-Sachen, und in der Marckscheiderey, oder in Probieren, und Schmelzen, oder in Puch-und Wasch-Wercken, und Siebsetzen, oder in Schaid-Gaaden-und Münz-Wesen, die natürliche Zuneigung haben wurde, forderst examiniret, und hernach darzu bestellet, wer aber Talenta genug hätte, etwas zu begreifen, nach Erlehnung einer Sach, bey der anderen appliciret, auch allerdings darob gehalten werden solle, daß sie sich in ihren sonderlich ausgewiesenen Wissenschaften, gemäß der oben allegirten Lehr-Instruction geflissenlich appliciren...

Instruction

Wie und auf was weiß die Kayserlichen Bergk-Scholaren zeit wehrender
Lehr sich Verhalten - und was sonst hierbey in obacht genohmen werden solle;

Vndt zwar Welche Haupt - passus die Bergkschul Begreiffet?

Praeliminariter kommet hierbey hauptsächlich zu observiren, wienach das Institutum dießer Lehr Viererley passus in sich begreifen thue, nemblichen 1mo die Bergkercks-Gesetze, und gebräuche, dann nach denenselben die jedesorthige Amtierung zu wiessen, Beynebenst die innerliche Beschaffenheit deren Gruben Gebäudte, was demnach ein Officier, oder Beambter bey Vorfallenden Bergkercks -differentzien Bergk-Richterlich erkennen- oder sonst nach gestalt der sachen darinnen fürkehren- und anordnen solle, fundamentaliter innen zu haben, Von den Gebürg in- und ausser der Gruben, dann von streichen deren Klüfften, und Gängen die eigentliche Erkandtnus zu erlangen, Einfolglich das Gewerckschafftliche Zuvertrauen darmit festiglich zu fundiren, und herzustellen: 2do die Marckscheydt-Kunst, als die Richtschnur und direction so wohl Eines Beambten, als des Gemeinen Bergkmanns fundamentaliter zu besitzen, mittelst welcher inn- und ausser der Gruben, der Bergkbau richtig und gerecht angegeben, und geführet- nicht minder der Richter, als der Gewerckh in deme, was Bergk-Rechtens ist, zu dejudiciren eingeleithet- auch solchemnach Vielerley weithläuffige Process, und Strittigkeiten, dann folgbahr allerhandt schwere- und unnöthige uncosten, und daraus unwider bringlicher schäden, und Nachtheile in der Zeit unterbrochen, und abgewendet werden möchten: Ferners 3tio:die Treüch- und nasse Schaidungs-operation mit seinen erforderlichen handtgrieffen, und Vorthel wohl Verständiglich zu experimentiren, auf daß Ein solcher Officiant oder Beambter die zu Gutmachung deren aus der Gruben gewinnend - und heraußförderenden reich - oder armhältigen Gängen, oder auch deren allbereits zu Tag

gestürzten Hallen nach seiner erforderlichen manipulation für die handt geben könne: Vndt Endlichen 4to das Probir und Schmöltzweeßen, und dessen operation, wie jedes metall, und minerale aus so Vielerey entschiedenen Bergkarthen, und zum theil wildt - und rauberischen Ertzten Gängen, und Wäschwerckh füglich zu Nutzen - hiermit der innerliche halt durch das Probiren oder Schmöltzen, ohne Verlust herausgebracht - dann was nicht minder der hütten Officier so wohl, als der Schmöltzer in der Hütten angeben, und beobachten solle, aus den fundament zu Verstehen; Das dahero sich der Schluß von selbst ergiebet, welcher gestalten die Lehr, oder Instruction in sothanen Bergwercks - wiessenschafften nicht Von Einem - sondern von mehreren Instruenten, oder Lehrmeistern, und auch nicht zu gleicher Zeit, sondern in distinquirten Tügen, ad captum deren Scholaren unternommen werden müsse; Vndt zu solchen Ende nun dieß heylsamen Instituto ein - so anderseits Eine Vollständige gnüge zu leisten, so wirdt

Das Personale, und Eines Jeden Verrichtung denen Instruenten, oder Lehrmeistern Betreffend.

Pro Primo.

Erfordert, daß die Instruentes, oder Lehrmeistere, in Bergk Ambtlichen Verrichtungen, dijudicaturen, und in Sachen, welche die innerliche Notitz des Bergkweeßens betreffen, hierzu die Bergbeamte selbst, mit Zuziehung des Kayserlichen Obersteigers; Dann zu gründtlicher Unterweisung der Marckscheiderey sowohl, als in probiren, und Schmöltzsachen, der derzeitige Hüttenmeister Pöschl, und endlich zu an die handtgebung der Treüch - als nassen Schaidtungs operation, und was denselben anhengig ist, der Ignatius Frietsch hiermit an - und aufgestellt seyn solle; Vndt weilen

Wan die Zeit der Lehr in Jeder Sphaera Von wochen zu Wochen ausgemessen werden solle.

Pro Secundo.

Obgedachtermassen dieße gesampte Lehr zu distinquirten Tügen, und zeiten nothwendig fürgenommen werden muß, dieße aber wegen verschiedentlich in jeder Sphaera ausfallenden operationibus nicht Verlässlich statuiret oder determiniret werden kann, Als sollen sie Gesampte obbenahmbste Instruenten oder Lehrmeistere mit denen jederzeitigen Scholaren sich Sonn Tägliche fruhe Morgens vor den Gottes dienst bey den Bergkmeister unausbleiblich einfinden, daselbst über die in darauf folgender Wochen Jederseits Von Tag zu tag vorzunehmen determinirenden Verrichtungen das nöthige deliberiren, und Beschlüssen, folglich denen Scholaren die ordres ertheilen, und die Täg auch die Zeit benennen, wann? und wo? auch bey wem dieselbe zu Vollziehung dießes oder jenen exercitij in sothaner Wochen Fruhe, oder Nachmittags sich gewießlich einfinden- und erscheinen sollen, umb diesemnach in der Lehr selbst, alle confusiones, hinternussen, und andere etwa irrende Begegnungen Von zeit zu zeit, und Von Wochen zu wochen vorläuffig zu Vermeiden, und zu unterbrechen; Auf daß aber

Eines Jeden Scholarn Völlige Lehr in Joachimstal auf zwey Jahr gesetzt.

Nach Verfliessung deren Zwey Jahren, wie das examen, und die würcklichen operations-Proben in praesentia des OberAmbts geschehen sollen?

Die Verschickung deren Scholaren in die inals ausländische Müntz- und Berg Städte Betreffend.

Pro Tertio.

Sie Lehrmeistere oder Instruentes die in jeder Sphaera Vollbringende Lehr nach der Zeit des Verbleibens deren Scholaren einzurichten - und solchemnach auf keine weithleüffigkeiten und extensionen anzutragen wissen mögen, so soll sothane in Joachimbsthal constituirte Lehrzeit Eines jeden nach ausgestandener Probzeit aufgestellten Scholarn auf Zwey Jahr lang also zwar terminiret seyn, daß sogleich nach denen Verfloffenen zweyen Jahren in praesentia des Ober Ampts Verwalters nicht allein von denen Lehrmeistern, die Scholares über die erlehrnte materias publice examiniret - sondern dieße darauf auch dahin, unaussetzlich angehalten werden sollen, in qualibet Sphaera der erlehrnten wiessenschafften, die würckliche Prob in ipso opere operante darzuthun, und daraus eines Jeden seinen angewendten Fleiß und application, auch zu dieser oder jener Wiessenschafft mehr, oder weniger besitzende capacitet der behörigen dijudicatur zu überlassen. Vndt gleichwie nun nach dieser überstandenen zwey Jährigen Lehrzeit, dann nach Befundt Eines Jeden Subjecti seiner diligence, und capacitet, auch nach Erfordernus der Bey Ein oder Andern Ambt künfftig fürseyenden bestellung, und anderen Vorfallenden umständten die Nothwendigkeit mit sich bringet, daß dieße Scholaren sich ehebevor sie ausser Landtes Verschicket werden, in die hierländische Bergstädte begeben - und bey jeden Ambt so wohl das intrinsecum officij experimentiren - als auch was sonst in Bergk- und Schmöltzweeßen, sonderlich aber zu Kuttenberg bey den Saigerwerckh annoch erlernet werden kann, all solches practiciren, und manipuliren sollen, also wirdt auch nach sothaner Erlehnungs Erfordernus, Einen jeden der zeit jedesmahlen darzu terminiret werden, wie Man finden wirdt, daß der zu dießen, oder jenen Ambt mit der zeit zugebrauchender Scholar in dießer, oder jenen wiessenschafft, oder manuduction Einen bessern grundt fassen, und sich zu dem Endte capacitiren solle; Vndt eben nach solchen umständten wirdt sich auch die fernerweithige disposition Von selbst ergeben, wie? und wohin? auch zu was Endte? und auf wie lang? dieße oder jene Scholaren alsdann da, oder dorthin in die ausländtische Bergstädte Verschicket, und andurch zu Ihro Mayestät höchsten dienst sich Vollständig zu perfectioniren angewießen werden mögen; Hierauf nun

Die Scholaren einen Tugendsamben Lebenswandel zu führen, und die Zeit nicht müßig anzuwenden Betreffent.

Pro Quarto.

Auf die Bergk-Scholaren zu gelangen, wirdt Einen jeden dergleichen Bergk discipl, welcher nach überstandener Prob-zeit, und praestitis praestandis in die Lehr, und in den Genuß des Kayserlichen Stipendij aufgenommen worden, vor allen dingen obligen, daß Er sich zuförderist eines Christlich-Tugendtsamb- und auferbaulichen Wandels befleissen, hiernechst sich zu künfftigen promotionibus exemplarisch signaliziren, den Müßiggang, und andere unnütze zeit - Vertreibungen auf das äusserste meiden, und dagegen in denen Vorgeschribenen Bergkwercks wiessenschafften sich auf das allerfleissigste üben- und appliciren solle.(...)

Közölte: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Bearbeitet von F. A. Schmidt. Wien, 1834. 472-494. A magyar fordítás Selmetől Miskolcig 1735-1985. Szerk.: Zsámboki László. Miskolc, 1985. 15-22. müben található.

Az alábbiakban jelzett Josef Kaeschnicz császári udvari főszámvevőségi tiszt mérlegelése alapján - a mi, előző esztendő május 31-én néki megküldött, a selmeci várományosok jelenlegi állapotát és jövőbeni alkalmazását tárgyazó leiratunk, valamint a csehországi Kamarai Tanácsnak, s végül az alább említett Franz von Lauren császári biztos úrnak a jelzett év novemberének 10. napján tett, s Hozzánk az ugyanőtőle, saját véleményezésével benyújtott jelentés folyamánaképpen ... mi a Báró Úrnak azt a megbízást adjuk, hogy a leirathoz csatolt, s az említett Lauren úr által jól megtervezett Instrukció értelmében a nyolc expektáns mindegyikének nevét és aláírását - a Báró Úr mint kinevezett császári biztos alatt reájuk bízott szolgálati manipulációk szerint kellő figyelemmel tartás és ellenőrzés végett - nekünk beküldeni, s mindezek után őket minden negyedévben - ismereteik és a gyakorlatban való jártasságuk gyarapodását ellenőrizendő - a fő előjárók jelenlétében levizsgáztatni kegyeskedjék, s ha egyikük vagy másikuk a követelményeknek nem felelne meg; kegyeskedjék tovább azt idejekorán teljes komolysággal jobb előmenetelre buzdítani; a javulás elmaradása esetén azonban haladéktalanul, minden további kérdezősködés nélkül elbocsátani, s helyette más, alkalmasabb személyt fölvenni; következésképpen erről is - azaz hogy az expektánsok egyike másika milyen előmenetelről tett tanúbizonyságot, s milyen mértékben tud majd megfelelni Ő Császári és Királyi Felsége szolgálatának - minden alkalommal sziveskedjék a negyedéves jelentést bekérni, s azt a saját jelentése és véleményezése kíséretében hozzánk fölterjeszteni ...

Ami pedig a Selmecen létszámban állandósítandó nyolc expektáns épülésére hetenként járó élelmezési ellátmányt és azoknak oktatását illeti: erre vonatkozóan úgy határoztunk, hogy miután Mikoviny Sámuel Ő Császári Királyi Felségétől Legkegyelmesebben kiadásra kerülő engedélyével ezen expektánsok instruálására évi 600 forint javadalmazással alkalmaztathatna - vele együtt minden expektáns mellé egy instruktor is osztassék be, de nem Kaeschnicz császári udvari számvevőségi tiszt által megtett javaslat alapján, azaz hogy az általunk már 1725. okt. 29-én meghatározott évi 1500 rajnai forintból az expektánsoknak az eddigi 3 helyett csak 2 forint adassék ki heti ellátmányul, s a maradványból az instruktorok javadalmaztassanak, hanem mint eddig, ugyanúgy a továbbiakban is, mindenkinek szolgáltatassék ki a 3 forint heti ellátmány; viszont nekik valamennyiüknek és külön-külön is mindegyiknek meg-hagyassék, hogy instruktoraikat maguk, mégpedig mindegyiket havi 2 forintjával javadalmazzák.

Minthogy azonban azok a tudományok, amelyekre nekik az expektánsokat oktatniok kellene, különb-különb-félék lévén, azoknak mindegyike különös hajlamosságot, mesterségbeli ügyes-séget és gyakorlottságot kíván, így következésképpen ezekhez nem lehet mindegyik expektánsnak egyformán tehetsége; ezért a Báró Úr méltóztassék elrendelni, hogy egyik várományost se kényszerítsék arra, hogy abszolút kvalifikációt szerezzen olyan tudományágból, amelyhez nincsen tehetsége, hanem mindegyik abból bocsáttassék vizsgára elsősorban, melyhez tehetsége és természetes hajlama van; így példának okáért a bányabeli ügyekből és a bányamérésből, vagy a kémlelészettől és az ércolvasztásból, vagy a zúzó- és mosóművek, illetve az ülepítés tudományából, vagy a válatóműhelyi és pénzverészeti tudományból, s majd csak ezek után alkalmazzák őket; akik azonban a dolgok gyors felfogásához kellő tehetséggel bírnak, azok az egyik tudományág elsajátítása után még egy másikkal is ismerkedjenek meg, s arra buzdíttassanak, hogy a számukra még külön kijelölt tudományban a fentebb idézett Instrukció értelmében odaadóan szorgalmatoskodjanak

Instrukció azaz tantervi utasítás

Melyek a bányaiskola főtanszakai?

Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy a tanulók által elsajátítandó tananyag négy főszakra-ra, vagyis főtanszakra oszlik, mégpedig

1-szor: a bányaugyi jogszabályok és szokások ismeretére, mely nemcsak a különféle hivatali ügymenetekben való jártasságot, hanem a bányaművek belső állapotában való jártasságot, hanem a bányaművek belső állapotában való tájékozottságot is megkívánja; a tanulóknak fundamentálisan el kell sajátítaniuk mindazon ismereteket, melyek segítségével a bányaugyi vitákban, vagy a dolgok adott állása szerint helyzetekben akár mint vezető, vagy beosztott műszaki hivatalnokok, akár mint bányabírák a szükséges intézkedések meghozatalára képesek legyenek, illetve megfelelő rendelkezéseket tudjanak majd kibocsátani; közvetlen ismeretekkel kell rendelkezniük a bányán belüli és azon kívüli kőzetektől, valamint a hasadékok és telérek vonulatairól is, hogy a bányavállalkozás iránti bizalom megalapozott legyen;

2-szor: a bányamérés tudományára, mint a műszaki hivatalnokok és az egyszerű bányászok számára egyaránt rendelt vezérfonalra és követendő útmutatásra, melynek ismeretében mind a bánya mélyén, mind a külszínen helyesen és az igazságnak megfelelően irányíthatják és jelölhetik ki a műveletek helyét, továbbá mind a bányabírónak, mind pedig a bányatulajdosoknak hiteltérdemlő felvilágosítással szolgálhatnak bányajogi kérdésekben, illetve elősegíthetik a helyes ítélethozatalt, s ezáltal sokféle hosszadalmas pörnek és civódásnak, az ezzel járó különféle súlyos és szükségtelen költségek kiadásának, továbbá jövőtehetetlen károknak és hátrányosságoknak elejét vehetnék, illetve elháríthatnák azokat;

3-szor: a száraz- és nedvesúton történő ércelőkészítési eljárásokra; az ezekhez szükséges és megkívánt mesterségbeli fogásokat és fortélyokat a tanulóknak a gyakorlatban tökéletesen el kell sajátítaniuk, hogy majd műszaki hivatalnokokként a bányából kitermelt és kiszállított - akár dús, akár szegény - ércet, vagy éppen a hányóra döntött anyagokat a szükséges eljárás megválasztásával és alkalmazásával olvasztásra előkészíteni tudják;

4-szer: a kémlészetre és kohászatra; alaposan meg kell ismerniük ezek műveleteit, hogy a számtalan féle kőzetből kitermelt, továbbá a meddő- és rablóérceket tartalmazó telérekből származó, valamint a mosóművekben előkészített érceket és ásványokat a kémlészet és az olvasztás eljárásaival veszteség nélkül hasznosítani tudják, nemkülönben akár mint vezető kohóhivatalnokok, akár mint olvasztómesterek a kohóműben mindent figyelemmel kísérni és szükség esetén megfelelően rendelkezni tudjanak.

Mindezekből az következik, hogy az oktatást, másként az instructio-t a felsorolt bányászati tudományokban csakis több instruens, vagyis oktatómester végezheti és nem is ugyanabban az időben, hanem csak egyes kijelölt, scholarok, azaz tanulók érdekeinek megfelelő napokon.

Evégből most, hogy ennek az üdvös institutumnak, vagyis rendelkezésnek mind egyik, mind másik oldalról tökéletes módon eleget tegyünk, a következőket rendeljük a tanszemélyzetről, egyszersmind az instruensek, vagyis az oktatómesterek kötelezettségeiről

I.

Pro primo

Megköveteltetik, hogy a bányahivatali ügyvitel, a bányajoggyakorlat és a fentebbi szakok oktatásában, mivel ezek a bányaugy belső följegyzésein alapulnak, az instruensek a császári főbányamester irányítása alatt maguk a bányahivatalnokok legyenek; ezért mind a

bányamérés, mind a kémlészet és az olvasztási műveletek alapos oktatására Pöschl jelenlegi kohófőnök, a száraz- és nedves-úton történő ércelőkészítési műveletekhez, s mindahhoz, ami ezzel összefügg, Frietsch Ignaz alkalmaztassék és állíttassék munkába. Továbbá mikorra kell kitűzni hétről-hétre az egyes sphaera-k vagyis tanszakok oktatásának idejét?

II.

Pro secundo

A fentebb mondottaknak megfelelően az oktatást különböző, előre megjelölt napokon és időben szükséges elvégezni, ezt azonban az egyes sphaera-kból eredő műveletekből kifolyólag nem lehet majd mindig megbízható módon meghatározni és elrendelni, ezért az instruensek és a scholarok, a bányamesternél vasárnaponként kora reggel, az istentisztelet előtt elmaradhatatlanul megjelenjenek, ott a következő hét nap feladatait tanácskozzák meg, s azokban jussanak elhatározásra; ennek következeképpen a bányaiskolai tanulókkal közölgék, megnevezve a napot és az időpontot is, hogy mikor? hol? és kinél? kora reggel, vagy délután tartoznak-e megjeleni az egyes exercitium-ok, vagyis gyakorlatok elvégzésére, hogy az oktatásban minden zavar, akadály, elfoglaltság és más zavaró eshetőség időről-időre és hétről-hétre elkerülhető legyen. Ezért a tanulók teljes oktatási idejét joachisthal-i mintára két esztendőben állapították meg; két esztendő leforgása után miként kell megtörténnie az examinálásnak, azaz vizsgáztatásnak és a szakmai gyakorlati próbáknak a Bányászati Főhivatal jelenlétében? a tanulók bel- és külszági pénzverőjogú- és bányavárosokba való kiküldetését illetően.

III.

Pro tertio

Az oktatómesterek, vagyis instruensek a minden sphaera-ban elvégzendő oktatást és képzést ezen tanulók tartózkodási ideje szerint végezzék és ennek utána semmiféle további foglalatosságra és időtöltésre indítványt ne tehessenek, ezért mindegyik, a próbaidőt kiállt, s alkalmazásba felfogadott scholar, azaz tanuló - a joachimsthalhoz hasonlóan - megállapított tanulási ideje két évre szoríttassék, hogy rögtön azon eltelt két esztendő után a főbányahivatali igazgató színe előtt az oktatómesterek által ne kizárólag csak a megtanult anyagból examináltassék nyilvánosan, hanem azt is követeljék meg tőle, hogy a megtanult tudományok bármelyik tanszakából az üzemi próbák közvetlen végrehajtásával (in ipso opere operante) bizonytságot tegyen, hogy ebből szorgalmát, alkalmasságát, ehhez vagy még más tudományhoz való több vagy kevesebb tehetségét és rátermettségét az illetékesek meg tudják ítélni. Aztán a kiállott kétéves tanulási idő, valamint szorgalma és tehetsége megítélése után az egyik vagy másik hivatalnál való jövőbeni alkalmaztatásával és hivatalba állításával kapcsolatos követelmények és más körülmények miatt szükségessé válik, hogy ez a tanuló, mielőtt külföldre küldetne, a honi bányavárosokba menjen, hogy az egyes üzemek belső hivatali ügyvitelét és mindazt, amit egyébként még a bányászatban és ércolvasztásban, különösképpen a kuttenbergi ércdúsító- és válatóműben ehhez még megtanulhat, mindazt a gyakorlatban sajátítsa el. Ezen tanulmányi követelmények szerint a praktizálást addig végezze, amíg úgy nem találják, hogy az erre vagy arra a hivatalra alkalmassá váló tanuló ebben vagy abban a tudományban vagy a vezetésben magának szilárdabb alapot szerzett, s a vezetésre rátermetté vált; és így már ezekből a körülményekből következik, hogy a tanulót a jövőben hogyan? hová? mi végre? és milyen hosszú időre? küldjék külföldi bányavárosba, s hogy ezáltal majd tudását tökéletesítve

Öfelsége legmagasabb szolgálatába állhasson. Ezért a tanulóknak erkölcsös életmódot kell folytatniok, s az időt nem szabad hiábavalóságokkal eltölteniök.

IV.
Pro quatro

A próbaidő letelte után minden várományos gyakornok, aki - az elsők között is kiváló lévén - fölvétetett a bányaiskolába tanulónak és császári stipendiumban, azaz ösztöndíjban részesült, mindenek előtt köteleztetik arra, hogy erényes, épületes, keresztény életmódra törekedjék, mindemellett a jövőbeni előmenetele érdekében magát promotiora, vagyis előlépésre, exemplarisan, azaz példásan kitüntesse, a hiábavaló henyélést és más, haszon nélkül való időtöltést a legnagyobb mértékben kerülje, ellenben a legszorgalmasabban gyakorolja és képezze magát az előírt bányászat tudományokban.

(Sivák István fordítása)

34.

Az Udvari Kamara leirata az alsó-magyarországi Főbányagrófi Hivatalnak a Mária Terézia királynő által Selmecbányán létrehozott Bányászati és Kohászati Akadémia szervezetéről.

Bécs, 1770. április 14.

Erlaß der Hofkammer an das Kammergräfliche Bergamt von Niederrungarn über die Struktur der von der Königin Maria Theresia in Schemnitz (Selmecbánya) gegründeten Akademie für Bergbau und Hüttenwesen.

Wien, 14. April 1770

An ordinance by the Hungarian Treasury to the Office of the Chief Mining Officer of Lower Hungary on the structure of the Mining and Metallurgical Academy of Selmecbánya, founded by Queen Mária Terézia (Maria Theresa).

Vienna, 14 April 1770.

Hoch und Wohlgebohrner Graf, besonders günstiger, dann Edel gestrenger Edel veste, auch Liebe Herren und Freunde! Unsere freundwillige Dienste seynd denenselben jederzeit beweit anvor. Ihre Majestät haben auf diesorts beschehenen allerunterthänigsten Vortrag sub reproducto 2ten dieses Monats Aprilis Allernädigst beschlossen, daß zu würksamerer Erreichung der Landesmütterlichen Fürsorge in Nachzieglung geschickter Berg-Beamten und Officianten durch die bisher in Schemnitz errichtete Berg-Schule für die zu diesen Wissenschaften sich anwendende Jugend von nun an eine ordentliche in drey Klassen abgetheilte Kaiserliche Königliche Bergwesens Academie daselbst nach dem hiezuliegenden Plan aufgestellt, diese Academie nach Verschiedenheit der Classen auch mit drey verschiedenen Professoren besetzt, und hierzu für die erste Classe der bereits schon bestellte Professor Matheseos P:Boda, und für die zweyte Classe der Professor Metallurgiae et Chymiae Doctor Scopoli vorgesetzt, für die dritte Classe aber (welche den Bergbau

eigentlich sammt denen hierzu einschlagenden wesentlichen Manipulations Theilen enthaltet) ein taugliches Subjectum in Vorschlag gebracht werden solle, so in Zukunft in die Anzahl deren schon bestehenden, und würklich salarirten Berg-Räthen zu nehmen seyn wird, wie dann auch zu näheren Unterricht in der Zeichen Kunst, und Markscheiderey ein zeitlicher Markscheiders-Adjunct gegen deme gebraucht, und somit zu solchen Endzweck ein in der Markscheid und Zeichen-Kunst theoretisch und practisch wohl geprüfetes Subjectum vorgeschlagen werden solle, daß ihme für diese seine Extra Bemühung sein dermahligen Gehalt von 364 Gulden in fixo nebst dessen ohnehin Cammer-Staatmäßig passirten Deputaten auf jährlichen 450 Gulden erhöht werde. Nach dieser so geschöpften Allerhöchsten Willens-Meinung haben also der Herr Graf, und die Herren zur Einricht- und Zustandbringung dieser Kaiserlichen Königlichen Bergwesens Academie sogleich fürzuschreiten, denen schon anwesenden zwey Professoren jedem insonders aus vorgedachten Plan die Vorschrift ihrer Lehr-Art deutlich vorzulegen, und zu Erfüllung ihrer Döliegenheiten dieselben zu verhalten, auch die Practicanten hiernach anzuweisen, und zur fleißigen und ununterbrochenen Frequentirung dieser heilsamen Berg-Schul ernstgemessenst anzuhalten, und zumahlen die Aufstellung eines neuen Professors für die dritte Classe von darumen nicht dermahlen schon nothfallet, weilen ohnehin anfänglich die ersteren Jahre gesammte Practicanten mit denen zwey ersteren Classen satsam beschäftigt seynd, als werden der Herr Graf, und die Herren in reife Ueberlegung nehmen, und sodann uns einberichten, welchem aus bekannten Kaiserlichen Königlichen Herrn Berg-Räthen diese Professur mit gutem Erfolg anvertraut werden könne. Zu dessen Unterziehung jeder sich selbst anzeisern Ursache hat, da Ihro Majestät desselben nützliche Verwendung mit besonderen Gnaden wird ansehen, und zu seinen weiteren Fortkommen, auch allenfalls zu größeren Avancement selbst verläßlich andurch sich den Weege bannen kann, in so ferne selber sich angelegen haltet, während seiner Cathedral Jahren ein taugliches Subjectum wieder nachzuziegle, welcher diese Lehr-Arth auch nach erhaltenen genugsamen praxim, und Verdiensten mit gleichem Nutzen wird fortsetzen können. Uns übrigens sammt dem Herrn Grafen, und denen Herren Göttlicher Obhut empfehlen.

Entwurf

Einer für die samentliche Kaißer Königlich Erbländische Bergwerke aus dreyen Professuren bestehenden, und zu Schemnitz in denen Königlich Nieder Hungarischen freyen Bergstädten zu errichtenden Berg Schule.

Es hat die allermildest Landes-Mütterliche Gnade, und Sorgfalt sich allschon dahin erstreckt, daß in Nieder Hungarn zu Schemnitz eine aus zweyen Professorn bestehende Berg Schule (deren einer die Mineralogie und Metallurgie, der andere aber die Mathematischen Wissenschaften lehrt) angeordnet worden.

Die hieraus erwachsene Früchten haben aber noch niemals zur vollständigen Reiffe gelangen können, weilen die Theoria mit der Praxi nicht satsam verbunden, und keine eigentliche Eintheilung der Lehr Jahren und Classen, weder der in selben zu machenden Brifungen vorgeschrieben ware, auch nebst beyden diesen Professuren annoch die wesentlichen Stücke mangelten, welche das Lehr Gebäude einer vollständigen Berg Schule erforderet, und fürnehmlich durch ein noch abgehende dritte Professur, der eigentlichen Berg- Poch und Schmölz Wesens Manipulation, wie auch der dabey zu beobachtenden Werks-Anstalten, und oeconomie zu erreichen seyn wird. Derohalben ist nicht zu bewundern, wann die aus bishöriger Berg-Schule ausgetretene Lehrlinge, noch nicht von solcher Anzahl und Fähigkeit befunden worden, als es der höchste Dienst, und die wegen selben immer mehr und mehr in

allen Kaiserlichen Königlichen Erbländern zu erhöhende beträchtliche Bergwerke zum allgemeinen Besten erhäuschet hätten.

Um also in dieser Bergschule so tüchtige Subjecta zu erzügl, daß hieraus zu allen Gattungen derer bey Bergwerken vorfallenden Berg, Puch, Wasch, Schlem, Kunst, Probier, Schmölz, und anderen dahin gehörigen sehr verschiedenen Manipulationen, wie auch zu einstiger derselben Direction taugliche und nuzliche Beamte genommen werden können, ist unumgänglich erforderlich benante in Schemnitz veß zusetzende Berg Schule aus dreyen Claßen und Professuren bestehend zu machen, deren Erstere die Mathematische, und zum Theil Physicalische, die Zweyte die Mineral und Metallurgische, als beide zu dieser Wissenschaft unentbehrliche Grund Sätze, die dritte endlichen des Bergbaues, und der dahin einschlangenden gesamten Manipulation mit der Praxi verbundene Vortheile, als die eigentlich nützliche Anwendung bemelten theoretischen Theilen lehren solle.

Wobey auch unter einem die Lehre von denen Berg Rechten, und was deme anhängig abzuhandeln seyn wird; Und da zu einer solchen Berg Schule wohl kein besserer Ort, in den Kaiserlichen Königlichen Erbländern, als Schemnitz erwählet werden mag, weil eben dort faß alle Gattungen der Metallen erzeugende Bergwerke beysammen vorhanden, die vornehmsten Künsten und Maschinen eingerichtet, nicht minder zur Erlernung einer guten Direction, als auch besseren Beförderung dieser Absichten, das von verdienstvollen Haupt und Gliedern bestehende Obrist Cammer Grafen Amt zugegen ist, so folgte von selbst, daß diese Berg Schule auch ganz allein dort zu verbleiben, in allen übrigen Bergländischen Bergstädten hingegen gänzlich aufzuhören hätte, jene zu Prag aber, noch darumen noch beyzubehalten wäre, weil alldort schon ein Professor in Montanistico der Universität einverleibet ist, um der studierenden Jugend, besonders dem jungen Adel hinlängliche theoretische Principia und Kenntniß der Bergwerks Wissenschaften beyzubringen, und aus selben sonach, sich und dem Staat nützliche und standhafte Gewercken zu erzügl, welche alsdann nicht wie bishero den Bergbau ohne allen Grund entweder gar außer Acht setzen, oder nur zuweilen auf bloßes Einrathen unerfahrener Bergleuthen sich ohne aller Raison in unbauwürdige Bergwerker einlassen, und durch Verlust ihres Vermögens andere von bescheidenen Versuchen in Bergbau abschrecken; Damit aber auch gleichwohl jeden Lande, und respective darinen befindlichen Bergstädten die Zahl ihrer dermahligen Practicanten, wie auch die hierzu Gelangung deren daselbst befindlichen Landes und Bergbeamten Kindern nicht entgehe, so werden gemäß der bishero stabilirten Anzahl eine jede in Montanisticis angestellte administrende Stelle bey der Hof Stelle die Practicanten nach dieser Vorschrift jedesmahlen vorschlagen, und nach diesorts erhaltenen approbation ad Praxim nach Schemnitz abschicken, welche alldort auf ihre Berechnung, auch nach bishero allergnädigst passirten Besoldung ausgehalten, und zu solchen Endzweck abgerichtet werden sollen, damit nach Erforderniß dieser Bergstädten, aus denen Ihnen gewidmeten Practicanten die nöthige und geschickte Bergbeamten verschaffet werden können.

Erster Abschnitt

Von denen erforderlichen Eigenschaften derer in die Bergschule,
eintreten dürfenden Praktikanten.

1mo. Weilen in dieser Bergschule bemelten drey Classen sehr schwere und tiefsinnige Wissenschaften zu begreifen vorfallen, so sollen die anzunehmende Practicanten, wo nicht die studia humaniora, logicam et Physicam absolviret, wenigstens doch in der Schrifft und Rechenkunst wohlgeübet seyn, indem sonst in der ausgesetzten Lehr Zeit das erforderliche Ziel zu erreichen nicht wohl möglich ist.

2do. Um für die Bergwerke in allen Kaiserlichen Königlichen Erbländern taugliche und Verlässliche Beamte anzuzügeln, sollen die zum Bergwesen eine vorzügliche Genie zeigende, und nacher Schemnitz in die Lehrjahre abzuschickende Praktikanten vor anderen vorzüglich aus denen Söhnen der wohl meritirten Bergbeamten oder auch Gewercken und Waldburger, welche gleichsam von Jugend an schon das Berg Steigen, die Gebürge Luft, und das Bergmännische Leben gewohnet seynd, erwählet, derer Anzahl aber von der Hof Cammer in monetariis et montanisticis, bestimmt, und so auch in denen Nieder Hungarischen Bergstädten von dem Obrist Cammer Grafen Amt, in denen übrigen Bergstädten und Erbländern aber von in jeden derselben vorgesetzten Directorat oder Ober Amte der Hof-Stelle die Subjecta hierzu nach Erforderniß in Vorschlag gebracht werden.

3tio. Außer denen förmlich angestellten Practicanten, wird es auch denen Gewerken, und derselben Söhnen, wie auch denen von Kaiserlichen Königlichen Erbländes Ständen und Grundherren zu solchen Endzweck für ihre eigene Dienste abgeschickten tauglichen Subjecten nach vorläufiger Erkenntniß und Erlaubniß der Hof Stelle diese Berg Schule auf derselben eigene Unkosten zu frequentiren gestattet werden.

4to. Gleichwie von der Hof Cammer in monetariis et montanisticis die Bestätigung aller jenen Practicanten, welche entweder von dem Obrist Cammer Grafen Amt, oder von denen in Ländern aufgestellten Bergwerks Directionen, und Ober Aemtern in Vorschlag gebracht werden, abhängen wird, als solle auch derselben vorbehalten seyn, mit Bewilligung Allerhöchst Ihro Majestät an Herren und Ritter Stands Practicanten, soviel als die von Höchsten Orth schon ausgemessene zu besoldende Anzahl, gestattet, nach derselben gebriffen Jähigkeit in dieser Lehr Schule nacher Schemnitz abzusenden, welche jedoch jedesmahls zuvor ihre attestata der absolvirten Studien, besonders der Mathematik, Zeichen und Ingenieur Kunst vorzuweisen verbunden seyn, und ohne selben nicht acceptiret werden sollen.

Zweyter Abschnit

Von der Ordnung und der Verfassung dieser aus dreyen Professuren bestehenden Berg Schule überhaupts.

1mo. Nachdem die Mathesis zu allen Bergwerks Wissenschaften erforderlich ist, auch den Haupt Grund zur Markscheide Kunst, dem Machin, und gänzlichen Bergwesen darreicht, als solle diese Mathesis in der Ersteren die Mineralogie und Metallurgie in der Zweyten, die Bergbau Kunst aber in der dritten Schule gelehret werden.

2do. Die Lehrlinge sollen in einer jeden solchen Schule oder Classe, ein ganzes Lehr Jahr unterrichtet werden, und sonach wann solche durch die alle Halbjahr in Gegenwart des Obrist-Cammer Grafen Amts zu haltende Examina tüchtig befunden worden, von einer Schule in die andere aufsteigen.

3tio. In jeder Claße wird der Professor wochentlich vier Collegia, nemlich Montag, Mitwoch, Freytag und Samstag Fruhe jedes zwey Stunden lang geben, wozu jedoch die Practicanten allezeit eine halbstund ehender erscheinen sollen, damit keine Zeit dieser Lehr Stunden bis zur Zusammenkunft aller Schüler unnütz und vergeblich verlohren werde, die übrige Tage aber zur eines jeden Practicanten, theils eigen Repitition, theils application besonders in der Zeichenkunst, dann auch zur vorläuffigen Werk und Manipulations Besichtigung mittheilen. Zu diesem Endzweck werden die Professores vor den Anfang dieser Collegien dem Obrist Cammer Grafen Amt zur Begleitung an dasige Hof-Stelle in Montanisticis einen Summa-

rischen Entwurf von der Eintheilung ihrer in denen Collegiis für das ganze Lehr Jahr abzuhandelnden Materien vorlegen.

4to. Jeder Professor kan anfänglich über einen schon vorfindigen selbst zu wählendem Authorem, in Zukunft aber über sein eigenes in Druck zu beförderendes, und sowohl eine systematische Lehr Art in sich fassendes, als auch dem Endzweck angemessenes Werk seine Vorlesungen halten.

5to. Da nun diese benante drey Classen die eigentliche Bergacademie formiren, jede aber zu Erhaltung des wahren Endzwecks von gleicher Nothwendigkeit ist, so wird auch denen hierzu bestellten Professoribus kein anderer Rang bestimmt, als welcher denenselben ohne dies ihr Dienstalder, besonders wenn sie auch zugleich als Berg Rätthe benenet werden, ausmisset.

6to Alle Quartal solle in jeder Schule über den Geschäften Fürgang von dem Professore ein jeder Practicant examiniret, und wie jeder derselben bestanden, specificiret, hievon ein Bericht dem Obrist Cammer Grafen Amte überreicht werden; Nach verflossenen halben, wie auch mit Schluß des Lehr Jahrs aber in Gegenwart des Obrist Cammer Grafen Amts, ist eine Haupt Briffung zu unternehmen, und von selber sodann an die Hof-Kammer in montanisticis der Bericht zu erstatten, und jedes Praticantens dabey erwiesener Fleiß, und Kantniß specificire zur gehörigen Wissenschaft und weitem Fürscheidung anzuzeigen.

7mo Außer dießen Briffungen sind denen Practicanten besonders der 3ten Claße auch praktische Aufgaaben, als Erempelweise: Aerze zu Probieren, Schünzüge zu verrichten, Maschinen zu berechnen, und dergleichen zur Auflösung vorzulegen, und hierdurch derselben erworbene Fähigkeit und Genie zu briffen, wer nun von ihnen

8vo In continuirung benanter Quartaligen, und mit Schluß des Lehr Jahrs abzuhaltenden Haupt-Prifungen, nicht minder in Auflöbung der praktischen Aufgaaben vor anderen am besten bestehen würde, denen werden das von Ihro Majestaet allergnädigst bestimmte Praemium zu ertheilen, wie auch auf selbe bey vorfallenden Dienst und Besoldungs aperturen vorzüglich zu reflectiren seyn.(...)

Közlét: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Bearbeitet von F.A. Schmidt. Wien, 1836. 153-161. A magyar fordítás Selmechánya 1770. Systema Academiae Montanisticae. Szerk. Zsámboki László. Miskolc, 1985. 30 p. műben található.

Méltóságos, Tekintetes, kiváltképpen kegyes, nemes nemzetes Gróf, nemes nemzetes Urak és Barátaink! Baráti szolgálatunk mindenkoron Tekintetességetek rendelkezésére vár. Ő Felsége az e hó 2. napján bemutatott legalázatosabb folyamodványunkra a legkegyesebben elhatározni méltóztatott, hogy a hozzáértő bányahivatalnokok és -tiszték utánpótlásának a selmeci bányaiskola által való kiképzésében megnyilvánuló fejedelmi gondoskodást kiterjesztendő az eme tudományok iránt érdeklődő ifjak részére mostantól kezdődőleg ugyanott, a tervezetnek megfelelően egy rendes, 3 osztályra bontott Császári Királyi Bányászati-kohászati Akadémiát (Bergwesens Academie) állít elő; ezen Akadémián a különböző osztályoknak megfelelően 3 professzor alkalmaztassék, mégpediglen az elsőben a már jelenleg is alkalmazásban álló Boda páter matézis professzor, a másodikban doktor Scopoli, a metallurgia és a kémia professzora, azonban a harmadik osztály tekintetében (mely a tulajdonképpen bányászatot fogja át minden idevágó lényeges manipulációval egyetemben) javaslat tétessék oly alkalmas szubjektumról, ki a jelenlegi fizetett bányatanácsosi létszámba is felveendő lesz; valamint a rajzmesterség és a bányamérés okítására is szükségeltetik egy bányamérőadjunktus, ezért egy e célra alkalmazandó, a bányamérés és rajzmesterség elméletében és gyakorlatában már jól bevált személy

is javaslatba hozassék, s néki ezen extra fáradozásáért a jelenlegi in fixo 364 forint fizetését más kincstári és állami járandóságaival együtt évi 450 forintra tartoznak fölemelni. Eme Legfelsőbb Akarat kinyilatkoztatása szerint a Gróf Úr s az Urak kegyeskedjenek eme Császári Királyi Bányászati-kohászati Akadémia felszerelését és berendezését illetően a szükséges lépéseket mihamarább megtenni, a már említett két professzort a tervezet rájuk vonatkozó, az okítással kapcsolatos előírásaival megismertetni, s kötelmeik ellátása érdekeiben őket arra ösztönözni, hogy a praktikánsokat is azok értelmében okítsák, s őket ezen üdvös bányaiskola (Berg-Schul) szorgalmatos és rendszeres látogatására is buzdítsák; a harmadik osztályban alkalmazandó professzor kijelölése viszont egyelőre ezért nem szükséges, mivelhogy az első években a praktikánsok az első és második osztállyal elégségesen el vannak foglalva, ezért a Gróf Úr és az Urak kegyeskedjenek bölcs megfontolásuk tárgyává tenni, s minékünk arról majd jelentést tenni, hogy a Császári Királyi bányatanácsos urak melyikére lehetne a siker reményében eme professzúrát rábízni. Mindegyiküknek lehet oka arra, hogy ennek elnyeréséért buzgólkodjék, mivelhogy Ő Felsége bármelyikük eredményes munkálkodása iránt különös kegyességgel fog viseltetni, és saját előrehaladásának és minden egyéb előléptetésének is útját egyengetheti, amennyiben majd szívügyének tekinti, hogy utódjául egy oly szubjektumot neveljen föl, ki majd eme munkát elégséges gyakorlat és az abban szerzett érdemek alapján hasonló sikerrel tudja majd folytatni. Magunkat egyébként a Gróf Úrral és az Urakkal egyetemben az isteni gondviselésnek ajánlva.

Tervezet

az összes császári királyi örökös tartomány bányászata-kohászata számára az alsómagyarországi Selmezbánya szabad királyi bányavárosban létesítendő és három professzúrából álló bányászati-kohászati iskola szervezésére.

A legkegyelmesebb királynői jóindulat és gondoskodás odáig terjedt ki, hogy az alsómagyarországi Selmezbányán egy két professzúrából, tanszékből álló bányaiskola fölállítása rendeltetett el annak idején, melyek közül az első a mineralógiát és a metallurgiát, a másik pedig a matematikai tudományokat tanítja.

Ezen bányaiskola gyümölcsei azonban még sohasem érhetek be teljesen, mivelhogy a teória és a praxis nem voltak kellőképpen egybekötve, hiányzott a tanévek és az osztályok tulajdonképpen felosztása, és a leteendő vizsgák sem voltak pontosan előírva, továbbá a két professzura mellett hiányoztak még azok az alapvető tantárgyak, amelyeket egy tökéletes bányászati-kohászati iskola tanrendszere megkövetel, és amelyek elsősorban egy hiányzó harmadik, a tényleges bányaművelési, ércelőkészítési és -olvasztási műveletek, valamint a mindezen műveleteknél betartandó üzemi rendelkezések és ésszerű ökonomia tanszékének felállításával válnak majd elérhetővé. Mindezek miatt nem lehet csodálkozni azon, hogy az eddigi bányászati-kohászati iskolából kikerülő növendékek számukat és képességeiket tekintve nem találtattak olyannak, amilyenekre a Legfőbb Szolgálatnak, valamint a császári és királyi örökös tartományok tetemesen megnövelendő bányászatának és kohászatának szüksége lett volna.

Ahhoz, tehát, hogy ebben az iskolában olyan rátermett személyek képeztesse ki, hogy közülük a bányászat-kohászatnál előforduló bánya-, zúzó-, mosó-, iszapoló, gépészeti, kémlelészeti, olvasztási és más ezekhez tartozó műveletek minden fajtájához, továbbá ezek majdani irányítására alkalmas és hasznos hivatalnokokat meg lehessen találni, elengedhetetlenül szükséges az említett Selmeccen felállítandó bányaiskolának három osztályból és professzúrából álló iskolává való átszervezése, melyek közül az elsőben matematikát és részben fizikát,

a másodikban mineralógiát és metallurgiát - mint a bányászati tudományok nélkülözhetetlen alapjait -, végül a harmadikban a bányászati-kohászati műveletek gyakorlatban való alkalmazásának fogásait - mint az említett elméleti ismereteknek a tulajdonképpeni gyakorlati alkalmazását kell oktatni. Mindezek mellett azonban a bányajogot valamint az ezzel összefüggő ismereteket is tárgyalni kell majd.

És mert egy ilyen bányászati-kohászati iskola létesítésére a császári és királyi örökös tartományokban Selmezbányánál jobb helyet nem lehet választani - mivel itt egymás közelében mindenfajta fémeket termelő, a legkiválóbb gépekkel felszerelt bányászati-kohászati üzem megtalálható, nem kevésbé pedig ezen szándékok megvalósításához és a jó vezetés módszereinek elsajátításához jelen van a Főkamaragrófi Hivatal, nagyérdemű vezetőjével és hivatalnokaival együtt, így ebből csak az következhetne, hogy bányászati-kohászati iskolát csakis ott kellene megtartani, s a többi bányavidék bányavárosában lévőket pedig meg kellene szüntetni. A prágai azonban maradhatna, mert ott az egyetem keretében már működik a bányászat és kohászat professzora, aki a tanulóifjúságot - elsősorban a nemesi származású ifjakat - a bányászati és kohászati tudományok elméleti principiumaira és ismereteire kielégítő módon tanítja, és mind a magánbányászat, mind az állam számára olyan hasznos és kitartó bányapolgárokat nevel, akik a bányák művelését - mint eddig - ok nélkül el nem hanyagolják, továbbá hozzá nem értő bányászokra nem hagyatkozva értelmetlenül nem kezdenek haszontalan bányák művelésébe, és így vagyonuk pazarlásával a szerényebb haszonra vágyókat nem riasztják el. Hogy azonban az egyes országoknak, következésképpen azok bányavárosainak jelenlegi praktikánsi létszámát, mint ahogyan az ott lévő köz- illetve bányahivatalnokgyermekek idáig való eljutását károsodás ne érje, minden egyes bányászati hivatalnak a korábban stabilizált létszám szerint kell praktikánsaikat az udvarhoz felterjeszteni, és majd csak az onnan érkező jóváhagyás után lehet őket gyakorlat céljából Selmecebe küldeni, hogy ott - saját költségükön, vagy már az előzőleg a legkegyesebben megállapított díjazással - ezen célra kitaníttassanak, hogy ezen bányavárosok kíváncsiaként, a számukra kiképzett praktikánsok közül a szükséges számú és szakértelmű bányahivatalnokokat kiválasztathassanak.

Első fejezet

arról, hogy milyen kíváncsi tulajdonságokkal rendelkezzenek azon praktikánsok, akiknek a bányászati-kohászati iskola látogatása engedélyeztetett

Előszőr:

Mivel ezen iskola említett három osztályában fölöttébb nehéz és mélyértelmű tudományokat kell elsajátítani, ezért a felveendő praktikánsoknak - ha humaniőrát, logikát és fizikát nem abszolváltak - legalább az írásban és a számolásban kell kellő gyakorlattal rendelkezniük, mert különben a megszabott iskolai idő alatt kíváncsi cél elérése bizonyára nem lehetséges.

Hogy a császári és királyi örökös tartományok bányászata-kohászata számára alkalmas és megbízható személyek képeztesse, a majdan selmeci tanulmányokra küldendő praktikánsok mindenek előtt a bányászatban és kohászatban nagy érdemeket szerzett bányatisztviselők, bányarésztvényesek és- polgárok azon fiai közül választassanak ki, akik a bányászathoz és kohászathoz kiváló tehetséget mutatnak, s akik már gyermekkoruk óta hozzászórtak a bányajáráshoz, a hegyi levegőhöz és a bányászélethez; számuk azonban a pénzügyi és bányászati ügyekben illetékes udvari kamara által határoztassék meg, személyükre pedig az alsó-magyarországi bányavárosokban a főkamaragrófi hivatal által, a többi bányavárosban és tartományban pedig az udvari hivatal ottani helyi igazgatóságától, vagy főhivatalától tétessék javaslat.

Harmadszor:

Az alkalmazásban álló kincstári praktikánsokon kívül megengedtetik a bányarészhányeseknek, s fiaiknak, valamint a császári és királyi örökös tartományok rendjeinek és földesurainak, hogy saját szolgálattételre szánt alkalmas személyeket - az udvari kamara döntése és engedélyezése alapján - az iskolába küldjenek, s azt saját költségekre látogathassák.

Negyedszer:

Hasonlóképpen a pénzüzerészeti és bányaügyi udvari kamarától függ majd mindazon praktikánsok fölvételének jóváhagyása, akik vagy a főkamagrófi hivatal, vagy az egyes tartományokban föllállított bányaigazgatóságok és főhivatalok által javasoltattak, továbbá ugyancsak az udvari kamara feladata lesz, hogy Ő Felsége beleegyezésével annyi nemes származású kincstári praktikánst küldjön - képességeik felmérése után - a selmeci iskolába, amennyit a Legfőbb Hely által megszabott kincstári praktikánsi létszám megenged; mindezek azonban tartoznak előzőleg abszolvált tanulmányaikról, elsősorban a matematikáról, a rajzról és a mérnöki mesterségről (Ingenieur Kunst) szóló bizonyítványukat fölmutatni; ezek hiánya esetén pedig ne fogadják őket.

Második fejezet

ennek a három professzurából álló bányászati-kohászati
iskolának a rendjéről és szervezetéről

Először:

Miután a matézis minden bányászati-kohászati tudományhoz szükséges, és a bányamérésnek, a gépészetnek és az egész bányászat-kohászatnak alapját képezi, ezért a matézis az első a mineralógia és a metallurgia a második, a bányászat és kohászat pedig a harmadik osztályban taníttassék.

Másodsor:

A növendékek minden ilyen osztályban egy egész éven át taníttassanak, és csak azután léphetnek előre egyik osztályból a másikba, ha a minden félévben, a főkamagróf jelenlétében megtartandó vizsgákon ügyesnek találtattak.

Harmadszor:

A professzor minden osztályban hetente négy kétórás kollégiumot tart, mégpedig hétfőn, szerdán, pénteken és szombaton korán reggel, amelyeken a praktikánsoknak mindig egy fél órával korábban kell megjelenniük, hogy a tanórákból a növendékek gyülekezésével értelmetlenül és feleslegesen idő el ne vesszen; a többi nap ellenben: részben saját ismétlésre, részben a rajzban való gyakorlásra, továbbá az üzem és az üzemi műveletek megtekintésére bocsáttassék a tanulók rendelkezésére. E célból a professzorok a kollégiumok megkezdése előtt egy sommás tervezetet nyújtanak be a főkamagrófi hivatalnak a kollégiumaikban egész tanévben tárgyalandó anyag beosztásáról.

Negyedszer:

Kezdetben minden professzor egy korábbi, maga által kiválasztandó szerzőre támaszkodva is megtarthatja előadásait, a jövőben azonban egy - mind a rendszeres tananyagot magában foglaló, mind a végcélnak megfelelő - saját, nyomtatásban megjelenő munkájából kell azokat megtartania.

Ötödször:

Mivel ez a három megszervezett osztály együttesen alkotja a tulajdonképpeni bányászati-kohászati akadémiát (Bergaccademie-t), s a végcél elérésében mindegyikük egyforma fontossággal bír, így a kinevezett professzorok részére semmilyen más rang nem rendeltetik, mint amilyen nekik a szolgálati idő és a bányatanácsossá való kinevezés után jár.

Hatodszor:

A professzor minden negyedévben vizsgáztasson le minden praktikánst előmenetelüket illetően, minősítse, hogyan állták meg a vizsgákat és erről nyújtson be jelentést a főkamara-grófi hivatalnak; a félév, valamint a tanév elteltével a főkamara-grófi hivatal jelenlétében pedig fővizsgát kell tartania, és erről, valamint a praktikánsok tanúsított szorgalmáról, az illető tudományból szerzett ismeretek osztályzatáról és minősítéséről a bányaugyi udvari kamarának jelentést tartozik készíteni.

Hetedszer:

Ezekben a vizsgákon kívül a praktikánsoknak, különösen a harmadik osztályban, gyakorlati feladatokat is fel kell adni, példának okáért: érckémlészetből, bányamérésből, gépek számításából; s ezáltal az ezekben megszerzett képességeiket és tudásukat fel kell mérni; akik pedig most közülük

Nyolcadszor:

Az említett negyedévi és év végi fővizsgák folyamatában, nemkülönben a gyakorlati feladatok megoldásában a legjobban megállták helyüket, azoknak adassék az Ő Felsége által a legkegyesebben adományozott prémium; továbbá a jövőben esetlegesen előforduló szolgálati hely- és bér- apartura (üresedés) esetén rájuk különösen figyelem fordíttassék.

(Sivák István fordítása)

V.

Jezsuita akadémiák és az első állandó magyar egyetem
Jesuitenakademien und die erste ständige ungarische Universität
Academies of Jesuits and the First Permanent Hungarian University

35-37. Kolozsvár (Claudiopolis, Klausenburg)

38-40. Kassa (Cassovia, Kaschau)

41-45. Nagyszombat-Buda (Tirnavia, Tyrnau-Ofen)

Báthori István lengyel király és erdélyi fejedelem megalapítja a kolozsvári jezsuita akadémiát, felruházva azt az egyetemeket megillető jogokkal.

Vilno (Vilnius), 1581. május 18.

Der polnische König und siebenbürgische Landesfürst, István

(Stefan) Báthori gründet die Jesuitenakademie in Klausenburg (Kolozsvár), die zugleich mit den gebührenden Rechten ausgestattet wurde.

Vilno (Vilnius), 18. Mai 1581

István Báthori, King of Poland and Prince of Transsylvania, establishes the Jesuit Academy of Kolozsvár, granting all the university right

Vilno, 18 May 1581.

Ad perpetuam rerum temporumque memoriam. Nos Stephanus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kiioviae, Voliniae, Podlachiae Livoniaeque etc. dominus, nec non Transylvaniae princeps. Universis et singulis quorum interest et intererit in posterum, harum noticiam habituris, haec significamus.

Duo sunt, in quibus principis munus potissimum consistit: quorum alterum est, ut cultus divinus verus et germanus inter suos retinentur, qui hominis praecipuus statuitur finis; alterum, ut cuique ius suum reddatur, quod civilis vitae fundamentum iudicatur. In utroque ab initio regiminis nostri in Transylvania etiam aliquid praestare conati sumus: in primis autem in depellendis religionis erroribus, quibus illa provincia, divino munere nobis oblata, implicata est, rationes quaesivimus. In quibus nulla praestantior se nobis obtulit, quam ut exemplo caeterorum principum doctos viros, pietate ac vitae commendatione insignes, in Transylvaniam accerseremus; quorum doctrina et piis institutis vera pietas in suam antiquam possessionem restitueretur, et sacrarum litterarum atque humanitatis studiis iuvenes instructi, alii ad tractandas res sacras, alii ad civilitatis studia aptiores redderentur. Quarum quidem rerum causa nostrae gentis homines longissimas peregrinationes magno sumptu suscipere sunt coacti, cum neque in Transylvania, neque in ipsa Hungaria collegia aut academiae ullae haberentur; imo saepe permultis praeclaris ingeniis alio ob sumptuum inopiam proficisci non licebat, rebus Hungariae, turcica potentia aucta, vehementer afflictis. Hinc intermissis honestis litteris, inter homines militari scientiae deditos etiam pietatis studia refrixerunt, et omnis vitae elegantia sublata est.

Quamobrem, ut et Deo et hominibus vixisse, atque adeo de posteritate bene meriti merito videremur, ex certa scientia et multa deliberatione nostra, cum Beatissimo Patre et Domino, D. Gregorio papa decimotertio pontifice maximo et Ill. Principe Domino Christophoro Bathory de Somlyo, vaivoda regni Transylvaniae et sicularum comite etc., fratre nostro charissimo, communicato consilio, scriptis praeterea ad Venerabilem P. Laurentium Magium, sacrae theologiae doctorem, provincialem Societatis Iesu per Bohaemiam et Austriam litteris, visum

est Claudiopoli, alias Colosvarii, Transylvaniae urbe in provinciae limine sita et hominum aditu ex Hungaria, Polonia aliisque locis frequenti collegium societatis Iesu instituere. Qua de familia Societatis Iesu eo potissimum nomine succepta est cogitatio, quod testatum iam illa apud omnes fere populos christianos fecerit de sua in pietate et instituendi munere sedulitate, atque adeo fructu, qui et ad Ecclesiam et ad respublicas longe lateque dimanavit. Ac ne huius consilii fructus subditis nostris transylvanicis caeterisque vicinis locis diutius deberetur, nihil nobis prius putavimus, quam ut et ipsum bellicum iter ingressi, et iam Vilna urbe nostra relicta versus Polocciam cum exercitu nostro profecti, Venerabilem Patrem Franciscum Sunyerium, per regnum nostrum Poloniae Societatis Iesu provincialem in castra nostra evocemus, et cum eo de mittendis sumptu nostro in Transylvaniam ex Societate Iesu aliquot doctis viris ageremus; quod ipse pro suo studio erga rempublicam christianam non modo promovendum suscepit, sed etiam se aliquos ex Societate in Transylvaniam deducturum recepit. Quam quidem voluntatem nostram paulo post (dum nos obsessa arce Polocensi in ea recuperanda a Moscho hoste nostro magnique ducatus nostri Lituaniae laboraremus) deductis duodecim vel eo amplius ad docendum interioris doctrinae et pietatis viris, qui in vinea Domini cum fructu operarentur, perfecit, minime longinquitate itineris, multo minus vario discrimine, cui homines interdum peregrinantes sunt obnoxii, deterritus.

Quare nos pro nostra in religionem affectione ac praeterea ex certa scientia nostra animoque bene deliberato et maturo consilio, in Iesu Christi Domini nostri sacrosancto nomine, in civitate nostra Claudiopolitana, alias Colosvar nuncupata, collegium Societatis Iesu fundamus, facimus, instituimus, ordinamus et erigimus. Quam foundationem perpetuis temporibus et in omne aevum valere volumus, attribuentes in primis praedictae Societati Iesu, accendente auctoritate apostolica, monasterium desertum olim ordinis Bernardinorum fratrum, liberalitate regum Hungariae exstructum, in platea Farkas ucza muro civitatis contiguum, cum templo, hortis, areis, turribus atque adeo locis omnibus circumiacentibus iuxta moenia civitatis, in quorum usu olim praedicti fratres Bernardini antiquitus fuerunt. Praeterea domum, in qua olim religiosae virgines habitabant, ut in ea schola aedificetur, cum omnibus rebus ad eam quomodocunque pertinentibus; liberantes eadem loca et ipsam Societatem Iesu ab omni iurisdictione, onere et servitute civili, causarum omnium notionem tantum Ill.mo praedicto fratri nostro charissimo, reliquisque successoribus nostris reservantes.

Ut vero isti collegio a nobis, ut supra dictum est, instituto nihil ad iura, ornamenta, praeeminentias ad consuetudinem reliquarum in orbe christiano academiarum desit, ex regia nostra singulari gratia vigore praesentium statuimus et decernimus, ut qui in humanioribus litteris, hebraeis, graecis et latinis cum laude versatus fuerit, et postea ad alterutrum facultatum, sive theologiae, sive philosophiae fastigium, argumentis prius doctrinae suae editis, iudicio collegii pervenire voluerit, ad gradus et baccalaureatus et magisterii et doctoratus promoveri possit. Que quidem promotio tantundem iuris, dignitatis, praeeminentiae, ornamenti habeat, quantum istiusmodi promotiones in Italiae, Galliae, Hispaniae et Germaniae academiis de iure et consuetudine habere solent et possunt. Quod ut auctoritate Pontificis Maximi sanciat, et privilegia iustae universitatis hoc collegium omni ex parte obtineat, apud Sedem Apostolicam contendemus.

Cum vero hoc omne nostrum institutum et consilium ad laudem nominis divini et utilitatem communem spectet, debent e contra atque erunt obligati collegii Societatis Iesu incolae, ut perpetuis temporibus de ipsorum in docendo industria atque diligentia constet; ne, quod saepe evenire videmus, praeclara caepta a laudabili authorum instituto desciscant in contemptumque veniant. In primis autem, praeter alia eorum instituti in reducendis ad Deum animabus pia exercitia, diligenter tradent in suis scholis grammaticen, rhetoricen, dialecticen, adhibito diligenti disserendi et dicendi usu, mathematicas disciplinas atque omnes philosophiae partes,

et praeter haec etiam (quod illorum potissimum professio requirit) sacras litteras, qua par est, diligentia explicabunt. Qua omnia, etsi nunc propter minorem proventuum collegii copiam, quam que tot alendis operariis sufficiat, praestare non poterunt; aucta tamen per nos fundatione, et ad pleni, ut speramus, collegii formam reducta, praestabunt. Interim scholarum sui collegii curam habebunt, et in iis lectiones publicas secundum captum discentium ea, qua maxima possunt, diligentia instituent, exercitationi iuventutis undequaque confluentis secundum institutum suum incumbunt, ut ea in pietate iuxta et doctrina ac moribus recte proficiat.

Pro Societatis autem eiusmodi sustentatione abbatiam Beatissimae Virginis Mariae de Colosmonostra cum contiguo pago, qui pene coniunctus est suburbio civitatis praefatae Colosvar, et aliis duabus totalibus et integris possessionibus Bacz et Iegenye vocatis in comitatu de Colos existentibus, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuscumque, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, alpibus, vineis, hortis vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarum decursibus, molendinis et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus; item decimis tam vinorum, quam frumenti, tritici, hordei, avenae, siliginis, lini canabi et aliarum frugum atque leguminum terra nascentium, aliisque rebus omnibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad eandem praedictam abbatiam possessiones que praedictas de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus, commemorato collegio Societatis Iesu dedimus, donavimus et contulimus; quemadmodum vigore praesentium damus, donamus et conferimus cum omni iure et dominio ac proprietate, perpetuo, irrevocabiliter et in omne aevum possessionemque earum in effectum realem praesentibus hisce litteris damus atque concedimus: tribuentes illis plenariam facultatem administrandi et utilitates eorum omnium percipiendi et in usus ipsorum beneplacitos secundum normam et consuetudinem instituti illorum convertendi. Denique sancimus, ut collegium et subditi ad ipsum pertinentes ab omnibus contributionibus et oneribus tam ordinariis, quam extraordinariis sint immunes et exempti; exceptis iis, quae publico scito seu laudo in generalibus comitiis in communi reipublicae causa decernuntur. Ad haec quo tanto magis rebus divinis ac litteris vacare possint, decernimus, ut omnes eius collegii causae, quae illi cum nobilitate aut quibus vis aliis ratione bonorum intercedere poterunt, per nostrum aut successorum nostrorum causarum directorem in iudiciis defendatur.

Postremo omnia et singula praemissa rata, firma et inconvulsa perpetuo haberi et observari debere, verbo nostro regio pollicemur. Simul etiam requirimus Ill.Dominum, fratrem praedictum nostrum charissimum, caeterosque successores nostros, ut hanc praesentem fundationem nostram cum collatione universa fideliter et diligenter manu teneant et observent, totique pro Christi gloria et eius ovium utilitate in hoc sint, ut ea in omnibus effectum sortiantur temporibus universis; non obstantibus in praedictis omnibus aliquibus legibus, constitutionibus, decretis, statutis, consuetudinibus et aliis quibuscumque in contrarium facientibus. Quibus omnibus et singulis, in quantum praesenti nostrae fundationi, constitutioni et erectioni obstant seu obstare in futurum(!) possent, derogamus et derogatum esse volumus per litteras hasce nostras praesentes. In quorum omnium fidem diploma hoc nostrum manu nostra subscripsimus, et sigillo nostro, quo in rebus transylvanicis utimur, mandavimus sigillari. Datum per manus Generosi, fidelis, nobis syncere dilecti Martini Berzevicei equitis et per Transylvaniam cancellarii nostri in arce nostra regia vilnensi, decima octava die mensis maii, anno Domini nostri Iesu Christi millesimo quingentesimo octogesimo primo, regni vero nostri quinto.

A dolog és körülményei örök emlékezetére. Mi, István, Isten kegyelméből Lengyelország királya, Litvánia nagyhercege, Oroszország, Poroszország, Mazóvia, Szamogitia, Kiev, Volhínia, Podólia és Livónia stb. ura, továbbá Erdély fejedelme. Mindenkinék összesen és egyenként, akit illet és a jövőben illetni fog, tudtára adjuk.

Két dolog van, melyben a fejedelem feladata leginkább áll: ezek egyike az, hogy övéi között az istentisztelet, mely az ember különös céljául rendeltetett, helyesen és igazán megtartassék; a másik, hogy kinek-kinek megadja az igazságot, amelyet a polgári élet alapjának ítélnék. Mindkettőben igyekeztünk valamennyire még ki is tűnni Erdélyben való uralkodásunk kezdetétől fogva: elsősorban annak módját kerestük, hogyan lehetne a vallási tévelygéseket megszüntetni, melyekbe e tartomány bonyolódott, melyet isteni adományként nyertünk el. A kínálkozó módok között egy kiválóbb sem volt, mint hogy más fejedelmek példáját követve tudós férfiakat hívassunk Erdélybe, akik kitűnnek jámborságukkal, s akiket életük ajánl, hogy oktatásuk és tanításuk révén az igaz jámborság visszahelyeztessék régi birtokába, s az ifjak közül, akik a Szentírás és a magasabb műveltség tanulmányozásában nevelkedtek, egyesek a vallási ügyek intézésére, mások a polgári ügyekben való működésre váljanak alkalmasabbá. A nemzetünkbeli emberek ezen dolgok eléréséhez arra kényszerültek, hogy nagy költséggel igen hosszú külföldi utazásokra vállalkozzanak, hiszen Erdélyben sem, de még Magyarországon sincsenek kollégiumok vagy bármilyen akadémia; sőt, gyakran igen sok fényes tehetségnek a költségek hiánya miatt arra sem volt módja, hogy máshová utazzék, minthogy Magyarország állapota a török hatalom növekedésével igencsak megromlott. Ezért a tiszteltetreméltó műveltség megszűnésével az emberek között, akiket teljességgel a hadtudomány foglalt el, még a jámbor buzgóság is meghidegedett, s az élet minden kifinomultsága kiveszett.

Ennekokáért, hogy méltán tűnjék úgy, hogy egyaránt éltünk Istennek és az emberek javára, sőt, az utókornak is jó szolgálatot tettünk, biztos belátásunk és sok mérlegelés alapján, miután szándékunkat közöltük legszentebb atyánkkal és urunkkal, XIII. Gergely pápa és főpap úrral, valamint a méltóságos fejedelemmel, somlyói Báthori Kristóf úrral, Erdélyország vajdájával, a székelyek ispánjával stb., szeretett testvérünkkel, ezenkívül levelet írtunk tisztelendő P. Laurentius Magiusnak, a szent teológia doktorának, a Jézus Társaság csehországi és ausztriai provinciálisának, jónak láttuk, hogy Claudiopolisban, másnéven Kolozsvárott, Erdély azon városában, mely a tartomány küszöbén helyezkedik el, és a Magyarországról, Lengyelországból és más helyekről odaérkező emberektől népes, kollégiumot állítsunk fel a Jézus Társaság számára. A Jézus Társaság csoportjára leginkább azon okból gondoltunk, mert ez már csaknem valamennyi keresztény népnél tanúbizonyságot tett a jámborságban és az oktatás munkájában való serénységéről, sőt ennek hasznáról is, mely mind az egyházra, mind az államokra itt is, ott is háramlott. És hogy ne várokozzanak tovább erdélyi alattvalóink és a többi szomszédos terület elhatárolásunk gyümölcsére, semmi mást nem tartottunk előrébbvaló feladatunknak, mint hogy - bár már hadba szálltunk, s városunkat, Vilnát elhagyva seregünkkel Plock ellen indultunk - táborunkba hívassuk Franciscus Sunyerius tisztelendő atyát, aki országunkban, Lengyelországban a Jézus Társaság provinciális, s arról tárgyaljunk vele, hogy a Jézus Társaságból a mi költségünkön néhány tudós férfit küldünk Erdélybe. Ő a keresztény egyház iránti buzgalmában nem csupán ennek előmozdítását vállalta el, hanem azt is megígérte, hogy maga vezet néhány embert a Társaságból Erdélybe. Ezen akaratunkat nem sokkal ezután (míg mi Plock várát ostromolván abban fáradoztunk, hogy visszaszerezzük a muszkától, ellenségünkötől és nagyhercegségünk, Litvánia ellenségétől) teljesítette is: elvezetett tizenkét vagy még több elmélyült, tudós és jámbor férfiút, hogy az Úr szölejében haszonnal munkálkodván tanítsanak, s nem riasztotta vissza az út hosszúsága, még kevésbé a sokféle veszedelem, melyeknek az utas ember ilyenkor ki van téve.

Ennekokáért a vallás iránti buzgalmunkban, továbbá biztos belátásunk és elménkben jól megfontolt, érett elhatározásunk alapján, Jézus Krisztus, a mi Urunk szentséges nevében Claudio-polisnak, másképp Kolozsvárnak nevezett városunkban megalapítjuk, létrehozuk, felállítjuk, megszervezzük és életre hívjuk a Jézus Társaság kollégiumát. Azt akarjuk, hogy ezen alapítás örök időkre és mindenkorra fennmaradjon: ezért - apostoli jóváhagyással - a Jézus Társaságnak juttatjuk először is a bernardinus testvérek rendjének egykori elhagyott monostorát a városfal szomszédságában, a Farkas utcában, mely Magyarország királyainak bőkezűségéből épült, templomával, kertjeivel, telkeivel, tornyaival és mindazon, körülötte a városfalnál fekvő területekkel együtt, melyek hajdan a fent nevezett bernardinus testvérek használatában voltak. Ezenkívül azt a házat, melyet egykor apácák laktak, mindazzal együtt, ami csak bármi módon hozzá tartozik, hogy benne épüljön iskola; ugyanezen területeket és magát a Jézus Társaságot felszabadítjuk minden polgári joghatóság, teher és szolgálat alól, minden peres ügy kivizsgálását kizárólag fent nevezett fenséges és szeretett testvérünk és többi utódunk számára tartva fenn.

Hogy azonban ezen, általunk a fent mondott módon létrehozott kollégium jogait, tisztességét és méltóságát tekintve semmiben ne maradjon el a keresztény világ többi akadémiajának szokásaihoz képest, különös királyi kegyünkből jelen okmánnyal elhatározzuk és elrendeljük, hogy aki a magasabb műveltségben - a héber, görög és latin irodalomban - kitűnő jártasságot szerzett, s ezután el akar jutni valamelyik fakultás (a teológia vagy a filozófia) csúcsára - miután előadta a tanítását alátámasztó érveket - a kollégium határozata alapján, mind a baccalaureusi, mind a magiszteri, mind a doktori fokozatra előléphessen. Ezen előléptetés járjon éppoly jogokkal, megbecsüléssel, tisztességgel és méltósággal, mint amilyen az efféle előléptetések Itália, Gallia, Hispánia és Germánia akadémiaiban jog és szokás szerint járnak szoktak és járhatnak. Hogy ezt az Apostoli Szék tekintélye is szentesítse, és e kollégium minden tekintetben bírja egy valódi egyetem kiváltságait, az Apostoli Széknél fogjuk szorgalmazni.

Mivel pedig ezen egész szándékunk és kezdeményezésünk Isten nevének dicséretére és a közhaszonra irányul, a Jézus Társaság kollégiumának lakói viszonzásul tartoznak és kötelezve lesznek arra, hogy örök időkre biztosak lehessünk tanításban való igyekezetükben és gondosságukban - nehogy az történjék, amit gyakran látunk, ti. hogy fényes kezdeményezések szakadnak el a kezdeményezők dicséretes szándékától, s végül megvetés övezi őket. Először is - intézményünk egyéb kegyes gyakorlatai mellett, melyek Istenhez vezetnek vissza a lelket - iskoláinkban oktassák alaposan a grammatikát, rétorikát, dialektikát, alapos gyakorlatot adván az értekezésben és beszédben, valamint a matematikai tudományokat és a filozófia valamennyi részét, s ezenfelül még a Szentírást is (hiszen ez az, amit hivatásuk leginkább megkíván) magyarázzák illő alaposítással. Ámbár mindezt most rögtön - mivel a kollégium jövedelmei kisebbek, mint hogy a kollégium ennyi munkatársának eltartására elegendőek legyenek - nem tudják teljesíteni; ám ha alapításunkat tovább gyarapítjuk s így - mint reméljük - teljes kollégiummá alakítjuk, majd teljesítik. Egyelőre ügyeljenek kollégiumuk iskoláira, vezessenek be bennük a lehető legnagyobb gondossággal a tanulók felfogóképességéhez méretezett nyilvános előadásokat, lássanak hozzá szokásuk szerint a mindenünnen odaseregülő ifjúság kiképzéséhez, hogy az jámborságban, tudományban és erkölceiben egyaránt helyes úton jusson előre.

Ezen Társaság fenntartására a kolozsmonostori Boldogságos Szűz Mária apátságot, a szomszédos falut, mely csaknem összeér a fent említett város, Kolozsvár külvárosával, továbbá még két teljes egész Kolozs megyei birtokot, melyet Bácsnak és Jegenyének neveznek, minden hasznukkal és valamennyi tartozékukkal: megművelt és parlag szántóikkal, földjeikkel, réteikkel, legelőikkel, mezőikkel, kaszálóikkal, erdeikkel, ligeteikkel, hegyeikkel, völ-

gyeikkel, hegyi legelőikkel, szőleikkel, kertjeikkel, szőlőhegyeikkel, vizeikkel, folyóikkal, halastavaikkal és halászati jogaikkal, vízfolyásaikkal, malmaikkal és ezek helyével, s egyáltalán bármely hasznuk és tartozékuk összességével, valamint úgy a bor, mint a gabona (búza, árpa, zab, őszi tisztabúza), len és kender, és a többi földben termő termény és vetemény tizedeivel, s minden más dologgal együtt, bármilyen néven nevezzék is, ami csak a fent nevezett apátságához és birtokokhoz jogszerűen és régóta tartozik és oda kell tartoznia, valódi és régóta meglévő határaival a Jézus Társaság fent említett kollégiumának adtuk, adományoztuk és ráruháztuk; ahogyan jelen okmánnyal neki adjuk, adományozzuk és ráruházzuk, teljes birtok- és tulajdonjoggal, örökre, visszavonhatatlanul és mindenkorra, s tényleges birtokukat jelen levelünkkel átadjuk s átengedjük, teljes jogot adván nekik igazgatásukra, mindegyikük hasznainak szedésére, s hogy intézményük szabályait és szokásait követve, szabad tetszésük szerint hasznukra fordítsák. Végül pedig kinyilvánítjuk és elrendeljük, hogy a kollégium és hozzá tartozó alattvalóink minden rendes és rendkívüli adó és teher alól legyenek mentesek és kiváltságoltak; kivéve azokat, melyeket állami döntéssel vagy határozattal az országgyűlésen az állam közös ügyeiben határoznak el. Ezenfelül, hogy minél inkább a vallásnak és a tudománynak szentelhessék magukat, elrendeljük, hogy ezen kollégium mindazon pereiben, melyek a nemesekkel vagy bárki mással vagyoni ügyekben felmerülhetnek, jogügyigazgatónk vagy utódaink jogügyigazgatója védje őket a bíróságokon.

Végezetül pedig királyi szavunkkal ígérjük, hogy a fentiek összesen és egyenként örökre érvényesek, szilárdak és sértetlenek lesznek és betartatjuk őket. Egyszersmind megkérjük a fenséges urat, fent nevezett szeretett testvérünket, valamint többi utódunkat, hogy jelen alapításunkat minden adományunkkal együtt híven és gondosan tartsák fenn és őrizték meg, s minden erejükkel legyenek azon Krisztus dicsőségéért és bárányainak jóléte érdekében, hogy minden dologban, minden időben legyen foganatjuk - anélkül, hogy ezt a fent nevezett ügyekben bármely ellenkező törvény, rendelkezés, határozat, szokás vagy bármi más akadályozná. Ezeket - amennyiben jelen alapításunkat, rendelkezésünket és a kollégium felállítását akadályozzák - összesen és egyenként érvénytelenítjük, s azt akarjuk, jelen írásunk helyezze őket hatályon kívül. Mindezek hitelül ezen okmányunkat sajátkezűleg írtuk alá, s azzal a pecsétünkkel pecsételtettük le, melyet az erdélyi ügyekben használunk. Kiadtuk a nemes, hűséges és őszintén szeretett Berzevicei Márton lovag, erdélyi kancellárunk keze által, vilnai királyi várunkban, május hó tizenharmadik napján, a mi Urunk Jézus Krisztus ezeröttszáznyolcvanegyedik, uralkodásunk ötödik évében.

36.

Jelentés a kolozsvári jezsuita akadémia működéséről. (részlet)

1588.

Bericht über die Tätigkeit der Jesuitenakademie von Klausenburg (Kolozsvár). (Auszug)

1588

A report on the operation of the Jesuit Academy of Kolozsvár. (fragment)

1588.

Annus 1588.

Collegium Claudiopolitanum.

Opera, in iuventute erudienda, re catholica Hungaricis, Geremanicis, Latinis concionibus, aliisque Societatis nostrae muneribus promovenda, praeclare stetit. Ex flore iuvenum ad nos ventitantium haeresim exuerunt ad sexaginta; septem ingentiorum animum ad Societatem applicarunt, praeter alios duos, qui, ut esset res cautior, Romam missi. Magnus omnium fuit labor in descensu ab Aegypto. Sed Deum sequenti nihil difficile. Ex his unum ex seminario, rem fortasse subodorati parentes in patriam acciverunt: et quamquam ipsi cognatique adolescentem absterre minis, allicere blanditiis, nuptiis retinere conati, ab eo tamen relictis, quod Christo adhaerere bonum esset. Similis alteri cum propinquis acatholicis pugna et victoria fuit. Alius cum ad suos redisset, parentemque genuisset catholicae religioni, contempta aula viri principis, ut abiectus esset in domo Dei sui, ad nos victor revertit. Caeterum magnus eorum ardor, qui in Seminario Pontificio pauperumve contubernio alebantur: ut, si quis recens accederet, eum puderet in tanta catholicorum multitudine haereticum esse: etsi aliqui interdum ita se duos praeberunt, ut fuerit opus (quamquam nocturnis imaginibus interpellante diabolo) Patris nostri Ignatii exercitiis ad eorum pectora emollienda.

Ex Seminario Pontificis baptismate lustrati duo splendidis natalibus. Iam qui conversi sunt, turpem ducentes parentum haeresim, vel cognatorum (a nostris licet communiter singillatimque admoniti, ut nonnisi prudenter et captato tempore id facerent, saepe etiam coercit) opportune importune, ut meliorem capesserent mentem, sic eos adhortabantur, ut illis terrori essent. Eam ob rem, cum actum est de nostris exigendis, ut modo dicitur, iactatum ex hac disciplina timendum esse posteritati. Instituta erat congregatio Corporis Christi, frequentioris communionis addito praecepto: ex sodalibus Partheniis probatissimi quique in eam admittebantur: et spem dabat uberrimi fructus; nec fallacem futuram fuisse vel ex eo apparuit, quod cum vix tribus mensibus antequam pelleremur, habuisset initium, praeter eos, de quibus supra dictum est, quinque sunt nostros secuti in Poloniam, ut inter socios adscriberentur. Est etiam cum aliis non infructuose laboratum: renuntiarunt haeresi supra centum; ex hoc numero sacerdos octogenarius, qui incestas nuptias contraxerat: et mulier, divina providentia: ducebatur ad patibulum, in eam incidit sacerdos magno ipsius bono: conversa, confessa, mortua est ritu catholico. Viro cuidam capitalem poenam nostri deprecari.

Siculiam (hanc crediderim esse regionem proximam) lustravit unus e nostris evidenti utilitate, praecipue sacerdotum: nam et mores composuerunt plerique, et multi, ut melius instituerentur, Claudiopolim profecti: quod et fecerunt professores litterarum, relictis scholis, quibus moderabantur. Igitur ex iis, qui nobis dabant operam, ut munus illud cum laude sustinerent submissi nonnulli, etsi superfluenta multitudine eorum, a quibus expetebantur, non omnibus satisfactum: tres praeterea alumni Pontificis sacerdotes effecti: ii quemadmodum adiuverunt nostros, quamdiu hic fuerunt in hac silva repurganda, ita etiam nunc, eorum vicem absentium utcumque explebunt, in semente tuenda et conservandis reliquiis, ne afflatu pestilentis sideris exarescant.

Közlte: Annuae Litterae Societatis Jesu 1579-1613. Szerk.: Veress Endre. Bp, 1921. 19-21.

A kolozsvári kollégium

Az ifjúság kiművelésének és a katolicizmus ügyének magyar, német, latin szentbeszédekkel, és Társaságunk más szolgálatai révén való előmozdításának munkája pompásan haladt. A hozzánk sereglő ifjak színe-virágából mintegy hatvanan megszabadultak az eretnekségtől; heten csatlakoztak a Társasághoz (mindnyájan igen tehetségesek), ha nem számítjuk azt a kettőt, akiket, hogy a dolog biztonságosabb legyen, Rómába küldtünk. Mindegyiküknek nagy fáradságába került az Egyiptomból való kivonulás. Ám annak, aki Istent követi, semmi sem nehéz. Közülük egyet szülei, talán megsejtve a dolgot, hazahívtak a szemináriumból: s noha ők s rokonaik megkísérelték az ifjút fenyegetésekkel elriasztani, édesgetésekkel megnyerni, házassággal visszatartani, mégis odahagyta őket - hiszen jó dolog Krisztushoz ragaszkodni. Egy másikuknak protestáns rokonaival vívott harca s győzelme ehhez hasonló volt. Egy harmadik, miután hazatért övéihez, s atyját megnyerte a katolikus vallásnak, kevésre becsülve a fejedelmi férfi udvarát, hogy ő Istenének házában megvetett legyen, győztesen tért vissza hozzánk. Egyébként azok buzgalma, akik a pápai szemináriumban vagy a szegény <diákok> szállásán kaptak ellátást, nagy volt: olyannyira, hogy ha valaki újonnan érkezett, elszégyellte magát a katolikusok oly nagy sokaságában eretneksége miatt; jóllehet némelyek olykor annyira keménynek mutatkoztak, hogy szívük meglágyításához ugyancsak szükség volt atyánk, Ignác lelki gyakorlataira (noha az ördög éjszakai álmokképeivel közbeszólt).

A pápai szemináriumból ketten keresztelkedtek meg fényes ünnepség közepette. Azok, akik már megtértek, minthogy rútnek tartották szüleik vagy rokonaik eretnekségét (bár közösen és egyenként is figyelmeztettük, sőt, gyakran kényszerítettük is őket, hogy ezt csakis vigyázva és türelemmel tegyék), alkalmas vagy alkalmatlan időben olyannyira arra buzdították őket, hogy térjenek jobb belátásra, hogy valósággal rettegetek tőlük. Emiatt, mikor kiűzésünket tárgyalták - mint hamarosan elmondjuk -, felhánytorgatták, hogy e szigorúság miatt félniük kell az utódoktól. Létrehoztuk a Krisztus Teste Kongregációt, melynek külön előírása a gyakori áldozás: ide a Szent Szűz Kongregáció tagjai közül a legkipróbáltabbakat vettük fel. Ez a legbősegebb gyümölcs reményét keltette; hogy e remény nem csalt volna meg bennünket, már csak abból is kiderült, hogy - bár alig három hónappal kiűzetésünk előtt alakult - a fent említetteken kívül még öten követték a mieinket Lengyelországba, hogy társaink közé főlvetessenek. Munkánk mások tekintetében sem volt terméketlen: több mint százan fordítottak hátat az eretnekségnek; ezek között volt egy nyolcvan éves pap, aki vétkes házasságot kötött; s - az isteni gondviselés folytán - egy asszony is: éppen a bitóhoz vitték, mikor nagy szerencséjére ráakadt egy pap: megtért, meggyónt s katolikusként halt meg. Egy férfit a mieink halálos bűn alól oldoztak fel.

Egy emberünk a Székelyföldet (azt hiszem, ez a legközelebb eső vidék) nyilvánvaló haszonnal járta be, különösen a papok esetében: ugyanis legtöbbször megjobbították erkölcsüket, emellett sokan Kolozsvárra utaztak, hogy jobban felkészítsék őket; ezt a tanítók is megtették, elhagyva iskolájukat, ahol működtek. Így hát azok közül, akik hozzánk szegődtek, sokakat hozzásegítettünk, hogy feladatukat kitűnően lássák el, bár azok hatalmas sokasága miatt, akik, nem tehettek mindenkinek eleget. Ezenkívül három növendék világi pap lett: ők, amint segítségére voltak a mieinknek, míg itt voltak e megtisztítandó erdőben, úgy valamiképpen most, távollétükben is betöltik majd helyüket a vetés őrzésében és megtartják, ami megmaradt, nehogy az ártalmas csillagzat okozta szelek kiszárítsák.

III. Károly magyar király megerősíti a kolozsvári jezsuita akadémia részére még Báthori István által tett birtokadományokat.

Bécs, 1732. október 15.

Karl III., König von Ungarn bestätigt die von István (Stefan) Báthori erfolgte Guttschenkung an die Jesuitenakademie von Klausenburg (Kolozsvár).

Wien, 15. Oktober 1732

Hungarian King Károly (Charles) III confirms the land-grantings given by István Báthori for the Jesuit Academy of Kolozsvár.

Vienna, 15 October 1732.

Nos Carolus VI-tus etc. Memoriae Commendamus etc. Quod fidelium nostrorum Nobis dilectorum Honorabilium in Christo Patrum Francisci Csernovics, et Ignatij Stocker e Societate Jesu, Collegij Academici in Haereditario nobis Transylvaniae Principatu ac Regia Liberaque Civitate Claudopolitana seu Kolosvár dicta, illius quidem Rectoris, hujus vero Ministri, aliorumque in eodem Collegio existentium ejusdem Societatis Patrum, necnon modo fati Collegij nomine et in persona demisse Nobis remonstratum sit, qualiternam adhuc in Anno Millesimo Quingentesimo, Octuagesimo Primo per Serenissimum Regem Poloniae, et una Transylvaniae Principem Stephanum quondam Bathori motu proprio pro magis implantando cultu Divino, ac Orthodoxa Religione Catholica, necnon et inducendorum Literalium Scientiarum, Studiorum Causa Patres Societatis Jesu in pfatum Principatum Transylvaniae, dictamque ibi Civitatem Claudiopolim vocati, eidemque Collegio pro fundationali subsistentia et dotatione Abbatiae Beatae Virginis Mariae de Kolos Monostra cum antiquo Pago, qui suburbio praefatae Civitatis pene conjunctus est, alijsque totalibus et integris Possessionibus, nempe: Bacs, Jegenye, Tiburcz, Kajánto, et Bogartelke in Comitatu Kolosiensi existentibus habitis, jure perpetuo et irrevocabili datae, donatae, et collatae fuerint, ex postvero injuria temporum sub A catholicorum Principum regimine earundem praelibatarum Possessionum manutentione amissae, a nonnullis alijs particularibus personis inscriptionali titulo et jure in praesentiarum usque eadem possiderentur; supplicatumque exstitit Majestati Nostrae nomine et in persona praelibatorum Francisci Csernovics Rectoris, Et Ignatij Stocker Ministri, aliorumque dictae Societatis ibidem Patrum, et Collegij Claudiopolitani debita cum Instantia humillime, ut pro exequenda pia foundationis intentione ex benignissima Caesarea Regia annuentia nostra praenominatas Possessiones jure ex Donatione Bathoriana sibi incumbente a modernis Possessoribus parato suo aere reluere, reluendasque antiquo suo Collegiali Juri appropriare ac reincorporare valerent; Nos igitur praememoratorum Societatis Jesu Patrum, et Collegij Claudiopolitani Instantia in trutinum sumpta, in singulari ac specifico hocce Casu, et praesertim pro incremento Orthodoxae Fidei et Religionis, necnon et Boni publici, magisque inducendorum Studiorum Causa, saepius fato Collegio Claudiopolitano jus reluitionis praespecificatarum quinque Possessionum proprijs suis sumptibus perbenigne indulsumus; totum item et omne jus nostrum Regium, si quod in praerecensitis quinque Possessionibus etiam aliter qualitercunque existeret, aut haberemus, vel idem

nostrum ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concernerent Majestatem et collationem, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentijs quiblibet, Terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, sylvis, nemoribus, montibus, alpibus, collibus, dumetis, vineis, vinearumque promontorijs, aquis item, fluvijis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, Molendinis, et eorundem Locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad easdem et idem de jure et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis Limitibus existentibus ac habitis, toties nominato Collegio Claudiopolitano vigore benignae Resolutionis Nrae per Cameram nram Aulicam de dato in hac Civitate nra Vienna Austriae die 15-a Mensis Maij Anni currentis 1732 ad Regiam Cancellariam Nram Aulicam Transylvanicam intimatae perennaliter dedimus, donavimus et contulimus; hac tamen clementissimam conditione: ut praerepetitum Collegium ibidem Claudiopoli tam inferiora, quam et Phylosophica ac Theologica Studia juxta pientissimam primi Fundatoris intentionem, in quantum hactenus inducta non essent, quocitius inducere et continuare teneatur, Reluitioque antelatarum Possessionum proprio ipsius Collegij aere, et absque ullo aerarij onere, et eatenus praetendenda rebonificatione, juxta Leges toties fati Principatus nri Tranniae peragatur. Imo indulgemus, damus donamus et conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas, salvo jure alieno, harum nostrarum pendentis et Aulici Sigilli nri munimine roboratarum vigore et testimonio Literarum mediante; quas nos in formam Privilegij redigi faciemus, dum eadem Nobis in specie fuerint reportatae. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae, die 15-a Mensis Octobris Anno 1732-do, Regnorum vero Nostror. etc.

Közlöte: Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez. Szerk.: *Jakab Elek*. II. Bp. 1888. 549-550.

Mi, VI. Károly stb. emlékezetbe ajánljuk stb., hogy Szeretett híveink, Csernovics Ferenc és Stocker Ignác, Jézus Társaságbeli, Krisztusban tisztelendő atyák - az előbbi az örökös fejedelemségünkben, Erdélyben, a Claudiopolisnak vagy Kolozsvárnak nevezett szabad királyi városban lévő akadémiái kollégium rektora, az utóbbi helyettese - s más, ugyanezen kollégiumhoz és Társasághoz tartozó atyák, nemkülönben az imént említett kollégium nevében és személyében alázatosan elénk tárták, miképpen hívta be Lengyelország legfelségesebb királya s egyszersmind Erdély fejedelme, a néhai Báthori István még ezeröttszáznyolcvanegyben Isten tisztelétének alapos meggyökereztetése és az ortodox katolikus vallás iránti különös buzgalmában, nemkülönben a műveltség és a tudományok előmozdítása, valamint a tanulmányok érdekében a Jézus Társaságbeli atyákat az említett erdélyi fejedelemségbe, mégpedig a mondott városba, Claudiopolisba, s miképpen adta, adományozta és ruházta rá ugyanezen kollégiumra örökös és visszavonhatatlan joggal alapítványi ellátmány és adomány gyanánt a kolozsmonostori Boldogságos Szűz Mária Apátságot és a régi falut, mely csaknem összeér az említett város külvárosával, s más teljes egész Kolozs megyei birtokokat, úgy mint Bácsot, Jegenyét, Tiburcot, Kajántot és Boglártelkét; s miután később ugyanezen említett jószágok birtokát a protestáns fejedelmek uralma alatti viszontagságos időkben elvesztették, mind a mai napig bizonyos magánszemélyek bírják őket adományozás címén és jogán; s az említett Csernovics Ferenc rektor és helyettese, Stocker Ignác, valamint más, a nevezett Társasághoz tartozó ottani atyák és a kolozsvári kollégium nevében igen alázatosan Fenségünkhez fordultak a megfelelő kérelemmel, hogy az alapítvány kegyes céljának megvalósítása érdekében legkegyesebb császári és királyi jóváhagyásunk alapján a fent nevezett birtokokat a Báthori-féle adományozásból rájuk háramló jogon új birtokosaiktól készpénzzel

visszaválthassák, s miután visszaváltották, tulajdonjogukat újra kollégiumuk régi jogaihoz csatolhassák s bekebelezhessék.

Mi tehát az említett Jézus Társaságbeli atyák és a kolozsvári kollégium folyamodványát mérlegre helyezvén, ezen egyetlen és különös esetben, különösképpen pedig az ortodox hit és vallás, nemkülönben a közjó gyarapodása, s még inkább a tanulmányok előmozdítása érdekében, igen kegyesen megadjuk a gyakran említett kolozsvári kollégiumnak a megjelölt öt birtok saját költségükön való visszaváltásának jogát; továbbá a fenti öt birtokon minden királyi jogunkat - amennyiben bármi más módon létezik ilyen vagy bírunk ilyet, vagy bármilyen okból, úton, módon és indokból ugyanide: Felségünk adományozási joga alá tartozik - teljes egészében, minden hasznukkal és valamennyi tartozékukkal: megművelt és parlag szántókkal, földjekkel, rétekkel, legelőkkel, mezőkkel, kaszálókkal, erdőkkel, ligetekkel, hegyekkel, hegyi legelőkkel, dombokkal, csalitokkal, szőlőkkel, szőlőhegyekkel, vizekkel, folyókkal, halastavakkal és halászati jogokkal, vízfolyásokkal, malmokkal és ezek helyével, s egyáltalán bármely hasznuk és tartozékuk összességével, bármilyen néven nevezzék is, ami csak ugyanezen birtokokhoz és joghoz törvényesen és régóta tartozik és oda kell tartoznia, valódi és régóta meglévő határaival, kegyes királyi végzésünk révén, melyet városunkban, az ausztriai Bécsben folyó év, 1732 május hó 15. napján Udvari Kamaránkon keresztül adtunk ki és tudattunk Erdélyi Udvari Királyi Kancelláriánkkal, örökre a többször nevezett kolozsvári kollégiumnak adtuk, adományoztuk és ráruháztuk; azonban azt a kegyes feltételt szabjuk, hogy az említett kollégium ugyanott, Kolozsváron mind az alsóbb, mind a filozófiai és teológiai tanulmányokat, amennyiben mindeddig nem vezette be, tartozzék az első alapító szándéka szerint mihamarabb bevezetni és folytonosan ápolni, valamint hogy - amennyiben kártalanítást ajánlanak fel - az előbb említett birtokok visszaváltása a kollégium saját pénzén, a kincstárra háruló bármely teher nélkül, s többször említett fejedelemségünk, Erdély törvényei szerint megy végbe. S most, ezen levelünk hatálya és tanúsága révén, melyet udvari függőpecsétünk erősít meg, örökös joggal és visszavonhatatlanul átengedjük, megadjuk, odaajándékozunk és átruházzuk őket, hogy bírják, birtokolják, és legyen övék, más jogának sérelme nélkül. E levelet, mihelyst részletesen színünk elé terjesztik, kiváltság formájában is kiadatjuk.

Kelt városunkban, az ausztriai Bécsben, az 1732. év október havának 15. napján, uralkodásunknak etc.

38.

Kisdi Benedek egri püspök adományával megalapítja a kassai jezsuita akadémiát.

Jászó, 1657. február 26.

Die Gründung der Jesuitenakademie von Kaschau (Kassa) durch die Schenkung des Bischofs von Erlau (Eger) Benedek Kisdi.

Jászó, 26. Februar 1657

By his donations, Bishop Benedek Kisdi of Eger establishes the Jesuit Academy of Jesuits of Kassa

Jászó, 26 February 1657.

„Nos Benedictus Kisdi, Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopus Agriensis, Comitatum Heves et utriusque Szolnok, supremus et perpetuus Comes, Sacrae Caesareae, Regiaeque Maiestatis Consiliarius, etc. Ezechielis prophetae verbis et ipsiusmet officii nostri pastoralis obligatione excitati cogitavimus, quomodo oves, quas ut cumque dispersas ex maiorum nostrorum manibus accepimus, congregemus et pascamus in montibus sanctis, in rivis saluberrimis et in pascuis uberrimis, ut requiescant ad virentia herbarum et in pascuis pingvibus Divinarum humanarumque scientiarum alantur: Et opportune accidit praesentia Patrum Societatis Jesu in regia urbe Cassoviensi, quorum hoc in genere studium, Fidelitas et Felicitas orbi cuncto est manifesta. Qualiter scilicet non solum suis indefessis laboribus, publicis et privatis, omnem aetatem et sexum contendunt a tenebris vitiorum et haeresum ad veram lucem virtutum et fidei adducere; sed insuper se cum omnium nationum approbatione et fructu docendae addicant iuventuti: ex qua bene moratos (!) cives, sapientes et eruditos Provinciarum ac Ecclesiarum Rectores decerpunt Provinciae ac regna. Nos ergo horum praesentia Patrum exhilarati curas intendimus, ut aliquot peculium de nostro comportaremus et ex illo erigeremus et fundaremus Studium Universale seu Academiam a dictis Patribus administrandam, quae potissimum nostrae Dioecesi, amplissimae sane, singulariter consuleret, formaretque idoneos ministros, per quos et patriae bono, et parocchiis (!) suis pastoribus destitutis provideretur; quorum inopia hactenus quantum obfuit et Ecclesiae Dei et afflictae patriae nostrae, quis non videat? quis non defleat? Itaque egimus cum Admodum Reverendo Patre Goswino Nickel, Societatis Jesu Praeposito Generali, ut huic erectioni Universitatis in Collegio Cassoviensi Societatis Jesu assentiretur eiusque curam in Societatem recipiendo certis conditionibus ac modis administrari faceret. Quam oblationem nostram cum idem Admodum Reverendus Pater Generalis nomine totius Societatis ultro et lubens acceptarit. Nos quoque ultra priorem Collegii Cassoviensis Societatis Jesu foundationem, quae tamen nectum adaequate completa est, in omnibus punctis illaesam permanentem, et redditus alios, quos hucusque Collegium Cassoviense habuit, Reverendo Patri Francisco Topos, eiusdem Collegii Cassoviensis Societatis Jesu Rectori; primum quidem tallerorum triginta millia, hoc est, quadraginta quinque millia florenorum; post modum vero, decem millia tallerarum seu quindecim millia florenorum; in universum quadraginta millia tallerorum, seu sexaginta millia florenorum, ex propriis nostris, plene et integre per manus tradidimus et consignavimus. Hanc ergo summam volumus a Societate ita applicari, ut ex fructibus illius summae et aedificium Collegii scholarumque adaptetur ad usus commodiores cum aliquo Bibliothaecae et domesticae suppellectilis accremento, et Professores necessarii de more et consuetudine Societatis, cum aliquot eiusdem Societatis scholasticis sustententur: Finito scholarum et Collegii aedificio, cedat nihilominus tota, haec foundationi in sustentationem tam Professorum Academiae necessariorum quam scholasticorum de eadem Societate, ex quibus educandi sunt magistri, concionatores, et confessarii, bono patriae iuxta institutum Societatis deservituri. Investient autem Patres saepefatam pecuniam in loco securo: ut non fraudemur fructu, quem cupimus esse perennem more fontium ut in posteris quoque nostris, etiam pos has nostra exuvias corporis mortalis deposita, vivamus et fructificemus bona animae nostrae, nec non Catholicae Sanctae Romanae Ecclesiae, ac dilectae patriae. IN casu autem (quem non speramus et Deus clementissimus avertere dignetur) quo per iniurias temporum et belli impetum Societatem alio transmigrare, et longo temporum multisque annis ab hac Dioecesi abesse contingeret, cuius longioris absentiae tempus conscientiose Superiorum Societatis Jesu prudentiae committimus, tunc summam illam partiiri volumus ex aequo, tum in operarios Societatis, tum in alumnos, qui huic Dioecesi in statu Ecclesiastico servire possint: secus, si cito iterum Societati spes redeundi foret; nam in eo casu Societas praedictae summae censum pro damnis reparandis, quae in tali motu bellico evenire solent, pro se reservandi facultatem

habet. - Tenebitur autem Societas Logicam iam inchoatam, ex nostra anticipata benevolentia dato charitatis subsidio continuare: successivis vero annis consequenter habeantur tres cursus Philosophiae, cum Ethica et Mathematica, cum duobus item scholasticae Theologiae Professoribus, et uno Sacrae Scripturae interprete, altero Casuum, tertio Controversiarum, nec non et sacrae linguae Professore; promotionesque ad gradus academicos more alibi consveto peragantur. Volumus praeterea hanc Academiam a Nobis erectam perpetuis temporibus manere in hac nostra Dioecesi, et quidem in regia urbe Cassoviensi; quod si id non liceret, certe maneat intra Dioecesim in alia opportuna civitate et loco. Successoribus autem nostris Episcopis Agriensibus, ac Sede vacante Capitulo Agrien-i(!), ac si nullum aliud ius in hanc Universitatem, totam aere nostro, uti dictum est, per nos erectam, concedi volumus, praeter id, quod iure communi concessum est locorum Ordinarii; quia Nobis de Patrum diligentia, ac amore iustitiae, bonique communis abunde constat; iisdem tamen valde commendatam volumus esse hanc Universitatem, tamquam thesaurum, quem Nos hisce novissimis temporibus invenisse gratulamur. Quare eisdem incrementum et ad maiora promotionem, magno affectu et iuxta zelum, quo in salutem patriae feruntur commendamus, salva in omnibus Professorum quiete et salvo lectionum cursu, ac modo Societatis, quem iuxta suum institutum servat in regendis Academiis. Quae omnia quemadmodum a Nobis pura et sincera intentione promovendae Catholicae Religionis, ac patriae charissimae sublevandae profecta sunt; ita Deum ter Optimum maximum ex animo praecamur, adoretur hoc sacrificium bonae voluntatis, foundationique nostrae uberem benedictionem largiatur, ut sanctum nomen eius laudetur et glorificetur in aeternum. Amen. Actum Jaszoviae die vigesima sexta Februarii, anno millesimo, sexcentesimo, quinquagesimo septimo.”

Közlte: *Farkas Róbert: A kassai kath. főgymnasium története. 1657-1895. Kassa, 1895. 33-35.*

Mi, Kisdi Benedek, Isten és az Apostoli Szék kegyelméből egri püspök, Heves és a két Szolnok megye örökös főispánja, a szent császári és királyi felség tanácsosa stb. Ezékiel próféta szavaitól és magának pásztori hivatalunknak kötelességétől ösztönözve vettük fontolóra, hogyan gyűjthetnénk össze és legeltethetnénk a szent hegyeken, az üdítő folyóknál s dús legelőkön juhainkat, melyeket elődeink kezéből valamiképpen szétszóratva vettünk át, hogy megnyugodjanak a viruló fűvek és az isteni és emberi tudományok kövér legelői táplálják őket. És kapóra jött a Jézus Társaságbeli atyák jelenléte Kassa királyi városában, akiknek ezen általános törekvésük, lelkiismeretességük és eredményességük az egész földkerekség számára nyilvánvaló. Amint ti. nem csupán minden korú és nemű embert igyekeznek fáradhatatlan erőfeszítéseikkel, nyilvánosan és külön-külön a vétkek és eretnokségek sötétségéről az erények és a hit valódi fényére vezetni, hanem ezenfelül minden nemzet helyeslése közepette és hasznára az ifjúság tanításának szentelik magukat; innen nyerik a tartományok és országok a jóerkölcű polgárokat, s a tartományok és egyházak bölcs és kiművelt vezetőit. Mít tehát megörülvén ezen atyák jelenlétének, arra irányoztuk gondoskodásunkat, hogy némely jószágot összegyűjtsünk a sajátunkból és belőle studium universalét avagy akadémiát állítsunk fel és alapítsunk, melyet a mondott atyáknak kell vezetniük; ennek leginkább és különösképpen a mi csakugyan tiszteletreméltó egyházmegyénkkel kell törődnie, s alkalmas segítőköt képeznie, akik mind a haza javára ügyelnek, mind a pásztor nélküli parókiákról gondoskodnak; hogy ezeknek hiánya eddig mekkora kárt okozott az Isten egyházának és hányatott hazánknak, ki ne látná? ki ne siratná?

Így hát abban állapotunk meg az igen tisztelendő Goswin Nickel atyával, a Jézus Társaság generálisával, hogy hozzájárulnak a Jézus Társaság kassai kollégiumában való ezen egyetem-alapításhoz, s a róla való gondoskodást a Társaság vállalván biztosítja a megfelelő feltételekkel és módon való irányítását. Miután ezen felajánlásunkat ugyanezen igen tisztelendő generális atya az egész társaság nevében önként és örömmel elfogadta, mi is - a Jézus Társaság kassai kollégiumának korábbi, akkor még nem teljesen befejezett alapítványán felül, mely minden ponton sértetlen marad, s a kassai kollégium egyéb bevételein túl - Topos Ferenc tisztelendő atyának, a Jézus Társaság ugyanezen kassai kollégiuma igazgatójának először harmincezer tallért, azaz negyvenötezer forintot, aztán pedig tízezer tallért vagy tizenötezer forintot, összesen negyvenezer tallért vagy hatvanezer forintot adtunk át és utaltunk ki kézből kézbe, teljesen és hiánytalanul. Azt akarjuk tehát, hogy ezen összeget a Társaság úgy használja fel, hogy a belőle származó haszonból egyrészt a kollégium és az iskolák épületét alkalmasabbá és használhatóbbá tegyék, a könyvtár és a házi felszerelés némi gyarapításával együtt, másrészt a Társaság szokása szerint szükséges tanárokat és ugyanezen Társaság néhány tanulóját ellássák; miután az iskolák és a kollégium épületét befejezték, fordítsák ezen alapítvány egészét mind az akadémia szükséges tanárainak, mind ugyanezen Társaság tanulóinak ellátására, akikből a haza javát majdan a Társaság szabályai szerint szolgáló magisztereket, hitszónokokat és gyóntatókat nevelni kell. Fektessek be az atyák a gyakran említett pénzt biztonságos helyen, hogy ne csalatkozzunk a hasznot illetően; azt kívánjuk, hogy ez, akárcsak a források, kiapadhatatlan legyen, hogy utódainkban - akkor is, mikor már levetettük ezt az öltözetet, halandó testünket - éljünk s hozzunk gyümölcsöt lelkünk, a szent katolikus római egyház és szeretett hazánk javára. Abban az esetben pedig (persze reméljük, hogy ez nem következik be, s méltóztasson a legkegyelmesebb Isten eltávoztatni), ha az idők viszontagságai és háború dühe miatt a Társaság történetesen máshová költözne, s hosszú időn át, sok éven keresztül távol maradna ezen egyházmegyétől (ezen 'hosszabb távollét' tartamának meghatározását jó lelkiismerettel a Jézus Társaság előjáróinak bölcsességére bízunk), azt akarjuk, hogy ezen összeget egyenlően osszák meg egyrészt a Társaság munkásai, másrészt azon növendékek között, akik ezen egyházmegyét egyházi állásban szolgálhatják; nem így, ha hamarosan remény támad arra, hogy a Társaság újra visszatérhet: ez esetben ugyanis a Társaságnak joga van arra, hogy a károk helyreállítására, melyek az efféle háborús mozgolódásnál rendszerint esnek, a fent nevezett összeg jövedelmeit magánál tartsa.

A Társaság pedig tartozik majd a logika oktatását, mely megelőlegezett jóindulatunk révén már elkezdődött, szeretetteljes segítségünket elnyervén folytatni; a következő években viszont ennek folytatásaként tartsanak három filozófiai kurzust az etikával és matematikával együtt; tartsanak továbbá kurzusokat a skolasztikus teológia két tanárával, egy szentírás-magyarázóval, egy másikkal a kazuisztikából, egy harmadikkal a hitvitázásból, valamint a szent nyelv tanárával; az akadémiai fokozatokra emelés történjék a másutt megszokott módon.

Azt akarjuk továbbá, hogy az általunk alapított akadémia örök időkre egyházmegyénkben maradjon, és pedig Kassa királyi városban, ha pedig ez utóbbi nem lehetséges, legalább maradjon az egyházmegyén belül, más alkalmas városban és helyen. Utódainknak, az egri püspököknek, vagy ha a püspöki szék betöltetlen, az egri káptalannak, jóllehet - azonkívül, ami a helyi megyés püspököt általános jogainál fogva megilleti - semmiféle más jogot nem akarunk adományozni ezen egyetem felett, melyet, mint mondtunk, teljes egészében saját pénzünkön, magunk állítottunk fel (hiszen bőséges bizonyosságunk van az atyák buzgalmáról és az igazság s a közjó iránti szeretetükről), mégis különös figyelmükbe akarjuk ajánlani ezen egyetemet, mint olyan kincset, melynek ezen legutóbbi időben való megtalálása felett örvendezünk. Ezért ugyanezen utódainknak figyelmébe ajánljuk ennek nagy buzgalommal és a haza üdve iránti lelkesedéssel való gyarapítását és további előmozdítását - azonban ne

zavarják meg a tanárok nyugalma, az előadások rendjét, sem pedig a Társaság szokásait, melyeket szabályai szerint megtart az akadémiák irányításában. Amint mi mindezeket a katolikus vallás előmozdításának és drága hazánk felemelésének tiszta és őszinte szándékával kezdeményeztük, úgy kérjük lelkünkben a háromszor legjobb és legnagyobb Istent, hogy ékesíttessék fel a jóakaratra ezen áldozata, s adja alapításunkra bőséges áldását, hogy szent neve dicsőíttessék és magasztaltassék mindörökre. Ámen. Kelt Jászón, 1657 február 26-án.

39.

I. Lipót magyar király megerősíti Kisdi Benedek alapítását és a kassai jezsuita akadémiát felruházza mindazokkal a jogokkal, amelyek az egyetemeket a Német Római Birodalomban megilleti.

Grác, 1660. augusztus 7.

Leopold I., König von Ungarn bestätigt die Akademiegründung von Benedek Kisdi und stattet die Jesuitenakademie von Kaschau (Kassa) mit den gebührenden Rechten aus, über welche die Universitäten im Deutsch-Römischen Reich verfügen.

Graz, 7. August 1660

Hungarian King Lipót I confirms the foundation of the Jesuit Academy of Kassa by Benedek Kisdi and grants the institute all the rights given to every university in the Holy Roman Empire.

Grác, 7 August 1660.

„Nos Leopoldus, Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis. Prima, qua mortales inter ab immortalis Deo, regia corona ornati, seu potius onerati sumus, corona angelica seu apostolica fuit. Et illa quidem olim tot regnorum regiarumque coronarum domina; tot diversorum populorum ac nationum dominatrix ac moderatrix; quidquid inter Adriaticum mare, atque Pontum Euxinum situm est, erat sub unico nomine Mariano, sub unius veri ac immensi Dei vero ac religioso cultu, sub fideli atque inconcussa erga sanctam Romanam Apostolicam Ecclesiam, per tot annorum continuatas centurias, obedientia atque observantia, unico quodammodo sinu omnia complectens. Unde etiam iure merito coronarum christianarum archi-corona, regnum vero ipsum Hungariae archiregnum Europae fuerat nuncupatum. At nunc, quae sive iniuria temporum sive ira et vindicta Coelitus est, ob non levia dubio procul populorum sibi subditorum delicta, non modo ab externis hostibus suis sprete et derisa omnique propemodum ope, decore, maiestate spoliata; sed ab ipsis quoque filiis, ac subditis suis, ob tot intestinas sectas, haereses, odia, simultates contempta, prodita, mirumque ac miserandum immodum humiliata, vix sibi similis, non aliunde duntaxat, sed etiam a nobis, et quidem vel maxime, tanquam a rege apostolico, non absque piis suis, suorumque lachrimis opem videtur implorare auxiliatricem. Et quia secundum bonam et rectam curandi methodum, contraria contrariis curanda sunt, nemini dubium esse potest,

plagam hanc adeo crudam, coronae apostolicae per impietatem tot haeresum ac sectarum per proditioes, odia simultatesque intestinas adeo barbare inflictam, haud alia faciliore methodo, quam per his contraria curandam. Eam ob causam videtur Nobis totus cardo huius adeo necessariae curae in eo vel potissimum stare et verti, ut haeresibus ac sectis veram orthodoxam avitamque religionem ac pietatem; proditioibus, odiis, simultatibus fidelitatem, charitatem sinceramque christianae unionis, amicitiam opponamus. Et quoniam nullum violentum diuturnum, arboresque iam adultae ac roboratae facilius franguntur, quam flectuntur; imo et morbi ipsi diuturni ac inveterati vel valde raro, vel difficulter curantur; a teneris autem assuescere non modo decorum, honestum utile, sed et per quam facillimum et necessarium est: hinc manifesto sequi videtur, ad amoliendas has proximas et perniciosissimas regnorum ac rerumpublicarum pestes, haud ullum medium, ullum antidotum, ullum alexipharmacum praestantius, nobilius, praesentiusque reperiri posse, quam bonam juventutis in pietate, in moribus ac omnigena literariae panopliae suppellectili institutionem. Quae cum his saltem temporibus nostris ab nullo mortalium genere ac statu totius orbis christiani, imo et ipsorum hostium luculento testimonio, maiori et certiori fructu, successu ac methodo praestari dignoscantur, quam ab religiosis venerandae Societatis Jesu Patribus; idcirco fidelis noster Reverendus Benedictus Kisdi, Episcopus Agriensis, Comitatum Heves et utriusque Szolnok supremus ac perpetuus. Comes, nec non Consiliarius noster, postquam gratia Dei et sacratissimi quondam Imperatoris Ferdinandi tertii, Progenitoris nostri gloriosissimi, ante duodecim circiter annos ad Episcopatum Agriensem promotus esset, nihil adeo in votis habuit quam ut et obligationi suae postarali, et aliorum de se expectationi quoquomodo satisfacere posset. Dumque se in hoc afflictissimo ob tot haereses ac sectas hujus regni nostri apostolici, uti dictum est, statu, in diversas verteret partes, remediandae oppressae, et vix non penitus suppressae, Religionis Catholicae causa; denique nullum aliud magis efficax praesertim pro illis Hungariae Superioris partibus, remedium reperit, quam si aliorum ejusdem regni nostri apostolici Praelatorum et potissimum fidelis nostri Reverendissimi Domini Georgii Lippay, Archi-Episcopi Strigoniensis, alia inter patriae suae Hungariae praestita pia opera, Fundatoris viri Collegii ac Novitiatus praefatae Societatis Jesu Trenchinii; nec non pia memoriae Cardinalis Pasmanni, Fundatoris Academiae Tyrnaviensis; zelo ac pio exemplo excitus, eidem Societati Jesu in illis partibus superioribus regni nostri Hungariae, idque in Libera at Regia civitate nostra Cassoviensi Dioecesis suae, veluti portu ac clavi omnium bonorum ac malorum regni huius nostri, his in circumstantiis constituti (quod et idem Cardinalis Pázmány summe moliebatur, nec tamem consequi potuit, sed morte pia praeventus, iam nominato Benedicto Kisdi, Episcopo Agriensi, Spartam hanc exornandam reliquit) Academiam seu Studium Generale iuxta constitutiones Societatis Jesu fundaret ac erigeret, prouti liberalissime et muniticentissime fundavit ac erexit; dum ex proprio suo peculio quadraginta millia Imperialium, seu sexaginta millia florenorum in dotem iam dictae foundationis assignavit. Quae adeo pii et zelosi Fundatoris pia, utilis ac necessaria fundatio, ut eo firmior, solidior ac omnino perennis permaneret, Nobis debita cum instantia humillime supplicavit, quatenus non solum ut Rex Hungariae, sed etiam ut electus Romanorum Imperator, Gymnasium illud, seu Universitatem in Libera ac Regia civitate nostra Cassoviensi (idque in domo regia, a gloriosae reminiscendae Ferdinando tertio Progenitore et Antecessore nostro desideratissimo, cum adiunctis aedibus et spatiis, in hunc eundem finem, iam antea partim dono civitatis abtentis, partim proprio aere comparatis, perpetuum donata), per ipsum erectam ac dotatam, regia ac imperiali nostra potestate et autoritate approbaremus ac confirmaremus, atque iuxta tenorem foundationis Nobis exhibitum consuetis ceterarum per orbem Christianum, praesertim per regna nostra haereditaria, ac etiam libera, perque imperium nostrum Romanum, Academiarum privilegiis ac immunitatibus, bulla nostra aurea exornaremus ac roboraremus. Insuper ut eandem Universitatem cum totali sua dote ac Collegio, cumque omnibus bonis ac personis eiusdem Univer-

sitatis, ac Collegii, contra quosvis impetitores, ita in nostram ac successorum haeredumque nostrorum specialem ac paternam protectionem acciperemus, ut tam ipsi Professores, quam academici studentes, more aliarum Academiarum, suis solitis gaudere possint, iuribus ac privilegiis. Praeterea, ut omnibus cuiuscunque status et conditionis, potestati nostrae subiectis, serio ac clementer demandaremus, quatenus ad gradus academicos in Academia Cassoviensi rite et legitime promoti, in aliis quoque Academiis et Universitatibus, Urbibus, Capitulis, Ecclesiis non secus agnosci et admitti debeant, quam si in quacunque antiquissima et celeberrima Universitate dictos gradus academicos fuissent consecuti. Denique ut eandem Universitatem Cassoviensem in regno nostro apostolico recenter erectam, ceteris provinciae Austriae Societatis Jesu Universitatibus signanter Viennensi et Graecensi, uniri ac incorporari curare benigne ac clementer velimus et faciamus.

Nos igitur et dicti Reverendi Episcopi Agriensis precibus inclinati, et ingenita propensione nostra ad bene merendum de re literaria incitati, totam hanc Academiae Cassoviensis, secundum quod illa fundata et instituta est, erectionem, ac dotationem ratam et gratam habentes, per sacri quidem, Romani Imperii fines de Caesariae, per Hungariam vero de Regiae Nostrae pietatis plenitudine, ultro et sponte acceptamus, confirmamus, robaramus, et ut legitimam, ac non tantum regno nostro apostolico, sed et vicinis regnis ac provinciis summe utilem, in omnibus punctis, clausulis, articulis approbamus et admittimus, proque admissa, acceptata et confirmata futuris perpetuis semper temporibus, apud omnes cuiusvis status et conditionis homines habendam esse nostra Caesarea pariter et Regia, aliaque, qua pollemus auctoritate omni, decernimus ac statuimus. Utque tum ipsi Academiae Fundatori de nobis, de ecclesiasticis, de Ordinibus Religiosis, de literis, de pietate, deque tota Patria, et gente nostra, per hanc Academiae seu Studii Universalis proprio sumptu erectionem optime merito, Caesarii Regique nostri favoris propensio ac gratia clarius elucescat; tum vero Societatis Jesu Patribus Cassoviae in erecta hac, et a Nobis confirmata Universitate degentibus, cum denique ceteris omnibus Academicis studiosis, clementiae nostrae gratia et favor luculentius apparet. Primo quidem et ante omnia eandem Academiam Episcopalem Cassoviae erectam, cum toto Collegio, Patribus professoribus, studiosisque illius, contra quosvis impetitores, ac violentos invasores, sub specialem non tantum Majestatis Nostrae Caesariae ac Regiae, sed et haeredum etiam nostrorum ac successorum, tam per sacri Romani Imperii fines, quam per Hungariam, illique adnexas, et alias iuri nostro haereditarie subjectas provincias, protectionem recipimus. Promittentes per nos, nostrosque in utroque statu officiales ac fideles ministros sedulam curam et operam ad ea omnia praestanda quae ad ejus constantem cursum, et perennem conservationem, privilegiorum immunitatem, studiorum commoditatem ipsorumque scholarium pertinent securitatem, ac idemnitatem. Quia vero religiosa quies, et spiruales occupationes, nec animi distractionem, nec alia incommoda, quae judicandi in rebus civilibus seu criminalibus officium sequi solent, Patribus Societatis Jesu permittunt; et jurisdictio hujusmodi; etiam iuxta leges regni nostri apostolici, et iuxta ordinariam praxim non modo inter catholicos in hoc regno nostro passim vigentem, magistratui civili seu seculari ob graves causas, minime competit. Idcirco iurisdictionem hujusmodi Nobis, successoribusque nostris, atque iudicibus per Nos ac successores nostros, ad suggestionem Rectoris Academici nominandis ac deputandis, juxta sanctas et pias ejusdem Societatis Jesu superinde constitutiones reservamus. Neque enim per hoc quidquam, sive magistratui ordinario Cassoviensi, sive quibuscunque aliis civitatum nostrarum liberarum ordinariis iudicibus ac magistratibus, derogatum iri videmus, si illis potestatem captivandi, iudicandi, vexandi scholares, praesertim academicos, in quos ipsi etiam ante erectionem Academiarum nullum ius, nullam potestatem habebant, captivare iudicare, vexare, non permittamus. Ac proinde si quos scholarium seu academicorum in flagranti facinoris deprehendi contigerit, eos magistratui academico quamprimum consignandos serio mandamus ac praecipimus. Quin aequissimo Serenissimi quondam

Poloniae regis Stephani Bátori, Academiae Claudiopolitanae Societatis Jesu in Transylvania piissimi Fundatoris exemplo permoti atque incitati, statuimus et decernimus, ut Academia et Collegium Cassoviense, nec non subditi ad ipsum pertinentes, ab omnibus contributionibus et oneribus, tam ordinariis, quam extraordinariis, sint immunes et exempti. Exceptis iis, quae in Generalibus Comitibus, in communi reipublicae causa decernuntur, aut decreta sunt. Similiter ut tanto magis eadem Academia et Collegium, personaeque illius vocationi suae rebusque Divinis vacare possint, ejusdem Serenissimi Regis exemplo statuimus et decernimus, ut omnes ejus Collegii causae quae illi cum Nobilitate aut quibusvis aliis, ratione bonorum intercedere possent, per nostrum aut successorum nostrorum Directorem aut Fiscum in iudiciis defendantur. In reliquis omnibus, salvo manente omni jure ordinario civitatum nostrarum liberarum, ac ceterorum regni nostri Hungariae judicum, sive ecclesiasticorum sive secularium. Ne autem hujus Cassoviae erecti Studii Generalis dignitati ac ornamento quidpiam desit, quod e plenitudine Caesariae Regiae nostrae gratiae illi, membrisque eius conferri potest; Imperiali, et Regio, ac Apostolico nostro Diplomate statuimus, simulque decernimus, ut haec Universitas Cassoviensis, quae ex certa nostra scientia, animo bene deliberato, sanoque, et industrioso, accedente consilio nostro, Imperialis ac Regii nostri roboris firmitate est communita et stabilita, omnibus et singulis privilegiis, immunitatibus, exemptionibus, praeeminentiis, praerogativis, facultatibus, iuribus, indultis et gratiis uti debeat, possit, ac valeat, quibus cetera Gymnasia, Studia Generalia, Academiae et universitates, ubivis locorum et gentium per Imperium Romanum Regna et Provincias omnium Principum Austriacorum, utuntur, fruuntur, potiuntur, et gaudent, quomodolibet, consuetudine vel de iure, supplentes etiam quoscunque defectus tam juris, quam facti, si qui forte in praemissis intervenissent, aut intervenire dici aut allegari possent: specialissime vero Universitatum per imperii fines et Provincias nostras haereditarias erectarum, ut est Coloniensis, Viennensis, Moguntina, Ingolstadiensis, Pragensis, Olomucensis, Graecensis, Tyrnaviensis, iura omnia ac privilegia de Caesariae simul ac Regiae nostrae potestatis plenitudine Cassoviensi hinc Universitati conferimus, damus et donamus, pleno cum effectu, nihil penitus excludendo, cuius ipsa in favorabilibus de iure speciali, aut communi Caesareo, Regio, aut municipali Hungarico, capax de facto censetur, vel in futurum censebitur; quod totum pro expresso hic habendum esse declaramus pariter et confirmamus, non secus, ac si ejus etiam privilegii et gratiae tenor hic descriptus haberetur. Quapropter cum vigore Caesariae nostrae gratiae Rector hujus Universitatis Cassoviensis, ejusque Cancellarius, Decani item facultatum, ac ceteri Doctores, et Professores in aliquo gradu literario constituti, jus habeant ad omnes Doctoratus Licentiatursae, Magisterii Baccalaureatus, ac universim omnium graduum titulis ac ornamentis cohonestandos, quos praevio riguroso examine dignos his ornamentis repperint; volumus etiam consequenter, imo decernimus, ac e Caesariae simul ac Regiae potestatis nostrae plenitudine statuimus, et mandamus, ut omnes sic in Academia hac Cassoviensi promoti Doctores, Licentiati, Magistri, ac Baccalaurei per omnes orbis Christiani, speciatim vero Europae Academias, pro talibus habeantur sintque participes ipso promotionis facto omnium illorum privilegiorum, gratiarum, immunitatum, antelationum exemptionum, quibus ceteri in aliis Academiis gaudent, utuntur, ad fruuntur post adeptos tales gradus; sive iam haec privilegia consistant, in actibus externis, ut sunt disputationes, professiones, examinationes, sententiarum censurae, consessus academici; sive in aliis ornamentis: ut sunt epomides, pilei doctorales, annuli et id genus Academicarum Reipublicae insignia; quae ipsa omnia una cum sceptro, sigillo ac titulis, gradui ac officio cuiusvis competentibus, concessa censentur a Nobis, et de facto conceduntur ante omnes alios Rectori Academico, Cancellario ejusdem, postmodum Decanis Facultatum et Professoribus Academicis. Declaramus hic item nominatim, quod testimonia studiorum seu graduum, ex hac Episcopali Universitate legitima obtenta, debeant admitti a quibuscunque Collegiis,

Academiis, Communitatibus, Capitulis; et ceteris omnibus, cujuscunque gradus et conditionis existant; tam in iudicio, quam extra; et iis, qui ea obtinuerint, omnino prodesse et suffragari, ad consequendos honores non solum seculares, sed etiam Ecclesiasticos; imo et Canonicatus ac alia beneficia, etiam in iis Capitulis ac Ecclesiis, quae in suis candidatis triennale, aut plurimum, pauciorumque annorum in aliqua Academia studium vel gradum Doctoratus requirunt. Demum ad complementum ceterarum gratiarum nostrarum, erga hanc novam Episcopalem Cassoviensem Academiam jam declaratarum et deinceps declarandarum, omnino daturi sumus operam, ut Academia haec nova Cassoviensis in regno nostro apostolico erecta et fundata, ceteris Provinciae Austriae Societatis Jesu Universitatibus signanter Viennensi et Graecensi uniatur ac incorporetur.

Denique, ut nos ipsi, ad ingentis boni ex nova hac Academia suis temporibus ubere cornu promanaturi magnam spem, novam hanc Universitatem, una cum Collegio, et utraque dote tam praesente, quam futura, ac censu et proventibus utriusque, cum omnibus item officialibus ministris et membris, singulari semper parati sumus tueri ope ac patrocinio, commodaque ejus datis occasionibus promovere et augere; praeterea successoribus, haeredibusque nostris, ac Dominis Hungariae, Statibus, Ordinibus, regnicolis tam in Ecclesiastica, quam seculari dignitate, loco gradu constitutis, nec non ceteris, fidelibus nostris, eandem cum omnibus dictis clausulis gratiis, ac privilegiis defendendam promovendam, pluribusque, ubi necessum fuerit, favoribus, gratiis ac privilegiis exornandam, pro affectu, parique cordis nostri regii sensu, enixe commendamus. Academiae novae Cassoviensis acceptationem, approbationem, ratificationem, confirmationem, exemptionem, decretum, et voluntatem, per quoslibet, quorum videlicet quoquo modo interesset, rata haberi observarique debere, neque uspiam, ulloque modo laedi, violari, iisque, quae a Nobis statuta, indulta, firmata, roborataque sunt, contraveniri volumus, et inviolabiliter constituimus. Harum nostrum manus nostrae subscriptione, sigillique, tum bullae aureae, quo ut Romanorum Imperator; secrete (!), quo ut Rex Hungariae utimur, appensione munitarum, vigore et testimonio literarum - Datum per manus fidelis nostri, Nobis sincere dilecti Reverendissimi in Christo Patris Domini Georgii Szelepchény, Colocensis et Bacsensis Ecclesiarum Canonice unitarum Archi-Episcopi, Episcopatus Nitriensis Administratoris, locorumque ac Comitatum eorundem supremi ac perpetui Comitum, Consiliariorum Nostri intimi, ac per dictum Regnum nostrum Hungariae Aulae nostrae Cancellarii, in Arce nostra montis Graecensis Stryiae, die septima mensis Augusti, Anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo. Regnorum nostrorum Romani tertio, Hungariae, et reliquorum sexto, Bohemiae vero anno quinto.

Közölte: *Farkas Róbert: A kassai kath. főgymnasium története. 1657-1895. Kassa, 1895. 42-49.*

Mi, Lipót, Isten kegyelméből római császár, a birodalmat mindig gyarapító, Germánia, Magyarország, Csehország stb.

Emlékezetébe ajánljuk mindenkinek, jelen okmánnyal tudatván azokkal, akit illet. Az első királyi korona, mellyel a halandók között a halhatatlan Istentől felékesítettünk, vagy inkább megterheltettünk, az anyagi vagy apostoli korona volt. Ez hajdan oly sok ország és korona úrnője, oly sok különféle nép és nemzet kormányzója és igazgatója volt, valami egyedülálló módon mindent keblére ölelvén: mindaz, ami az Adria és Fekete-tenger között fekszik, egy névnek: Máriának volt szentelve, az egy igaz hatalmas Isten igaz és jámbor tiszteletében és a szent római apostoli egyház iránti oly sok évszázadon át tartó hű és rendíthetetlen alázatban és engedelmességben. Ezért méltán és joggal nevezték főfő koronának a keresztény koronák között, magát a Magyar Királyságot pedig Európa főfő királyságának. Most azonban, az idők

viszontagságai miatt vagy az égiek haragjából és büntetéséből, a neki alávetett népek kétségkívül nem jelentéktelen vétkei miatt nem csupán külső ellenségei nézik le, kacagnak rajta és fosztották meg csaknem minden hatalmától, díszétől és méltóságától, hanem saját fiai és alattvalói maguk is annyira meggyalázták, elárulták és döbbenetes, szánandó módon megalázták belső szektáikkal, eretnkségeikkel, gyűlölködésükkel, versengésükkel hogy alig lehet ráismerni, ő és övéi nem csupán máshonnan, hanem - és talán leginkább - tőlünk, mint apostoli királytól kérnek segítséget jámbor könnyeik közepette. És mivel az orvoslás jó és helyes módszere szerint mindent az ellentétével kell orvosolni, senki sem kételkedhet abban, hogy az apostoli koronának eme durva vidékét, mely oly sok eretnkség istentelensége és a szekták árulásai, gyűlölködései és versengései révén annyira barbár állapotban van, semmilyen más könnyebb módszerrel nem lehet orvosolni, egyedül ezek ellentétével. Ennekokáért úgy tűnik számunkra, hogy ennek az oly szükséges orvoslásnak sarkpontja egészében talán leginkább azon áll és fordul meg, hogy az eretnkségekkel és szektákkal az igaz, ortodox és ősi vallásosságot és jámborságot, az árulásokkal, gyűlölködésekkel, versengésekkel a hűséget, szeretetet, és a keresztény egységen alapuló őszinte barátságot szegezzük szembe. És mivel semmi sem tart sokáig, amit erőszakkal kényszerítenek rá valakire, és a kifejllett s megerősödött fák könnyebben törnek, mint hajlanak, ezenfelül magukat a betegségeket is, ha hosszadalmasak és megrögzöttek, igen ritkán, vagy nehezen lehet orvosolni, viszont zsenge kortól kezdve szoktatni <a jóra> nem csupán illő, tiszteletreméltó és hasznos, hanem igen könnyű és szükséges is: úgy tűnik tehát, hogy ebből nyilvánvalóan az következik, hogy az országokat és államokat sújtó ezen igen közeli és veszedelmes járványok elhárítására semmilyen más kiválóbb, jelesebb és kézenfekvőbb eszközt, ellenszert és védő orvosságot nem találhatunk, mint az ifjúság jámborságban, jó erkölcsökben és a sokoldalú műveltség teljes fegyverzetében való helyes nevelését. Mivel pedig tudvalevő, hogy ezt, miként maguk ellenségeink is világosan tanúsítják, legalábbis a mi korunkban semmiféle földi halandó és az egész keresztény világ semmiféle rendje nem adja meg nagyobb és biztosabb gyümölcssel, eredménnyel és módszerrel, mint a tiszteletreméltó Jézus Társaság szerzetes atyái: ezért hívünk, tisztelendő Kisdi Benedek egri püspök, Heves és mindkét Szolnok megye örökös főispánja és tanácsosunk, miután Isten és a néhai fenséges III. Ferdinánd császár, dicsőséges atyánk kegyelméből körülbelül tizenkét évvel ezelőtt az egri püspökségre emeltetett, semmit nem óhajtott annyira, mint hogy mind pásztori kötelességeinek, mind mások vele szembeni várakozásainak mindenképpen eleget tehessen. És midőn ezen apostoli királyságunk eme annyi eretnkség és szekta által szorongatott állapotában, melyről beszéltünk, az elnyomott és csaknem teljesen tönkretett katolikus vallás orvoslása végett különféle irányokban tájékozódott, végül semmilyen más hatékonyabb orvosságot nem talált, különösen Felső-Magyarország azon részeinek érdekében, mint ha ugyanezen apostoli királyságunk más főpapjai - leginkább hívünk, Lippay György tisztelendő úr, esztergomi érsek, egyéb, hazáját, Magyarországot szolgáló kegyes munkái között a fent nevezett Jézus Társaság trencsényi kollégiumának és novíciátusának alapítója, valamint a boldog emlékezetű Pázmány kardinális, a nagyszombati akadémia alapítója - buzgalmától és kegyes példájától ösztönözve ugyanezen Jézus Társaság számára királyságunk, Magyarország ama felső részein, és pedig az egyházmegyéjében fekvő Kassán, szabad királyi városunkban, minthogy ezen országunkban, mely a fenti körülmények közé került, minden jónak és bajnak ez a város a kikötője és kulcsa, akadémiát avagy studium generalét alapít és állít fel a Jézus Társaság szabályai szerint (ezen már Pázmány kardinális is nagy erővel fáradozott, mégsem tudta véghezvinni, hanem - mivel a kegyes halál megelőzte - a fent nevezett Kisdi Benedekre hagyta e munka elvégzését), amint ezt igen bőkezűen és nagylelkűen meg is tette, negyvenezer birodalmi tallért, vagyis hatvanezer forintot utalván ki saját vagyonából adomány gyanánt a már említett alapítvány javára. És hogy az oly jámbor és buzgó alapító jámbor, hasznos és szükséges alapítása minél erősebb és szilárdabb legyen,

egyszóval tartósan fennmaradjon, igen alázatosan, az illő kérelemmel fordult hozzánk, hogy az általa szabad királyi városunkban, Kassán (mégpedig a dicső emlékezetű III. Ferdinánd, igen szeretett atyánk és elődünk által melléképületekkel és területekkel együtt - melyeket ugyanezen célra részint már korábban elkülönítettek a város ajándékaként, részint saját pénzen vásárolta meg őket - örökösen adományozott palotában) felállított és javadalmazott gimnáziumot vagy egyetemet, nemcsak mint Magyarország királya, hanem mint választott római császár is, királyi és császári hatalmunkkal és tekintélyünkkel jóváhagyjuk és megerősítjük, és az elénk terjesztett alapítás értelmében a keresztény világ, különösen örökös és szabad királyságaink és Római Birodalmunk többi akadémiái szokásos kiváltságaival és mentességeivel lássuk el és szilárdítsuk meg aranypecsétes oklevelünkben. Ezenfelül, hogy ugyanezen egyetemet egész adományával és kollégiumával, valamint ugyanezen egyetem minden javával és személyével együtt vegyük oly módon a mi és utódaink és örököseink különös atyai védelmébe bárkivel szemben, aki háborgatni akarná, hogy mind maguk a professzorok, mind az akadémiái tanulók más akadémiák szokása szerint szokásos jogaiknak és kiváltságaiknak örvendhessenek. Ezenkívül, hogy kegyelmesen és komolyan utasítsunk mindenkit, aki hatalmunk alá tartozik, bármilyen rendű és állapotú legyen is, hogy azokat, akik szokás szerint és törvényesen a kassai akadémián szerezték akadémiái fokozatukat, éppúgy tartozzanak elismerni és elfogadni más akadémiákon, egyetemeken, városokban, káptalanoknál és egyházaknál, mintha a mondott akadémiái fokozatokat bármely más, igen régi és híres egyetemen érték volna el. Végül pedig, hogy ugyanezen kassai egyetemet, melyet újonnan állítottak fel apostoli királyságunkban, jóindulatúan és kegyelmesen méltóztassunk a Jézus Társaság ausztriai rendtartományának többi egyetemeivel, jelesül a bécsivel és a grácival egyesíttetni és bekebeleztetni.

Mi tehát egyrészt a mondott tisztelendő egri püspök kéréseinek engedve, másrészt a műveltség ügyének előmozdítására való velünk született hajlamtól ösztönözve, a kassai akadémia ezen felállítását, ahogyan megalapították és berendezték, valamint javadalmazását egészében érvényesnek és kedvünkre valónak tartván, a Római Szent Birodalom határain belül császári, Magyarországon pedig királyi hatalmunk teljességéből önként és saját jószántunkból elismerjük, megerősítjük és megszilárdítjuk, s minthogy törvényes és nem csupán a mi apostoli királyságunk számára, hanem a szomszédos országok és tartományoknak is a legnagyobb mértékben hasznos, minden pontjában, záradékában és cikkelyében jóváhagyjuk és engedélyezzük, továbbá császári és királyi és minden más tekintélyünknel fogva, mellyel rendelkezünk, elhatározzuk és elrendeljük, hogy a jövőben is tekintse minden ember, bármilyen rendű-rangú lett legyen is, örök időkre engedélyezettnek, elismertnek és megerősítettnek. És hogy mind az akadémia alapítója számára, aki velünk, az egyházi ügyekkel, a szerzetesrendekkel, a műveltséggel, a jámborsággal, egész hazájával és nemzetével kapcsolatban a legnagyobb érdemeket szerezte az akadémia vagy egyetem saját költségén való felállításával, mind a Jézus Társaság Kassán felállított és általunk megerősített egyetemén működő atyái számára, végül pedig az akadémia összes diákja előtt világosabban kitűnjék császári és királyi kegyes hajlandóságunk, kedvezésünk és kegyünk: először is és mindenek előtt ugyanezen Kassán felállított püspöki akadémiát az egész kollégiummal, a professzor atyákkal és diákjaival egyetemben bárkivel szemben, aki háborgatni és erőszakosan zaklatni akarná, nem csupán a mi császári és királyi felségünknek, hanem örököseinknek és utódainknak is különös védelme alá vesszük, mind a Római Szent Birodalom határain belül, mind Magyarországon és a hozzá csatolt és más módon örökösen fennhatóságunk alá tartozó tartományokban. Megígérvén, hogy mi, és az egyházi vagy a világi rendhez tartozó tisztviselőink és hű hivatalnokaink serényen gondot és fáradságot fordítunk mindarra, ami folyamatos működéséhez, állandó megőrzéséhez, kiváltságainak sértetlenségéhez, a tanulmányok megfelelő voltához és maguknak a diákoknak biztonságához és bántatlanságához hozzájárul. Mivel pedig a vallásos

békességesség és a lelki foglalatosságok nem engedik meg a Jézus Társaság atyáinak sem figyelmük elvonását, sem a többi kényelmetlenséget, melyek a polgári vagy büntető ügyekben való ítélkezés feladatával járni szoktak, továbbá ezen joghatóság alapos okokból apostoli királyságunk törvényei és a bevett - és a katolikusok között nem csupán ezen királyságunkban követett - gyakorlat szerint sem illeti meg a polgári vagy világi előjáróságot, ezért ezen joghatóságot fenntartjuk magunknak, utódainknak és az akadémia rektorának javaslatára általunk és utódaink által kinevezendő és kiküldendő bírák számára, ugyanezen Jézus Társaság erre vonatkozó szent és kegyes rendelkezései szerint. Ugyanis úgy látjuk, hogy sem a kassai rendes előjáróságot, sem a szabad királyi városok bármely más rendes bíróját és előjáróságát nem rövidítjük meg azáltal, hogy nem adunk nekik hatalmat a diákok - különösképpen akadémiai diákok - bebörtönzésére, a felettük való ítélkezésre és zaklatásukra, akik felett az akadémia felállítása előtt sem volt semmiféle joguk és hatalmuk. Ezért tehát szigorúan elrendeljük és előírjuk, ha a diákok vagy az akadémia tagjai közül valakit esetleg tetten érnek valamely bűn elkövetése közben, mihamarább adják át az akadémia előjáróságának. Ezenfelül Lengyelország néhai felséges királya, Báthori István, a Jézus Társaság erdélyi, kolozsvári akadémiajának kegyes alapítója legméltányosabb példájától indítatva és ösztönözve elhatározzuk és elrendeljük, hogy a kassai akadémia és kollégium, nemkülönben hozzá tartozó alattvalóink minden rendes és rendkívüli adó és teher alól élvezzenek mentességet és kiváltságot - kivéve azokat, melyeket az országgyűlésen az állam közös érdekében megszavaznak vagy megszavaztak. Hasonlóképpen, hogy ugyanezen akadémia és kollégium és a hozzá tartozó személyek minél inkább hivatásuknak és a vallásnak szentelhessék magukat, ugyanezen felséges király példájára elhatározzuk és elrendeljük, hogy ezen kollégium mindazon pereiben, melyek a nemesekkel vagy bárki mással vagyoni ügyekben felmerülhetnek, jogügyigazgatónk vagy utódaink jogügyigazgatója védje őket a bíróságokon. Minden más ügyben maradjon sértetlen szabad királyi városaink és országunk, Magyarország többi - akár egyházi, akár világi - bírójának valamennyi más rendes joga. S hogy ezen Kassán felállított studium generale méltóságának és ékességének semmi híja ne legyen, amit császári és királyi kegyünkől rá és tagjaira ráruházhatunk, császári, királyi és apostoli diplománkkal egyszersmind elhatározzuk és elrendeljük, hogy ezen kassai egyetemnek, melyet biztos tudomásunk alapján, lelkünkben jól megfontolván, higgadt és buzgó elhatározásunkat adván hozzá, császári és királyi hatalmunk támaszával erősítettünk és szilárdítottunk meg, legyen kötelessége, lehetősége és módja összesen és egyenként élni mindazon privilégiumokkal, mentességekkel, kiváltságokkal, előnyökkel, előjogokkal, hatáskörökkel, jogokkal, engedélyekkel és kedvezésekkel, melyekkel a többi gimnázium, studium generale, akadémia és egyetem bárhol a Római Birodalomban és minden osztrák herceg országaiban és tartományai-ban bármi módon, szokás vagy jog alapján élnek, melyeket élveznek, melyeknek birtokában vannak és örvendenek; s kipótolunk minden jogi vagy ténybeli fogyatkozást, ha esetleg vannak olyanok, melyek az előbb mondottakban zavarának vagy azt lehet róluk mondani és állítani, hogy zavarhatnak. Legkülönösebben viszont a birodalom határain belül és örökös tartományainkban felállított egyetemek (amilyen a kölni, bécsi, mainzi, ingolstadti, prágai, olmützi, gráci, nagyszombati) minden jogát és kiváltságát ruházzuk rá, adjuk és adományozzuk ezen kassai egyetemnek császári és királyi hatalmunk teljességéből, teljes foganattal, egyáltalán semmit sem zárva ki a kedvezések közül, amiről úgy ítéljük most vagy a jövőben, hogy erre az egyetemre akár különös, akár általános császári, királyi vagy magyar helyhatósági jog alapján alkalmazható - tekintsék úgy, hogy mindezt itt nyomatékosan kinyilvánítjuk és egyszersmind megerősítjük, nem másként, mintha ezen kiváltság és kedvezés tartalma is leírva állna ezen a helyen. Ezért császári kegyünk erejénél fogva ezen kassai egyetem rektora, kancellárja, továbbá a fakultások dékánjai, és a többi doktorok és professzorok, akik valamely tudományos fokozattal bírnak, rendelkezzenek a doktori, licenciátusi jog, magiszteri, bacca-

laureusi és egyáltalán valamennyi fokozat címei és kitüntetései adományozásának jogával mindazok számára, akiket a megelőző szigorlaton méltónak találtak ezekre a kitüntetésekre; azt akarjuk továbbá, sőt császári és királyi hatalmunk teljességéből eldöntjük, elhatározzuk és elrendeljük, hogy mindazok fokozatát, akik ily módon eme kassai akadémián szereztek doktori, licenciátusi jogot, magiszteri és baccalaureusi fokozatot, ismerjék el a keresztény világ, különösen Európa minden akadémiáján, és pusztán a fokozat megszerzésének ténye alapján részesüljenek mindazon privilégiumokban, kedvezésekben, mentességekben, megbecsülésekben és kiváltságokban, melyeknek mások a többi akadémián örvendenek, melyekkel élnek és amelyeket élveznek, miután elnyerték ezeket a fokozatokat; álljanak ezen privilégiumok akár nyilvános cselekményekben, amilyenek a disputák, felavatások, vizsgák, döntések meghozatala, akadémiái ülések, akár más kitüntetésekben, amilyenek a köpenyek, a doktori kalpag, gyűrűk és az akadémiái köztársaság effajta jelvényei; mindezekről úgy ítéljük, hogy azokat a pálcával, pecséttel és a fokozathoz <járó> címekkel együtt, és ténylegesen először is az akadémia rektorának, kancellárjának, aztán a fakultások dékánjainak és az akadémiái professzoroknak adományozzuk. Továbbá határozottan kinyilvánítjuk ezen a helyen, hogy eme püspöki egyetem tanulmányokról vagy fokozatokról szóló bizonyítványait, melyeket valaki törvényesen birtokol, bármely kollégium, akadémia, község, káptalan és bárki más, lett legyen bármilyen rendű-rangú, köteles elfogadni úgy a törvényszéken, mint azon kívül; és egyáltalán legyenek birtokosaik hasznára és segítségére nem csupán világi, hanem egyházi méltóságok, akár kanonoki állások és más javadalmak elnyerésében is; azoknál a káptalanoknál és egyházaknál is, melyek jelölteiktől háromévi, vagy ennél hosszabb vagy rövidebb akadémiái tanulmányokat vagy doktori fokozatot kívánnak meg. Végül pedig ezen új kassai püspöki akadémia irányában eddig nyilvánított és ezután nyilvánítandó kegyeink betetőzésére, teljességgel azon leszünk, hogy ez az új kassai akadémia, melyet apostoli királyságunkban állítottak fel és alapítottak, fogadtassék és bekebelezessék a Jézus Társaság ausztriai provinciájának többi egyetemébe, jelesül a bécsibe és a graciba.

Utoljára pedig, ahogyan mi magunk - ami az eme új akadémiából a maga idején nagy bőséggel áradó rendkívüli jó nagy reményét kelti - mindig készek vagyunk ezen egyetemet kollégiumával, s mind jelenlegi, mind jövőbeli adományaival, ezeknek jövedelmével és bevételeivel, továbbá minden hivatalban lévő tisztviselőjével és tagjával együtt különleges gondoskodásunkkal és védelmünkkel oltalmazni, s alkalomadtán gyarapítani és előmozdítani illő állapotát, ezenkívül királyi szívünk jóakaratában és méltányos érzületében gondosan rábízunk még utódainkra és örökösseinkre, valamint Magyarország uraira, karaira, rendjeire és az ország lakóira is, akár egyházi, akár világi méltóságot, állást, rangot töltenek be, hogy ugyanezen egyetemet minden említett záradékával, kedvezésével és privilégiumával együtt védelmezzék és mozdítsák elő, és - ahol szükséges - ékesítsék fel további kedvezésekkel, kegyekkel és privilégiummal. Azt akarjuk és sérthetetlenül elrendeljük, hogy az új kassai akadémia elismerését, jóváhagyását, helybenhagyását, megerősítését, kiváltságolását, határozatunkat és akaratunkat tartozzék bárki, akit ez bármi módon illet, érvényesnek tekinteni és tiszteletben tartani, és sehol, semmiképpen se sértsék meg, szegjék meg és szálljanak szembe azzal, amit elhatároztunk, adományoztunk, megerősítettünk és megszilárdítottunk. Eme sajátkezű aláírásunkkal, pecsétünk, valamint általunk mint római császár által használt bullánk és magyar királyi titkos pecsétünk ráfüggesztésével megerősített oklevelünk erejével és tanúságával. - Kiadtuk őszintén szeretett hívünk, Szelepcsényi György úr, Krisztusban tisztelendő atya, a törvényesen egyesített kalocsai és bácsi egyházak érseke, a nyitrai püspökség helynöke, ugyanezen helységek és megyék örökös főispánja, belső tanácsosunk és mondott királyságunkban, Magyarországon udvari kancellárunk keze által, a stájerországi gráci hegyen lévő várunkban, az Úr 1660. évében, augusztus hó hetedik napján, a Római

Birodalomban való uralkodásunknak harmadik, a magyarországinak és a többinek hatodik, a csehországinak pedig ötödik évében.

40.

III. Károly magyar király megerősíti Keczer Sándornak és feleségének a kassai jezsuita akadémia részére tett alapítványát, amellyel az intézmény kánonjogi tanszékének létrehozását támogatják.

Bécs, 1713. november 7.

Karl III., König von Ungarn bestätigt die Stiftung von Sándor Keczer und seiner Frau, welche sie für die Jesuitenakademie zur Unterstützung der Aufstellung eines Lehrstuhls für Kanonisches Recht machten.

Wien, 7. November 1713

Hungarian King Károly (Charles) III confirms the foundation made by Sándor Keczer and his wife for the Jesuit Academy of Kassa, in the order to establish the department of the canonical law in the institute.

Vienna, 7 November 1713.

„Nos Carolus Sextus, Dei gratia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus ac Germaniae, Hispaniarum. Hungariae, Bohemiae etc. Rex. Memoriae Commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit Universis. Quod pro parte et in persona Fidelis nostri Religiosi et Honorabilis Patris Gabrielis Hevenessy e Societate Jesu, qua toties Provinciae Austriaco Hungaricae ejusdem Societatis Praepositi Provincialis, et consequenter Rectoris et Academiae, seu Universitatis in Regia et Libera Civitate nostra Cassoviensi fundatae, sub cura Praefatae Societatis Jesu Religiosorum existentis, exhibitae sunt Nobis et praesentatae certae quaedam Fidelium aequae Nostrorum Honorabilium Capituli Ecclesiae Agriensis, de at super Fidelis pariter nostri Egregii Alexander Keczer de Lipócz et Conthoralis ejusdem Nobilis Dominae Sophiae Sándor, Fissione, Dispositione, Donatione et Foundatione Testimoniales ipso Sabbatho proximo ante Dominicam Secundam Epiphaniae Domini, Anno ejusdem Millesimo septingentesimo duodecimo, proxime praeterito, sub sigillo dicti Capituli Agriensis usitato et authentico emanatae, quibus mediantibus suprafati Alexander Keczer, et Sophia Sándor Conjuges animo suo revolvantes, quantum ad Majorem Dei gloriam et Ecclesiae Catholicae incrementum collaturi essent, si in praefato Civitate nostra Cassoviensi dictae Societati Jesu Collegium fundaverint, licet enim dicti Religiosi Societatis Jesu Cassovienses Academiam seu Universitatem a Reverendo condam Benedicto Kisdy Episcopo Agriensi, adhuc Anno Millesimo sexcentesimo quinquagesimo septimo; liberaliter fundatam habere pro Collegio tamen ac docendo Iure Canonico nulla adhuc ibidem Foundatione provisi esse comperirentur: Unde, ex singulari suo erga praelibatam Societatem Jesu affectu, sed potissimum propagandae Dei Omnipotentis gloriae desiderio, ac pro totius Ecclesiae Catholicae incremento, aliisque quam plurimis justis, legalibus et relevantibus de causis, animos ipsorum ad id permoventibus, certa bona sua, per eosdem Virtute et industria acquisita

et in quinquaginta Millium florenorum Rhenen. Summa per Ipsos legitime possessa, in eadem omnino integrali quinquaginta Millium florenorum Rhenensium Summa, praefatis Patribus Societatis Jesu Cassoviensis pro erigendo ibidem Collegio, et ultra alias Doctrinas tradendo seu docendo Jure etiam Canonico, sponte ac motu proprio, modis, formis et sub conditionibus, in antelatis Literis Fassionibus testimonialibus uberius expressatis, dedisse, donasse, dictisque Collegii Fundatione instituisse et stabilivisse dignoscebantur, tenore infrascripti. Supplicatum itaque exstitit Matti nostrae nominibus et in personis praefatorum Patris praepositi Provincialis, nec non Rectoris, ac caeterorum Patrum et Fratrum praedictae Societatis Jesu Collegii Cassoviensis debita cum Instantia humillime quatenus Nos praememoratas dictorum Alexandri Keczer, et Sophiae Sándor Coniugum Literas Fassionales modo praedeclarato emanatas, omniaque et singula in eisdem contenta, ratas gratas et acceptas habentes, Literis Nostris Privilegialibus Testimonialibus uberius denotatis, nostrum Regium Concensum, benevolum pariter praebere dignaremur, et Assensum. (...) Nos itaque pro solita nostra in Deum pietate et solerti in universis iis, quae ad Majorem Cultus Divini promotionem et Orthodoxae Romano-Catholicae fidei propagationem, Religiosorumque Ordinum (quorum devotis ad Deum fuis et fundendis precibus ac suffragiis, fausta et felicia suscepti Regiminis gubernacula Nos habituras pie confidimus) incrementum conferre, aut quidpiam momenti addere possent, magis magisque ampliandis, dilatandis et stabiliendis, cura et solitudine, peculiarique etiam nostro Regio, qua erga praefatum devotum, Nobisque gratum et acceptum praelibatae Societatis Jesu Ordinem, tamquam de Ecclesia Dei, et Republica Christiana bene meritum, ducimur affectu, humillima etiam antelatorum Patris Praepositi Provincialis, nec non Rectoris ceterorumque Patrum et Fratrum Societatis Jesu repetiti Collegii Cassoviensis supplicatione, nostrae modo, quo supra facta Matti, Regia benignitate exaudita, clementer et admissa praememoratus antefati Capituli Ecclesiae Agriensis Testimoniales, in iisdem contentas saepefactorum Alexandri Keczer et Sophiae Sándor Fassionales, non abratas, non cancellatas, nec aliqua sui in parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes, praesentibusque literis nostris Privilegialibus de verbo ad verbum, sine diminutione, aut augmento aliquali, insertas et inscriptas, quo ad omnes earundem Continentias, clausulas et Articulos, eatenus, quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earundem Veritas suffragatur, ratas, gratas, et acceptas habentes, praemissis, Dationi, Donationi et Fundationi, aliisque omnibus et singulis, in praeinsertis Literis Fassionibus, Testimonialibus, clarius et uberius contentis et expressis vigore benignissimae Resolutionis nostrae, per Cameram nostram Caesareo Aulicam Cancellariae nostrae Regiae Hungaricae aequae Aulicae, sub dato diei adhuc duodecimae praeteriti mensis Maji, Anni nunc currentis infrascripti, Decretaliter intimatae, et ut dicti Religiosi Societatis Jesu memorati Collegii Cassovinesis praedeclarata Bona Fundationalia immobilia, non nisi Titulo redemptibili, adeoque absque Fiscis nostri Regii praejudicio te nere et possidere valeant, nostrum Regium Consensum praebuimus. Imo praebemus benevolum pariter et Assensum: Salvo Jure alieno Harumstrarum Secreto majori Sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur, impendenti communitarum, Vigore et Testimonio Literarum. Datum in Civitate nostra Vienna Austriae die Septima Mensis Novembris, Anno Dni Millesimo Septingentesimo decimo tertio, Regnorum nostrorum Romani Tertio, Hispaniarum Undecimo, Hungariae vero, Bohemiae et Reliquorum, Anno aequae Tertio.

Közlöte: *Farkas Róbert: A kassai kath főgymnasium története. 1657-1895. Kassa, 1895. 73-77.*

Mi, VI. Károly, Isten kegyelméből választott római császár, a birodalmat mindig gyarapító, Germánia, Hispánia, Magyarország, Csehország stb. királya. Emlékezetébe ajánljuk mindenkinek, jelen okmánnyal tudatván azokkal, akit illet.

Hívünk, a Jézus Társaság tagja, Hevenessy Gábor kegyes és tisztelendő atya, mint ugyanezen Társaság sokszor említett osztrák-magyar provinciájának tartományfőnöke, továbbá a szabad királyi városunkban, Kassán alapított, a fent említett Jézus Társaság szerzetesei vezetése alatt működő akadémia avagy egyetem rektora részéről és személyében elénk terjesztetett és bemutatott előttünk egy bizonyos tanúságlevél híveink, az egri egyház káptalan tisztelendői, ezenfelül pedig ugyancsak hívünk, a nemzeti lipóczi Keczer Sándor és hitvese, a nemes Sándor Zsófia asszony nyilatkozatával, rendelkezésével, adományával és alapításával, melyet a nevezett egri káptalan szokásos és hiteles pecsétje alatt bocsátottak ki az Úr 1712. évében, tavaly, az Úr megjelenésének második vasárnapja előtti utolsó szombaton; ezen tanúságlevél útján megtudtuk, hogy a fent nevezett Keczer Sándor és Sándor Zsófia házaspár, megfontolván lelkükben, mennyire hozzájárulnának Isten nagyobb dicsőségéhez és a katolikus egyház gyarapodásához, ha fent nevezett városunkban, Kassán kollégiumot alapítanának a mondott Jézus Társaság számára (ugyanis a Jézus Társaság mondott kassai szerzeteseiről tudvalevő, hogy bár van akadémiajuk avagy egyetemük, melyet a néhai tisztelendő Kisdy Benedek egri püspök alapított bőkezűen még az 1657. évben, a kánonjog kollégiuma és tanítása ügyében azonban még semmiféle ott tett alapítvány nem gondoskodott róluk); ezért, az említett Jézus Társaság iránti különleges buzgalmukban, de leginkább a mindenható Isten dicsőségének terjesztése iránti óhajukban, az egész katolikus egyház gyarapodásáért, valamint számos más jogos, törvényes és illő okból, melyek lelküket erre indították, bizonyos javaikat, melyeket ugyanők erényükkel és szorgalmukkal szereztek és ötvenezer rajnai forint összegben törvényesen birtokolnak, ugyanezen teljes ötvenezer rajnai forintnyi összegben egy kollégium ottani felállításának és az egyéb tudományok mellett a kánonjog oktatásának avagy tanításának érdekében önként és saját elhatározásukból, az említett nyilatkozattevő tanúságlevélben bővebben kifejtett módon, formában és feltételekkel a kassai Jézus társaság fent nevezett atyáinak adták, adományozták, és a kollégium alapításával a nevezetteknek rendelték és juttatták, az alulírott okmány tartalma révén. Így hát a fent nevezettek: a tartományfőnök atya, nemkülönben az akadémia rektora és a fent nevezett Jézus Társaság kassai kollégiumának többi atyái és testvérei nevében és személyében igen alázatosan könyörögtek Felségünknek az illő kérelemmel, hogy a mondott Keczer Sándor és Sándor Zsófia házaspár említett nyilatkozatát, melyet a fent leírt módon bocsátottak ki, és mindent, amit tartalmaz, összesen és egyenként érvényesnek és kedvünkre valónak fogadván el, méltóztassunk kiváltságlevelünkben bővebben rögzítvén kegyes királyi egyetértésünket és hozzájárulásunkat kinyilvánítani. (...)

Mi tehát, Isten iránti szokásos jámborságunk és mindazon dolgokban való hozzáértő gondoskodásunk s figyelmünk szerint, melyek hasznosak lehetnek Isten tiszteletének további előmozdításában, az ortodox római katolikus hit terjesztésében és a szerzetesrendek gyarapodásában (jámborul hisszük, hogy e rendek Istenhez intézett és ezután bőségesen intézendő kegyes imái és közbenjárása segítségével megkezdett uralkodásunkban kormányzásunk üdvös és áldásos lesz), vagy jelentősen hozzájárulhatnak szüntelen növekedésükhöz, terjedésükhöz és megerősödésükhöz, továbbá különös királyi jóindulatunkban, mellyel a fent nevezett kegyes, számunkra kedves és szívesen látott Jézus Társaság rendje iránt Isten egyháza és a keresztény állam körüli érdemei miatt viseltetünk, valamint az említett tartományfőnök atya, rektor és a Jézus Társaság mondott kassai kollégiumának többi atyáinak és testvéreinek legalázatosabb kérésére, melyet a fenti módon intéztek felségünkhöz s mi királyi kegyességgel hallgattunk meg és fogadtunk, az egri egyház mondott káptalanjának említett tanúságlevelét és

ennek tartalmát, a gyakran említett Keczer Sándor és Sándor Zsófia nyilatkozatát - mely nem érvénytelen és semmis, és egyetlen részében sem gyanús; ellenkezőleg: egyáltalán minden hibától és gyanútól mentes (ezt szóról-szóra, minden hozzáadás és elvétel nélkül beiktattuk és bevezettünk jelen kiváltságlevelünkbe, egész tartalmát, minden cikkelyét és záradékát illetően) - minthogy jogszerűen és törvényesen bocsátották ki, és az igazság is érvényesülése mellett szól, érvényesnek és kedvünkre valónak fogadván el, legkegyesebb határozatunk erejénél fogva, melyet Udvari Magyar Királyi Kancelláriánkkal Császári Udvari Kamaránk útján határozatilag tudattunk alulírt folyó év múlt hó, május 12. napi dátummal, és hogy a Jézus Társaság említett kassai kollégiumának mondott szerzetesei a leírt alapítványi ingatlan javakat - megváltható jogon, királyi kincstárunk kára nélkül - birtokolhassák és bírassák, királyi beleegyezésünket adtuk a fentiekhez: az ajándékozáshoz, adományozáshoz és alapításhoz, és minden máshoz összesen és egyenként, amit csak az előbb beiktatott nyilatkozattevő tanúságlevelek világosabban és bővebben tartalmazznak és kifejeznek. Ezenfelül - mások jogainak megsértése nélkül - kegyes egyetértésünket is kifejezzük ezen, általunk Magyarország királyaként használt titkos nagy függőpecsétünkkel megerősített levelünk tartalma és tanúsága révén. Kelt városunkban, az ausztriai Bécsben, az Úr 1713., a Római Birodalomban való uralkodásunk harmadik, hispániai uralkodásunk tizenegyedik, magyarországi, csehországi és többi uralkodásunknak szintén harmadik évében, november hó hetedik napján.

41.

Pázmány Péter esztergomi érsek, Magyarország prímása adományával megalapítja és a jezsuita rendre bízta a Nagyszombati Egyetemet.

Bécs, 1635. október 18.

Erzbischof von Gran, Fürstprimas von Ungarn Péter Pázmány gründet durch seine Schenkung die Universität von Tyrnau (Nagyszombat) und übergibt sie dem Jesuitenorden.

Preßburg, 12. Mai 1635

By his grant Bishop Péter Pázmány of Esztergom, Primate of Hungary, establishes the University of Nagyszombat and entrusts it to the Jesuit Order.

Pozsony, 12 May 1635.

Nos Petrus, Miseratione Divina, sanctae Romanae Ecclesiae, Tituli Sancti Hieronymi Illyricorum Presbiter Cardinalis Pazmany, Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis Archiepiscopus, loci eiusdem Comes Perpetuus, Primas Regni Hungariae, sanctaeque Sedis Apostolicae Legatus natus, Summus Secretarius et Cancellarius, ac Sacrae, Caesareae, Regiaeque Mattis Intimus Conciliarius etc. Saepe Nobiscum anxie expendent, qua ratione et Catholicam Religionem in Hungaria propagare, et Nobilissimae Gentis Hungaricae dignitati consulere possemus; inter caetera adiumenta primum illud occurrebat, ut aliqua studiorum Universitas erigeretur, in qua et animi bellicosae Nationis mansuescerent, et idonei, tam regendis Ecclesiis, quam Reip. administrandae informarentur. Neque Nobis animus aut

conatus ad hanc rem defuit; verum et clades Patriae, et aliae cumprimis necessariae foundationes hucusque obstitere, quo minus desiderio nostro satisfacere possemus. Nunc vero Deo benedicente, conatusque nostros coelesti favore prosequente, aliquae nobis facultates suppetunt, quibus si non pro rei magnitudine certe pro afflictæ huius Patriæ conditione, aliquod cum gratia Dei facere posse, videmur. Egimus cum Addm Rndo Patre Mutio Vitelesco, Societatis JESU Praeposito Generali, ut erectioni Universitatis In Collegio Tyrnaviensi Patrum Societatis JESU assentiretur: eiusque curam omnem ac gubernationem in Societatem recipiendo, sequentibus conditionibus ac modis administrari velit. Cum igitur pro zelo gloriae Dei, ac Religionis promovendæ nostram oblationem nomine Societatis universae Pater Generalis acceptarit: Nos quoque ultra priorem iam factam, et in omnibus punctis illaesam permanentem Collegii Tyrnaviensis foundationem et redditus alios, quos hucusque habuit Collegium Tyrnaviense, R. P. Georgio Dobronoky, Rectori Collegii Societatis JESU Tyrnaviensi simul et semel in talleris sexaginta millia florenorum Hungaricorum per manus tradidimus. Insuper liquidi debiti Syngrapham Caesaream quadraginta millium florenorum, per eundem Prem Rectorem Societati consignavimus; ut, sic in toto contum millium florenorum summa constitueretur. Hanc igitur summam volumus imprimis extra Hungariam in loco securo, vel emptioni bonorum utilium vel censibus constituendis, ita Societas applicet, ut ex fructibus illius summae et collegii cum Scholis aedificatio a fundamentis acceleretur, et Professores necessarij sustententur. Finito collegii et Scholarum aedificio necessario, et toto etiam centum millium Capitali ad censum, vel ad bonorum emptionem plene elocato, ex eius postmodum censu totali, mille floreni annui pro nutrimento pauperum Studiosorum, in Bursa S. Adalberti, per Nos Tyrnaviae erecta, (etiamsi dicta Bursa commutatione domus alias in aedes transferetur) applicentur. Haec tamen pensio, uti praemisimus, non obligat Societatem, nisi et dicta aedificia absolvantur et residua etiam quadraginta millia (e quibus solis pensioni Bursae S. Adalberti provisum in mille florenis volumus) a Sua Caesarea Matte ad bonorum utilium, aut census emtionem obtineantur, et elocentur. Quod si successu temporis, Deo Hungariam a Turcico iugo liberante, opportunior urbs occurrat pro Universitate, liberum sit societati hanc nostram foundationem una cum Universitate alio transferre; dummodo tamen extra Diocesim Strigoniensem non extrahatur, et Collegio etiam Tyrnaviensi prior sua fundatio permaneat illaesa. Si autem (quod Clementissimus Deus avertat) Universitas in Hungaria continuari non posset; sed iniuria hostium externorum, aut domesticorum., Patres Societatis ita exesse contingeret, ut spes alicuius brevis redditus omnino interciperetur, obligata sit in hoc casu Societas censum ac fructus praedictae summae capitalis in usum Clericorum Hungarorum ita extra Hungariam erogare, ut Sacerdotio idonei Iuvenes erudiantur, ac Sacris initiati in Hungariam redire sint adstricti. In casu absentiae Patrum Societatis ab Ungaria, si spes sit, nonnisi brevi annorum decursu abfuturam, servari volumus interea censum omnem ad reparanda post reditum Collegii damna (quae in huiusmodi moribus evenire solent) vel ad providendum personis alio migrantibus, censualem pecuniam applicari. Quod si vero post quocunque annorum decursum in Hungariam redire, ac Universitatem continuare societati integrum fuerit; volumus immutabiliter, ut, Clericorum educatione cessante, summae a Nobis assignatae fructus ad priorem Universitatis usum a Patribus Societatis applicetur, Universitasque continuetur. Tenebitur etiam Societas Tyrnavie, hoc ipso praesenti anno Millesimo, Sexcentesimo, Trigesimo quinto, unum cursum Philosophicum inchoare, Successivis vero consequenter annis tres Philosophici cursus, una cum Ethica et Mathematica habeantur, cum duobus Scholasticae Theologiae Professoribus. Insuper unus Sacrae Scripturae Interpres, casuum alter, tertius controversiarum, sicut et linguae Sanctae Professor in hac Universitate sit, promotiones ad gradus Academicos more alibi consueto peragantur. Successoribus autem nostris Archiepiscopis Strigoniensibus, ac Sede vacante, Capitulo Strigoniensi, etsi nullum aliud Ius in hanc Universitatem per nos erectam concedi volumus praeter eam, quae iure

communi concessa est ordinariis locorum, eisdem tamen Successoribus, ac Sede vacante Capitulo Strigoniensi auctoritatem damus, ut obligationes hisce literis nostris specificatas, a Patribus Societatis JESU acceptatas, diligenter adimpleri et observari facere possint et teneantur. Salva tamen in omnibus Professorum quiete, salvo item lectionum cursu, et modo Societatis, quem iuxta suum Institutum in regendis servat Academiis. Successoribus item Nris, ac Sede vacante, Capitulo Strigoniensi Universitatem hanc valde commendatam esse volumus, commendamusque. Quae omnia, ut a nobis pura et sincera intentione religionis Catholicae promovendae, ac Patriae charissimae sublevandae fiunt, ita DEUM optimum ex animo precamur, adoretur sacrificium, hoc bonae voluntatis, foundationique nostrae uberem benedictionem largiatur, ut Magnificum nomen eius laudetur, et glorificetur in aeternum. Datum Posonii in Curia nostra Archiepiscopali XII. Mensis Maii Anno Domini M.DCXXXV.

Közölte: *Fejér György:* Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Budae, 1835. 15-17. - *Török János:* Magyarország primása. Pest, 1859. II. 140-142. - *Egyetemi Okmánytár.* Buda, 1869. 11-12. - *Pauler Tivadar:* Egyetem története. I. Bp. 1880. Füg. 1. sz. - *Margitai Antal:* Szabálykönyv. I. Bp. 1903. 44-51. - *Papp József:* Hagyományok és tárgyi emlékek. Bp. 1982. 161-164.

Mi, Pázmány Péter, Isten irgalmából a római szentegyháznak az illyriai szent Jeromosról címzett bíborosa, az esztergomi székesegyház érseke és ugyanazon hely örökös főispánja, Magyarország primása, az apostoli szentszék született követe, fő- és titkos kancellár és ő szentséges császári és királyi Felségének belső titkos tanácsosa stb. Gyakran aggodalmasan fontolgatva magunkban, hogy miképen terjeszthetnők a katolikus hitet Magyarországon és hogyan segíthetnénk a legnemesebb magyar nemzet tekintélyén, a többi segédeszközök között az jutott elsőnek eszünkbe, hogy állíttassék a tudományoknak valami egyeteme, a melyben a harcias nemzetnek bátorsága is szelídülne és mind az egyház kormányzására, mind az állam igazgatására alkalmassá képeztetnék. Nem is hiányzott bennünk sem a szándék, sem a törekvés ezen dolgokra, mind úgy a hazát ért csapások, mind más felette szükséges alapítványok ellene állottak eddig annak, hogy óhajunknak eleget tehessünk. Most azonban, mivel Isten megáldván és törekvésünket régi kegyelmével kísértvén, valami vagyonunk éppen van, mellyel, ha nem is valami nagy dolgot, de ezen lesújtott haza jólétére bizonyára valamit Isten kegyelméből tehetünk. Ezért tárgyaltunk a nagyon tisztelendő Mutius Vitellescus atyával, a Jézus-társaság prépost generálisával, hogy egyezzek bele az egyetemnek a Jézus-társasági atyák nagyszombati collegiumában való felállításába s annak egész gondját és kormányzását a társaságra vévén, legyen szíves azt a következő feltételekkel és módokon kormányoztatni. Mivel tehát az Isten dicsősége és a vallás előmozdítása iránt való buzgalomból ajánlatunkat az egész társaság nevében elfogadta, mi is a nagyszombati collegiumnak már előbb tett s összes pontjaiban érintetlen megmaradó alapítványon és azokon a bevételen felül, melyekkel az a nagyszombati collegium addig bírt, egyszer és mindenkorra hatvanezer magyar forintot adtunk tallérokban tisztelendő Dobronoky György atyának, a Jézus-társaság nagyszombati collegiuma rektorának kezéhez. Azonfelül egy császári kötelezvényt negyvenezer forint adósságról a társaságra ruháztunk át ugyanazon rektor atya által, hogy így összesen százezer forintnyi összegből álljon. Tehát akarjuk, hogy ezt az összeget az a társaság legelőször is Magyarországon kívül biztos helyen vagy hasznos javak vételére, vagy kamatozásra úgy fordítsa, hogy annak a tőkének gyümölcseiből a collegiumnak az iskolákkal együtt alapjából való újraépítése is siettesse, a szükséges tanárok is eltartassanak. Befejeztetvén a collegiumnak és iskolának szükséges épülete és a százezer forintnyi tőke is kamatra, vagy birtokvásárlásra teljesen elhelyeztetvén, ennek ezután járó egész jövedelmében évi ezer forint fizetessék be a szegény tanulók táplálkozására általunk Nagy-Szombatban alapított Szent Adalbert-féle

segélyegyletbe (még hogyha az a nevezett segélyegylet a ház megváltoztatásával más épületbe is vitetnék át). Ez az évjáradék, mint fent előrebocsátottuk, nem kötelezi a társaságot, csak ha már a nevezett épületek befejeztettek és a fennmaradó negyvenezer forintot is (amelyből a Szent Adalbert-féle segélyegylet évjáradékáról is ezer forinttal akarunk gondoskodni) ő császári Felségétől hasznos javak vételére vagy kamatoztatásra megkapják és elhelyezték. Hogyha pedig idő folytán Isten megszabadítván Magyarországot a török járom alól, alkalmasabb hely találkozik az egyetem számára, szabad legyen a társaságnak ezt a mi alapítványunkat az egyetemmel együtt máshova áttenni; mindazonáltal még se vonassék ki az esztergomi egyházmegyén kívül és sértetlenül maradjon meg a nagyszombati collegiumnak is az ő előbbi alapítványa. Ha pedig (amit a legkegyelmesebb Isten fordítson el), nem folytatható az egyetem Magyarországon, hanem a külső vagy belső ellenségek mostoha volta miatt az történnék, hogy a társaság atyái úgy eltávoznak, hogy rövid idő alatt leendő visszatérésüknek még a reménye is teljesen megsemmisül, ez esetben köteles a társaság a fent nevezett tőkeösszeg kamatját és gyümölcseit magyar növendékpapok javára Magyarországon kívül úgy fordítani, hogy papi rendre alkalmas ifjak képeztesse ki és a felszenteltek köteleztesse Magyarországra visszatérni. A társaság atyáinak Magyarországtól való távollétének esetében, ha remény van arra, hogy csak rövid ideig lesznek távol, akarjuk, hogy eközben minden kamat tartassék fenn, a társaság visszatérte után azon károk megtérítésére, (melyek az efajta költözködéseknel elő szoktak fordulni), vagy évi pénz fizetessék a máshová költözködő személyek ellátására. Hogyha pedig néhány év leforgása után módjában lesz a társaságnak Magyarországra visszatérni és az egyetemet folytatni, akarjuk megmáshíthatatlanul, hogy, megszűnván a növendékpapok nevelése, fordítsák a társaság atyái az általunk adott összeg gyümölcsét az egyetem előbbi céljára és folytassák az egyetemet. Köteles legyen a társaság még a jelen ezerhatszázharminczötödik esztendőben egy bölcsészeti tanfolyamot megnyitni, a következő években pedig fokozatosan három bölcsészeti tanfolyam legyen, az erkölcstannal és szám-tannal együtt a scholastica theologia két tanárával. Azon felül legyen ezen az egyetemen a szent írásnak egy magyarázója, egy másik a jogi eseteknek, egy harmadik a vitáknak és úgyszintén a szent nyelvnek tanára; az akadémiai rendfokozatokra való felavatások is a másutt érvényes szokás szerint történjenek. Habár ami esztergomi érseki utódainknak és széküresedés esetében az esztergomi káptalannak ebben az általunk alapított egyetemben semmi többet nem akarunk engedni azon kívül, a mik általános jog szerint a megyés püspöknek meg vannak engedve, de mégis hatalmat adtunk ezeknek az utódoknak, és széküresedés esetében az esztergomi káptalannak, hogy az ezen levelünkben körülírt és a Jézus-társaság atyáitól elvállalt kötelezettségeket pontosan teljesíthetik és figyelemben tarthatják és kötelesek is erre. Mindazonáltal épségben maradván a tanárok nyugalma, úgyszintén a tanfolyamok menete és a társaság módja, melyet az ő szervezeti szabálya szerint az akadémia kormányzásában követ. Továbbá a mi utódainknak és széküresedés esetében az esztergomi káptalannak, akarjuk, hogy ez az egyetem igen nagyon figyelmébe legyen ajánlva és ajánljuk is nagy szeretettel nekik ennek a gyarapítását és magasabbra emelését. Mind ezeket amily igazán a katolikus vallás előmozdításának és legkedvesebb hazánk felsegélésének tiszta és igaz törekvéséből tesszük, úgy könyörgünk lelkünkben a legjobb Istenhez, hogy vegye észre jóakaratusunknak ezt az áldozatát és áldja meg bő áldásával ezt a mi alapítványunkat, hogy örökre dicsértessék és dicsőíttessék az ő nagy neve. Kelt Pozsonyban, a mi érseki kúriánkban, május hó 12-én, az Úrnak 1635-ik esztendejében.

II. Ferdinánd magyar király megerősíti Pázmány Péter alapítását és a nagyszombati egyetemet felruházza az egyetemeket megillető jogokkal.

Bécs, 1635. október 18.

Ferdinand II., König von Ungarn bestätigt die Gründung von Péter Pázmány und stattet die Universität von Tyrnau (Nagyszombat) mit den gebührenden Rechten aus.

Wien, 18. Oktober 1635

Hungarian King Ferdinánd II confirms the foundation made by Péter Pázmány and grants the University of Nagyszombat with all the rights.

Vienna, 18 October 1635.

Nos Ferdinandus II. Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Ab eo statim tempore, quo Divina favente Clementia plurium Provinciarum, Regnorum item, ac ipsius etiam Imperii Romani suscepimus Gubernacula, nihil antiquius, et prae oculis praesentius unquam habuimus, quam ut subditorum saluti inprimis et Provinciarum Nobis commissarum securitati, ita adiuvante Deo consuleremus, ut in iis consumata quaedam virtutum omnium effloresceret dignitas, et Religionis Catholicae veritas, ubi vigeat, inconcussa persisteret, ubi labefactata fuerat, repararetur, cultus divinus ubique propagaretur, status Ecclesiasticus simul et Politicus nativum sibi servaret splendorem, omnes denique industriae nervos eo contulimus, ut in omnibus Imperii, Iurisque nostri Regnis ac Provinciis ea excogitarem media, mandaremque executioni, quae omnium sapientum virorum iudicio ad formandam, et in disciplina christiana continendam Rempublicam habita semper sunt efficacissima. Quapropter cum inter haec curarum Nostrarum aestuaria constituti, in eo consistere reperissemus omne Christiani hominis praesidium, ut literis omnibus cumulate instructus, Deo ante omnia, sibi postmodum, ac demum Patriae, Principique suo fidelem ac salutarem in omnibus pro suo statu, et professione navaret operam ; conati sumus, ut in Regnis et Provinciis nostris publica magnis sumptibus erigeremus Seminaria studiorum, e quibus emenso literarum curriculo tam regendae in Civilibus Reipublicae, quam gubernandis in spiritualibus Ecclesiis utilissimi prodirent Administri. Imitati scilicet in hoc sumus gloriosae ac felicissimae memoriae Maiores nostros Ferdinandum I. Imperatorem, Avum, Rudolphum Patruelem, itidem Imperatorem, et ipsum etiam piissimae memoriae Parentem nostrum Carolum, Austriae Archiducem, quorum singuli probe intelligentes, quantum ad Christiani Imperii maiestatem conferat doctorum hominum copia, suo praesertim illo, ac nostro hoc etiam aevo per tot haereses calamitoso, non tantum illos Caesareo sunt complexi favore, sed stabilia etiam Gymnasia, et Universitates iisdem erexerunt. Non solum autem nos ipsi in persona, ut talia fierent, elaboravimus, sed reliquos etiam Aulae, et ditionum Nostrarum Principes viros, qui ad similia praestanda idoneis a Deo facultatibus instructi videbantur, exemplo nostro provocavimus, ut et ipsi in sortem gloriosi nostri conatus accurrerent, quod et cumulate praestitum a pluribus magno animi gaudio vidimus. Raro, nec antea in Hungaria viso exemplo enituit inter hos magni meriti Viros Principes Reverendissimus in Christo Pater Dominus Petrus, Sacrae

Romanae Ecclesiae Cardinalis Pazmany, Archiepiscopus Strigoniensis, qui experientia doctus, quantum contra grassantium haeresum assultus, et contra quamlibet malorum turbam exacta litterarum omnium valeret tractatio, probeque itidem cognoscens, quantum per orbem universum in earundem litterarum humaniorum pariter ac divinarum professione Patrum Societatis JESU valeret industria, iisdem Tyrnaviae, Civitate scilicet Nostra Regia, et Suae Dioecesis Strigoniensis sat opportuna, Studium Generale, seu Universitatem iuxta Societatis Constitutiones, glorioso fundavid exemplo, et praeter priorem Collegii ab Imperatore Rudolpho secundo gloriosae memoriae de summi Pontificis consensu fundati, dotem, e proprio suo peculio, dedit etiam sexaginta millia florenorum in eiusdem Foundationem, assignavitque de facto in dotem syngrapham liquidi debiti a Nobis, vel Successoribus, aut haeredibus Nostris persolvendi, ut sic in plenam Universitatis dotem, summa centum millium florenorum constitueretur. Ut igitur haec tam utilis, et necessaria fundatio, Nostra quoque Imperiali ac Regia autoritate nixa, et firmior consisteret, et maiore dignitate effloresceret, memoratus Dominus Cardinalis debita cum instantia petivit a Nobis, ut non modo tanquam Rex Hungariae, sed etiam ut Electus Romanorum Imperator Gymnasium seu Universitatem in Regia et Libera Civitate Nostra Tyrnaviensi per ipsum erectam, approbaremus simul, ac iuxta tenorem Foundationis suae Nobis exhibitum confirmaremus, etiam consvetis Academiarum Privilegiis exornaremus. Insuper ut eandem Universitatem cum totali sua dote, ac Collegio ita in nostram, Successorum, Haeredumque nostrorum specialem recipere protectionem, ut simul etiam omnibus serio, demandaremus quatenus ad gradus Academicos in Universitate Tyrnaviensi promoti, in aliis quoque Academiis, Urbibus, Capitulis, Ecclesiis, non secus admitti debeant, quam si in quacunque antiquissima ac celeberrima Universitate dictos gradus Academicos fuissent consecuti. Bulla autem Foundationis eiusdemque de verbo ad verbum expressus tenor, quem sub sua synographa, et Sigillo pendenti Authentico, Nobis confirmandum transmisit in charta pergamena est huiusmodi: Nos Petrus, miseratione divina Sanctae Romanae Ecclesiae, Tituli Sancti Hieronymi Illyricorum Presbyter Cardinalis Pazmany etc. Saepe Nobiscum anxie expendentes, qua ratione et Catholicam Religionem in Hungaria propagare, et Nobilissimae Gentis Hungaricae dignitati consulere possemus; etc. Nos igitur et dicti Domini Cardinalis precibus inclinati, et propensione Nostra ad bene merendum de re litteraria incitati, hanc Collegii Tyrnaviensis a fundamentis constructionem, eiusdemque Archi-Episcopalis Universitatis dotationem ratam et gratam habentes, per Sacri quidem Romani Imperii fines de Caesarea; per Hungariam de Regiae potestatis Nostrae plenitudine acceptamus, confirmamus, roboramus, et ut legitimam, ac Regnis nostris summe utilem, in omnibus punctis, clausulis, Articulis approbamus, et admittimus, proque admissa, acceptata, et confirmata futuris perpetuo temporibus, apud omnes cuiusvis Status et Otdinis homines habendam esse, nostra Caesarea pariter, et Regis, aliaque, qua pollemus, autoritate omni decernimus, ac statuimus. Utque tum Domino Fundatori de Nobis, de Ecclesiasticis, de Ordinibus Religiosis, de Literis, deque tota Hungaria optime merito, Caesarei. Regique Nostri favoris clarius elucescat propensio, tum Societatis JESU Patribus Tyrnaviae in erecta hac et a Nobis confirmata Universitate, clementiae Nostrae gratia luculentius appareat, primo quidem, et ante omnia contra quosvis impetitores, ac violentos invasores. Archi-Episcopalem hanc Tyrnaviae Universitatem et Collegium sub specialem, non tantum Maiestatis Nostrae Caesareae ac Regiae, sed haeredum etiam Nostrorum ac Successorum, tam per Sacri Romani Imperii fines, quam per Hungariam, illique adnexas, et caeteras Iuri nostra haereditarie subiectas Provincias Protectionem recipimus, promittentes per Nos, Nostrosque in utroque statu Officiales ac fideles, sedulam operam ad ea omnia praestanda, quae ad eius perennem conservationem, privilegiorum immunitatem, Studiorum commoditatem, Ipsorumque Scholarium pertinent securitatem, ac indemnitatem. Deinde Contractum etiam de elocatione sexaginta millium florenorum anno hoc currenti vigesima tertia Junii cum Augustana nostra et

Romani Imperii Civitate factum, in omnibus suis punctis et clausulis confirmamus, ac non secus approbamus, quam si de verbo ad verbum illius contractus tenor hisce Nostris Privilegialibus esset insertus. Nominatim vero ex speciali Nostri consensu acceptamus, ac confirmamus sextam eius Contractus Conditionem, quae ex originali dictae Civitatis obligatione fideliter descripta sic sonat: Sexta, ut si nos vel nostri successores censum hunc annum in praedicto termino et loco, vel in parte aliqua, vel in toto deponere negligeremus, aut suo tempore Capitalis summae depositionem tergiversatione aliqua eluderemus, in hoc casu, ut pars laesa plenariam habeat satisfactionem, oppignoramus pro accepto per Nos Capitali totum vectigal vinarium Civitatis nostrae, ipsi quotannis pendi solitum, illudque Sacratissimae Maiestati Caesareae Ferdinando II. eiusque Successoribus, ac haeredibus, Dominis nostris Clementissimis transcribimus tamdiu possidentum ac percipiendum, donec per deputandos in hoc casu Officiales, aut Capitale ipsum acceptato termino non deponatur iis, ad quos illud pertinet, aut neglecti census iactura iisdem plene non compensetur. Quam quidem conditionem, si Civitas Augustanam vel in toto, vel parte aliqua (quod quidem futurum non putamus) dicto modo negligeret, tam Nos quam Successores ac haeredes nostros stricte obligamus, Caesarea Nos usuros potestate et occupaturos in eo casu oblatum Iuri nostro vinarium Augustanorum vectigal, aut illo deficiente, aliquid aliud ex eorum rebus aequivalens, et satisfacturos Patribus. Societatis JESU Tyrnaviensibus in omnibus iis, in quibus laesos se ab Augustanis fidelibus Nostris demonstraverint. Quod si futuris temporibus illa centum millium Capitalis summa pro Personarum Academicarum sustentatione, sustinendisque dictae Universitatis oneribus, pleceret PP. Societatis Dominium aliquod coëmere, in illius Dominii etiam emptionem tam in Nostra, quam in successorum ac haeredum nostrorum persona consentimus, tribuendo, et per praesentes licentiam, ac auctoritatem conferendo PP. Societatis JESU ad hanc emptionem licite et valide faciendam in quacunque Iuri Nostro subiecta Provincia. Quod si quid dicto modo coëmatur, eius etiam Dominii, aut alterius commodi stabilis, protectionem ac Patrocinium pollicemur speciali Nos et Nostros favore et gratia suscepturos, non secus ac ipsius summae Capitalis, in nostram recepimus cum ipsa Archi-Episcopali Universitate et Collegio protectionem. Quod si vero etiam aliquo tempore haec a Nobis ita confirmata Universitas in alium Regni Nostri Hungariae locum cum Archi-Episcopali dote transferretur, his declaramus Societatem JESU non obligari, ut Collegio nostro Tyrnaviensi redditus omnes Praespositurae Turocziensis relinquat, sed ex eis tantum quantum Collegio mediocri sustentando sufficit, de caeteris cum Nostro aut Successorum Nostrorum consensu iuxta suum Institutum in bonum Regni Hungariae disponere possit ac debeat. Ne autem huius Tyrnaviae erecti Studii Generalis dignitati et ornameto quidpiam desit, quod e plenitudine Casareae (!) Regiaeque nostrae gratiae illi, membrisque eius potest conferri, Imperiali et Regio nostro Diplomate statuimus, simulque decernimus, ut haec Universitas, quae ex certa nostra scientia, animo bene deliberato, sanoque consilio accedente Imperiali ac Regii roboris firmitate est communita, omnibus et singulis Privilegiis Immunitatibus, Exemptionibus, praeeminentiis, praerogativis, facultatibus, Iuribus, indultis et gratiis uti debeat, possit, ac valeat, quibus caetera Gymnasia, studia Generalia, Academiae, et Universitates ubivis locorum et gentium per Imperium Romanum, Regna et Provincias, omnium Principum Austriacorum utuntur, fruuntur potiuntur, et gaudent quomodolibet consuetudine, vel de Iure; supplentes etiam quoscunque defectus tam Iuris, quam facti, si qui forte in praemissis intervenissent, aut intervenisse dici aut allegari possent. Specialissime vero Universitatum per Imperii fines et Provincias Nostras haereditarias erectarum, ut est Coloniensis, Viennensis, Moguntina, Ingolstadiensis, Pragensis, Olomucensis, Graecensis Iura omnia, et Privilegia, de Caesarea simul et Regiae nostrae potestatis plenitudine Tyrnaviensis huic Universitati conferimus, damus, et donamus pleno cum effectum, nihil penitus excludendo, cuius ipsa in favorabilibus de Iure speciali, aut communi Caesareo Regio, aut Municipali

Hungarico capax de facto censetur, vel in futurum censebitur, quod totum pro expresso hic habendum esse, declaramus, pariter et confirmamus, non secus, ac si eius etiam Privilegii et gratiae tenor hic descriptus haberetur. Quapropter cum vigore Caesareae gratiae Rector huius Universitatis, eiusque Cancellarius, Decani item Facultatum et caeteri Doctores, ac Professores aliquo in gradu litterario constituti Ius habeant ad omnes eos Doctoratus, Licentiaturs, Magisterii, Baccalaureatus, ac universe omnium graduum Titulis ac ornamentis cohonestandos, quos praevio riguroso examine dignos his ornamentis repperint; volumus etiam consequenter imo decernimus, ac e Caesarea simul ac Regiae potestatis nostrae plenitudine statuimus, ut omnes sic legitime promoti Doctores, Licentiat, Magistri, ac Baccalauri per omnes orbis Christiani, speciatim vero Europae Academijs pro talibus habeantur, sintque practicipes ipso promotionis facto omnium illorum Privilegiorum, gratiarum, immunitatum, antelationum, exemptionum, quibus caeteri in alijs Academijs gaudent, utuntur, ac fruuntur post adeptos tales gradus, sive iam haec privilegia consistunt in actibus externis, ut sunt Disputationes, Professiones, examinationes, Sententiarum censurae, consessus Academici, sive in alijs ornamentis ut sunt Epidomides, Pilei doctorales, annuli, et id genus Academicae Reipublicae insignia, quae ipsa omnia una cum sceptro, sigillo, et Titulis gradui ac officio cuiusvis competentibus, concessa censentur a Nobis et de facto conceduntur ante omnes alios Rectori Academico, Cancellario eiusdem, postmodum Decanis Facultatum, et Professoribus Academicis. Declaramus hic item nominatim, quod Testimonia studiorum, seu gradum, ex hac Archi-Episcopali Universitate legitime obtenta debent admitti a quibuscunque Collegiis, Academijs, Communitatibus, Capitulis, et caeteris omnibus, cuiuscunque gradus et conditionis existant, tam in Iudicio, quam extra, et iis, qui ea obtinuerint, omnino prodesse et suffragari ad consequendos honores, non solum saeculares sed etiam Ecclesiasticos, imo et Canonicatus, ac alia beneficia, etiam in iis Capitulis et Ecclesijs, quae in suis candidatis triennale, aut plurium pauciorumque annorum in aliqua Academia studium, vel gradum Doctoratus requirunt. Demum ut Nos ipsi ad ingentis boni spem Universitatem hanc cum Collegio Caesareo, et utraque sua dote totali, ac censu, cum omnibus item officialibus, ac membris, singulari semper parati sumus tueri patrocinio, commodaque eius datis occasionibus promovere, ita Successoribus, Haeredibusque Nostris ac Dominis Hungariae Statibus, Ordinibus, Regnicolis, tam in Ecclesiastica, quam saeculari dignitate, loco, gradu constitutis eandem cum omnibus dictis clausulis, gratijs ac Privilegijs defendendam, promovendam, pluribusque, ubi ad litterariae Professionis finem necessarium fuerit, favoribus ac Privilegijs exornandam pio affectu parique cordis sensu enixe commendamus. Atque hanc praemisso modo factam benignam nostram acceptationem, approbationem, ratificationem, confirmationem, Decretum, et voluntatem, per quoslibet, quorum videlicet interesset, rata haberi, observarique debere, neque uspiam, ulloque modo laedi, iisque contraveniri volumus et constituimus. Harum Nostrarum manus nostrae subscriptione, sigillisque tam Bullae aureae, qua ut Romanorum Imperator, secretique, quo ut Rex Hungariae utimur, appensione munitarum vigore et testimonio litterarum. Actum in Civitate Nostra Vienna die decima octava Mensis Octobris. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Quinto. Regnorum Nostrorum, Romani decimo septimo, Hungariae et reliquorum decimo octavo, Bohemiae vero Anno Decimo Nono.

Közölte: *Fejér György:* Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Buda, 1835. 17-22. - *Török János:* Magyarország primása. Pest, 1859. II. 143-146. - *Egyetemi Okmánytár.* Buda, 1869. 12-15. - *Pauler Tivadar:* Egyetem története. Bp. 1880. Függ. 2. sz. - *Margitai Antal:* Szabálykönyv. Bp. 1903. 54-69. - *Papp József:* Hagymányok és tárgyi emlékek. Bp. 1982. 167-171.

Mi II. Ferdinánd Isten kegyelméből választott római császár a birodalmat mindig gyarapító stb. Adjuk emlékezetül jelen levelünk útján tudatván mindenkivel, akiket illet. Mindjárt attól az időtől, mikor Isten kedvező kegyelméből több tartományainknak továbbá királyságainknak s magának a római birodalomnak is kormányzását magunkra vettük, semmit sem tartottunk oly réginek és oly sürgősnek minthogy legelsőbbben is az alattvalók üdvéről és a ránk bízott tartományok biztonságáról Isten segítségével úgy gondoskodjunk, hogy azokban virágozzék fel minden erények tökéletes tekintélye és ott, a hol érvényben volt, rendületlenül álljon fenn a katolikus vallás igazsága; hol pedig tönkretétetett, újra helyreállítsassék, az isteni tisztelet mindenütt terjesztessék, őrizze meg úgy az egyház, mint a világi rend az ősi fényét, tehát összes serény buzgalmunkat arra irányítottuk, hogy birodalmunk és jogunk összes országaiban és tartományaiban kigondoljuk azokat az eszközöket és hajtassuk végre, melyek az összes tudós férfiak ítélete szerint mindig a leghatásosabbaknak tartattak arra, hogy az állam megalakítsassék és keresztény fegyelemben tartassék. A miért is, midőn gondjainknak ezen hullámmozgásában elfoglalva, úgy találtuk, hogy a keresztény ember minden törekvése arra szorítkozik, hogy minden tudományban gazdagon kiképezvén magát, mindenekelőtt Istennek, azután magának és végül hazájának és fejedelmének szolgáljon mindenekben híven és üdvösen az ő állásához és hivatalához mérten; törekedtünk tehát, hogy országainkban és tartományainkban állítsunk fel nagy költségekkel oly köztanintézeteket, melyekből a tanulmányoknak ott eltöltött évfolyamai után miszerint a világiakban az állam kormányzására, mind az egyháziakban az egyházak igazgatására a leghasznosabb szolgák kerüljenek ki. Ebben t.i. utánoztuk dicső és legboldogabb emlékű eleinket, I. Ferdinánd császárt, nagyapánkat, Rudolfot, nagybátyánkat, szintén császárt s magát a legkegyesebb emlékű szülönket is Károlyt, Ausztria főherceget, kiknek mindegyike helyesen fogván fel azt, hogy mennyit használ a keresztény birodalom méltóságának a tudós férfiakban való bővelkedés, különösen abban az ő idejökben és ebben az annyi hitszakadás által gyászos korunkban is, nemcsak császári kegyökkel támogatták azokat, hanem állandó gymnasiumokat és egyetemeket is állítottak fel nekik. De nemcsak mi magunk személyesen munkálkodtunk azon, hogy ilyenek létesüljenek, hanem a mi udvarunk és tartományaink többi legelőkelőbb férfiain is, akik hasonlóképpen létesítésére Istentől kellő tehetségekkel felruházottaknak látszottak, a mi példaadásunkkal felhívtuk arra, hogy ők is buzgálkodjanak a mi dicsőséges törekvéseink részeseivé lenni, amelyet is lelkünk nagy öröme még ugyan gazdagon létrehozva láttunk többektől. Ritkán, de sőt Magyarországon azelőtt még nem is látott példával tűnt ki ezen nagyérdemű legelőkelőbb férfiak között a Krisztusban főtisztelendő atya Pázmány Péter úr, a római szentegyház bíborosa, esztergomi érsek, a ki azon a tapasztalaton okulva, hogy mennyire hasznos a dühöngő hitszakadások támadásai és a bajoknak bármi tömege ellen az összes tudományok helyes előadása és helyesen ismervén föl azt is, hogy mennyire hasznos az egész világra a Jézus-társasági atyáknak a világi és isteni tudományok előadásában való buzgósága, ugyanazoknak a társaság alapszabályai szerint főtanodát, vagyis egyetemet alapított Nagyszombatban, t.i. a mi királyi és az ő esztergomi egyházmegyéjének elég alkalmas városában dicsőséges példával: és a dicsőséges emlékű II. Rudolf császártól pápai beleegyezéssel alapított collegiumnak előbbi javadalmán kívül a saját maga vagyonából még 60.000 forintot adott ennek az alapítására, és javadalom gyanánt tényleg átruházta az általunk, vagy örököseink és utódaink által kifizetendő adóslevelet, úgy, hogy az egyetem teljes javadalma 100.000 forintból álljon. Hogy tehát ez az annyira hasznos és szükséges alapítvány a mi cs. és kir. hatalmunktól támogatva annál szilárdabban megálljon és annál nagyobb tekintéllyel felvirágozzék, nevezett bíboros úr alázatos kéréssel könyörgött előttünk, hogy ne csak Magyarország királya, hanem mint választott római császár is az általa Nagyszombat szab. kir. városában alapított főtanodát, vagyis egyetemet hagyjuk helyben és egyúttal erősítsük is meg az ő alapító levelének nekünk bemutatott tartalma szerint és az akadémiák szokásos kiváltságaival is ékesítsük. Azonfelül,

hogy azt az egyetemet egész javadalmával és collegiumával mind a magunk és örököseink és utódaink kiváló oltalmába vegyük, mind egyszersmind azt is parancsoljuk meg szigorúan mindenknek, hogy a nagyszombati egyetemen akadémiai rangfokozatokra felavatottak épp úgy ismertessenek el a többi egyetemeken, városokban, káptalanokban egyházakban, mintha valami igen ősi és igen híres egyetemen nyerték volna el az akadémiai rangfokokat. Annak az alapítványnak oklevele és szóról szóra kifejezett tartalma, melyet ő keze írásával és függő pecséttel hártván írva nekünk megerősítésre átküldött, a következő: (...) Mi tehát mind a nevezett bíbornok könyörgéseire hajolva, mind attól a törekvéstől indítatva, hogy érdemeket szerezzünk a tanügy iránt, a nagyszombati collegiumnak ezt az alapjából való szervezését és annak az érseki egyetemnek javadalmazását helyesnek és kedvesnek tartván, a római szent birodalom határain belől császári, Magyarországon pedig királyi hatalmunk teljéből elfogadjuk, megerősítjük és mint törvényest és királyságainkban felette hasznost összes pontjaiban, záradékaiban és cikkelyeiben jóváhagyjuk és megengedjük és a mi császári úgyszintén királyi és bármi más összes tekintélyünkkel, mellyel bírunk, határozzuk és rendeljük, hogy a jövőendő időkre örökösen bármely rangú és rendű emberek megengedettnak, elfogadottnak és megerősítettnek tartsák. És hogy egyrészt az előtt az irántunk, az egyháziak, a szerzetes rendek, a tudományok és egész Magyarország iránt legteljesebb érdemű alapító úr előtt a mi császári és királyi kegyelmünk jóindulata annál világosabban kitűnjék, másrészt pedig a Jézus-társasági atyáknak ezen Nagyszombatban felállított és általunk megerősített egyetemén a mi kegyelmességünk hajlandósága annál jobban kivilágosodjék, először és pedig mindenekelőtt ezt a nagyszombati érseki egyetemet nemcsak a magunk császári és királyi, hanem még a római szent birodalombeli és magyarországi s a hozzákapcsolt, valamint a mi jogunk alá örökösen vetett többi tartományokbeli utódainknak és örököseinknek különös oltalmába vesszünk bármely megtámadó és erőszakos háborgató ellen, ígervén, hogy mi és mindkét államunk tisztviselői a legserényebben munkálkodunk mindazok teljesítésében, amik annak örök fenntartására, kiváltságainak mentességére, tudományainak kényelmére, s maguknak a tanulóknak biztonságára és kártalanságára vonatkoznak. Továbbá a hatvanezer forint elhelyezéséről a most folyó év június 23-án a mi felséges és római császári városunkkal kötött szerződést összes pontjaiban és záradékaiban megerősítjük és épp úgy hagyjuk jóvá, mint hogyha annak a szerződésnek tartalma jelen kiváltság-levelünkbe be volna iktatva. Névszerint pedig különös beleegyezésünkkel elfogadjuk és megerősítjük annak a szerződésnek hatodik feltételét, amely a nevezett város eredeti kötelezvényéből kiírva így hangzik: Hatodszor: Hogyha mi vagy a mi utódaink ezt az évi kamatot a fent nevezett határidőben és helyen akár valami részében, akár egészében letenni elmulasztanók, vagy annak idején a tőkeösszeg letételét valami csalafintasággal kijátszanók, ez esetben, hogy a sértett félnek teljes elégtétele legyen, elzálogosítjuk az általunk fölvelt összegért városunknak az évente neki fizettetni szokott egész borvámját és azt ő szentséges császári felségének II. Ferdinándnak és az ő utódainak és örököseinek, a mi legkegyelmesebb urainknak átírjuk, hogy mindaddig birtokolják és szedjék, míg ezen esetben kiküldendő tisztviselők, vagy magát a tőkét le nem teszik az elfogadott határidőben azok számára, akiket az illet, vagy az elmulasztott kamatveszteséget ki nem pótolják nekik teljesen. Amely feltételt, hogyha talán az a császári város vagy egészen, vagy valami részében (amit ugyan nem hiszünk, hogy megtörténjék) a mondott módon elhanyagolná, úgy magunkat, mint utódainkat és örököseinket szigorúan kötelezzük, hogy élni fogunk császári hatalmunkkal s ez esetben a jogunknál fogva minket illető császári borvámot, vagy annak hiányában az ő javaiból valami más hasonértékűt elfoglalnunk és a nagyszombati Jézus-társasági atyákat kielégítjük mindazokban, melyekben bebizonyítják, hogy a mi augsburgi híveink őket megkárosították. Hogyha pedig a jövőendő időkből az a százezer forintnyi tőkeösszeget az akadémiai személyzet fenntartására és az egyetem terheinek viselésére valami uradalmat vásárolni tetszenék a társaság atyáinak, annak az uradalomnak meg-

vételébe mind a magunk, mind utódaink és örököseink személyében is beleegyezőnk, szabadságot is adván jelen levelünkkel és fel is hatalmazván a Jézus-társasági atyákat, hogy ezt a vásárlást a mi hatalmunk alá vetett bármely tartományban szabadon és jogerősen eszközöljék. Hogyha pedig a mondott módon valamit megvásárolnak, úgy annak az uradalomnak is, vagy más állandó alkalmatosságnak is oltalmazását és pártfogását ígérjük, hogy mi és a mieink különös kegyelemmel és kegyel fogjuk fölvenni, épp úgy, mint azt a tőkeösszeget az érseki egyetemmel és kollégiummal együtt pártfogásunkba vettük. Hogyha pedig valamikor ez az általunk így megerősített egyetem az érseki javadalommal együtt Magyarország más helyére vitetné át, ezennel kinyilatkoztatjuk, hogy a Jézus-társaság nem köteleztetik, hogy a mi nagyszombati kollégiumunknak hagyja a turóci prépostság összes bevételeit, hanem csak annyit engedjen át azokból, amennyi elégséges annak a kollégiumnak közepes ellátására, a többiekből pedig az ő intézménye szerint Magyarország hasznára rendelkezhetik és tartozik rendelkezni a magunk, vagy örököseink beleegyezésével. Hogy pedig ennek a Nagyszombatban föllállított egyetemnek a tekintélyéből és díszéből mi se hiányozzék, ami csak adományozható neki és tagjainak a mi császári és királyi kegyünk teljéből, császári és királyi oklevelünkkel határozzuk és egyúttal rendeljük, hogy ez az egyetem, mely biztos tudásunkból, jól elhatározott szándékunkból és helyes tanács hozzájárulásával erősített meg, császári és királyi hatalmunk erejével, mindazokkal az összes és egyes kiváltságokkal, mentességekkel, kivételekkel, kitüntetésekkel, előjogokkal, tehetségekkel, jogokkal, engedelmekkel és kegyekkel éljen, élhessen és képes legyen élni, melyekkel a római birodalombeli összes osztrák hercegi országok- vagy tartományokbeli bármely helyű és nemzetiségű többi gymnasiumok, akadémiák és egyetemek élnek, használják, hatalmukban van és örvendenek nekik, bármiféleképen, szokásból, vagy joggal; mi ezennel kipótolván bármely jogi, vagy ténybeli hiányt, amik esetleg a fentiekben előfordultak vagy előfordulhatnak. Legfőképpen pedig a birodalom határaitban és a mi örökös tartományainkban felállított egyetemeknek, úgymint a kölninek, bécsinek, maincinak, ingolstadtinak, prágainak, olmützinek, grácinak összes jogait és kiváltságait a mi császári és királyi hatalmunk teljéből ennek a mi nagyszombati egyetemünknek adjuk és adományozzuk teljes hatállyal, amelyre az a császári királyi és magyar magán, vagy közjog szerint tényleg kedvezően képesnek ítéltetik, vagy jövőben fog ítéltetni, amely hogy itt mind határozottan bent foglaltnak tartassék, ezennel kijelentjük és meg is erősítjük épp úgy, mintha annak a kiváltságnak és kegynek tartalma itt le volna írva. Amiért is a császári kegy erejénél fogva ezen egyetem rektora, kancellárja, úgyszintén a karok dékánjai és más doctorai, bármely tanrendi fokozatban levő tanárok bírjanak azon joggal, hogy a doktori, szabadosi, mesteri, babérkoszorús és általában minden fokú címekkel s díszekkel megtisztelhesék mindazokat, a kiket előzetes szigorú vizsgálat után ezen ékességekre méltónak találtak; akarjuk, sőt következésképp rendeljük s császári és királyi hatalmunk teljéből határozzuk is, hogy az ekkép törvényesen felavatott összes doktorok, szabadosok, mesterek és babérkoszorúsok a keresztény világ, különösen pedig Európa összes akadémiái által ilyeneknek tartassanak és magának a felavatásnak ténye által részesei legyenek mindazon kiváltságoknak, kegyeknek, mentességeknek, megbecsüléseknek, kivételeknek, amelyeknek egyéb akadémiákon mások örvendenek, használják azokat és élnek velök az ilyen rendfokozatok elnyerése után, akár ha ezen kiváltságok külső cselekedetekben nyilvánulnak, mint amilyenek a vitatkozások, tanítások, kikérdezések, tantételek vitatása, akadémiái összejövetelek, akár ékességekben, mint a milyenek a talárok, doktori süvegek, gyűrűk és az akadémia efajta jelvényei, a melyeket mind bárki rendfokának és hivatalának megfelelő jogarral, pecséttel és címekkel együtt engedélyezettnek mondunk ki és tényleg engedélyezzük, mindenek előtt az akadémia rektorának, kancellárjának, azután a karok dékánjainak és az akadémiai professoroknak. Azt is névszerint kinyilatkoztatjuk itt, hogy a tanulmányokról, vagy rendfokozatokról az ezen érseki egyetemen törvényesen nyert bizonyítványok elfogadandók bármi fajta kollegiumoktól, akadémiáktól,

hatóságoktól, káptalanoktól és minden más bármely állású és állapotú egyéntől, mind bíróság előtt, mind azon kívül és azok, akik azokat nyerték, mindenben segítettők és támogatandók nemcsak a világi, hanem még egyházi méltóságok, sőt a kanonokságok és más javadalmak elnyerésében is, még azokban a káptalanokban és egyházakban is, amelyek az ő jelöltjeiktől a három, vagy több vagy kevesebb évi akadémiái tanulmányt, vagy a doktori rendfokozatot megkövetelik. Végül amint mi magunk is a végtelen jónak reményében ezt az egyetemet a császári kollégiummal és mindkét összes javadalmával és jövedelmével, úgy szintjén összes tisztjeivel s tagjaival mindig készek voltunk különös pártfogásunkkal megoltalmazni és annak hasznait alkalomadtával előmozdítani; úgy a mi örököseinknek s utódainknak, és Magyarország uri karainak s rendjeinek, mind egyházi, mind világi méltóságban, állásban és rendben lévő hazafiainak kegyes szeretettel s hasonló szívbeli érzelemmel ajánljuk, hogy azt az összes nevezett záradékokkal, kegyekkel és kiváltságokkal oltalmazza meg, mozdítsák elő, és ha a tanügyi tanítás céljára szükséges leendő, ruházzák föl kegyekkel és kiváltságokkal. Akarjuk és elrendeljük, hogy ez a fenti módon tett kegyelmes elfogadásunk, jóváhagyásunk, helybenhagyásunk, megerősítésünk, rendeletünk és akaratunk mindenkitől, akiket t.i. illet, helyesnek elfogadtassék és tiszteletben tartassék és sehol semmi módon se sértessenek meg és ki ne játszassanak jelen, saját kezünk aláírásával, s mind az arany bullának, mellyel mint római császár, mind titkos pecsétünknek, mellyel mint Magyarország királya élünk, ráfüggesztésével megerősített levelünknek erejével és bizonyosságával. Kelt a mi Bécs városunkban, október hó 18-ik napján, az úrnak ezerhatszázharmincötödik, uralkodásunknak pedig, a rómainak 17-ik, a magyar és a többi országainak 18-ik, a csehországainak pedig 19-ik esztendejében.

43.

Szegedi Ferenc váci püspök és pozsonyi prépost és Pongrácz György esztergomi kanonok, Lippay György esztergomi érsek végrendelete alapján rendelkeznek arról, hogy a nagyszombati egyetemen a teológiai és bölcséleti kar mellett harmadikként jogi kar jöjjön létre.

Nagyszombat, 1667. január 2.

Bischof von Waitzen (Vác), Propst von Preßburg (Pozsony) Ferenc Szegedi und Kanonikus von Gran (Esztergom), György (Georg) Pongrácz aufgrund des Testaments von Graner Erzbischof, Georg Lippay verordnen, daß an der Universität von Tyrnau (Nagyszombat) neben den Fakultäten für Theologie und Philologie noch eine dritte, und zwar eine juristische Fakultät aufgestellt werden soll.

Tyrnau, 2. Januar 1667

Ferenc Szegedi, Bishop of Vác and Provost of Pozsony, and György Pongrácz, Canon of Esztergom, issue a decree on the establishment of the law faculty, in addition to the theology and philosophy department, at the Nagyszombat University. The act was based on the last will of Bishop György Lippay of Esztergom.

Nagyszombat, 2 January 1667.

Nos Franciscus Leonardus Szegedi Episcopus Vacienſis, Praepoſitus Poſoniensis, ac per Regnum Hungariae Aulae Cancellarius. Georgius Pongracz, electus Episcopus Szamandriensis, Lector et Canonicus Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis. Illuſtriſſimi quondam Domini Georgii Lippay Archi-Episcopi Strigoniensis etc. Testamenti Executores. Notum facimus per praesentes; Quod nos vi et vigore Testamentariae dispositionis, seu ultimae voluntatis eiusdem piae et sanctae memoriae Illuſtriſſimi ac Reverendiſſimi Domini Georgii Lippay Archi-Episcopi Strigoniensis etc. in Anno praeterlapſo Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Sexto die nona Januarii Viennae Authoritate Caesarea Regiaeque confirmata, inter caetera pia Legata, Iuridici studii quoque Foundationem, in Regno Hungariae diu desideratam, tandem executioni mandare volentes non solum iuxta dicti Domini Georgii Lippay Testamenti tenorem, in anno Domini Millesimo Sexcentesimo sexagesimo quinto, die ultima mensis Decembris Poſonii confecti his verbis: „Pro Foundatione studii Iuris Tyrnaviae in Academia lego Quindecim millia florenorum; alantur Doctores Iuris Civilis unus, Iuris canonici alter, Quodsi onus studii Iuris Canonici profitendi in se suscipere velint Patres Jesuitae, dentur illis Trecenti floreni annui: de reliquo alatur Professor Iuris Patrii „Verum etiam secundum Illuſtriſſimi ac Reverendiſſimi quondam Domini Emerici Losy Archi-Episcopi Strigoniensis in Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo secundo die sexta mensis Novembris Tyrnaviae conditum Testamentum (cuius siquidem Executor fuit suprafatus Dominus Georgius Lyppay; Nobis etiam in ea parte eusdem pii legati, quod Iuridicum studium executio incumbit) in hunc modum sonans: „Domus Viennensis per me emptae pretium, deſuto ad Studium Iuridicum, in Academia Tyrnaviensi erigendum”. Volentes inquam tam piae et ſalutari amborum gloriosae memoriae Archi-Episcoporum Intentioni ac Dispositioni ſatisfacere, habito prius ſuperinde Conſenſu et Authoritate Illuſtriſſimi ac Reverendiſſimi Domini Georgii Szelepcsény Archi-Episcopi Strigoniensis, Primatis Hungariae, Legati nati etc. Praelati noſtri gratioſiſſimi, nec non mutua cum Venerabili Capitulo Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis, atque Admodum Reverendo Patre Michaële Sicuten Societatis JESU Praepoſitus Provincialis Autriae ex parte ſua admisit, in quantum videlicet ſancto eiusdem Societatis Instituto non repugnat. Deinde siquidem ſaepeſatum venerabile Capitulum Strigoniense pro veteri ſuo in Hungariam Patriam ſibi dulciſſimam fidei et Iuſtitiae promovendae zelo ſuum conſenſum benevole praeſuit. De reali eiusdem Iuris Civilis foundatione ſic ſtatuiſmus et definivimus; ut eius procuratio, adminiſtratio et conſervatio futuris ſemper temporibus penes iam dictum venerabile Capitulum maneat et perſeveret, in quem finem imprimis e foundatione Loziana florenos quindecim mille ex Lippaiana florenos decem mille modis infra declarandis, in toto ſummam viginti quinque millia florenorum eiusdem ven. Capituli curae et adminiſtrationi, vigore harum noſtrarum literarum, committimus et conferimus, iuxta literas faſſionales de ſingulis duabus ſummis, Loziana videlicet et Lippaiana, ſingilatim authenticè confectas eidem venerabili Capitulo tradendas. Cui proinde huius foundationis Iuris Civilis cura, directio et conſervatio principaliter incumbet, ſive per ſe, ſive per unum e Columnis, uti eſt Lector, qui huius Iuridici studii immediatus Protector eſſe poterit.

In eo Nos etiam ſaepe nominati Executores Testamenti cum eodem R. P. Rectore Collegii Tyrnavienſis convenimus, ut illa quindecim mille Loziana, quae toties memoratus Dominus Georgius Lippay in Anno Domini millesimo ſexcentesimo quadragesimo ſecundo die trigesima prima Decembris, una cum reliqua viginti millium ſumma apud Cameram Poſoniensem Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis inveſtiverat, et Poſtmodum in Anno millesimo ſexcentesimo quadragesimo nono ultima die mensis Iulii Collegio Generali Cleri Hungariae pro Alumnorum ſuſtentatione ſynodaliter applicuerat, interim, donec commode Iuris Profeſſio erigi, intentionique teſtantis (Lozi) ſatisfieri poſſit, maneat harum noſtrarum vigore literarum, et viciffim aliarum Ceſſionalium a Patre Rectore edendarum in perpetuum

eidem Seminario Generali applicata et incorporata, in loco videlicet aliorum quindecim millium florenorum Lippaianorum, quae illi itidem Seminario nuper legata erant, iam vero mutua hac cessione interveniente, foundationi Iuris Civilis incorporantur.

Quoad Professores et modum profitendi Iuris Caesaris et Patrii sic conclusimus et ordinavimus, ut tres Professores constituentur, quorum duo Ius Patrium, id est consuetudinarium Regni Hungariae, nempe decretum Generale quod vocamus Tripartitum, constitutiones et Articulos tractent, unus quidem eorum theoretice, alter vero practice utriusque Iuris Canonici videlicet et Civilis, et municipalis, proximi forenses una cum reliquis Iuris Processus requisitis tam quoad Causas octavales et Comitatus, caeterorumque Iudicum ordinariorum, et Pedaneorum, quam Civiles Liberarum Civitatum, Iurisque Tavernicalis et fori Spiritualis, cum additis formulis Literarum in Processibus Causarum intervenire solitarum tradat. Tertius demum Praecepta et Institutiones Iustiniani, ac Corpus totius Iuris Civilis et glossarum, una cum reliquis eorum accessoriis doceat. Professores porro Iuristae in id maxime incumbant, ut iura municipalia combinent cum Caesareo, et Canonico, in quantum fieri poterit. Et quae in nostris desunt, ex illis supplere studeant. Hi tamen Professores ut sint numero tres, pro moderna duntaxat rei circumstantia ordinatum est; Postea cum duo sufficere videantur, quorum unus Ius Patrium; alter Institutiones Iustiniani profiteatur Professores iidem quoad promotionem, vel (si opus fuerit) amotionem et vim coercitivam Venerabili Capitulo et Magnifico Rectori Académie subiacebunt. Praestabunt item iuramentum fidelitatis et subiectionis tam venerabili Capitulo, quam Rectori Magnifico et Universitati iuxta statuta et Privilegia Academiae. Quoad reliqua etiam Universitatis iura, siquidem eius membra futuri sunt, a Rectore Magnifico, et Academia dependebunt. Frequentabunt divina officia, et Rectorem cum aliis Professoribus comitabuntur, quotiescunque erit Festum sceptri, Professionem fidei toties quoties reliqui Professores Academiae facient. Consultationibus Academicis intererunt, quoties a Rectore vocabuntur, Locus eorum erit in Actibus Academicis proximus post facultatem Theologicam, Pensionem tamen a venerabili capitulo accipient. Quia vero hoc studium Iuridicum ad instar aliarum in hac Universitate facultatum erigitur; Ideo sceptrum proprium et sigillum aliaque insignia ac ritus habebit, more recepto in aliis Universitatibus, quae Societati subsunt. Decanatus officium in hac facultate alternis vicibus Canonista, et aliquis Iuris Civilis Professor obibunt. Promotiones Doctorum et disputationes publicas more Academico instituere poterunt. Locus praelectionum publicarum assignatur, Iuris quidem Canonici in Academico Collegio; Civilis vero et Patrii sub Bibliotheca venerabilis Capituli Strigoniensis, donec aliter disponatur.

Tempus earundem Lectionum hoc ordine definitur: Mane Ius Canonicum a tertio quadrante octavae horae ad medium nonae praelegetur. Ius vero municipale itidem mane tradetur a tertio quadrante septimae ad tertium quadrantem octavae horae sed alternis diebus a duobus Professoribus Theoriam, et praxim eiusdem Iuris Patrii docentibus. Iustiniani Institutiones explanabuntur horis pomeridianis quotidie, nempe a media prima usque ad primum quadrantem post primam. Professores Iuristae Horologium Collegii in praelectionum ordine sequuntur.

In quorum omnium praemissorum fidem et Testimonium, firmitatemque perpetuam, praesentes Literas Nostra, tam cum nostris, quam etiam partium Sigillis, manuumque subscriptionibus roboratas dedimus, earundem unum Exemplum penes annotatum venerabile Capitulum Strigoniense, alterum autem penes antelatum Collegium ac Universitatem Tyrnaviensem pro futura rei uberiori cautela extare volumus. Datum Tyrnaviae in Aedibus Praetitulati Reverendissimi Domini Georgii Pongrácz die secunda Januarii Annj Millesimi sexcentissimi sexagesimi septimi.

Közölte: *Fejér* György: *Historia Academiae Scientiarum. Documenta.* Budae, 1835. 22-25. - *Török* János: Magyarország primása. Pest, 1859. II. 155-157. - *Egyetemi Okmánytár.* Buda, 1869. 15-17. - *Pauler* Tivadar: Egyetem története. Bp. 1880. Függ. 3. sz. - *Margitai* Antal: Szabálykönyv. I. Bp. 1903. 72-83. - *Papp* József: Hagyományok és tárgyi emlékek. Bp. 1982. 175-185.

Mi Szegedi Lénárt Ferenc, váci püspök, pozsonyi prépost és magyarországi udv. kancellár, Pongrácz György, választott szendrői püspök, az esztergomi székesegyház olvasó kanonokja, néhai méltóságos Lippay György esztergomi érsek úr, stb. végrendeletének végrehajtói. Tudatjuk jelen levelünkkel, hogy mi ugyanazon kegyes és szent emlékezetű méltóságos és főtisztelendő Lippay György esztergomi érsek stb. úrnak az elmúlt ezerhatszázhatvanhatodik évi január kilencedik napján Bécsben császári és királyi tekintéllyel megerősített végrendeletének vagyis utolsó akaratának erejénél fogva a többi kegyes hagyományok között akarván a jogtudományi karnak is Magyarországon rég óhajtott alapítását valahára végrehajtani, nemcsak a nevezett Lippay György úrnak ezerhatszázhatvanötödik év december hó utolsó napján Pozsonyban kelt végrendeletének ezen szavú tartalma értelmében: Nagyszombatban az akadémián a jogtudományi kar alapítására hagyok tizenötezer forintot; tartassék ebből a polgári jognak egy, a kánonjognak egy doktora. Hogyha a kánonjogtudomány tanításának terhet a jezsuitaatyák magukra akarják vállalni, adassék nekik évi háromszáz forint; a többiből tartassék a hazai jog tanára. De még a néhai méltóságos és főtisztelendő Lósy Imre esztergomi érsek úrnak az Úr ezerhatszáznegyvenkettedik esztendejének november hó hatodik napján Nagyszombatban szerkesztett végrendelete szerint is, (melynek mivel fent nevezett Lippay György úr volt a végrehajtója, a mi kötelességünk ebben a részben is a jogtudományi kart illetőleg ennek a kegyes hagyománynak a végrehajtása), mely ekképen hangzik: „az általam vett bécsi ház árát a nagyszombati egyetemen felállítandó jogtudományi karra rendelem.” Tehát eleget akarván tenni mindkét dicső emlékezetű érsek ily kegyes és üdvös szándékának és rendelkezésének, kinyervén előbb méltóságos és főtisztelendő Szelepcsényi György esztergomi érsek, Magyarország primása, született követ, stb. úr a mi legkegyelmesebb főpapunk beleegyezését és tekintélyét, úgyszintén az esztergomi székesegyház főtisztelendő káptalanjával és a nagyon tisztelendő Sicuten Mihály atyával, a Jézustársaság ausztriai tartományi főelőljárójával és a tisztelendő Vid László atyával, ugyanazon Jézustársaság nagyszombati kollegiumának és akadémiájának rektorával, a jogtudományi karnak a nagyszombati egyetemen kellőképp leendő felállításáról és megalapításáról kölcsönös alapos és körülményes tárgyalás és elhatározás után a fent nevezett felek beleegyezéséből következő egyhangú és örök érvényességű egyezsége s intézkedésre jutottunk és léptünk. És pedig először ami a nagyszombati akadémián szervezendő és tanítandó kánoni jog módját és előadását illeti, mivel ezt a fent említett tisztelendő Sicuten Mihály atya, a Jézustársaság ausztriai tartományi előljárója, a nagyon tisztelendő Oliva János Pál atyának, a Jézustársaság főelőljárójának beleegyezése és akarata is hozzájárulván, a társaság szabályai szerint, tudniillik a maga részéről semmi polgári kötelezettségnek el nem vállalásával elfogadta, mi is a fentnevezett végrendeleti végrehajtók tisztelendő Vid László atya, a gyakran nevezett Jézustársaság nagyszombati kollegiumának és akadémiájának rektora és az ő utódai kezéhez a Lippay-féle pénznek a jogtudományi karra végrendeletileg hagyományozott és a most múlt ezerhatszázhatvanhatodik esztendő május hava második napján nagyméltóságú hadadi gróf Wesselényi Ferenc úrnál, Magyarország nádoránál, az ugyanazon tisztelendő rektor atyának a dolog nagyobb erősségére hiteles átiratban átadandó vallólevél értelmében általunk hat százalékos kamatra elhelyezett tizenötezer forintjából ötezer magyar forintot (mint a végrendelet erejénél fogva a háromszáz kamatos forintnak éppen megfelelő tőkeösszeget) átadtunk teljes joggal és

hatállyal való birtoklás végett egyúttal kijelentettük és elhatároztuk, hogy az a Pázmány-féle akadémia-alapítványhoz csatolandó és azzal egyesítendő, és beleegyeztünk, ráálltunk és elhatároztuk, hogy joga lehessen, sőt valóban joga legyen a fent nevezett akadémiai rektornak és az ő utódainak és magának a nagyszombati akadémiának is, a gyakran nevezett Jézustársaság intézményének mindig épségben tartása mellett, ehhez az összeghez épp úgy, mint alapítványi részéhez, még a polgári jogtudományi kar felfüggesztése, elhalasztása, vagy megszüntetése esetében is, hogy az az ötezer forintnyi összeg egy tömegben a maga természetében maradjon meg a jogtudományi kar többi Lippay-féle alapítványával s ne is lehessen azt attól semmi ürügy alatt elszakítani, vagy elválasztani, csakis abban az esetben, mikor a fent nevezett tizenötezer forintnyi összeg már nem hat, hanem kevesebb százalékkal gyümölcsözőnék, mert akkor a rektor atya és az akadémia elválaszthatja azt az ötezer forintot a tizenötezerőtől s oda ruházhatja be, a hol jónak látszik: mindazonáltal a kánoni jog tanításának folytatására. Hogyha pedig az történnék, (mit fordítson el az isteni jószág), hogy a társaság és az akadémia Magyarországból eltávozik, akkor a kánonjog előadásának ez az alapítvány, mint a Pázmány-féle akadémiai alapítványhoz csatolt rész, nem vihető ki Magyarországból, hanem egyesítettvén a jogtudományi karral, tartozik ez országban maradni, és azért épp úgy taníttassék a kánoni jog valami alkalmas egyházi vagy világi tanár által. Ha mégis az történik, hogy a társaság az országba visszahívattatik és visszatér, szükséges, hogy az a joga, amivel azelőtt bírt, a kánonjogi tanfolyam alapításában és tanításában, régi állapotába visszahelyeztessék.

A mi pedig a római és a mi hazai jogunk tanszékének a főtisztelendő Jézustársasági atyák hatalma alá teljes joggal vetett ugyanazon nagyszombati egyetemen való felállítását illeti: mivel annak bekebelezését a gyakran nevezett Sicuten Mihály Jézustársaságbeli atya, ausztriai tartományi előjáró, a maga részéről megengedte, amennyiben tudniillik az nem ellenkezik ugyanazon társaság szent intézményével. Azután, mivel a gyakran nevezett főtisztelendő esztergomi káptalan a legédesebb magyar hazája iránt való hitének és igazságának előmozdítását illető buzgalmából készséggel adta beleegyezését, annak a polgári jogtudományi karnak tényleges megalapításáról úgy rendelkezünk és határoztunk, hogy annak gondozása, kormányzása és fenntartása a jövőre örök időkre a már nevezett főtisztelendő káptalannál maradjon és legyen mindig, mely célra először is a Lósy-féle alapítványból tizenötezer forintot, a Lippay-féle tizezer forintot, összesen huszonötezer forintnyi összeget bízunk és adunk az alatt kijelölendő módon ugyanazon főtisztelendő káptalan gondjára és kezelésére jelen levelünk erejével a mindkét összegről, tudniillik a Lósy- és Lippay-féléről külön-külön hitelesen kiállított s ugyanazon főtisztelendő káptalannak átadandó vallólevelek értelmében. Amelynek tehát főleg kötelességében fog állni a polgári jogtudományi kar ezen alapítványának gondozása, kormányzása, és fenntartása, akár saját maga, akár e testület valamely oszlopos tagja által, mint amilyen az olvasókanonok, aki ennek a jogtudományi karnak közvetlen pártfogója lehet.

Abban is megegyeztünk mi, a gyakran nevezett végrendeleti végrehajtók a nagyszombati kollegium ugyanazon tisztelendő rector atyával, hogy az a Lósy-féle tizenötezer forint, melyet nevezett Lippay György úr az úrnak ezerhatszáznegyvenkettedik esztendejében december harmincegyedikén a többi húszezer forint összeggel együtt ő szentséges császári királyi Felségének pozsonyi kamarájánál befektetett s azután az ezerhatszáznegyvenkilencedik esztendőben július hó utolsó napján zsinatilag a magyarországi papság egyetemes papnöveldejéhez csatolt a növendékpapok ellátására, most, amíg kényelmesen fel lesz állítható a jogtudományi kar és a végrendelkező (Lósy) szándékának elég lesz tehető, maradjon jelen levelünk s a rektor atyától szintén kiállítandó más átengedőlevél erejével örökre ahhoz az egyetemes papnöveldehez csatolva és bekebelezve, tudniillik a Lippay-féle azon más

tizenötezer forint helyett, mely szintén ennek a papnöveldének hagyományoztatott most nemrég, most pedig ennek a kölcsönös átengedésnek közbejötté folytán a jogtudományi kar alapítványába kebeleztetett be.

A tanárokat és a római (császári) és hazai jog tanításának módját illetőleg úgy végeztünk és határoztunk, hogy három tanár állíttassék be, kiknek ketteje a hazai jogot, tudniillik Magyarország szokásjogát, vagyis a törvénykönyvet, mit Hármaskönyvnek hívunk, a jogintézményeket és a törvénycikkelyeket adják elő és pedig ezeknek egyike elméletileg (az anyagi jogot) a másika pedig gyakorlatilag (az alaki jogot) adja elő, a mindkét jognak, tudniillik a kánoni és római és a hazai jognak törvénné vált szokását (a peres eljárást) a törvényes per többi szükségleteivel együtt, mind a nyolcados és megyei s a többi rendes és alsóbírószági ügyeket, mind pedig a szabad városok, a tárnokjogi és szentszéki ügyeket illetőleg, a perben előfordulni szokott ügyiratok felhozott példáival együtt. A harmadik végül tanítsa Justinianus rendeleteit és tanítmányait, az egész római törvénytárt és glossáit, azokhoz tartozó mellékletekkel együtt. A jogtudós tanárok főleg arra törekedjenek, hogy a hazai jogot, amennyiben lehetséges, vessék egybe a római és kánonjoggal s amik a mieinkből hiányoznának, azokból törekedjenek kiegészíteni. Hogy pedig számra nézve három ilyen tanár legyen, az csak a dolgok jelen körülménye között rendeltetett így, azután mikor kettő is elegendőnek látszik, ezeknek egyike adja elő a hazai jogot, a másika Justinianus tanítmányait. Ezek a tanárok a felavatást, vagy (ha szükség leend) az elmozdítást és a megbüntetést illetőleg a főtisztelendő káptalan és az akadémia nagyságos rektora és az egyetemnek az akadémia szabályai és kiváltságai értelmében, az egyetem többi jogait illetőleg is, mivel annak tagjai leendnek, a nagyságos rektortól és az akadémiától fognak függni. Látogatni fogják az isteni tiszteleteket s a rektort a többi tanárokkal együtt fogják kísélni, ahányszor a jogar ünnepélye lesz; annyszor teszik majd le a hitvallást, ahányszor az akadémia többi tanárai. Jelen fognak lenni az akadémiai tanácskozásokon, ahányszor csak a rector hívja őket, az akadémiai ténykedések alkalmával helyük közvetlenül a hittudományi karé után lesz, de a fizetést mindazáltal a főtisztelendő káptalantól fogják kapni. Mivel pedig ez a jogtudományi kar az ezen egyetemi más karok mintájára állíttatik fel, azért saját jogára és pecsétje, s a többi jelvényei és szertartásai olyanok lesznek, mint aminők a Jézustársaság alá rendelt más egyetemeken bevett szokás szerint vannak. A dékáni tisztelet ezen a karon egymást felváltva a kánonjogi, s valamelyik polgárjogi tanár fogja viselni. Doktori felavatásokat s nyilvános vitákat az akadémiai szokás szerint fognak rendezhetni. A nyilvános előadások helyéül és pedig a kánonjognak az akadémiai kollégium, a római és hazai jognak pedig a főtisztelendő esztergomi káptalan könyvtára jelöltetik ki, míg más intézkedés nem fog történni.

Ezen előadások ideje következőkép határoztatik meg: reggel a kánonjog fog reggeli háromnegyed nyolctól fél kilencig előadatni, a hazai jog pedig szintén reggel fog előadatni háromnegyed héttől háromnegyed nyolcig, de naponkint felváltva a hazai jog elméletét és gyakorlatát tanító két tanár által. Justinianus tanítmányai naponta a délutáni órákban fognak előadatni, tudniillik fél egytől egynegyed kettőig. A jogtudós tanárok a kollegium óráját fogják követni előadásaik rendjében.

Mely fent előrebozsátottak hiteléül és bizonyságául, s örök erősségeül úgy a saját magunk, mint a felek pecsétjeivel, s kezünk aláírásaival megerősített jelen levelünket kiadtuk, s akartuk, hogy annak egy példánya a fent nevezett főtisztelendő esztergomi káptalannál, a másika pedig a fent említett nagyszombati kollegiumnál és egyetemnél legyen meg a dolog jövődö bővebb biztosítéka végett. Kelt Nagyszombatban, a fent tisztelt főtisztelendő Pongrácz György úr házában az ezerhatszázhatvanhetedik esztendő január havának másodík napján.

Mária Terézia magyar királynő a nagyszombati egyetemet állami irányítás alá vonja és az egyetem korszerűsítése céljára adományozza a földvári apátság birtokait.

Bécs, 1769. július 16.

Maria Theresia, Königin von Ungarn stellt die Universität von Tyrnau (Nagyszombat) unter staatliche Führung und schenkt ihr zwecks Modernisierung die Güter der Abtei von Földvár.

Wien, 16 Juli 1769

Queen Mária Terézia (Maria Theresa) extends over state supervision the University of Nagyszombat and grants the lands of Abbey of Földvár in order to improve the university.

Vienna, 16 July 1769.

Nos Maria Theresia dei gratia, Romanorum imperatrix Vidua, ac Hungariae, Bohemiae Regina Apostolica etc.

Memoria commendamus Tenore Praesentium significando, quibus expedit Universis: Quod inter tot, et tam arduas Regiminis nostri Curas de Provehenda Haereditariorum Regnorum, Ditionum et Provinciarum nostrarum felicitate non postreme sollicitae, eo praecipuum pro divinitus Nobis concessio Munere nostro defixerimus Mentem nostram: ut eadem Regna, Ditiones, et Provinciae Imperio nostro subjectae ad maiorem felicitatis euehantur apicem; Ad quod optinendum siquidem nihil magis conducere posse existimaverimus quam si fidelibus nostris Subditis ea et talia subministremus adminicula per quae ipsi Comoda et nostra et totius Reipublicae amplius promovere ac propriae et quoque Utilitati per id non deesse valeant: Inter caetera vero hunc in finem deservientia Media praecipuum sane locum optineret ingenuarum Artium et Scientiarum ipsi tempori accommodarum adequata Institutio, quae adeo vicium cum publica rerum administratione, ac ipsa Regnorum felicitate nexum habere dignosceretur ut huic potissimum tribuendum sit, si Juventus in futuram Emolumenti Publici spem efformetur, subjectaque continua quasi Serie succrescentia pro utilibus tam Novis et successoribus nostris quam toti Reipublicae praestandis Servitiis idonea, et habilia reddantur. Hinc benigne considerantes animoque revolventes, quod tametsi ex Munificentia gloriosae Reminiscentiae Praedecessorum nosterum Divorum condam Hungariae Regum Universitas in Libera ac Regia Civitate nostra Tyrnaviensi superioribus abhinc Temporibus erecta habeatur cum tamen in hac ea vel maxime desiderari videantur quae ad uberiores ejusdem Perfectionem pro ratione modenarum cumprimis Circumstantiarum necessario pertinere ac cum ipso etiam de praesenti vigente Status Publici Systemate cohaerere deberent, ut hac quoque in parte Gratiam nostram Caesareo-Regiam Maternamque Providentiam in subditam eamque percharam Nobis Gentem cuprimis Hungaram uberius testatam reddere et non modo novis Accessionibus cumulare verum Publicis, ac ad ipsam Posterorum Memoriam transituris firmare possimus Monumentis eandem Universitatem Tyrnaviensem ampliare, et perfectiorem

reddere, adeoque ad debitum Consistentiae Statum perducere benigne constituimus eo quidem lubentius, quo videlicet majorem Fidelibus Regni nostri Hungariae Subditis Utilitatem exinde accessuram praevideremus dum Filii Ipsorum ad Scientiarum illarum, quas hactenus in exteris Oris cum gravi Sumptuum Profusione magnisque Incommodis quaesiverant, cognitionem et Usus in medio Regni ejusdem nostri Hungariae citra graviores Expensas et Incommoda pervenire poterunt. Quia vero hunc in finem complures Informatores peculiaribus Animi Dotibus et Qualitatibus ornati diversarum item Scientiarum Doctrinis imbuti necessarii utique forent proborum porro competente Subsistentia necnon aliis eo concurrentibus adminiculis notabiliores praequirerentur Sumptus: ideo praememorata Universitatem Tyrnaviensem cum primis sub peculiarem Nostram et Successorum nostrorum Hungariae Regum benigna Protectionem et Directionem assumimus dein in hujus Protectionis et Clementiae Caesareo-Regiae majus Argumentum de certo et securo eatenus Fundo eidem Universitati Tyrnaviensi prospicere volentes Supremo Patronatus nostri Jure, quo ut Rex Hungariae instar Divorum condam Hungariae Regum Praedecessorum videlicet nostrorum gloriosi Reminiscentiae pleno Jure fruimur, sensu etiam et Dictamine Articuli duodecimi Millesimi Quinquengentesimi Quadragesimi Octavi Anni, praeter alios pro Universitate hac Tyrnaviensi jam destinatos Fundos Abbatiam quoque Sanctae Helenae de Földvár in Comitatu Tolnensis existentem habitam nunc per Mortem et ex hac Vita decessum Josephi Landgravii Hassiae Principis a Darmstadt legitime vacante simul cum omnibus illius Bonis et Juribus temporalibus Castris nimirum Castellis, Oppidis, Possessionibus, Villis, Praediis et Caeteris quibusvis Juribus Possessionariis cunctis denique aliis Utilitatibus, Obventionibus et Emolumentis in quibuscunque antelati Regni nostri Hungariae Comitatus existentibus ad eandem Abbatiam de Jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, memoratae Tyrnaviensi Universitati Titulo perpetuae Dotis, et Foundationis nostrae dandam, et conferendam esse duximus ita videlicet: ut modofata Universitas Tyrnaviensis eandem Abbatiam cum universis Pertinentiis suis Jure perpetuo, et irrevocabili possidere fructusque et Emolumenta Ejusdem percipere possit, ac valeat; prout damus, et conferimus Jure perpetuo, ita tamen, et ea expressa cum Conditione: ut deducta ex annuis praenuncupatae Abbatiae Reditibus Viginti per Centum Quotta, una quippe rata ejusdem Medietate ad generalem Parochorum Cassam clementer institutam de tempore in tempus pendenda, alia vero Medietate Titulo Subsidiarii Ecclesiastici pro Fortificatione singulo Anno Camerae nostrae Regiae Hungarico-Aulicae his perceptum fuerit, erga dandas eatenus annuas Rationes in uberius Rei Literariae, ac Scientiarum Incrementum converti, et impendi debeat. In quorum majus Robur, perpetuamque, Firmitatem praesentes Literas nostras Fundationales Manus nostrae Caesareo-Regiae Subscriptione, secretique Sigilli nostri Regii, quo ut Rex Hungariae utimur, Munimine roboratas extradandas et clementer concedendas esse duximus. Datum in Archiducali Civitate nostra Vienna Austriae. Die Decima Septima Mensis Julii. Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo Nono; Regnorum nostrorum Hungariae, Bohemiae etc. et reliquorum Anno Vigesimo Nono.

Közölte: *Egyetemi Okmánytár.* Buda, 1869. 18-19. - *Pauler Tivadar:* Egyetem története. Bp. 1880. Függ. 4. sz. - *Margitai Antal:* Szabálykönyv. I. Bp. 1903. 86-91. - *Papp József:* Hagymányok és tárgyi emlékek. Bp. 1982. 189-198.

Mi Mária Terézia, Isten kegyelméből özvegy római császárné és Magyar-, Csehország stb. apostoli királynője stb. Adjuk emlékezetül jelen levelünk rendiben, tudatván mindenekkel, akiket illet: hogy a mi országglásunknak oly sok és annyira égető gondjai között nem legutoljára buzgólkodván örökös országaink, birodalmaink s tartományaink boldogulásának

előmozdításában, Istentől nekünk engedett tisztünkben arra irányítottuk kiváló figyelmünket, hogy azok a mi uralkodásunk alá vetett országok, birodalmak és tartományok a boldogságnak mentől nagyobb fokára emeltessenek, amelynek elérésére bizonyára semmi mást nem gondoltunk inkább hasznosnak, mint hogy alattvalóinknak azon és oly segélyeszközöket nyújtsunk, melyekkel ők mind a magunk, mind az egész állam hasznát jobban előmozdíthatják és saját maguknak is használni azáltal el nem mulaszthatják. A többi e célra szolgáló eszközök között bizonyára kiváló helyet foglal el a honi művészeteknek és magához az időhöz alkalmazkodó tudományoknak egyforma tanítása, amely oly szoros kapcsolatban levőnek ismertetik az ügyek közigazgatásával és magának az országoknak boldogságával, hogy leginkább ennek tulajdonítandó, ha az ifjúság a közhaszon jövőre reményére kiképeztetik és a mintegy folytonos sorozatban utánnövekedő egyének mind nekünk és utódainknak, mind az egész közügynek teljesítendő hasznos szolgálatokra alkalmasakká és képesekké tételnek. Ezért kegyesen tekintetbe vévén, elménkben meghánytuk-vetettük, hogy, habár a mi dicsőséges emlékü néhai boldog magyar királyi elődeink bőkezűségéből egyetem állíttatott fel a mi szab. kir. Nagyszombat városunkban, de mivel ebben azok látszanak leginkább hiányozni, amelyeknek leginkább kellene a dolgok jelen környüállásához képest annak további tökéletes voltára szükségképen meglenniök és jelenben érvényes állami rendszerrel összefüggniök, hogy ebben a részben is a mi császári és királyi kegyelmünket és a mi anyai gondoskodásunkat a mi alattvalói és felette kedves magyar nemzetünk iránt továbbra is bebizonyíthassuk és ne csak új járulékokkal gyarapíthassuk, hanem nyilvános és az utódok emlékezetére is átszálló emlékekkel megerősíthessük, azt a nagyszombati egyetemet kibővíteni és tökéletesebbé tenni s így az állandóság kellő állapotára hozni, kegyelmesen elhatároztuk, annál örömebb pedig, mivel tudniillik ebből a mi magyarországi hű alattvalóinknak nagyobb hasznát látjuk bekövetkezni, midőn az ő fiaik azoknak a tudományoknak, melyeket eddig külszörökben nagy költségekkel és nagy kényelmetlenségekkel szereztek meg, ismeretét és célját magának Magyarországnak közepén súlyosabb költségek és kényelmetlenségek nélkül elérhetendik. Mivel pedig ezen célra kiváló szellemi adományokkal és képességekkel megáldott s a különböző tudományok tanaiba beavatott több tanárra van feltétlenül szükség, azonban ezeknek ellátására s az előforduló többi segédeszközökre nagyobb kiadások kívántatnak meg, ezért a fent említett nagyszombati egyetemet a magunk és magyar királyi utódaink különös kegyelmes oltalmába és igazgatásába vesszük, azután ezen oltalomnak s császári és királyi kegyelemnek nagyobb bizonyosságul bizonyos és eziránt biztos alapról akarván gondoskodni a nagyszombati egyetem számára, legfőbb kegyúri jogunkkal, mellyel mint Magyarország királyja a boldog emlékü néhai magyar királyok, t.i. a mi dicső emlékezetű elődeink példájára teljes joggal élünk s egyszersmind az ezerötszáznegyvennyolcadik esztendei tizenkettedik törvénycikk értelmében és rendeletéből az ezen nagyszombati egyetem részére már kijelölt alapon kívül a Szent-Illonáról nevezett s Tolna megyében fekvő és létező földvári apátságot, mely most Józsefnek, a hesseni tartománygróf és darmstadti hercegnek halála és ez életből elköltözése folytán törvény szerint üresedésben van, annak összes javaival és időleges jogaival, t.i. váraival, kastélyaival, városaival, birtokaival, falvaival, pusztáival és végül fent nevezett Magyarországnak bármely vármegyében létező s ahhoz az apátsághoz joggal és ősidőtől fogva tartozó összes más hasznokkal, jövedelmekkel és előnyökkel a nevezett nagyszombati egyetemnek véltük örök javadalom és adományunk címén adandónak és adományozandónak, úgy t.i. hogy az a most nevezett nagyszombati egyetem azt az apátságot összes tartozékaival örökös és visszavonhatatlan joggal bírassa s annak gyümölcseit és hasznait szedhesse és képes legyen erre, a mint adjuk és adományozzuk is, úgy mindazáltal és azzal a határozott feltétellel, hogy a fent nevezett apátság évi jövedelmeiből húsz százalék levonatván, ennek fele része az általunk kegyelmesen alapított papi közpénztárba fizetendő be évről-évre, a másik része pedig várerődítésre egyházi segély címén minden évben a mi magyar

királyi udvari kamaránknak szolgáltatandó be híven, a bevételből fenmaradó részt pedig az ez iránt évente teendő számadás mellett a tanügynek és a tudományoknak további gyarapítására kell fordítani és kiadni. Melyeknek nagyobb erejére és örök erősségére császári és királyi kézalírásunkkal s titkos királyi pecsétünknek, mellyel mint Magyarország királya élünk, erejével megerősített jelen alapítólevelünket kiadandónak és kegyelmesen engedélyezendőnek véltük. Kelt a mi főhercegi városunkban, az ausztriai Bécsben, július 16-ik napján, az Úrnak ezerhét százhatvankilencedik, királyságainknak, a magyar, cseh és a többi országainak huszonkilencedik esztendejében

45.

Mária Terézia magyar királynő szabályozza a nagyszombati egyetemnek Buda városába való költöztetésével kapcsolatos teendőket.

Bécs, 1777. március 6.

Maria Theresia, Königin von Ungarn regelt die Aufgaben bezüglich der Übersiedlung der Universität von Tyrnau (Nagyszombat) nach Ofen (Buda).

Wien, 6. März 1777

Queen Mária Terézia (Maria Theresa) regulates duties in relation with moving the University of Nagyszombat to the city of Buda.

Vienna, 6 March 1777.

Maria Theresia etc. Caetera inter, quae negotium translationis Universitatis nostrae Regiae Tyrnaviensis respiciunt, sequentia fidelitatibus vestris benigne, intimanda esse duximus et quidem.

Primo: Ut antelata Regia Universitas Budam transferenda, ibidem in Regio Arcensi aedificio pro Residentia nostra destinato, quod una cum accessoriis, utpote stabulis, et Allodio, quod hactenus usui S. Monialium Virginum Anglicanarum, Vacium transferendarum, deservebat, ac aliis quibusvis appertinentiis, quocunque nominis vocabulo vocitatis, cum antiquis item Scholis Academicis, Hortoque Collegii abolitae societatis eidem Clementer conferimus, et addicimus, illocetur; a consequenti, ut Arcensia quidem aedificia una cum iis, quae per memoratas S. Moniales Virgines hactenus inhabitabantur, commissio Regia pro consumando omni ex parte hoc opere in Persona Fidelis Nostri Comitum Christophori Nitzky, item Fidelitatum Vestrarum Gremialis Consilarii Wolfgangi Kempelen, et Andreae Szabó, Strigoniensis Canonici, Facultatisque Theologicae Directoris, per Nos Clementer ordinata, per Fidelitates Vestras suo modo resignanda, veteres autem Scholas Academicas Budenses cum Horto abolitae Societatis Collegii Budensis a fundo studiorum, nomine praementionatae Universitatis Regiae recipiat, supellectile intrinseca Arcis Budensis eousque in Sua integritate conservanda, donec Commissio haec Regia eorum advenerit, et illa, quae Universitati, Academiaeque necessaria videbuntur, si non aliter, erga persolvendum etiam pretium, reservanda deligere.

Secundo: Cum L. Regiaque Civitas Nostra Budensis, cui per hanc Universitatis translationem multa accessura esse commoda indubium est, coram commissione locali pro facilitando hoc opere 10m. flor. summam ad sumptus quippe ipsius translationis aliqua in parte levandos, Domum item Corvinianam nuncupatam, certumque fundum statuam SS. Trinitatis respicientem, pro Collegio item practico medico in nosocomio suo Civico, quod in Pede Montis praesidarii situm est, locum, nec non pro Horto Botanico in vicinia Nosocomii spatium, si necessarium foret, accedente benigno annutu nostro Regio promptissime gratisve obtulerit, ac praeterea pollicita esset, se omnes vires impensuram, ut Nro 30 fontes in Praesidio praeexistentes ob uberiores aquae affluxum cum profundiori fossione producantur, duo aquae ductus eandem Civitatem concernentes (cum tertius sumptibus aerarii conservetur) ad perfectum statum ponantur, et praeterea unus adhuc aquae ductus, sive ex fonte Regio optimae qualitatis aquam in se complectente, sive vero ex Danubio ad praesidium dirigendus, sumptibus suis erigatur et in septemtrionali scholarum parte cum Universitati Regiae, tum vero contiguo militari Aenochio cum utilitate deserviturus collocetur, ipsaque superior Civitas lampadibus nocturnis dehinc illuminetur, ut item nundinae hactenus in aquatica Civitate bis per septimanam celebrari solitae, deinceps una die per septimanam in Praesidio instituantur, ita quidem, ut edulia in duobus locis, signanter vero auf dem Parade Platz, et circa statuam SS. Trinitatis distraherentur, Currus vero frugibus, altilibus, lignisque onerati ad plateam Wiener Gasse dictam, sat, superque latam, et ad spaciosam Plagam intra Moenia, et Murum PP. Franciscanorum sitam collocentur, foenum denique et stramen ante portam Viennensem distrahatur, Piscatores porro omni esuriali die Praesidii Incolas sufficientibus piscibus eo, quo in aquatica distrahi solent, pretio, provideant, ipsiusque locus distractionis penes. Danubialem aquae ductum assignetur. Ut denique ascensus per portam sic dictam Jesuiticam, qua nempe potior Civitatis aquaticae iuventus Scholas frequentans ascendere vel descendere solet, aestivali tempore commodus, brumali vero tutus, securusque reddatur, paratam semet esse eadem Civitas declaravit, gradus illos, qui semel a praedicta porta sic dicta Jesuitica, usque ad currulem viam in pede montis existentem protendunt, scandulis tegi, lateraque sufficientibus fenestris provideri curare, ut nimirum aestivo tempore sub umbra, brumali vero tute, et secure gradus iidem scandi possint; quemadmodum igitur has ex parte Civitatis Budensis factas oblationes clementer confirmamus, ita una benigne volumus, ut medio etiam fidelitatum vestrarum praedictae Civitati haec benigna resolutio nostra intimetur, ac ad implementum omnium praevia ratione per se factarum oblationum omnino invietur.

Tertio. Quoniam pro materna nostra in melius educandam Iuventutem sollicitudine Regiam Academiam Nobilium Theresianam in praedicta Arce Nostra Regia Budensi cum ipsa Universitate Regia collocandam pro quinquaginta alumni, viginti e Statu Nobilium, ac decem etiam benemeritorum Cameralium Officialium filiis, quin tamen nos praescripto numero ulla ratione affigere velimus, per Maiestatem Nostram Benigne nominandis clementer fundare decrevissemus, ac una pro fundo dotationis congruae praeter illam bismille florenorum, quae hucdum ad convictum Regio-Archi-Episcopalem ex Aerario Nostro Regio praestabatur, ex bonis ad massam Studiorum pertinentibus, et pro Abbatia Pécsvaradiensi subinde commutandis, ac ubi hanc vacare contingerit, ad Benignam Dispositionem Nostram resignandis tantum assignari vellemus, ut eadem Academia Regio-Theresiana Budensis pro victu et amictu praeattactorum 50 Alumnorum inclusis etiam 12 illis Alumnis, qui ex Convictu Regio Archi-Episcopali Tyrnaviensi Foundationis Regiae eorsum transferentur, sigillatim a 200 flnis computatorum annuos decem mille flnorum redditus necessarios secure obtineat, praenotatis bis mille florenis dehinc etiam pari ratione, uti hactenus ab aerario nostro pendendis, ac pro reliquis Academiae eiusdem necessitatibus, ac annuis salariis relictis, et cum Bona eadem ex Massa Jesuitica excindenda (uti praemisum est) pro casu tantum vacantiae Abbatiae Pecsvaradiensis effective tradenda venirent; ideo ultro benigne resolvimus, ut interea temporis

praenotata decem mille florenorum summa e redditibus vacantis Episcopatus Nitriensis per Fidelitates Vestras angarialiter, et quidem anticipato cum initio futuri anni scholastici, quo nempe eadem Fundatio incipiet, ad manus nominandi Academici Directoris semper rite numerentur, Consilio Nostro Regio Locumtenentialis-Hungarico eo iam instructo existente, ut qualia in specie Bona a Fundo Studiorum hunc in finem designanda sint, Proiectum elaboret, ita quidem, ut ubi casus vacaturae Abbatiae Pecsvaradiensis evenerit, praememorata Regio-Theresiana Academia Budensis fundum suum nunc pro tunc benigne resolvendum effective aquirat, et eiusdem Possessorium ingrediatur.

Quarto. Et illud Clementer resolvimus, ut cum suprafatus Gremialis Fidelitatum Vestrarum Consiliarius, Wolfgangus Kempelen, operationibus Commissionibus interesse debeat; idem ab ordinaria Statione Sua eousque, donec Commissio eadem operationibus suis finem imposuerit, cunctaque ad debitam suam consistentiam producta fuerint, pro dispensato habeatur.

Ad effectum itaque Benignae huius Resolutionis Nostrae Regiae in praemissis subsistentis eadem Fidelitates Vestrae tam circa ipsius Arcis Nostrae Regiae resignationem, quam et Civitatem Budensem ad implementum oblationum per eandem factarum, et superius specificè recensitarum stringendam, item intuitu 10.M.flor. de redditibus praedicti vacantis Episcopatus Nitriensis praevia ratione pendendorum necessarias Dispositiones facere noverint. Nam in eo satisfiet Benignae voluntati, ac menti nostrae. Dabantur in Civitate Nostra Viennae die 6a Martii 1777.

Közlöte: *Fejér György: Historia Academiae Scientiarum. Documenta. Budae, 1835. 34-36.*

Mária Terézia stb. Egyéb dolgok között, melyek nagyszombati királyi egyetemünk átköltöztetését illetik, helyesnek tartjuk kegyesen tudatni veletek, híveinkkel, a következőket, és pedig:

Először, hogy az említett Budára költöztetendő királyi egyetem ott a királyi várban lévő épületben helyeztessék el, melyet rezidenciánknak jelöltünk ki - ezt minden járulékával, úgymint az istállókkal és a majorsággal, mely eddig a Vácra költöztetendő angolkisasszonyok hasznát szolgálta, valamint minden más tartozékával, bármely néven nevezzék is, továbbá a régi akadémiai iskolákkal és a megszűnt társaság kollégiumának kertjével együtt kegyelmesen ráruházzuk és neki juttatjuk; következőleg, hogy a várbeli épületeket, melyeket eddig az említett angolkisasszonyok laktak, az előbbiekkal együtt az ezen munka hiánytalan végbevitelére kiküldött királyi bizottság hívünk, Nitzky Kristóf gróf, valamint Kempelen Farkas, híveink belső tanácsosa és Szabó András esztergomi kanonok és a teológiai kar igazgatója személyében kegyes rendelkezésünk alapján - a megfelelő módon történő átadással - tőletek, híveinktől vegye át az elébb említett királyi egyetem nevében, a régi budai akadémiai iskolákat pedig, a megszűnt társaság budai kollégiumának kertjével, a tanulmányi alaptól úgy, hogy a budai vár belső felszerelését mindaddig érintetlenül kell hagyni, míg ezen királyi bizottság oda nem ér és ki nem választja azt, amit szükségesnek gondol az egyetem és akadémia számára akár árát is megfizetve fenntartani.

Másodszor: mivel szabad királyi városunk, Buda, melynek kétségkívül nagy haszna származik majd az egyetem ezen átköltöztetéséből, a helyi bizottság előtt a munka megkönnyítése érdekében kegyelmes királyi hozzájárulásunkkal - amennyiben erre szükség van - igen készségesen és ingyen felajánlott egy tízezer forintos összeget maga a költöztetés költségeinek részleges fedezésére; továbbá az úgynevezett Corvin-ház és egy bizonyos telket, ahol a Szentháromság-oszlop áll; valamint helyet a gyakorlati orvosi kollégiumnak a Várhegy

lábánál fekvő városi kórházban; nemkülönben egy teret a városi kórház szomszédságában botanikus kertnek; ezenkívül megígérte, hogy minden erejével azon lesz, hogy a szám szerint harminc kutat, mely a Várban van, a bőségebb vízellátás végett mélyebbre ásassa, a két vízvezeték, mely ugyanezen város gondja (mivel a harmadikat a kincstár költségén tartják fenn) tökéletes állapotba hozza, ezenfelül még egy vízvezeték, melyet vagy a Királyforrásból, melynek igen jó minőségű vize van, vagy a Dunából kell a Várba vezetni, saját költségén megépíttessen, s úgy helyezze el, hogy az iskolák északi részén mind a királyi egyetemnek, mind a szomszédos katonai tüzérlaktanyának hasznára szolgáljon; magát a Felsővárost ezután éjszakai lámpák világítsák meg, továbbá hogy a vásárokat, melyeket eddig hetente kétszer a Vízivárosban szoktak tartani, ezentúl hetenként egyszer a Várban rendezzék meg, mégpedig úgy, hogy az élelmiszereket két helyen, jelesül a Felvonulási téren és a Szentháromság-oszlop körül árulják, a terményekkel, hizlalt állatokkal és fával rakott szekereket Bécsi utcának nevezett utcánál, melynek szélessége bőségesen elegendő, valamint a várfal és a ferences atyák fala közötti tágas területen helyezzék el, a szénát és szalmát a Bécsi kapu előtt árulják, a halászok pedig minden böjtnapon lássák el a Vár lakóit elegendő hallal azon az áron, melyen a Vízivárosban szokták árulni őket, s maga az árusítóhelyet a dunai vízvezetéknel jelöljék ki. És végül hogy az úgynevezett Jezsuita kapunál, ahol a Víziváros tehetősebb iskolás ifjúsága fel szokott menni illetve le szokott jönni, nyáron kényelmesebbé, télen pedig bátorságossá és biztonságossá tegyék az átjárást, ugyanezen város kinyilvánította, hogy a lépcsőt, mely az említett úgynevezett Jezsuita kaputól a hegy lábánál lévő kocs útig vezet, kész tetővel befedetni és oldalát megfelelő ablakokkal ellátni, hogy nyáron árnyékban, télen pedig bátorságosan és biztonságosan járhasanak rajta. Amint tehát ezen, Buda városának részéről tett felajánlásokat kegyesen megerősítjük, úgy egyszersmind kegyelmesen azt akarjuk, hogy ezen kegyelmes határozatunk általatok, híveink útján is tudattassék ugyanezen várossal, s nyugodtan kezdjenek hozzá az általuk az előbbi módon tett felajánlások mindegyikének teljesítéséhez.

Harmadszor. Mivel az ifjúság jobb nevelését célzó anyai gondoskodásunkban elhatároztuk, hogy ötven, felségünk által kegyelmesen kijelölendő növendék számára (ezek közül húszan a nemesi rendből, még tízen érdemes kamarai hivatalnokaink fiai közül valók - azonban az előírt számhoz nem akarunk mindenáron ragaszkodni) kegyesen megalapítjuk a nemesek királyi akadémiaját, a Theresianumot, melyet a királyi egyetemmel együtt fent nevezett budai királyi várunkban kell elhelyezni; s minthogy egyszersmind azt akarjuk, hogy - azon kétezer forinton kívül, melyet idáig a királyi és érseki konviktusra fizettek ki királyi kincstárunkból - a tanulmányi alap állományához tartozó és a pécsváradi apátság fejében egyelőre megváltandó, s mikor ez megüresedik, kegyes rendelkezésünkre átadandó javakból illő javadalmazási alap gyanánt utaljanak ki annyit, hogy ugyanezen budai királyi akadémia, a Theresianum az említett ötven növendék - beleszámítva azt a tizenkettőt is, akiket a királyi alapítvány nagyszombati királyi és püspöki konviktusából költöztetnek oda - élelmezésére és öltözetére (egyenként kétszáz forintot számítva rájuk) biztosan rendelkezék a szükséges évi tízezer forint bevétellel, úgy, hogy az előbb említett kétezer forintot kincstárunknak ezután is az eddigi módon kell fizetnie, s ezt ugyanezen akadémia egyéb szükségleteire és az évi fizetésekre tartjuk fenn; és mivel a jezsuita vagyon állományából kihasítandó ugyanezen javakat, mint előrebocsátottuk, csak a pécsváradi apátság megürülése esetén kell átadni -: ezért önként és kegyelmesen azt a határozatot hozzuk, hogy addig az előbb említett tízezer forintos összeg általatok, híveink által a betöltetlen nyitrai püspökség jövedelmeiből fiztessék ki, mindig rendesen, részletekben az akadémia kinevezendő igazgatója kezébe, mégpedig a következő tanév kezdete előtt, mikor ugyanezen alapítvány megkezdí működését - Magyar Királyi Helytartótanácsunkat már utasítottuk arra, hogy dolgozzon ki tervezetet, hogy a tanulmányi alapból pontosan milyen javakat kell kijelölni erre a célra, mégpedig úgy, hogy mikor a

pécsváradi apátság megürülése bekövetkezik, az előbb említett budai királyi akadémia, a Theresianum a most arra az esetre kegyesen kiutalandó alapítványi vagyonát megkapja és birtokába lépjen.

Negyedszer. Azt is kegyelmesen elrendeljük, hogy mivel a fent nevezett Kempelen Farkas, nektek, híveinknek belső tanácsosa köteles jelen lenni a bizottsági munkálatoknál, ugyanőt tekintsék felmentettnak rendes hivatala alól mindaddig, míg ugyanezen bizottság be nem végzi munkálatait, és nem hoz mindent a megfelelő állapotba.

Tehát ugyancsak nektek, híveinknek kötelességeket megtenni a szükséges intézkedéseket ezen kegyes királyi rendelkezésünk foganatosítása érdekében mind királyi várunk átadásának ügyében, mind Buda városának az általa tett és fentebb részletesen felsorolt felajánlások teljesítésére való kötelezésében, továbbá a fent említett betöltetlen nyitrai püspökség jövedelmeiből az előbbi módon fizetendő tízezer forint tekintetében - hiszen így tesznek eleget kegyes akaratunknak és szándékunknak. Kelt városunkban, Bécsben, 1777 márciusának hatodik napján.

A fotók lelőhelye

Soltész Erzsébet: Régi magyar várak. Bp. 1993.: 16., 17., 19., 20., 21., 23.

Jubileumi tanulmányok a Pécsi Egyetem történetéből. Szerk.: Csizmadia Andor. Pécs, 1967. 1. kép.: 1.

Békefi Remig: A Pécsi Egyetem. Bp. 1909. 2. kép.: 2.

Trencsény-Waldapfel Imre: A régi Pest-Buda. Egykorú képek és leírások. Bp. 1937.: 3.

Országos Levéltár DL 88497.: 4.

Johann Christoph Wagner: Delineatio Pannoniae. Augsburg, 1685. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár MV 2r 13.: 5., 8., 10., 29.

Thuróczy János: Chronica Hungarorum. Augsburg, 1488. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár Inc. 339.: 6.

Petrus Niger: Clipeus Thomistarum. Venezia, 1481. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Inc. 88.: 7.

Hartmann Schedel: Liber chronicarum. Nürnberg, 1493. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár Inc. 490a.: 9.

Nagy Sándor: A Debreceni Református Kollégium. Hajdúház, 1933.: 11., 12.

Erdély magyar egyeteme. Szerk.: Bisztray Gyula és Szabó T. Attila. Kolozsvár, 1941.: 13., 28.

Ulrich von Richental: Concilium zu Constanx. Augsburg, 1488. Országos Széchényi Könyvtár Inc. 614.: 14., 15.

Curtius Rufus: De rebus gestis Alexandri Magni regis Macedonum. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár Cod. Lat. 4.: 18.

Veress Endre: Báthory István király. Bp. 1937.: 22.

Pajkossy Györgyné: Az Egyetemi Könyvtár története 1690-től 1774-ig. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei IV. 1968.: 30.

Szentpétery Imre: A Bölcsészettudományi Kar története 1635-1935.: 31.

ELTE Egyetemi Levéltár, 1/c-I, III, VII.: 24., 25., 27.

SOTE Egyetemi Levéltár: 26.